

**Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка**

В.Ю. Маркітантов, О.В. Рибщун, О.В. Віннічук

РОСІЙСЬКА ГІБРИДНА ВІЙНА: ВІД ДОКТРИНИ ДО ТАКТИКИ

Навчальний посібник

Кам'янець-Подільський – 2023

УДК 94:355.4(47+477)
ББК 66.4(4Укр),302+68.013
М 26

Рецензенти:

М.А. Бучин, доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету “Львівська політехніка”;

В.Г. Панов, кандидат військових наук, доцент, вчитель історії українського війська Кам’янець-Подільського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою Хмельницької області;

Рекомендовано до друку вченою радою Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 13 від 30 червня 2022 р.)

Маркітантов В.Ю., Рибщун О.В., Віннічук О.В. Російська гібридна війна: від доктрини до тактики : навчальний посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 248 с.

У посібнику розкрито сутність гібридної війни, стратегічні цілі та наміри РФ, її «національні інтереси». Висвітлено досвід застосування силових та ненасильницьких методів врегулювання сепаратистських конфліктів у світі. Проаналізовано еволюцію сучасної російської гібридної війни. Основна увага сконцентрована на російській гібридній війні проти України. Розкриваються російські тактика, методи і процедури в Криму та Східній Україні. Подано характеристику основних видів озброєння незаконних збройних формувань та російських військових, що застосовуються в зоні конфлікту.

Посібник призначений для студентів та викладачів кафедри військової підготовки Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, інших вищих військово-навчальних закладів Міністерства оборони України, а також студентів спеціальностей гуманітарного спрямування, хто причетний до досліджень, пов’язаних із сепаратизмом на Донбасі, тактикою та ходом гібридної війни в Україні.

УДК 94:355.4(47+477)
ББК 66.4(4Укр),302+68.013
ISBN

© Маркітантов В.Ю., Рибщун О.В.,
Віннічук О.В., 2023
© Кам’янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК НОВЕ ОПЕРАЦІЙНЕ ВИЗНАЧЕННЯ (НОВІТНІЙ КОНФЛІКТ І ФОРМУЛА ГЛОБАЛЬНОГО ПРОТИСТОЯННЯ)	
1.1. «Гібридна війна» як військово-стратегічне поняття	8
1.2. Російська «гібридна війна»: український досвід	15
1.3. Російські стратегічні цілі та наміри	20
1.4. Російські національні інтереси	21
1.5. Імперська ідентичність Росії	22
1.6. Питання до розділу 1. Гібридна війна як нове операційне визначення	30
РОЗДІЛ 2. СЕПАРАТИЗМ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ. МЕТОДИ ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ	
2.1. Політичний сепаратизм на Донбасі як складова російської гібридної війни	31
2.2. Закордонний досвід врегулювання сепаратистських конфліктів	34
2.3. Досвід використання міжнародних форматів для врегулювання збройних сепаратистських конфліктів	45
2.4. Ефективність окремих методів протидії сепаратизму	48
2.5. Питання до розділу 2. Сепаратизм як елемент гібридної війни. Методи протидії сепаратизму	55
РОЗДІЛ 3. НЕКОНВЕНЦІЙНА ВІЙНА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ (1991-2014 РР.)	56
3.1. Інтервенція до Литви (1991 р.)	57
3.2. Інтервенція до Республіки Молдови (1990-1992 рр.)	58
3.3. Інтервенція до Чечні (1994-96 рр.)	59
3.4. Дагестан і друга чеченська війна (1999 р.)	61
3.5. Інтервенція до Грузії (2008 р.)	63
3.6. Інформаційна війна Росії	64
3.7. Питання до розділу 3. Неконвенційна війна Російської Федерації на пострадянському просторі (1991-2014 рр.)	72
РОЗДІЛ 4. РОСІЙСЬКА ГІБРИДНА ВІЙНА ПРОТИ УКРАЇНИ	
4.1. Історичний і політичний контекст	73
4.2. Політичні чинники, що призвели до Євромайдану	79
4.3. Євромайдан	83
4.4. Російська інтервенція до Криму та Східної України	84
4.5. Збройна агресія	87

4.6. Мобілізаційні групи підтримки гібридної агресії	100
4.7. Мотивації	112
4.8. Крило війни (російські «яструби»)	117
4.9. Російські агенти в Криму та Східній Україні (типажі)	129
4.10. Питання до розділу 4. Російська гібридна війна проти України	138
РОЗДІЛ 5. МОДЕЛЬ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ГЕРАСИМОВА	
5.1. Анексія Криму	140
5.2. Російська інтервенція до Східної України	146
5.3. Російська організація, тактика, техніка та процедури	170
5.4. Структура і тактика дій незаконних збройних формувань	185
5.5. Зброя ворога	200
5.6. Питання до розділу 5. Модель гібридної війни Герасимова	216
РОЗДІЛ 6. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	
6.1. Інформаційна безпека як явище	219
6.2. Основні прийоми атак та захисту в інформаційних війнах	224
6.3. Медіа-віруси в інформаційній війні	230
6.4. Питання до розділу 6. Інформаційна безпека в умовах російсько-української війни	235
ЗАКЛЮЧЕННЯ	236
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	245

ВСТУП

Попри наявність багатьох праць на тему гібридної війни, кількість яких різко збільшилася після 2014 р., значна частина питань залишається без відповіді, оскільки при спробі аналізу вона уподібнюється рухомій мішені, яка з'являється й зникає з поля зору непередбачуваним чином. Маючи значну кількість підтверджених фактів і даних про гібридні військові дії, експерти зіштовхуються з труднощами їхньої інтерпретації.

Внаслідок російської агресії проти України деякі засадничі тези щодо характеру гібридних військових дій потребуватимуть уточнення та навіть перегляду. Насамперед це стосується поширеного уявлення про асиметричний характер гібридних загроз як таких, що застосовуються слабшим противником проти сторони з відчутно більшим військовим, технологічним, людським потенціалом, в основному недержавними акторами проти національних держав. Ця поширена на початкових етапах розробки поняття гібридної війни теза виникла під впливом поняття «війни з терором» і отримала подальший розвиток у концепції гібридних бойових дій.

Однак напад Російської Федерації на Україну продемонстрував, що гібридний конфлікт може бути за своєю сутністю міждержавним, хоча, й із застосуванням нападником також іррегулярних засобів. А коли нападником виступає противник з більшим економічним та військовим потенціалом, співвідношення сил агресора і об'єкта агресії виявляється зворотним.

Існують також інші моменти, які вимагатимуть перегляду або уточнень. Це спонукає докладніше розглянути теоретичні аспекти концепції гібридних війн з урахуванням досвіду російсько-української гібридної війни. Наразі дослідники відзначають, що зміст терміна «гібридна війна» зазнає змін порівняно з початковим вживанням, проте досі не було зрозуміло, в якому напрямі відбуваються зміни.

Для того, щоб оцінити можливості російської «гібридної війни» на основі її військових успіхів у операціях в Україні, особливу увагу слід приділяти обставинам, характерним для цього конфлікту.

Офіційна назва протидії агресії – «Антитерористична операція» – не є адекватною, адже йдеться про замасковану, але цілком реальну зовнішню агресію, де елементи внутрішнього конфлікту є самочинними. Формування та дії сепаратистів пов'язані з зовнішньою інтервенцією, що й позначає термін «гібрид».

Такий стан речей певною мірою влаштовує як Захід, так і Російську Федерацію, які не готові до ще більшого загострення протистояння. Міжнародне визнання реального факту російської агресії проти незалежної держави означало б необхідність адекватної реакції світової спільноти,

включно з проведенням військових дій, як це було у війні проти Іраку, який так само зухвало проголосив анексію Кувейту, як і Російська Федерація – «повернення» Криму, або у бомбардуванні Югославії, яка вела війну руками сербських сепаратистів у Боснії.

Як мінімум, після збиття малайзійського пасажирського літака російськими військовими, можна було очікувати проголошення Російської Федерації державою, що підтримує міжнародний тероризм, – з відповідними наслідками у вигляді міжнародної ізоляції та більш жорстких санкцій. Те, що відповідальні за міжнародну безпеку організації та держави не вжили таких заходів, свідчить про якісно інший рівень міркувань.

Непередбачувана поведінка російського керівництва, яке нагромаджує гори брехні для мотивації власних дій, блефує та декларує готовність застосувати ядерну зброю, змушує Захід до обачності та стриманості, а отже, й до певного типу поведінки, яка також може бути позначена як гібридна: розуміючи реальний стан справ, офіційно «не помічати» кричущих фактів. Політика Заходу, попри відмінності у позиціях різних держав євроатлантичної спільноти, визначається насамперед міркуваннями необхідності не допустити масштабного військово-політичного конфлікту з Росією.

Відповідно, попри всі, часто справедливі, вимоги частини українських політиків назвати речі своїми іменами – позначити війну «війною», оголосити воєнний стан, розірвати відносини з агресором тощо, – нашому керівництву доводиться дотримуватися тих міркувань, якими керується Захід, бо інакше виникає небезпека залишитися наодинці з агресором.

Керівництву України також доводиться вести подвійну, тобто гібридну, політику, повсякчас наражаючись на звинувачення у подвійних стандартах або навіть у «зраді».

Швидке досягнення Росією політичних цілей у Криму без застосування жодного пострілу застало світ зненацька. Невійськові інструменти, зокрема використання інформації, були важливими факторами в досягненні перемоги Росії. Російський підхід у Криму виявився особливо вражаючим, оскільки він суттєво відрізнявся від минулих військових втручань. Чеченські війни та війна з Грузією у 2008 році були піддані критиці за надмірне застосування сили і розглядалися як невдало зреалізовані кампанії через недостатню координацію, застаріле обладнання, невдалі стратегії. Тривалий час після розпаду СРСР у західному сприйнятті домінувала ідея про те, що російські війська застаріли і застрягли в холодній війні, тому успіх нетрадиційних акцій у Криму став особливою несподіваним. Деякі аналітики на Заході прийшли до висновку, що кримською операцією, якою скористалися як

підходом до «гібридних дій», Росія винайшла «нове мистецтво війни», компенсуючи недоліки в своїх звичайних можливостях і, при повторенні, це може представляти значну загрозу державам Заходу. З точки зору багатьох західних аналітиків, такі невійськові інструменти, як інформація, мають розцінюватись як серйозна загроза, що виникла сьогодні з боку Росії. Операції в Криму також викликали побоювання щодо наслідків модернізації російського військового потенціалу.

РОЗДІЛ 1. ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК НОВЕ ОПЕРАЦІЙНЕ ВИЗНАЧЕННЯ (НОВІТНІЙ КОНФЛІКТ І ФОРМУЛА ГЛОБАЛЬНОГО ПРОТИСТОЯННЯ)

1.1. «Гібридна війна» як військово-стратегічне поняття

Ефективність і обсяг невійськових інструментів, що використовуються в Криму, є саме тією причиною, чому концепція «гібридної війни» стала настільки відомою після цього конфлікту. Однак важливо мати на увазі, що з точки зору військово-стратегічної думки аналітична корисність концепції «гібридної війни» оскаржується, як і її корисність як інструменту для оцінки російського військового потенціалу.

«Гібридна війна» є концептом, через який було пояснено новий військовий *оперативний* підхід. Його вперше застосував у 2007 році колишній морський офіцер США Френк Гофман для роз'яснення у зневіреному середовищі американських військових щодо користі військової сили в світі після холодної війни. У поглядах Ф. Гофмана ідея «гібридної війни» була аналітичною концепцією, що може пояснити, як порівняно слабкі опоненти (наприклад, терористичні організації типу «Талібан», «Аль-Каїда» чи «Хезболла») можуть досягнути успіху проти технологічно і чисельно потужніших (наприклад, військових сил коаліції США в Афганістані та Іраку або ж ізраїльських сил в 2006 році у ліванській війні). Те, що робить війни «гібридними», на думку Ф. Гофмана, полягає в координованому використанні різних режимів бойових дій, як військових (армійські операції), так і невійськових (нерегулярна тактика, кримінальні діяльність, терористичні акти тощо) для досягнення «синергетичних ефектів у фізичному та психологічному вимірах» конфлікту. У той же час, «гібридні війни» – це лише одна з багатьох назв, до яких також належать «нові війни», війна четвертої генерації та асиметричні війни, які аналітики використовують для концептуалізації сучасної війни.

Після анексії Росією Криму, під час якої використання невійськових інструментів виявилось особливо значним, концепція швидко набула популярності як аналітичний інструмент, який допоміг би пояснити успіх цієї операції. Згодом, пишучи про Росію, окремі аналітики прямо зверталися до концепції Ф. Гофмана, через що інші автори стали більш вільно посилатися на загальну ідею гібридності як суміш військових і невійськових засобів.

Варто враховувати, що, *з точки зору історії військово-стратегічної думки, «гібридна війна» – це лише одна з багатьох концепцій, через які пропонується нова формула війни.*

Найбільш розробленою у сучасній військовій науці є теорія **звичайної або конвенційної (conventional) війни**. Її можна охарактеризувати як війну звичайним озброєнням і звичайними методами, що ведеться державами шляхом використання регулярних військ. Така війна складається з операцій, які, у свою чергу, включають битви і бої наступального або оборонного характеру.

У рамках теорії звичайних війн у 1980-ті роки почали формуватися уявлення про їх покоління. **Перше покоління війн** асоціюється з масованим використанням гладкоствольної зброї у статичних, неманеврених битвах, апофеозом яких були наполеонівські війни. **Друге покоління** пов'язане з появою нарізної зброї і можливостями стратегічних перекидань військ за допомогою залізниці. Використання зброї і людської сили залишалось масованим. Прикладом є Перша світова війна. **Третє покоління** пов'язане з появою важкої бронетехніки, яка дозволяла здійснювати глибокі тактичні і оперативні маневри, які іноді вели до перемоги у **блискавичній війні (Blitzkrieg)**. Прикладом є Друга світова війна.

Згідно з теорією поколінь війн, два перших вважаються **лінійними війнами**, оскільки в них боротьба велася через пряме зіткнення бойових порядків, або ліній. З третього покоління можна говорити про **нелінійну війну**, в якій перевага досягалася через маневр, тактичну і оперативну майстерність використання військових інструментів. У цьому розумінні всі сучасні війни нелінійні.

Війни четвертого покоління військові теоретики уявляли як певною мірою футуристичний феномен, у якому провідну роль відіграють проривні технічні інновації, такі як високоефективна зброя спрямованої дії (лазери, електромагнітні гармати і т. ін.), дистанційно керовані пристрої і роботи, комп'ютеризовані мережі зв'язку, інформації та спостереження. Технології, як передбачалось, мали кардинально змінити форми і методи ведення війни. У чистому вигляді прикладів таких війн досі не існує. Однак під загальною назвою війн четвертого покоління зрештою виникла ціла низка більш прикладних теорій, зокрема, теорії мережево-центричної війни і гібридної війни.

Концепція **мережево-центричної війни (network-centric warfare)** є суто американською. Вона пов'язана з так званою революцією у військових справах (*Revolution in Military Affairs, RMA*) після операції США у Перській затоці у 1991 р. Ідея мережево-центричної війни полягає у досягненні максимальної адаптивності дій військ завдяки майже тотальному застосуванню інформаційних технологій, які розповсюджуються до рівня окремих бойових одиниць. У такій війні окремі підрозділи здатні діяти

автономно і, водночас, узгоджено в єдиній системі для досягнення спільної мети – перемоги.

Концепція мережево-центричної війни інкорпорована у доктрини і бойові статuti збройних сил США. Вона передбачає можливість застосування регулярних військ проти будь-якого противника. У такому розумінні можна говорити про сучасну звичайну війну, як її бачать у США. Ця концепція впливає на погляди щодо ведення війни інших провідних країн, які здатні використовувати сучасні інформаційні технології.

Антиподом звичайної війни є **неконвенційна війна** (*unconventional war*). До цієї категорії можна віднести всі війни, методи ведення яких не є «звичайними». Тому цей термін занадто широкий для прикладного використання у конкретних випадках. Неконвенційними є, наприклад, війни, які б могли вестись, але досі не велися, з переважним використанням неконвенційної зброї, якою є зброя масового ураження. Достатньо глибоко розроблена теорія **ядерної війни** як обмеженої, так і глобальної. Уявлення про **хімічну війну** і **біологічну війну** більш локальні. Деякі епізоди Першої світової війни іноді позначаються як «хімічна війна».

Треба зауважити, що застосування збройних сил більшості провідних країн у звичайній війні з другої половини ХХ ст. передбачає можливість дій з обмеженим використанням ядерної, хімічної, біологічної та радіологічної зброї. Тому говорити про інший тип війни в цьому контексті можна тільки тоді, коли використання певного типу неконвенційної зброї стає домінуючим.

У більшості випадків термін «неконвенційна війна» є синонімом **ірегулярної війни** (*irregular war*). Суб'єктами таких війн є різноманітні недержавні актори, які використовують методи, не характерні для регулярних військ. Їх дії проти державних акторів є, зазвичай, асиметричними. Тому війни державних і недержавних суб'єктів є **асиметричними війнами**. Сторони використовують свої найбільш ефективні інструменти, спрямовуючи їх проти точок уразливості противника, які є принципово різними. Залежно від конкретних обставин використовують уточнювальні терміни для опису особливостей ірегулярної війни: **громадянська війна, партизанська війна, повстанська війна** (як антипод – **контрповстанська війна**).

Існують дві теоретичні концепції ірегулярної війни. Перша пов'язана зі свідомим використанням ірегулярних методів. Друга – з контрметодами ведення війни проти «ірегулярного противника» (який, зазвичай, діє проти державних акторів асиметрично). Організовані партизанські рухи використовувалися під час Другої світової війни, особливо з боку СРСР.

Після її завершення цей радянський досвід був використаний при створенні системи територіальної оборони, яка мала посилювати дії військ, у тому числі через організований опір населення на окупованій противником території. Радянська доктрина відображала уявлення про «народну війну», або «вітчизняну війну», в якій тотально використовуються всі можливості боротьби з ворогом. Свого часу методи повстанської війни були доведені до рівня універсальної концепції колишнім офіцером Російської імператорської армії Є. Месснером у 1950-ті роки. Він розробив теорію «повстанської війни». Сьогодні ці напрацювання знаходять активне втілення у війні Росії проти України. У ретроспективі свідоме використання іррегулярних методів можна також побачити ще в радянській теорії «світової революції» до початку Другої світової війни, яка була швидко відкинута на рівні ідеології, однак збереглась у роботі радянських спецслужб.

США, зіткнувшись з проблемою іррегулярних дій противника під час операцій в Іраку та Афганістані, розробили методи *проти повстанської війни* (*counterinsurgency war, COIN*) та імплементували їх у бойових статутах. Аналогічні методи існують у збройних силах європейських країн, які у минулому мали колонії.

В іррегулярній війні використовуються, поряд з іншими, терористичні і кримінальні методи. Однак вживання назв «*терористична війна*» або «*кримінальна війна*» не є термінологічним. У 2000-ні роки у США адміністрацією Дж. Буша-молодшого було сформульовано доктрину «війни з терором» (*war on terror*). Було визначено ворога, якого проголосили «вісью зла» із кількох країн-ізгоїв (*rogue states*) і спонсорованих ними терористичних мереж, і головну загрозу, яка полягала у поєднанні терористичних методів і високих технологій. Зараз ця доктрина значною мірою втратила актуальність, однак вона вплинула на концепцію гібридних конфліктів і позначилася на міжнародно-правовому аспекті сучасного розуміння війни.

Термін «війна» у широкому сенсі застосовується у сферах, які не передбачають будь-якого використання військової зброї, наприклад, *інформаційна, економічна, політична війна*. У кожному випадку можна говорити про певні характерні методи дій у названих сферах, однак у традиційному (буквальному) сенсі вони є тільки компонентами «воєнної війни». Їхня абсолютизація як окремих видів війни є спірною. Натомість *принциповою для розуміння специфіки гібридної війни є ідея функціонального перетворення на зброю традиційно невійськових засобів силового впливу та об'єднання їх на цій підставі з власне військовими методами.*

1948 року автор теорії стримування Дж. Кеннан написав меморандум для Державного департаменту, в якому висунув концепцію «політичної війни» як застосування теорії К. фон Клаузевіца у мирний час, і доводив необхідність створення інституційних механізмів координування дій у цій сфері. Дж. Кеннан розумів «політичну війну» як «застосування усіх засобів, крім воєнних, що є в розпорядженні держави, для досягнення національних цілей». Використання терміна «війна» тут є розширеним, але не суто фігуральним, хоча й суперечить доктрині досягнення національних цілей усіма засобами, крім воєнних (*short of war*). Проте в такого роду документах розширене розуміння поняття війни відповідає розширенню самого явища війни в новій політичній і безпековій реальності, що почала складатися після Другої світової війни.

Як бачимо, майже всі визначення типів війни подаються через основний *метод* або сукупність засобів її ведення. Через метод визначаються сутнісні характеристики: війна, в якій він застосовується; противник, який його застосовує; загроза, яку цей метод несе. Важливо, що більшість визначень типів війн, які подаються у такий спосіб, не виключають імовірності методологічної помилки. Абсолютизація методу здатна викривити розуміння конкретного виду війни. Окрім цього, метод не дає відповіді на питання про причини і цілі війни, а також не розкриває її стратегію.

Ідея, що будь-який «новий» підхід до ведення війни, включаючи «гібридну війну», може призвести до повторення військової перемоги відображає те, що Хей Страчан називав «астратегічним» підходом до війни. Іншими словами, презумпція, що будь-який зі встановлених режимів ведення війни або доктринальних підходів може привести до військової перемоги незалежно від обставин, нехтує тим фактом, що успіх стратегії завжди залежить від контексту. Як стверджував Х. Страчан: «Стратегія полягає в тому, щоб доводити задумане до кінця. Для цього потрібно визначатися у кожному конкретному випадку, зважаючи на цілі, а також на те, як і які військові сили потрібно застосовувати». Іншими словами, передбачувані новації, як то «бліцкриг», «стратегічні бомбардування», «мережево-орієнтована війна», «гібридна війна» **не є стратегіями самі по собі, а лише засобом для досягнення мети в оперативному плані**. Вони можуть бути успішними тільки тоді, коли збігаються з обставинами, характерними для кожного особливого конфлікту, і вони не можуть подолати неминучих невідповідностей, хаосу і туману війни, які завжди розрізняють війну на папері від війни на практиці. Як зазначали Антуліо Дж. Ечеварія та інші стратеги, важливо ставитися до будь-якої нової концепції війни з

обережністю. *Нові поняття, з точки зору А. Ечеварії, є корисними, насамперед, щоб привернути увагу політиків до появи нових викликів безпеки. Однак, існує також тенденція до перетворення таких концепцій у претензії на вчення про сучасні війни, які не підтримуються стратегічним аналізом і, таким чином, вони стають непродуктивними для прийняття рішень та стратегічного планування в довгостроковій перспективі.*

Також слід мати на увазі потенційні недоліки та обмеження, зокрема й «гібридної війни» як військово-стратегічного поняття, стверджує Сібілл Шейперс у статті, в якій аналізує концепт «непрямий підхід» в історичній перспективі. При цьому вона стверджує, що «гібридна війна» поєднує в собі два типи «непрямих підходів» до війни, які спрямовані: 1) на скорочення конфліктів, і 2) на їх розширення, подовження. У Криму, наприклад, був застосований підхід до скорочення війни, оскільки основні цілі конфліктної ситуації були досягнуті ще до початку великої битви. Слабкість такого підходу, до скорочення війни, полягає в тому, що він спирається на несподіванку, темп і бездоганну інформацію, а це не завжди можливо, особливо в умовах тривалих заходів, коли елемент несподіванки і несподіваних ходів з часом зношується.

Слабкі сторони концепції «гібридної війни» стають чіткішими, якщо застосувати її до російської агресії в Донбасі, як це зробили деякі аналітики. Тут підхід росіян полягав у розширенні різноманітності війни, залученні населення у конфлікт, опір на бойовиків нерегулярних формувань. Слабкість цього підходу – небезпека втрати відданості та контролю за ходом конфлікту внаслідок децентралізованого лідерства. Підхід підвищення військової напруги також може стати дуже дорогим із багатьма непередбачуваними наслідками, як то збитий малайзійський авіалайнер у липні 2014 року.

Досі залишається спірним питанням, чи був Донбас невід'ємною фазою в рамках «гібридної війни» Росії в Україні з самого початку, або ж «другий тур» був натхненний лише подіями в Криму, як стверджував Михайло Барабанов. Марк Галеотті зазначав, що Донбас можна описати не інакше, як «дуже невдалий» приклад нелінійної/гібридної війни. *Той факт, що поняттям «гібридної війни» передбачається охоплення підходів, спрямованих і на скорочення, і на подовження конфліктів, є серйозною аналітичною слабкістю і ускладнює його практичну реалізацію, так як не можуть бути чітко визначені параметри успіху.* Як констатувала С. Шейперс, до концепції «гібридної війни» слід підходити з обережністю, оскільки вона «передбачає узгодженість зусиль в умовах, коли це дуже складно зробити».

Таблиця 1. Короткий опис сучасних «військових підходів» в новітній історії стратегічної думки

Концепція	Коли було створено / витоки	Основні ідеї / припущення	Ефекти / критика
Коврові бомбардування / стратегічні бомбардування	Ефективність обмежених повітряних бомбардувань під час Першої світової війни призвело до вчення про «коврові бомбардування» у Другій світовій війні	- Психологічні / моральні ефекти є ключовими для військового успіху – «зруйнувати» волю ворога, а не виснажити його спроможність воювати; - бомбардування міст деморалізує цивільне населення, яке повернеться проти власного уряду	- Психологічних ефектів не було досягнуто; рішучість населення навпаки було посилено; - частка ролі у перемозі у Другій світовій війні, яку відводять бомбардуванням площ, дуже заперечується
Мережево-центрична війна / «Революція у військовій справі»	Успіх коаліції під керівництвом США у війні в Перській затоці в 1991р. сприяв поширенню доктрини мережево-центричної війни	- Передові технології та мережевий підхід в основі системної організації є ключем до військового успіху; - Точна зброя дозволяє провести війну швидше, «чистіше», спрощує перемогу	- Успіх війни у Перській затоці не вдалося повторити в інших війнах, особливо у Афганістані та Іраку 2003 р.; - технологічний оптимізм / технологія як ключ до військової перемоги серйозно заперечується.
Війна 4-го покоління	Вперше сформульована у 1980-х рр., але дійсно широко поширена після 9/11 концепція, яка висвітлює проблеми мережево-орієнтованої війни / технологічно орієнтованої війни	- Сучасна війна еволюціонує: 1-ше покоління = війна масової вогнепальної зброї / Наполеонівські війни; 2-ге покоління = війна вогнепальної зброї / Перша світова війна; 3-тє покоління = маневрена війна / Друга світова війна; 4-те покоління війни: еволюція від повстанців, які використовують політичні, економічні, соціальні і військові мережі щоб зруйнувати у ворога волю до керівництва / Хамас, Хезболла, Аль Кайда. - Дозволяє слабшим / недержавним противникам експлуатувати технологічну залежність / сильні сторони державних противників	- Послідовність поколінь війни є штучною: вогнева міць, маневр, повстання, спроби «розбити» волю противника протистояти не є взаємовиключними, кожен із цих елементів може бути виявлений в більшості воєн. - Війна 4-го покоління помилково стверджує, що традиційна міждержавна війна є реліквією минулого.
Війна 6-го покоління	Концепція, запропонована російським стратегічним аналітиком В. Сліпченком, заснована на підході США / НАТО до війни в Косово в 1999 році, який він	- Складні технології / технологічна перевага є ключем до перемоги у війні. Загалом концепція дуже схожа на ідею мережево-центричної війни	- Критикувалась в Росії через переосмислення ролі технології у війні

	описав як «перша війна 6-го покоління»		
Контрповстанська війна	Роль повстанців зросла у середині 2000-х рр., коли їх заклали як основу, центральний елемент у концепцію нової війни, що допоможе зробити війни типу в Афганістані чи Іраку більш «вигідними» для США	- У конфліктах, де мають місце повстання, технологічна перевага і звичайні військові сили не корисні і навіть можуть бути контрпродуктивними. Знання місцевої культури та історії, а також «виграш сердець і розуму» місцевого населення має найбільшу важливість	- Недооцінка впродовж 2000-х рр. спроможності армії США боротися із повстанцями в умовах маневреної війни; - «Перемога сердець і розуму» – простіше сказати, ніж зробити
Асиметрична війна	Концепція, поширена після атаки 9/11, що описує підхід, який використовує Аль Кайда	- Асиметричні підходи дозволяють слабким акторам, таким як Аль Кайда, перемогти противників, які значно сильніші технологічно та чисельно	- Асиметрія не є новим принципом, це віковий стратегічний принцип, ще з часів Сун Цзи, стародавнього китайського стратега.
Гібридна війна	Концепція поширена ще в 2007 році, але помітною стала лише після російської анексії Криму. Виділяється ефективність невійськових засобів, якими, у доповненні з обмеженими військовими силами досягаються політичні цілі	- Скоординоване використання невійськових і військових засобів зменшує необхідність використання переважаючої вогневої потужності / надмірної військової сили	- Ідея гібридної війни не істотно відрізняється від таких концепцій, як війна 4-го покоління; - Усі війни є «гібридними» до певної міри і включають, окрім використання фактичної військової сили такі інструменти, як дипломатію, інформацію, економічні засоби.

1.2. Російська «гібридна війна»: український досвід

Успіхам у реалізації російських цілей в Криму сприяв цілий ряд сприятливих факторів. Вони включали в себе переважаючий проросійський громадянський елемент; наявність російських військових об'єктів і персоналу – що робило проникнення сил спецназу непомітним; ослаблення українського політичного лідерства; майже повна відсутність військового спротиву, відсутність реакції міжнародної спільноти, яка була приголомшена і здивована від швидкості російських дій. Таку конвергенцію сприятливих факторів буде складно повторити у більшості інших сценаріїв. Як стверджував Ніко Попеску, сприятливі обставини в Криму означали, що «це було для Росії не лише просто, це було майже без зусиль». Російська стратегія в Криму спрацювала, тому що той набір військових засобів, які росіяни могли використати, дозволяв їм досягти конкретних політичних цілей у конкретному випадку.

Значення контексту також є важливим при оцінюванні спроможностей Росії у використанні невійськових інструментів, таких як інформація та спроби впливу на міжнародну громадську думку. Щоправда, як доходить до висновків А. Дж. Ечеваррія, такі спроби завжди вразливі до різних «дзеркальних ефектів», враховуючи ймовірність поширити власні цінності та способи мислення на супротивників. Є також ризик сформулювати неправильні припущення щодо того, що для суперників є цінним, і як вони будуть себе вести. Як показує історія, той, хто сприймав нові підходи до війни, і як наслідок, очікував від війни на певні інформаційні/психологічні впливи, не завжди отримував відповідні результати. Інакше кажучи, «виграти серця і уми» або «розбити волю ворога, щоб йому протистояти» – то легше сказати, ніж зробити, і успіх «інформаційної війни», як і будь-який інший військовий інструмент або підхід, залежить від конкретних умов. З цієї точки зору російська «інформаційна війна», її можливості *самі по собі* не мають бути завищені, і аж ніяк не очевидно, що результати, досягнуті в Криму та Східній Україні, можливо повторити в інших умовах. У Криму, і певною мірою на Донбасі, російські інформаційні та дезінформаційні операції проведено у сприятливих умовах, коли був наявний реальний проросійський контингент, який був прихильний або погоджувався з офіційною російською пропагандою, як от зображення майданівських демонстрантів як фашистів або ж ідея про те, що російська інтервенція була лише захистом етнічних росіян та російськомовних. ***Наскільки російська інформація або дезінформація буде успішною, якщо вона буде розгорнута проти іншої країни, яка не має значного проросійського світогляду або де переважають антиросійські почуття, сказати наразі складно. Крім того, в історичній перспективі дезінформація може призвести до негативних наслідків як вдома, так і за кордоном, коли реальність не відповідає повідомленням.***

У цілому, за результатами аналізу російської гібридної війни проти України вже можна сформулювати окремі висновки. ***По-перше, операції продемонстрували ефективність новостворених російських Сил спеціальних операцій (ССО),*** які були розгорнуті з високою швидкістю і з великим ефектом. Важливо також зазначити, що Україна станом на 2013-2014 рр. не мала відповідних можливостей. Але водночас немає сенсу припускати, що російські ССО, які були сформовані на зразках Delta Force США і SAS Великобританії, перевершують еквівалентні сили на Заході.

По-друге, конфлікт також показав спроможність російського керівництва координувати всі відповідні інструменти державної влади, сили спеціальних операцій, інформаційні інститути, включаючи

державні ЗМІ, елементи кібер-війни, парамілітарні формування для успішного досягнення поставлених цілей. Відсутність координації між різними відомствами було проблемою під час попередніх російських військових операцій. Покращена координація в Криму свідчить про ефективність нового російського Національного Центру управління обороною, який було створено на початку 2014 р.

По-третє, військові навчання, які проводила РФ під час української кризи, були безпрецедентними за розміром і слугували для того, щоб продемонструвати і вразити своїми силами. Дійсно, було продемонстровано деякі досягнення у розвитку сучасних російських збройних сил, особливо враховуючи той факт, що ресурсів та можливостей для їх модернізації у пострадянські десятиліття постійно бракувало. Проте, продемонстровані вправи не дозволяють робити висновки про справжні бойові навички особового складу. Як стверджував Йохан Норберг: «Росіяни, схоже, хотіли б, щоб світ зосередився на масштабах вправи... Але мало деталей, наприклад, про те, скільки перевірених військовослужбовців насправді недостатньо якісно виконали польові вправи».

Програма російської модернізації, яка розпочалась у 2008 році, продовжується, але це лише початок тривалого процесу. Першим серйозним результатом стало відновлення довіри до армії. *Програма модернізації триває, при цьому слід зауважити, що Росія прагне розвинути повномасштабний військовий потенціал як традиційний стримуючий механізм проти Заходу, про який натякає російська військова доктрина від 2014 року.* Водночас безпідставно очікувати, як це зробили деякі аналітики на основі ранніх спроб вивчення Кримської анексії, що Росія орієнтується на безконтактну війну, де «основна арена бойових дій – це розум» і де фактичній військовій силі відводитиметься другорядна роль. З точки зору звичайної військової потужності Росія переважає технологічно та чисельно будь-яку іншу колишню радянську державу і, зважаючи на розміри країни та її економічну потужність, ця ситуація навряд чи зміниться в найближчому майбутньому. У порівнянні із Заходом, і особливо з НАТО як альянсом, російські традиційні можливості не настільки потужні, і основою російського військового стримування на Заході продовжують залишатися стратегічні ядерні сили.

Крим розкрив ряд нових можливостей Росії з військової точки зору. *Однак, приймаючи до уваги успіх оперативного планування Росії до цього конфлікту, у стратегічному задумі воно є контрпродуктивним, оскільки виключає гнучкість реакцій, які будуть необхідними в будь-яких інших,*

потенційно можливих російських воєнних конфліктах. Як попередив Марк Галеотті, «жоден із використаних у даний час російськими збройними силами план не слід розглядати як стандартний. Якщо вони щось подібне повторять в Балтії – хоча я насправді не думаю, що вони будуть це робити – це не буде Крим 2.0 або Донбас 2.0, але щось, що буде з урахуванням ситуації в цій країні». Дійсно, було б поганою стратегією з боку Росії, якщо б її керівництво просто намагалося повторити кримську операцію в іншому місці. Елемент несподіванки, який насамперед забезпечив успіх в Криму, буде відсутнім, оскільки будь-який потенційний противник вже буде очікувати подібну агресію відносно себе.

Агресія Росії проти України спричинила руйнівні наслідки для європейської та глобальної безпеки. Російсько-український конфлікт не тільки порушив регіональну стабільність, а й створює та підсилює глобальні ризики. Для опору та стримування агресора Україні разом з її міжнародними партнерами необхідно мати чітке розуміння природи й характеру цього конфлікту.

Попри усі вище сформульовані упередження поняття гібридної війни виявилось теоретично й практично найбільш придатним для визначення специфіки дій РФ, яка, поєднуючи мілітарні, квазімілітарні, дипломатичні, інформаційні, економічні засоби, не гребуючи ядерним шантажем, послідовно намагається досягти в Україні та в інших точках світу власних, не зовсім зрозумілих міжнародній спільноті політичних цілей.

Водночас поняття гібридної війни охоплює явище набагато ширше, ніж сучасні форми ведення бойових дій, види війн майбутнього або назви конкретних конфліктів змішаного типу. Насправді йдеться про оформлення нового виду глобального протистояння у сучасному дестабілізованому міжнародному безпековому доквіллі. ***Гібридна війна не є поверненням до стану холодної війни. Вона приходить їй на зміну,*** на фоні гарячих конфліктів як нова, ускладнена й нестабільна форма відносин на міжнародній арені.

Гібридна війна як глобальне протистояння виникає в умовах нових принципів геополітичного устрою, який наразі визначається внутрішніми лініями напруженості між зоною стабільності, де панує закон і міжнародне право, і сферою невизначеності, яка характеризується зневагою до закону, численними локальними конфліктами, а не протистоянням між великими державами і сферами їхнього впливу, як за часів холодної війни. На Сході Європи лінія нового поділу пройшла територією пострадянських держав, які після холодної війни опинилися в ролі «буферних зон», або сірих безпекових зон між Росією та країнами ЄС і НАТО. Вразливість України, що стала

об'єктом російської гібридної агресії, зумовлена саме цим, бо сірі безпекові зони вважаються головними джерелами гібридних загроз у сучасному світі.

Специфіка російської гібридної агресії проти України полягає не стільки в загальних методах та цілях гібридної війни (які загалом були описані й частково передбачені теоретиками на прикладах інших гібридних конфліктів), скільки у беззастережному порушенні РФ системи базових міжнародно-правових угод, великих масштабах заподіяних ушкоджень, значній тривалості конфлікту. Досвід рішучої та багатосторонньої протидії агресорові з боку України продемонстрував принципово нові можливості захисту в умовах гібридної агресії та водночас виявив точки вразливості нашої країни, що стала об'єктом нападу і втратила територіальну цілісність. *Поза тим, роки війни в Україні наочно показали динаміку змін у процесі гібридної війни – як у методах нападу, так і у способах захисту та опору агресії.*

Принципово новим аспектом для ведення сучасної гібридної війни виявилася ключова роль міжнародної спільноти. Спільна позиція щодо засудження дій агресора з боку НАТО, ЄС, стратегічних партнерів України, система санкцій проти РФ стали важливим чинником протидії та стримування агресора. Водночас гібридний російсько-український конфлікт унаочнив, що, попри широку і розгорнуту систему включення в архітектуру міжнародної безпеки, Україна опинилася в умовах військової агресії у безпековому вакуумі, поза надійними гарантіями безпеки. Роль і зміст гарантій безпеки у сучасному світі виявили свою обмеженість і змінність залежно від наявності або відсутності довіри між світовими гравцями, готовності слідувати міжнародним правилам або зухвалої відмови рахуватися з ними.

Порушення положень Будапештського меморандуму однією з країн-підписантів, зруйновані гарантії суверенітету, надані Україні в обмін на відмову від третього за розміром у світі ядерного потенціалу, чітко продемонстрували, крім підступності дій країни-агресора, також безперечний факт зміни у системі безпекових гарантій, що склалася після Другої світової війни. На час підписання Будапештський меморандум не тільки сприймався, а й був цілком надійним правовим документом, і побоювань щодо його дотримання не виникало. Міркування про декларативність і юридичну необов'язковість з'явилися після брутального порушення його положень, і тому не є цілковито переконливими.

Розуміння і зміст міжнародних гарантій безпеки нині зазнали кардинальних змін, а самі гарантії у новому безпековому середовищі значною мірою втратили вагу. У часи підписання Будапештського

меморандуму проголошені ним гарантії суверенітету України були цілком ґрунтовними, однак сьогодні абсолютних гарантій захисту не дають не тільки заяви на зразок цього документу – дискутується навіть довіра до статті 5 Вашингтонського договору про колективну оборону членів Північноатлантичного альянсу, найбільш надійної безпекової організації у світі. Тому НАТО розробляє й починає застосовувати комплекс заходів, спрямованих на стримування агресивної РФ і на відновлення цілковитої довіри до надійності Альянсу серед країн-членів і країн-партнерів.

Російська агресія проти України відбувається у контексті системної кризи світової безпеки. Східна Європа перетворилася на територію нестабільності та загроз унаслідок незаконних і нелегітимних дій Росії, що підірвали систему міжнародних відносин, яка вибудовувалася протягом десятиліть. Вогнища напруженості на Близькому Сході, в Південній Азії, у Східній Європі, які фактично оточили трансатлантичну спільноту, міграційна криза, діяльність ІДІЛ тощо – усі ці події, разом із російською агресією проти України, доцільно розглядати як складники взаємопов'язаних деструктивних процесів у міжнародному безпековому доквіллі. Спостерігаються спроби повернути до міжнародних відносин принципи силової політики (до чого прагне РФ), однак в умовах глобалізації відновити принципи світоустрою часів холодної війни неможливо.

Тому говорити про повернення до холодної війни немає ні сенсу, ні конкретних підстав. Новітні форми протистояння, на відміну від протистояння часів біполярного устрою, мають непевний, змішаний хаотичний і множинний характер. Зруйновані діями РФ принципи міжнародного права поступаються місцем змішаним, гібридним нормам міжнародної поведінки, а *гібридна війна змінює холодну війну як нова форма глобального протистояння*.

1.3. Російські стратегічні цілі та наміри

Пояснення російської зовнішньої політики і політики безпеки як «гібридної війни» є доволі зручним, але сама по собі ця концепція принципово не пояснює російські дії, наміри та цілі у стратегічному їх розумінні. *Як йшлося вище, «гібридна війна» описує оперативний підхід, засоби війни. Це не стратегія сама по собі, і як така вона не говорить нам нічого про мету або наміри війни.* Для того, щоб мати можливість сформулювати стратегію або знайти відповіді на виклики, які Росія може створити зараз або в майбутньому, необхідне більш глибоке розуміння того, чого хоче Росія, що для неї має дійсно важливе значення. Гарний приклад

того, що російські цілі і наміри далеко не очевидні, це спроби з боку західних країн визначити російські цілі в Україні в 2014 р.

У статті *The Financial Times*, опублікованій в листопаді 2014 року, зазначається, що «нарощування і розміщення сил російської армії дає можливість «розгадати гру», виявити програмні цілі в Україні». Саме формулювання «розгадати гру» ясно вказує на те, що існують різні суперечливі пояснення поведінки Росії: Росія прагне окупувати азовське узбережжя; Росія нарощує історичну Новоросію; Росія імпровізує з метою створення нового замороженого конфлікту; російські зусилля щодо підтримки війни спрямовані на дестабілізацію української економіки; Росія хоче, щоб Україна відмовилась від інтеграції в ЄС; врешті, Росія просто готує основи для більш далекої стратегії. Автори статті тоді дійшли сумбурного висновку, що впевнено можна лише констатувати, що сама Росія активно вивчає і експлуатує аналітичну слабкість Заходу. Відсутність ясності щодо російських цілей і намірів продовжує впливати на формування відносин Заходу з Росією увесь період після анексії Криму. Західні держави та інститути готують відповіді на російські цілі і наміри без їх чіткого розуміння. Звичайно, у будь-якому випадку, їх визначити абсолютно впевнено неможливо. Однак, якщо поглянути на заяви російських чиновників, їх документи та попередні дії, можна таки дійти до більш конкретних висновків щодо ширших, політичних стратегічних міркувань Росії.

«Вгадування гри» було характерним для західного аналізу щодо російського стратегічного мислення, формування рішень і інтересів ще під час холодної війни і навіть раніше. На початку 2000-х років загальний образ російської зовнішньої політики описувався як ірраціональна і, як це не парадоксально, з такими переважаючими характеристиками, як безперервність і зміна, консенсус і конфлікт, і, таким чином, у своїй суті як непередбачувана. Як стверджував Бобо Ло, «попередні спрощені припущення про «національні інтереси» та загальні пріоритети були поставлені під сумнів політикою місництва і особистостей, з раціональністю і логікою суперечливих форм. Ми вступаємо в сферу марева і дзеркал, в яких мало що видимо, і де ілюзія і міфотворчість є такою ж частиною реальності, як і «реальність» сама по собі».

1.4. Російські національні інтереси

Остання російська стратегія національної безпеки, опублікована в грудні 2015 року, знову передбачає для концепту «національний інтерес» першочергове значення у системі російських цілей і намірів. Проте, важливо

відзначити, це поняття ніколи не зникало з російської риторики протягом усього періоду після завершення «холодної війни», при цьому деякий час західні аналітики недооцінювали його значимість. Здавалося, що спроба визначити або зрозуміти російську зовнішню політику на основі концепції «національних інтересів» була надто складним завданням. Акти російської зовнішньої політики постійно дивують Захід і примушують розгадувати їх сенс. Наприклад, за словами Девіда Менделоффа, у Росії не було логічно обґрунтованої причини для підтримки С. Мілошевича і Сербії в 1999 році під час втручання НАТО в Косово. Західні аналітики також намагалися оцінити баланс матеріальних інтересів vs статус/контроль, як чинників, що визначають процес прийняття росіянами рішень у міжнародній політиці. Очевидно, той факт, що зовнішня політика Росії часто ґрунтуються на престижі і статусі, а не на матеріальних/економічних міркуваннях, було важко зрозуміти для Заходу. Це відбувається через припущення, що економіка і торговельні відносини мають найбільше значення в міжнародній політиці в поєднанні з очікуваннями того, що країни не діють проти власних економічних інтересів. Це може фактично бути одним із найбільших західних викривлень щодо поведінки Росії і, отже, може являти собою важливу першопричину нинішніх непорозумінь: *в основі російської політики не завжди економіка і економічні інтереси.*

1.5. Імперська ідентичність Росії

*Великодержавна ідентичність (державність) глибоко вкорінилася в російську стратегічну культуру. Як висловився Х. Страчан, «великі держави ХІХ-го ст. не можуть не бути великими державами у ХХІ-му ст., оскільки вони не втратили звички розуміти себе саме в цьому статусі». Ця ідея привела багатьох вчених до висновку, що Росія в даний час шукає свій колишній статус великої держави, тобто, що Росія повинна бути класифікована як держава, яка росте. Але й це уявлення є помилковим, воно не відповідає дійсним російським самовідчуттям свого глобального статусу. **Насправді, як російське вище державне керівництво, так і її громадськість завжди вважали свою країну великою державою. Іншими словами, замість того, щоб діяти з-під позицій і можливостей держави, яка росте, Росія протягом усього пострадянського періоду поведилася як велика держава, або, принаймні, як дещо ослабла велика держава, яка намагається зберегти свій статус.** Підхід Заходу до Росії, як, в кращому випадку, до держави із регіональним впливом, породжував постійне і все зростаюче роздратування в Москві.*

При пошуку відповідей на питання «чого хоче Росія?» або «якими є всезагальні наміри російської зовнішньополітичної поведінки?», головною відповіддю є міжнародне визнання її великодержавного статусу. Як писав Дмитро Тренін в 2007 році, «кінцевий інтерес Росії – це статус великої світової держави, на одному рівні з США і Китаєм». Проте наслідки російського самосприйняття як великої держави для її зовнішньополітичної поведінки є складними. Замість того, щоб шукати відповіді про російські наміри як такі, це питання може краще розглядати з огляду на три різні геополітичні рівні: глобальний рівень, пострадянський регіон і Європа (ЄС). Такий диференційований підхід, ймовірно, призведе до більш точних висновків, оскільки російські підходи до збереження свого великодержавного статусу будуть різнитися залежно від ситуації.

Росія як глобальна велика держава. На глобальному рівні претензія Росії на статус великої держави насправді є досить умовною і базується насамперед на її історичній ролі як світової держави. *Військова сила і ті аспекти, які забезпечували їй статус великої держави – ядерне стримування і минулі військові перемоги – були центральними у самосприйнятті як великої держави на глобальному рівні, і вони залишаються такими й сьогодні.* Історичний статус Росії як великої військової сили ґрунтується на перемозі СРСР над А. Гітлером в Другій світовій війні та її статусі ядерної наддержави. У більш віддаленій перспективі – перемога над Наполеоном в 1812 р. та експансіоністська політика зробили з Росії величезну сухопутну державу. Угоди щодо ядерної зброї між Росією і США завжди мали високий міжнародний авторитет, і продовжують підтримувати її статус великої держави. Крім того, місце Росії в якості постійного члена у Раді Безпеки ООН є позицією статусу, який був наданий їй на підставі участі у коаліції переможців за результатами Другої світової війни. Військова міць Росії та її сильне ядерне стримування зіграли найбільш важливу роль у збереженні свого статусу по відношенню до США (і НАТО), а зовсім недавно, до Китаю. Російська вимога статусу великої держави на глобальному рівні виражається досить традиційним способом, і не є надто складним зрозуміти тут її наміри.

Країна не може вважатися великою державою без друзів і союзників. На відміну від Сполучених Штатів, Росія не має «природних» союзників і навіть в радянські часи вона із великими труднощами домогалася співробітництва на основі спільної ідеології або цінностей. Натомість, Росія вважає за краще шукати різних партнерів по співпраці, коли це влаштовує її інтереси і воліла б, щоб інші країни також обирали прагматичний підхід до співпраці. Це зовсім не означає, що Росія не прагне

сформувати свою сферу впливу. Росія відновила сили після колапсу Радянського Союзу, що, природно, передбачає, що пострадянський простір залишиться її сферою впливу. Цього було б досить, якби Росія задовольнялася статусом регіональної держави, як її часто називають лідери західних країн. Однак Росія прагне бути визнаною у статусі глобальної держави, що дозволило б їй вийти за межі колишнього Радянського Союзу.

Із середини 2000-х років росіянами для досягнення цієї мети була використана енергетична політика, навіть якщо керівництво Росії заперечує використання енергії як «зброї». В цей час дискутується статус Росії як «енергетичної наддержави» і використання нею газу і нафти з метою світового впливу. Однак російська енергетична політика з 2000 до 2008 року не дала бажаних результатів. Як зазначав Пітер Ратленд «у будь-якому разі, зусилля Росії використовувати енергію таким чином мали негативні наслідки. Замість того, щоб підвищити престиж і авторитет Росії, вона спричинила підвищення тривоги і штовхає інші країни шукати союзи і вживати інших заходів, щоб захистити себе від російського тиску».

Модернізація російських загальновійськових можливостей і підвищення до них довіри означають, що сьогодні Росія перебуває в пошуках глобального впливу також військовими засобами, що продемонструвало її втручання в Сирії. Однак, з огляду на конвенційні обмеження, що зберігаються як стримуючий фактор, малоймовірно, що Росія буде підштовхувати ситуацію, яка може призвести до прямої військової конфронтації з США (або НАТО) або ж із Китаєм. Однак, звичайно, непрямий шлях до такої ситуації або ж ненавмисна ескалація не можуть бути виключені. На глобальному рівні концепція «гібридної війни» не відіграє особливої ролі в поясненні ролі російських військових у підтримці статусу великої держави. Втручання в Сирії являє собою звичайну кампанію з акцентом, головним чином, на авіаудари. Акції Росії в Сирії можуть ускладнювати завдання для інших регіональних держав, таких як Туреччина чи Саудівська Аравія. На більш стратегічній картині це можна розглядати як російсько-сирійську спробу вплинути на встановлення нового балансу сил в регіоні. Але сильний ядерний арсенал продовжує залишатися основою російського стримування у суперництві з такими великими державами, як США і Китай. Незважаючи на успіхи, досягнуті в модернізації російського військового потенціалу, розбіжність між російськими військовими витратами і бюджетами США і Китаю означає, що акцент насамперед на ядерне стримування не зміниться в найближчому майбутньому.

Російська великодержавна ідентичність і пострадянський регіон.
На пострадянському просторі Росія завжди була і залишається «найбільш

впливовою» країною, як і найсильнішою державою з демографічної, економічної і військової точки зору. З цієї точки зору може здатися протиріччям, що впродовж пострадянського періоду Росія неодноразово потребувала необхідності рішуче втримувати свої позиції на пострадянському просторі (військовими засобами, шляхом використання «енергетичної зброї», виконання торгових угод, регіональної інтеграції, застосовуючи євразійські аргументи, спеціальні акції виховного впливу, просуванням російської мови і т.д.). На Заході така політика спричинила очікування спроб відновлення Росією Радянського Союзу. Це ще одне важливе хибне уявлення. Хоча Росія розглядає регіон як найбільш важливий пріоритет зовнішньої політики та природню сферу свого впливу, вона ще з перших пострадянських років з усіх сил намагається зберегти свою привабливість для інших пострадянських держав. Причому, ті, замість того, щоб продовжувати орієнтуватися на Росію як регіонального гегемона, швидко встановили новий курс, щоб вибудувати власний, на основі інтересів своєї зовнішньої політики порядок, де Росія розглядалася б як лише один з можливих партнерів. Процес формування різних національних і державних ідентичностей в багатьох країнах колишнього Радянського Союзу посилив їх стійкість проти російського впливу.

Ця розбіжність між російськими очікуваннями і реальними подіями в її «ближньому зарубіжжі» дуже важлива, коли мова йде про розуміння російської політики на пострадянському просторі. Росія очікувала, що вона може розраховувати, принаймні на це «коло друзів», щоб підтримати свій міжнародний статус і престиж як великої держави в період після розпаду радянської імперії. І для неї великою несподіванкою стала необхідність складного вибудовування і підтримки подібної «дружби», оскільки в її основі була вже не проста регулярна співпраця в результаті інтеграції і взаємозалежності. Як виявилось, нові незалежні держави (за винятком країн Балтії, хоча Росія іноді включала й їх в цю категорію) розглядали Росію в якості привабливого партнера по співпраці, тільки якщо вигравали від цього матеріально. Коли ж це було не так, вони одразу ж відверталися від Росії на користь США, ЄС або, в разі деяких держав Центральної Азії, Китаю. Це, з точки зору ідентичності великих держав, становило загрозу Росії в регіоні її привілейованих інтересів. Для запобігання цих загроз і збереження свого статусу домінуючого регіонального актора, Росія реагувала жорстко, диктуючи сусідам свої умови співпраці, використовуючи при цьому різні інструменти державної влади, в тому числі військову силу. Подібна тактика зумовила подвійний образ (негативний і позитивний) Росії в багатьох колишніх радянських державах. *Дії Росії в межах колишнього радянського*

простору можна пояснити її намірами відновити і зберегти свої позиції в якості домінуючого регіонального актора. За необхідності, навіть військовою силою. Щоправда, це не те ж саме, що прагнути відновити Радянський Союз за допомогою територіального розширення. Це важлива відмінність, коли мова йде про оцінку майбутньої зовнішньої політики Росії щодо країн колишнього Радянського Союзу.

Російські наміри в колишньому радянському просторі та її ймовірні підходи досить однозначні. Її позиції домінуючого актора в регіоні не є предметом переговорів і є невід'ємною частиною великодержавної ідентичності, тож немає ніяких підстав припускати, що вона не буде продовжувати захищати ці позиції у випадку виникнення загроз з боку внутрішньополітичних процесів в якійсь із колишніх радянських держав або ж внаслідок зовнішніх впливів. *Оскільки російська політика щодо регіону демонструється впродовж усього пострадянського періоду, Москва готова підтримувати і відстоювати свої позиції, використовуючи всі інструменти державної влади, які є в її розпорядженні, починаючи від широко застосовуваних інструментів «м'якої сили», і до економічного тиску і застосування військової сили.* Будь-який із майбутніх підходів Росії щодо збереження свого статусу в регіоні ймовірно залежатиме від обставин конкретної ситуації та від оцінки російським керівництвом цілого ряду факторів, в тому числі конкретних цілей, які повинні бути досягнуті, а також, в разі військового втручання, військової сили противника і його стійкості.

Російська великодержавна ідентичність і Європа. *Прагнення статусу наддержави для Росії породжують вкрай складні і неоднозначні відносини із Європою, причому ці відносини складні як для Росії, так і для Європи. Фактично, важливою причиною нинішньої напруженості і побоювань російської «гібридної війни» проти Заходу є саме ці складні російсько-європейські відносини.* Тут ми підходимо до остаточного, найбільш важливого хибного сприйняття: *Росія хоче вирватись із Європи.* Це не так.

В останні роки Сполучені Штати найчастіше критикувались росіянами, але й ЄС стає все більш важливою мішенню такої критики. Відповідно до офіційної російської риторики ЄС і Європейський континент (у даному випадку, за винятком Росії) знаходиться в стані занепаду. Керівництво Росії, готуючись до критики, спрямованої проти своєї країни, як правило, включають посилення на те, що В. Путін любить називати «західні подвійні стандарти» або «лицемірство». Одним з останніх прикладів є публічні заяви, зроблені міністром закордонних справ Росії Сергієм Лавровим з приводу відсутності прозорості німецької поліції щодо ймовірного згвалтування 13-

річної російської дівчинки в Берліні. У той же час, критикуючи німецьку поліцію, С. Лавров заявив, що Росія хоче мати добрі відносини і тісну співпрацю з сильною Європою. Деякі аналітики інтерпретували ці коментарі як вираз гібридної російської війни проти Заходу. Однак, на це є й інший погляд. Задовго до Криму і підйому концепції «гібридної війни» російська дипломатична риторика відносно Заходу мала тенденцію виділяти слабкі сторони як Заходу в цілому, так і країн ЄС, зокрема. У відповідь на критику з боку Заходу, Росія неодноразово закликала західні держави, щоб виправили свої власні проблеми і демократичні недоліки, перш ніж турбуватися про інші країни. В той же час Москва продовжує наголошувати на бажанні до співпраці. Замість того, щоб поглибити протиріччя, ця політика в рівній мірі може бути трактована як спроба зобразити Росію і європейські країни як не подібні, і саме тому прийнятні для співпраці.

Ще одним фактором неправильного розуміння того, що Росія хоче відокремити себе від Європи, було багаторазове російське твердження щодо її залежності від Європи. Як писав Дмитро Тренін, «тепер у Росії є важливий стимул для нарощування відносин з Китаєм, оскільки відносини з Заходом стривожені, а Китай є єдиним великим гравцем в світі, який може розглядатися як економічний, політичний і, певною мірою, військовий союзник». Таку думку було неправильно витлумачено як відвернення Росії від Європи. Тим не менше, при більш уважному розгляді цього питання видно, що відносини Росії з Європою більш неоднозначні, і такі аргументи не відповідають мажоритарному тенору російської офіційної зовнішньої політики і риторики політики безпеки. Відносини Росії з Європою неоднозначні, оскільки, хоча більшість росіян бачать свою країну в основному європейською, вони незадоволені тим фактом, що Росія не отримала статус європейської великої держави, якого вона, на їх погляд, заслуговує. Незважаючи на те, що ЄС ставиться до Росії як частини європейської культурної спадщини й історії, самі європейці не розглядають (поки) Росію, як таку, що належить до сучасної Європи, поділяючи європейські норми і цінності. Дуже важливо відзначити, що почуття відторгнення з боку ЄС є дуже чутливим аспектом для російського населення, а також для російських державних лідерів.

Оптимісти початку 1990-х років вважали, що Росія буде демократизуватись і стане частиною нормативної і ціннісної структури ЄС. Цього не сталося, і саме тут Росія зіштовхнулася з найбільшими труднощами, пов'язаними з її великодержавною ідентичністю у ставленні до Європи. Росія хоче бути рівноправним членом в клубі європейських великих держав, але в той же час, як велика держава, вона не хоче вказівок із зовні, що їй робити, і

опирається тиску у впровадженні європейських норм і цінностей. Для відносин Росії з ЄС це означає, що для сильної Європи не має жодного інтересу розглядати Росію в якості європейської великої держави на власних умовах останньої. Замість того, щоб ізолювати себе від Європи, Росія вирішила забезпечити свою політичну участь в Європі, використовуючи політичні сили, які критикують ЄС, критикують діючі уряди і, як правило, проводять популістську програму. Вони можуть бути крайніми лівими силами, що відкидають західний капіталізм і стоять за антиамериканізм, або ж крайніми правими партіями, що пропагандують антиліберальні ідеї (наприклад, антиіммігрантські настрої), або ж єврокритичні політичні рухи.

Таке «втручання» останнім часом інтерпретувалося деякими спостерігачами як свідчення російської «гібридної війни» проти Заходу. Очевидно, є відчуття того, що зовнішня політика Росії відносно Європи стала більш настирною і навіть агресивною, особливо в порівнянні з часами Д. Медведєва. «Гібридна війна», в очах деяких спостерігачів, здається, пояснює ці зміни і безліч російських дій, таких, як спроби шукати вплив в Європі за допомогою різних інформаційних засобів. Проте пояснення російської зовнішньої політики щодо Європи лише кампанією «гібридної війни» не дозволяє об'єктивно з'ясувати суть подій та дійсні російські наміри.

Подібно до того, як стратегічні мислителі ставлять під сумнів новизну «гібридної війни» як операційного підходу, ми повинні поставити під сумнів те, як сприймається сьогоднішня російська поведінка і наміри по відношенню до ЄС і Заходу в цілому. У порівнянні з епохою холодної війни, дуже мало що змінилося. Непередбачуваність і вгадування намірів були так само важливі тоді, як і зараз. «Інформаційна війна» (пропаганда), посилаючи суперечливі повідомлення, упереджено тлумачила історичні події та здійснювала спроби дестабілізувати політичну ситуацію в Західній Європі шляхом тиску на певні політичні сили, це було на щоденному порядку денному. Загрози були приховані звідусіль і були створені фактори страху, які активно застосовувались в дипломатичних переговорах. З іншого боку, західні інтерпретації радянських намірів і поведінки в розпал холодної війни були разюче схожими на ідею сьогоднішньої російської «гібридної війни» проти Заходу. Як Джон Ф. Кеннеді описав ситуацію в 1961 році:

Це вимагає змін світогляду, зміни тактики, зміни місії – уряду, людей, кожного підприємця або профсоюзного лідера, і кожної газети. Оскільки ми протидіємо у всьому світі монолітній і безжальній змові, яка спирається, в першу чергу, на завуальовані засоби для розширення сфери свого впливу – на проникнення замість вторгнення, на підіривну діяльність замість виборів, на

залякування, а не вільний вибір, на нічних партизанів замість армій дня. Це система, яка мобілізувала величезні людські і матеріальні ресурси в структуру згуртованої, високоефективної машинерії, яка поєднує в собі військові, дипломатичні, інтелектуальні, економічні, наукові і політичні операції. Їх підготовка прихована, не публічна. Їх помилки сховані, не афішуються. Їх інверсії невідомі, не дискутуються публічно. Немає потреби у сумнівах, немає чуток, які можна було б опублікувати, секрети не розкриваються.

Подібність між зображенням Дж. Кеннеді Радянського Союзу в 1961 році і описами деяких спостерігачів сьогодні про те, що собою являє «гібридна війна» Росії проти Заходу, служать корисним нагадування про те, що часто називають «гібридною війною», насправді не є новим явищем. Це також підкреслює той аргумент, що перебільшення російських можливостей «гібридної війни» як всеохоплюючої, глобальної стратегії може виявитися контрпродуктивним і загострить напруженість, а не полегшить її.

Як висловився Олександр Прокханов, Росія бачить себе на роздоріжжі, і її великодержавний статус фактично означає проблему «державного виживання». Цей аргумент виник з російського націоналістичного табору, але останнім часом набув популярності. Президент В. Путін підкреслював у ряді виступів, що Росія повинна залишатися суверенною державою: «істинний суверенітет Росії є абсолютно необхідним для виживання». Для західного слухача це може здатися дивним, оскільки Захід ніколи не сумнівався у суверенітеті Росії. З точки зору російської великодержавної ідентичності це твердження набуває суттєвого сенсу і має бути постійним в офіційній російській риторичі: «суверенітет» для Росії означає, що Росія поважається як велика держава, і вона може діяти тільки як велика держава. Таким чином, з точки зору Росії, країна не може бути «суверенною» з-під умов консенсусу постхолодної війни. *Для того, щоб забезпечити російський «суверенітет» (великодержавність), з російської точки зору, зрушення в міжнародному балансі сил є неминучими, так само як і створення нового/старого безпекового середовища, яке рухається не до «гібридної війни», а до «узгодженої нової реальності». Як висловив це в загальних рисах Томас Бергер, «для того, щоб продовжити свою програму, політичні актори змушені вступати в дискусії і переговори з іншими групами... ці компроміси повинні бути узаконені... така легітимація часто включає в себе реінтерпретацію минулих подій, поточних умов і майбутніх цілей. Таким чином, подібна політика зумовлює не лише питання про те, хто що отримує, але й те, хто кого переконує щодо нового образу реальності».*

1.6. Питання до розділу 1. Гібридна війна як нове операційне визначення

1. Яке місце концепції «гібридної війни» у системі: 1) військово-стратегічних доктрин в цілому; 2) новітніх концепцій війни?

2. Яким є співвідношення військових і невійськових засобів, виходячи із положень концепції «гібридної війни»?

3. Якими є сильні (слабкі) сторони доктрини «гібридної війни» порівняно із іншими військово-стратегічними доктринами?

4. Чому застосування концепції «гібридної війни» росіянами в ході анексії Кримського півострова стало несподіванкою 1) для української влади; 2) для західних політичних аналітиків і військових стратегів?

5. Охарактеризуйте сучасні російські стратегічні цілі і наміри. Чи можлива, на вашу думку, їх реалізація у невоєнний спосіб?

РОЗДІЛ 2. СЕПАРАТИЗМ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ. МЕТОДИ ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ

2.1. Політичний сепаратизм на Донбасі як складова російської гібридної війни

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України», прояви сепаратизму становлять загрозу національній безпеці України. Для визначення ефективної державної стратегії протидії сепаратизму необхідне глибоке розуміння причин виникнення цього явища.

Природа сепаратизму складна і формується під впливом багатьох чинників. Існують різні підходи до визначення поняття «сепаратизм», але всі вони виокремлюють головну рису сепаратизму – прагнення відокремлення частини держави від цілого.

Нині майже в половині країн світу фіксуються рухи, що можуть бути визначені як сепаратистські. Найбільша кількість таких осередків спостерігається в Євразії. Водночас у багатоетнічних країнах Африки та Океанії, де превалюють кланові суспільства, а місцеві еліти прагнуть до максимальної концентрації влади, також відбуваються активні дезінтеграційні процеси.

Осередки сепаратизму мають певні відмінності, виходячи з яких можна умовно виокремити такі його регіональні різновиди:

- західноєвропейський (Велика Британія, Іспанія, Франція, Бельгія, Італія, ФРН);
- східноєвропейський (пострадянські країни, Косово, Республіка Сербська в Боснії та Герцеговині);
- близькосхідний (Алжир, Ірак, Пакистан, Афганістан);
- азійський (Шрі-Ланка, Південні Філіппіни, Індія, Китай, Туреччина);
- африканський (Південний Судан, Ефіопія, Сомалі, Ангола, ПАР та ін.);
- американський, представлений міжетнічними конфліктами у Квебеку (Канада), мексиканському Чьяпасі та ін.

Очевидно, що для виникнення сепаратизму необхідна низка умов, які створюють відповідне підґрунтя. Серед них можна виділити, зокрема, такі:

- неоднорідність населення країни (етнічна, релігійна та ін.);
- нерівномірність економічного, соціального, культурного, демографічного розвитку окремих регіонів;
- історичні чинники;
- невиважена політика центральної влади щодо етнічних меншин та конфесійних спільнот, яка погіршує їх становище або сприймається ними як

така, що спрямована на позбавлення (порушення) їхніх прав та свобод. Роль цього чинника може бути штучно перебільшена та використовуватись зацікавленими силами з пропагандистською метою або для обґрунтування необхідності вживання радикальних заходів;

- зовнішній вплив з боку зацікавлених держав, наявність зовнішніх союзників, які надають військову, політичну та інформаційну підтримку сепаратистам тощо.

Проблема сепаратизму – одна з найбільш складних, оскільки безпосередньо пов'язана з питаннями існування держав, зміною їх кордонів та утворенням нових держав. Міжнародне право ускладнює завдання щодо збереження територіальної цілісності держави, адже існує протиріччя між принципами щодо недоторканності кордонів та поваги територіальної цілісності, з одного боку, і правом усіх народів на самовизначення – з іншого.

Вибір методів та способів протидії сепаратизму багато в чому залежить від природи власне конфлікту і стадії його розвитку. Загалом визначення шляхів урегулювання проблеми збереження територіальної цілісності держави має здійснюватися з урахуванням історичних, культурних, етнічних, релігійних та інших особливостей розвитку регіонів. При цьому досвід кожної країни є по-своєму унікальним.

Важливим елементом забезпечення мирного розвитку України є врегулювання конфлікту на Донбасі, повернення тимчасово неконтрольованих територій у правове поле України. Для формування і реалізації ефективної державної політики у цій сфері важливим є розуміння суті проблеми, від чого залежить визначення найбільш ефективних механізмів її врегулювання.

Так, формування квазідержавних утворень «ДНР» і «ЛНР», маріонеткові режими яких повністю контролюються та підтримуються державою-агресором – Російською Федерацією, є одним з елементів розв'язаної проти України гібридної війни. За своєю суттю діяльність т.зв. ДНР і ЛНР та їх організаторів є злочинною і має ознаки сепаратизму, оскільки вона спрямована на зміну меж території або державного кордону України, на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також передбачає фінансування таких дій, публічні заклики або розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій. Для досягнення зазначених цілей сепаратисти, зокрема, застосовують вчинення терористичних актів і проведення диверсій на території України, особливо на життєво важливих об'єктах інфраструктури.

Проте сепаратизм на Донбасі має низку особливостей. По-перше, він не є результатом внутрішньодержавного конфлікту на міжетнічному,

міжконфесійному або іншому ґрунті. Протягом усієї історії незалежної України на цій території не спостерігалися системні організовані сепаратистські рухи з визнаними лідерами та широкою підтримкою з боку населення, а також відсутні райони компактного проживання представників окремих народів, етнічної або конфесійної групи.

По-друге, ідеологічні основи такого сепаратизму були розроблені за межами України у вигляді проекту «Русский мир». Організаційне і фінансове забезпечення діяльності квазідержавних утворень «ДНР» та «ЛНР» також здійснюється переважно з території Росії за постійного контролю з боку кураторів від уряду РФ і ФСБ. Безпосередню участь у бойових діях на території Донбасу беруть регулярні підрозділи ЗС РФ, що відповідно до міжнародного права розцінюється як неспровокована збройна агресія РФ проти України.

Так, Росія зосередила в окремих районах Донецької і Луганської областей свій військовий контингент. Вона сконцентрувала значне угруповання військ на кордоні з Україною. Її військові інструктори організовують бойову підготовку підрозділів бойовиків. Крім того, останнім часом спостерігається тенденція у призначенні на командні посади у ці підрозділи кадрових офіцерів збройних сил Росії. Бойовиками сформовані 1-й і 2-й армійські корпуси. Їх командний склад на рівні управління корпусами й бригадами укомплектований переважно кадровими офіцерами або офіцерами запасу збройних сил РФ. Частка місцевого населення в особовому складі згаданих корпусів не перевищує 35 %.

По-третє, якщо на перших етапах гібридної агресії проти України лідери самопроголошених республік закликали до їх виходу зі складу України, то останнім часом риторика їх виступів дещо змінилася. Проте, декларуючи невід'ємність «ДНР» і «ЛНР» від України (у т.ч. підтверджуючи наміри провести місцеві вибори на цих територіях за українським законодавством), на практиці вони продовжують активне «державотворення», використовують в обігу російську валюту, запроваджують російські стандарти в різних сферах. Продовження дезінтеграційних процесів з боку квазідержавних утворень «ДНР» і «ЛНР» та їх «лідерів» не має нічого спільного з пошуком шляхів мирного врегулювання, який відбувається в рамках Мінського процесу. Очевидно, що найбільш радикально налаштовані екстремістські елементи «ДНР» і «ЛНР» після завершення активної фази збройного конфлікту продовжуватимуть боротьбу партизанськими методами за прихованої чи явної підтримки і сприяння РФ.

І головне – дестабілізація суспільно-політичної ситуації, підрив основ громадянського миру в Україні, забезпечення можливості постійного впливу на внутрішню та зовнішню політику України через маріонеткові режими на Донбасі, контрольовані з Москви, є частиною геополітичної стратегії РФ щодо України.

По суті, на Донбасі Україна має справу з **гібридним сепаратизмом**, який є частиною гібридної війни РФ. Його основу становить політичний сепаратизм, інспірований та підтримуваний ззовні. Оскільки політичний сепаратизм, як правило, має низьку підтримку з боку населення, для його укорінення і поширення на Донбасі ідеологами активно використовувалося розповсюдження викривленої інформації про події на решті території України, застосовувалися спеціальні пропагандистські заходи, спотворювалася історія України, створювалися міфи про краще життя у форматі самопроголошених республік.

Хоча проявів такого сепаратизму у світі дуже мало, доцільно дослідити міжнародний досвід протидії таким процесам з метою виявлення ефективних методів і способів, які можуть бути застосовані в Україні для подолання цього явища та його наслідків. При цьому слід також звернути увагу на негативний міжнародний досвід такого врегулювання задля недопущення його повторення в Україні.

2.2. Закордонний досвід врегулювання сепаратистських конфліктів

Досвід протидії сепаратизму в країнах Західної Європи має давню традицію та охоплює практично двовіковий період. На цьому етапі хоча силові методи не виключаються керівництвом держав регіону, проте вони не є основним засобом забезпечення територіальної цілісності та внутрішньополітичної стабільності й застосовуються тільки тоді, коли цього вимагають інтереси забезпечення національної безпеки, а застосування інших методів неможливе або неефективне. При цьому основною метою діяльності державних органів у сфері протидії сепаратизму є **створення таких умов, за яких здійснюється ефективне управління дезінтеграційними процесами**. Вбачається, що такий підхід забезпечує те, що ці процеси позбавляються руйнівного потенціалу, а сама ідея відокремлення з часом втрачає свою популярність серед населення.

Прикладом управління дезінтеграційними процесами може слугувати історія **розпаду Британської імперії і створення Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії**. На початкових етапах дії британського уряду можна схарактеризувати як жорсткі репресивні. Проте з часом з'явилося розуміння, що лише силовими методами неможливо

втримати колонії, тож уряд доклав багато зусиль, намагаючись зробити свої колишні колонії союзниками.

Схожі підходи застосовувалися і щодо вирішення проблеми північноірландського сепаратизму. Протягом 70-х років. ХХ ст. і майже до початку ХХІ ст. уряд Британії, з одного боку, активно застосовував силові методи – збільшував військову присутність у регіоні, розширював повноваження збройних сил, удосконалював поліцейську службу, збільшував оборонні витрати, розвивав законодавство у сфері боротьби з тероризмом. Водночас урядом активно використовувалися і несилові методи, такі як пошук компромісів з парамілітарними групами сепаратистів (у т. ч. вступаючи в переговори), створення законодавства щодо вирішення конфесійних суперечностей.

1972 р. було розпущено парламент Північної Ірландії та введено пряме правління Лондона. Це в поєднанні з неадекватними діями британських військових призвело до активізації діяльності терористичної парамілітарної організації «Ірландська республіканська армія» та нових хвиль насильства (викрадення, вбивства, напади на військових, протистояння з організаціями юніоністської спрямованості).

Спробою політичного врегулювання конфлікту стала англо-ірландська угода 1985 р., за якої Північна Ірландія мала залишатися частиною Об'єднаного Королівства, допоки це підтримувалося більшістю її жителів. За результатами цієї угоди 1993 р. було прийнято Декларацію, відповідно до якої **у переговорах могли брати участь усі зацікавлені сторони за умови їх відмови від насильства**. 1998 р. було підписано Белфастську угоду, що передбачала створення органів влади та управління, до складу яких входили як британці, так і ірландці. **Угоду було схвалено референдумом**, під час якого було отримано підтримку більшості населення Північної Ірландії. Проте ще довгий час ІРА не припиняла своєї терористичної діяльності, і лише 2005 року керівництво організації заявило про припинення збройної боротьби та роззброєння.

Варто зазначити, що основну допомогу бойовикам ІРА надавали Лівія та ірландська діаспора в США. Проте постачання з Лівії зброї, боєприпасів та інших засобів вчинення терористичних атак було складним і неодноразово перехоплювалося спецслужбами, а допомога ірландської діаспори практично припинилася після терористичних атак 11 вересня 2001 р. у США.

Відмова ІРА від насильницьких методів боротьби дала підставу для ухвалення рішення щодо припинення військової операції та виведення підрозділів британської армії з Північної Ірландії. Цей процес відбувався поетапно протягом двох років. Таким чином, операція з підтримання миру

«Знамення», що тривала майже 40 років, була завершена у 2007 р. Того ж року офіційно скасовано режим прямого правління та розпочали діяльність утворені органи місцевого управління.

На сьогодні основним напрямом урегулювання проблем, пов'язаних з територіальною цілісністю, є **передача частини владних повноважень від центральної влади до регіональних органів управління**. Важливими кроками у цьому напрямку стало заснування регіональних органів управління: законодавчих та виконавчих.

Проте дезінтеграційні процеси у Великій Британії можуть вийти на новий етап, що пов'язано з результатами проведеного у червні 2016 р. референдуму щодо виходу країни з Європейського Союзу (*Brexit*).

Більшість жителів Шотландії та Північної Ірландії проголосували проти виходу з ЄС (62 % населення Шотландії проголосували за збереження членства в ЄС, 38 % – проти, майже 56 % населення Північної Ірландії також проголосували за збереження членства в ЄС, 44,3 % – проти).

Зазначене, на думку лідерів цих частин Об'єднаного Королівства, дає підстави для проведення референдумів: за незалежність Шотландії та за приєднання Північної Ірландії до Ірландії, залишаючись при цьому у складі ЄС.

Значні сепаратистські настрої нині існують в **Іспанії**, і сконцентровані вони переважно в Каталонії та Країні Басків. Слід зазначити, що на відміну від Донбасу сьогодні **політичні лідери цих регіонів прагнуть діяти в рамках правового поля Іспанії без використання насильницьких методів**.

Зокрема, нещодавно від збройної боротьби відмовилася баскська терористична організація *ЕТА*. Це може бути пояснено декількома чинниками:

– **ефективні дії іспанських спецслужб**, які затримали частину терористів, у т.ч. ватажків, виявили й вилучили декілька арсеналів зі зброєю та засобами ураження. Одним з основних сприятливих чинників стало налагодження ефективної взаємодії із закордонними, передусім французькими спецслужбами;

• **трансформація ставлення місцевого населення до членів організації**, яких на початку вважали ледь не національними героями, а потім бандитами та вбивцями;

• **внутрішні процеси в самій ЕТА**, де частина членів закликала відмовитися від збройної боротьби;

• **міжнародний тиск** на організацію як з боку Європейського парламенту, так і окремих політичних діячів.

Проте, припинивши на цьому історичному етапі збройну боротьбу, *ЕТА* не роззброїлась остаточно.

Також уряд Каталонії спершу погодився з рішенням Конституційного суду Іспанії про визнання референдуму про відокремлення регіону незаконним та заморозив його проведення. Замість референдуму було проведено опитування, яке не мало юридичної сили. Варто зазначити, що Іспанія, як і Україна, – унітарна держава. Конституцією не передбачено можливість розділу держави, а питання внесення до неї змін та перегляду державного кордону мають вирішуватись **на загальнонаціональному референдумі** за участю всього населення, а не тільки населення окремих регіонів. Більше того, **Конституція Іспанії надає повноваження уряду призупиняти дії регіональної автономії у разі грубого порушення місцевим керівництвом законодавства країни.**

Щодо можливостей застосування сили центральною владою показовими є слова міністра оборони Іспанії, який, відповідаючи на питання стосовно можливості застосування армії проти сепаратистів, повідомив, що у разі дотримання законів усіма сторонами такі засоби не знадобляться.

Крім цього, з питань збереження територіальної цілісності та недопущення збройного протистояння керівництво Іспанії має підтримку світових лідерів, водночас **у прибічників сепаратизму будь-якої суттєвої міжнародної підтримки немає.**

Сепаратистські настрої також достатньо сильні і в **Бельгії**, де населення розділене на дві форми етнічної ідентифікації – фламандська та валлонська. Більш економічно розвинена Фландрія вимагає більшої самостійності. Проте серед жителів регіону немає згоди щодо створення нової держави або переведення Бельгії на конфедеративний устрій. За таких умов уряд країни прагне знайти засоби для зниження рівня міжетнічних протиріч шляхом надання автономій, як культурних, так і територіальних, та досягти компромісу між регіональними спільнотами.

Отже, **основними методами протидії сепаратизму в країнах Західної Європи нині є ненасильницькі, спрямовані на пошук компромісів, посилення спроможностей держави впливати на дезінтеграційні процеси та недопущення насильницьких проявів.**

Ще одним прикладом переважно політичного вирішення проблем збереження територіальної цілісності є протидія сепаратизму урядом **Канади**, де основним джерелом сепаратистських настроїв виступає провінція Квебек.

Наприкінці 60-х – початку 70-х рр. минулого століття в провінції діяла терористична ліворадикальна організація «Фронт визволення Квебеку», яка

застосовувала насильницькі методи: вбивства, викрадення тощо. З огляду на це, центральним урядом було запроваджено **режим воєнного стану** та введено підрозділи збройних сил у великі населені пункти провінції. При цьому було тимчасово обмежено певні права і свободи громадян, без судових дозволів здійснювались обшуки та арешти, затримання до 7 днів тощо. За результатами таких заходів, більшість керівників та членів організації було арештовано. До 1980 року спостерігалися окремі епізоди насилля, які не мали суттєвих наслідків, оскільки на упередження достатньо **ефективно діяла поліція**.

Пізніше сепаратистський рух об'єднався навколо легальних політичних партій, за ініціативи яких було **проведено низку референдумів** щодо перебування Квебеку у складі Канади, за результатами яких прихильники відокремлення програли.

Варто зазначити, що **законодавство Канади не містить норм, які передбачають визнання права суб'єктів федерації на відокремлення**. Більше того, конституційне право Канади не закріплює верховенство міжнародно-правових норм над конституційно-правовими. Тобто, незважаючи на те, що в Канаді сепаратизм не є кримінальним злочином, в країні діє досить жорстке законодавство щодо збереження територіальної цілісності та надання повноважень центральному уряду на застосування військової сили за кризових обставин.

З огляду на це, можна виокремити чинники, які сприяли досить успішним заходам з протидії сепаратизму:

- ефективне застосування законодавчо закріплених федеральних інститутів примусу, парламентських та інших демократичних процедур;
- відсутність підтримки діяльності «Фронту звільнення Квебеку» з боку більшості населення провінції Квебек;
- практична відсутність міжнародної підтримки сепаратистських рухів Канади. Винятком може бути Франція, яка надавала переважно моральну підтримку, а також Організація звільнення Палестини, на базах якої проходили тренування окремі члени «Фронту звільнення Квебеку»;
- достатньо ефективна діяльність армії, поліції та спеціальних служб;
- економічний чинник. Унаслідок терористичної діяльності частина бізнесу була переведена з Квебеку до інших регіонів Канади, а значна частина фінансів виведена в Торонто, що зробило останній фінансовим центром країни. Крім цього, прогнозувалося, що внаслідок відокремлення з провінції вийдуть підприємства з іноземними інвестиціями, насамперед американські, що матиме для провінції негативні економічні наслідки (США неодноразово підкреслювали важливість збереження цілісності Канади);

– забезпечення поступок і пошук компромісів щодо надання франко-канадцям культурної та національної автономії, а також владних повноважень;

– інформаційний вплив на населення провінції, доведення переваг знаходження у складі єдиної держави.

На виборах до законодавчого органу Квебеку, що відбулись у квітні 2014 р., правляча Квебекська партія, яка прагнула до отримання регіоном незалежності, програла. Зазначене є свідченням того, що сепаратистські ідеї втрачають свою популярність серед населення Квебеку, а політичні сили сепаратистської спрямованості втрачають реальні можливості щодо зміни існуючої ситуації.

Певний потенціал сепаратизму для низки країн **Балтії** (передусім, Литви, Латвії, Естонії) зумовлений проживанням на цих територіях значної кількості російськомовного населення. За таких умов імовірним виглядає сценарій, за якого РФ матиме змогу дестабілізувати ситуацію, використовуючи елементи гібридної війни, зокрема:

- інформаційний вплив;
- інспірування сепаратистських настроїв;
- атаки в кіберпросторі тощо.

Такі заходи можуть бути достатньо ефективними з огляду на певну суспільну відокремленість російських меншин, їх піддатливість російській пропаганді, неприйняття вимог національного законодавства щодо отримання громадянства (обов'язкове знання мови, історії та законодавства країни проживання тощо).

За таких умов стримуючим чинником видається запроваджений у Латвії та Естонії **інститут надання статусу негромадянина**, тобто особи, яка не є громадянином країни проживання або іншої країни. Така особа має право на отримання паспорта негромадянина та низку інших прав (зокрема, можливість без віз виїжджати на територію країн ЄС і РФ). Водночас у Латвії негромадяни фактично позбавлені виборчих прав, в Естонії – мають право голосувати на місцевих виборах, проте позбавлені права голосу під час виборів до національного або Європейського парламентів. **Цей підхід обмежує можливості щодо використання такого демократичного інструменту, як вибори, для проникнення в органи влади деструктивних сепаратистських сил.** Проте інститут «негромадянства» викликає критику в країнах Європейського Союзу та особливо жорстку – в Росії, яка вважає це дискримінацією російськомовного населення.

Також у названих балтійських країнах значна увага приділяється **зменшенню інформаційного впливу**, насамперед на російськомовне населення.

Серед заходів, що вживаються владою цих країн, можна виділити такі:

- тимчасова заборона трансляції російських каналів у разі подачі неправдивої, тенденційної інформації або відкритої пропаганди;
- накладення штрафних санкцій на телеканали;
- депортація російських знімальних груп;
- створення можливостей для відкриття російськомовних каналів з метою доведення об'єктивної інформації російськомовній аудиторії.

Серед заходів протидії російській пропаганді, вжитих країнами Балтії, слід назвати, зокрема, такі:

Латвія:

- наклала штраф на канал «Перший балтійський канал» (належить латвійському бізнесменові російського походження Олегу Солодову і громадянину Росії Олексію Плясунову), що ретранслює російські програми в країнах Балтії, за його однобоку, на думку влади, позицію і намагання виправдати російську агресію в Україні;

- у 2014 р. встановила тримісячну заборону на ретрансляцію російського телеканалу «РТР» (містилась інформація, яка порушувала законодавство про електронні медіа, а в окремих матеріалах про ситуацію в Україні розповсюджувалась необ'єктивна інформація, яка містила ознаки військової пропаганди);

- у 2016 р. на шість місяців, за дозволом ЄС, заборонила ретрансляцію і поширення програм цього ж російського телеканалу.

Національна рада електронних ЗМІ констатувала, що протягом 2015 р. передачі каналу «Росія-РТР» неодноразово порушували Закон про електронні засоби масової інформації і директиву ЄС про аудіовізуальні послуги.

Так, перше порушення зафіксували в передачі «Недільний вечір з Володимиром Соловйовим»: протягом усієї передачі неодноразово повторювалося, що «Україна – територія, окупована нацистами і фашистами, з ними неможливий діалог, тому що Україна – це агресор».

Друге порушення містилось у сюжеті, що стосувався Латвії: у спотвореному вигляді було подано розповідь про те, що російська меншина в Латвії перебуває під загрозою, а латиська мати може бити російську дитину тільки тому, що вона – російська дитина.

Третє порушення зафіксовано у ще одному випуску «Недільного вечора з Володимиром Соловйовим». У ньому йшлося про те, що «на

Туреччину треба нападати швидко, знищити її з космосу, тому що Туреччина готується захопити Кавказ».

Крім цього, на тлі фактів агітації у 2014 р. за приєднання до РФ місцевості Латгалія (Латвія) до Кримінального закону Латвії у квітні 2016 р. внесено три основні нововведення:

- уточнюється визначення шпionажу, зокрема щодо незаконного отримання інформації, яка містить державну таємницю (на сьогодні прийняття запропонованого визначення відкладено);

- дії або заклики проти незалежності, суверенітету, територіальної цілісності, а також спрямовані на повалення державної влади або зміну державного устрою будуть каратися однаково. При цьому характер заклику або дії не залежить від зв'язку з насиллям, а також не має значення відповідність таких закликів або дій конституції, оскільки вважається, що конституційним шляхом відмовитись від суверенітету та змінити територіальний устрій неможливо;

- передбачається покарання за допомогу іноземній державі або організації в діяльності на шкоду інтересам та безпеці Латвії.

Литва:

- депортувала кореспондента і знімальну групу телеканалу ВГТРК;
- заборонила трансляцію «РТР-Планета», Ren TV Baltic (Lietuva);
- тимчасово призупинила трансляцію NTV MirLithuania;
- у 2014 р. на три місяці заборонила трансляцію телеканалу «НТВ-Мир».

Про необхідність недопущення проявів сепаратизму також неодноразово заявляв і президент Росії В. Путін. **Конституцією РФ не передбачено виходу зі складу федерації її членів, а тільки прийняття нових.** Російські правоохоронні органи дуже уважно відстежують виступи та публікації стосовно дотримання територіальної цілісності РФ, особливо тимчасово окупованої території АР Крим. Для цього ними активно застосовується весь наявний арсенал сил та засобів, а на рівні держави не припускаються навіть спроби обговорення можливості виходу суб'єкта федерації з її складу. Водночас для РФ потенційно кризовим та конфліктним у контексті протидії тероризму й сепаратизму залишається Північнокавказький регіон, де активно застосовувались силові репресивні заходи.

На відміну від західноєвропейського більш кривавим виявився сепаратизм на **Балканах**, де процеси створення та становлення нових держав супроводжувалися війнами, етнічними чистками, військовими злочинами та, як наслідок, численними жертвами серед мирного населення.

1991 року на території **Хорватії** виникла самопроголошена сепаратистська область Республіка Сербська Країна, що була створена етнічними сербами за сприяння Югославської армії та воєнізованих угруповань із Сербії.

1992 року було прийнято план ООН, яким передбачалося припинення бойових дій та розміщення підрозділів міжнародних миротворчих сил. Упродовж 1992-1993 рр. **хорватська армія провела низку успішних локальних операцій з метою повернення під контроль територій, де проживало хорватське населення.**

1995 року США, Німеччина (ЄС), Росія та ООН запропонували план **мирного врегулювання конфлікту**, так званий «План Z-4», який передбачав інтеграцію Сербської Країни в Хорватію та надання широкої автономії для етнічних сербів. Проте сербські представники відмовились обговорювати мирні ініціативи.

Після невдалих спроб мирного врегулювання у травні та серпні 1995 р. **хорватська армія і поліція провели дві військові операції** – «Блискавка» та «Буря». За результатами першої було поновлено конституційний лад у краї Західна Славонія, а внаслідок другої – завдано поразки збройним угрупованням сепаратистів і фактично припинено існування Сербської Країни (з регіону виїхало, за різними даними, від 200 до 250 тисяч сербів). **Фактично за допомогою силових методів було поновлено територіальну цілісність Хорватії.**

Серед чинників, що сприяли успішному проведенню операцій хорватськими силами безпеки, можна виділити такі:

- проведення владою Хорватії **економічних, адміністративних та військових реформ;**

- **консолідація хорватського народу** навколо ідеї побудови незалежної та успішної держави;

- **переозброєння армії, загальна мобілізація, ефективна підготовка особового складу та дієва міжвідомча координація;**

- фактична **відсутність допомоги сербським сепаратистам** з боку Белграда (після міжнародного визнання Хорватії з її території було виведено військові підрозділи армії Югославії).

З іншого боку, сербами ця операція сприймається як воєнний злочин та трагедія сербської меншини у Хорватії, що дає підґрунтя для майбутніх конфліктів.

Іншим прикладом силового підходу до вирішення проблеми сепаратизму є міжетнічний та міжконфесійний конфлікт у **Шрі-Ланці**, що виник між сингалами і тамілами та, після формування терористичного

угруповання «Тигри визволення Таміл Еламу» (ТВТЕ), переріс у великомасштабні бойові дії. Конфлікт тривав майже 30 років, упродовж яких періодично встановлювався режим припинення вогню та здійснювалися спроби знайти політичні шляхи врегулювання.

Гостра фаза конфлікту, як і в Україні, розпочиналась із захоплення адміністративних будівель та нападів на військові об'єкти. Під час конфлікту терористами застосовувались авіація, артилерія, військово-морські сили. При цьому необхідно зазначити, що суттєву допомогу ТВТЕ отримувала з-за кордону.

Завершивши **переозброєння армії, провівши економічну реформу**, офіційний Коломбо фактично вийшов із переговорного процесу, посиливши **військовий тиск** на ТВТЕ на півночі країни. Наступальна військова операція супроводжувалася масованими обстрілами, наслідком чого ставало руйнування цілих населених пунктів. При цьому в постраждалих районах фактично відбулася гуманітарна катастрофа (з осені 2008 р. представники всіх міжнародних, у т.ч. гуманітарних організацій були виведені з району бойових дій).

У 2009 році операція завершилася знищенням ТВТЕ та ліквідацією їх лідера.

Серед чинників, що вплинули на військовий успіх урядових сил, можна зазначити такі:

- *припинення зовнішньої підтримки ТВТЕ;*
- *визнання цієї організації терористичною впливовими країнами;*
- *відсутність підтримки ТВТЕ з боку місцевого населення, яке часто використовувалось останніми як «живий щит»;*
- *переозброєння та розвиток урядових збройних сил.* Слід мати на увазі, що комплектування армії Шрі-Ланки відбувалось на добровольчих засадах, при цьому кількість охочих проходити військову службу переважала над кількістю вакантних посад;
- *здійснення ефективного забезпечення військових частин, що опинилися заблокованими терористами;*
- *ізоляція населених пунктів, що використовувались бойовиками ТВТЕ як бази;*
- *проведення силами безпеки перевірок цивільних тамілів, у т.ч. серед внутрішньо переміщених осіб, проведення операцій з виявлення залишків ТВТЕ у звільнених районах;*
- *ефективні економічні реформи, що дозволили збільшити витрати на розвиток сектору безпеки і оборони країни.* Заслуговує на увагу той факт, що бойовики ТВТЕ майже не здійснювали терористичні напади на туристичну

інфраструктуру острова та чайні плантації, які були основою економіки Шрі-Ланки;

- природні чинники;

- відсутність суттєвого тиску з боку міжнародної спільноти на уряд Шрі-Ланки.

Хоча ТВТЕ було завдано військової поразки, не можна вважати, що проблема сепаратизму у Шрі-Ланці вирішена повністю. Так, невважена політика уряду, подальші міжконфесійні суперечки, відмова у розслідуванні фактів порушення прав тамілів та вчинених військових злочинів, прагнення встановити авторитарний режим, репресії проти політичних опонентів викликають невдоволення у тамільської меншини. Такі умови створюють підґрунтя для виникнення нових, у т.ч. радикальних, угруповань сепаратистського спрямування.

Основною небезпекою для **Туреччини** залишається курдський сепаратизм. Характер протидії йому в різні історичні періоди змінювався залежно від методів, що застосовувалися прихильниками створення Курдської держави, – від несилових заходів до жорстких військових дій. Останнім часом фіксуються збройні протистояння силових структур Туреччини та курдських бойовиків за широкого використання останніми тактики вчинення терористичних актів. З огляду на це, нині влада Туреччини робить акцент на застосуванні **силових методів** протистояння: ліквідація, затримання бойовиків «робітничої партії Курдистану» (далі – РПК), активні бойові дії з використанням повітряних ударів, депортація осіб за участь у протиправній діяльності. Такі заходи ґрунтуються на новій концепції боротьби з РПК у південно-східних провінціях Туреччини, а також у прикордонних районах з Іраком та Сирією. Цією концепцією передбачено:

- акцент на **наступальній тактиці ведення бойових дій силовими структурами**;

- **витіснення сепаратистів з найбільших населених пунктів** на південному сході Туреччини;

- **активізацію бойових дій**, у тому числі із застосуванням авіації та сил спеціальних операцій проти осередків РПК у гірських і сільських районах, нанесенням при цьому превентивних ударів.

Такі дії, на думку військового керівництва Туреччини, запобігли створенню т.зв. курдських кантонів (аналогі – адміністративно-територіальні одиниці в Сирійському Курдистані).

Крім цього, влада Туреччини приділяє увагу недопущенню міжнародного визнання органів самоврядування та політичних партій сирійських курдів. Зокрема, на засіданні Ради національної безпеки

Туреччини, що відбулась у травні 2016 р., було піддано критиці відкриття закордонних представництв курдської «партії демократичного союзу», що має тісні зв'язки з РПК, у країнах Європейського Союзу.

2.3. Досвід використання міжнародних форматів для врегулювання збройних сепаратистських конфліктів

На відміну від хорватського **боснійський конфлікт** не можна вважати вирішеним і досі. Зазначений конфлікт був більш жорстоким та кривавим, супроводжувався хаотичними обстрілами мирного населення, взаємними масовими етнічними чистками, геноцидом. **Спроби міжнародних миротворчих місій запобігти насиллю виявилися невдалими.**

Фактично насильство було припинено військовим втручанням країн-учасниць НАТО без відповідного мандату Ради безпеки ООН.

У листопаді 1995 р. в м. Дейтоні (США) було укладено мирну угоду, згідно з якою була створена **Боснія і Герцеговина (БіГ)**, до складу якої входили Федерації БіГ та Республіки Сербської, а також автономний округ Брчко.

Також угодою передбачався комплекс заходів щодо врегулювання, який містив два складники:

1) безпекові питання:

- розведення сторін;
- залучення миротворчих сил та визначення їх повноважень;
- виведення іноземних військ;
- розмінування;
- контроль за озброєнням тощо;

2) політичні питання:

- поділ території між громадами;
- проведення виборів та формування місцевих органів влади;
- забезпечення прав людини й національних меншин;
- вирішення проблем біженців;
- обмін полоненими;
- відновлення економіки;
- гуманітарна допомога.

Для вирішення зазначених проблем залучалися структури ООН, практично всі європейські організації (ЄС, ОБСЄ, Рада Європи), міжнародні фінансові інституції (Світовий банк, МБРР, ЄБРР та ін.).

З грудня 1995 р. контроль за дотриманням Дейтонської угоди здійснювався в рамках операцій НАТО *IFOR (Implementation Force*, грудень 1995 р. – січень 1996 р.) та *SFOR (Stabilization Force*, 1996-2005 рр.).

Військовий контингент НАТО (виконував свої повноваження згідно з Резолюцією РБ ООН від 15 грудня 1995 р. № 1031) налічував до 7 тис. військовослужбовців. Територія країни була розділена на три сектори, у яких здійснювався контроль за проведенням державотворчих процесів у країні та створенням на базі військових формувань боснійців, хорватів та сербів Об'єднаних збройних сил БіГ.

У грудні 2004 р. повноваження щодо дотримання миру та контроль за розвитком ситуації в БіГ були передані **місії Європейського Союзу EUFOR «Althea»** (заснована згідно з Резолюцією РБ ООН від 22 листопада 2004 р. № 1575), **яка і сьогодні продовжує виконувати свої завдання**. На початку місії загальна чисельність особового складу становила 7 тис. осіб, але покращення безпекової ситуації в БіГ створило умови для скорочення військового контингенту, який станом на січень цього року становить 600 осіб.

Проте, незважаючи на зусилля світової спільноти, внутрішньополітична ситуація в БіГ залишається напруженою. Негативний вплив на її розвиток мають:

- відсутність взаємної довіри та гостра ненависть між народами, що населяють БіГ, подальша взаємна ізоляція;
- незабезпечення незворотності процесу мирного врегулювання;
- поглиблення суперечностей між керівниками мусульмано-хорватського і сербського ентитетів щодо майбутнього державного устрою (срби вимагають виходу з БіГ);
- неефективність функціонування державних інституцій країни (нинішній державний устрій надає можливість невеликим політичним силам блокувати рішення щодо розвитку держави та гальмувати процеси європейської і євроатлантичної інтеграції в БіГ);
- складне соціально-економічне становище, що стало причиною масових безладів у першій половині 2014 р.;
- активізація діяльності осередків радикальних ісламістів.

Отже, підписання мирної угоди, використання багатонаціональних миротворчих контингентів та надання міжнародної допомоги дали змогу вирішити певну частину проблем, передусім зупинити кровопролиття, проте неефективність, висока затратність обраної моделі державного управління, відсутність консенсусу серед боснійських народів і надалі робить БіГ регіоном, у якому дезінтеграційні процеси є некерованими та містять значний потенціал для збройного протистояння.

Складником балканських конфліктів сепаратистського характеру є **Косовський конфлікт**. У його основі лежать протистояння двох етнічних

груп албанців та сербів. Фактично діяльність албанських націоналістів розпочалася на території Косово відразу після Другої світової війни, при цьому підтримувалась албанськими організаціями в усьому світі.

Уряд Союзної Республіки Югославія (до складу входили Сербія і Чорногорія) використовував як силові, так і ненасильницькі методи для збереження територіальної цілісності країни:

- запровадження воєнного стану;
- арешти лідерів, учасників та прихильників рухів націоналістичного спрямування;
- скасування певних владних повноважень Косово (відповідно до прийнятої в 1990 р. Конституції Сербії край мав територіальну та культурну автономію);
- створення економічних програм щодо подолання відокремленості краю;
- спроби формування єдності різних етнічних груп не на національній основі.

Проте заходи, що вживались, та переговори керівництва СРЮ з косовськими албанцями виявились безрезультатними. Тому в червні 1998 р. сербський уряд розпочав операцію з ліквідації т.зв. «Армії визволення Косова» (АВК).

За такої ситуації США та НАТО звернулись до СРЮ з вимогою припинити вбивства етнічних албанців, вивести війська з Косова й надати краю права розширеної автономії. **Переговори**, які проходили між сербами та косовськими албанцями в першій половині 1999 р. (м. Рамбуйє, передмістя Парижа), **результатів не принесли**. Посередниками при цьому виступали Італія, Велика Британія, Росія, США та ФРН.

З метою **примушення СРЮ до миру** в березні 1999 р. НАТО розпочало повітряну операцію «Союзницька сила» (*Allied Force*, березень-червень 1999 р., здійснювалась без Резолюції РБ ООН).

Згідно з Резолюцією РБ ООН від 10 червня 1999 р. № 1244 до краю було введено **військовий контингент НАТО КФОР** (*Kosovo Force*) в рамках операції «Спільний вартовий» (*Joint Guardian*) та започатковано цивільну місію ООН *UNMiK* (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, мета – створення перехідної адміністрації в краї).

Головними завданнями КФОР стали підтримання миру, недопущення етнічних конфліктів та роззброєння підрозділів АВК.

З вересня 1999 р. керівництво *UNMiK* та КФОР здійснювало заходи зі сприяння **державотворчим процесам** у краї, зокрема були створені косовський уряд та Корпус захисту Косова (на базі підрозділів

розформованої АВК). У лютому 2008 р. було оголошено про незалежність Косова та розпочато розбудову інститутів державної влади.

Для надання краю допомоги Європейський Союз заснував **поліцейську місію EULEX-Kosovo** (*European Union Rule of Law Mission in Kosovo*).

Упродовж 2012-2013 рр. між Сербією (правонаступниця СРЮ) та Косово за посередництва Європейського Союзу відбувались активні переговори, результатом яких стало підписання у квітні 2013 р. Угоди про нормалізацію двосторонніх відносин. Отримання Сербією у 2009 р. чіткої перспективи членства в ЄС суттєво вплинуло на можливість досягнення такої згоди, оскільки це певним чином компенсувало втрату країною частини своєї території.

Покращення ситуації в краї та імплементація положень зазначеної угоди надали КФОР можливість зменшити чисельність особового складу й перерозподілити зони відповідальності. Слід зауважити, що витрати на державотворення Косово фактично взяв на себе ЄС.

Нині ситуація на півночі Косова (проживає переважно сербське населення) залишається складною, на її розвиток негативно впливають: радикалізація сербських націоналістичних рухів; діяльність організованих злочинних угруповань; поширення ідей радикального ісламу серед етнічних албанців.

Отже, введення до Косова військового контингенту НАТО та запровадження цивільної місії ООН сприяли державотворчим процесам у країні та проголошенню незалежності у 2008 р., а результатом посередницької діяльності Європейського Союзу в сербсько-косовських переговорах стало підписання Угоди про нормалізацію двосторонніх відносин, виконання якої є основною умовою продовження європейської інтеграції для Сербії та Косова. Разом з цим, правові аспекти утворення держави Косово залишаються наразі нерегульованими в повному обсязі. Косово все ще залишається, по суті, самопроголошеною державою, незалежність якої визнали лише 111 країн (станом на 5 березня 2016 р.).

2.4. Ефективність окремих методів протидії сепаратизму

Як свідчить історичний досвід, прихильники сепаратизму для досягнення своїх цілей можуть вдаватися як до ненасильницьких дій (пропагандистські акції, діяльність політичних партій, громадські рухи, проведення масових акцій, референдумів тощо), так і застосовувати збройні форми і способи боротьби (терористичні акти, диверсії, використання повстансько-партизанської тактики тощо).

Відповідно до цього методи, що застосовуються державами для збереження територіальної цілісності, можна умовно поділити на два основні типи: ненасильницькі та насильницькі (силові або репресивні).

До **ненасильницьких методів** можна віднести заходи політичного та економічного характеру, зокрема:

- надання (розподіл) владних повноважень і відповідно розподіл прибутків. Як свідчить міжнародний досвід, до повноважень місцевої влади належать питання оподаткування, освіти, охорони здоров'я, захисту навколишнього середовища, підтримання правопорядку, тоді як зовнішня політика, забезпечення національної безпеки і оборони залишаються в компетенції центрального уряду;

- виважена політика щодо регіональних особливостей (мовних, релігійних, історичних, культурних тощо);

- сприяння економічному розвитку, розвиток інфраструктури, інвестиції в місцеву економіку, створення робочих місць тощо;

- сприяння місцевій владі у вирішенні нагальних проблем;

- забезпечення легітимності (у т.ч. застосування сили) центральних органів влади у сприйнятті місцевого населення;

- активне залучення місцевого населення до підтримання правопорядку в проблемному регіоні;

- ефективна інформаційна політика, постійна та цілеспрямована робота з доведення населенню переваг цілісної держави і проблем, що можуть виникати у разі відокремлення регіону;

- забезпечення міжнародної підтримки цілісності держави;

- нейтралізація негативного зовнішнього впливу на дезінтеграційні процеси;

- недопущення створення збройних осередків сепаратистських рухів та переростання конфліктів у збройне протистояння;

- проведення амністії учасників конфлікту, які складають зброю і припиняють боротьбу, створення системи заохочень та винагород для тих, хто співпрацює з урядом.

Насильницькі (силові) методи можуть передбачати, зокрема, такі заходи:

- затримання та притягнення до кримінальної відповідальності за сепаратизм або сприяння сепаратистській діяльності;

- посилення кримінальної відповідальності;

- ізоляція кризових районів, насамперед з метою ускладнення або унеможливлення отримання бойовиками матеріально-технічної допомоги,

застосування режимів військового або надзвичайного станів в окремих районах або на території всієї держави;

- контроль за внутрішньо переміщеними особами;
- фізичне знищення центрів підготовки та забезпечення озброєних сепаратистських формувань.

Загалом застосування насильницьких методів боротьби із сепаратизмом має розглядатись урядом як крайній захід, реалізація якого повинна бути повністю мотивована та здійснюватись відповідно до законодавства.

Міжнародний досвід з протидії сепаратизму засвідчує, що з часом (або з моменту відмови прихильників сепаратизму від збройної боротьби) військово-силові репресивні методи поступаються несилowym компромісним заходам, за допомогою яких досягалась можливість управляти та позитивно впливати на дезінтеграційні процеси. Проте у разі виникнення загрози державності практично всі країни, у т.ч. демократичні, не виключають можливості застосування силових заходів. Очевидно також, що успіх у протидії сепаратизму багато в чому залежить від ефективності **превентивних заходів**, зокрема спрямованих на недопущення формування сепаратистських збройних груп, та спроможності держави вибудовувати адекватну внутрішню та зовнішню політику. При цьому під час вирішення проблем сепаратизму, особливо на початковому та завершальному етапах, необхідно максимально прагнути до застосування ненасильницьких політичних методів, інтенсифікувати інформаційну політику в проблемних регіонах, роз'яснюючи переваги стабільної територіальної цілісності країни, а також недоліки або неможливість відокремлення та утворення нової країни, особливо коли такі дії суперечать законодавству.

Загалом світовий досвід демонструє відсутність єдиного підходу до врегулювання відповідних проблем, як і можливостей для повного подолання сепаратизму. За таких умов для збереження територіальної цілісності країни на перше місце виходять розуміння керівництвом держави суті та динаміки дезінтеграційних процесів, виважена внутрішня й зовнішня політика, здатність впливати на такі процеси, уміння вести діалог з лідерами політичних партій та рухів, які просувають сепаратистські ідеї, наявність ефективних спецслужб, спроможних здійснювати моніторинг, виявляти та припиняти деструктивні процеси, а також боєздатних збройних сил.

З метою визначення найефективніших методів і способів боротьби з бойовиками, шляхів зменшення тривалості конфлікту, чинників, які сприяють встановленню більш міцного і тривалого миру по завершенні його гострої фази, у 2010-2014 рр. американський аналітичний центр *RAND Corporation* на замовлення уряду США провів низку досліджень конфліктів

такого типу у 26 країнах, які починалися і так чи інакше завершувалися в 30-річний період з 1978 до 2010 р. Потім було досліджено ще 41 конфлікт і здійснено аналіз усіх таких подій, які відбувалися після Другої світової війни і до нашого часу, у 61 країні.

Усі розглянуті в дослідженні конфлікти відповідали таким критеріям:

- відбувалася боротьба між урядами та недержавними утвореннями й організаціями, які прагнули захопити контроль над урядом або регіоном, або які використовували насильство для зміни політики уряду;
- упродовж конфлікту щорічно гинуло щонайменше 100 осіб з обох сторін (у т.ч. цивільних), а всього кількість загиблих сягала понад 1000 осіб;
- державні перевороти, контрперевороти, військові заколоти, путчі та бунти не розглядалися.

За результатами цього та інших досліджень можна виділити три основні групи методів і способів протидії сепаратизму залежно від підтвердженої на практиці їх ефективності.

І. Методи і способи боротьби з сепаратизмом, ефективність яких була доведена з високим ступенем імовірності:

1. Забезпечення легітимності державної влади та законності застосування нею сили у сприйнятті населення. Реформування уряду та сил безпеки (у разі потреби). Зокрема, це передбачає:

- зниження рівня корумпованості державної влади;
- забезпечення справедливого й неупередженого порядку обрання чи призначення лідерів/керівництва органів державної влади;
- підвищення рівня ефективності урядування та задоволення основних соціальних потреб населення в зоні конфлікту;
- забезпечення законності застосування сили у сприйнятті населення (проурядовим силам слід уникати завдання надмірної супутньої шкоди, непропорційного або незаконного застосування сили, забезпечувати безпеку та громадський порядок у контрольованих ними районах. Проурядові сили не повинні сприйматися населенням у зоні конфлікту як окупаційні).

2. Залучення до операцій проти бойовиків достатньої кількості сухопутних військ, зокрема доцільно витримувати мінімальне співвідношення сил між сухопутними військами проурядових сил і бойовиками та місцевим населенням, а саме: 20-25 вояків на 1000 місцевих жителів та/або від 10 до 20 на 1 бойовика. При цьому найбільшу увагу слід приділяти якості війська, а не його кількості.

На думку експертів, це сприятиме запобіганню появі цілком контрольованих бойовиками районів, які вони можуть використовувати як безпечний притулок.

3. Гнучкість та здатність пристосовуватись до змін у ситуації (адаптивність). Відданість справі і мотивація. В умовах використання новітніх технологій, у т.ч. інформаційних, адаптивність до нових умов протиборства має особливе значення. Крім того, мотивовані і віддані справі проурядові сили діють ефективніше, швидше адаптуються до змін у ситуації і досягають мети, не стаючи надмірно залежними від зовнішньої підтримки та допомоги.

4. Завоювання прихильності місцевого населення шляхом сприяння його соціально-економічному розвитку і проведення політики умиротворення. Зокрема, передбачає:

- надання швидкої економічної гуманітарної допомоги постраждалим у результаті конфлікту;
- забезпечення безпеки і громадського порядку на місцевому рівні (спочатку у невеликих масштабах з наступним поширенням таких безпечних зон);
- короткострокові інвестиції у місцеву економіку;
- відновлення й удосконалення інфраструктури;
- проведення нагальних реформ щодо форм власності (у разі потреби).

При цьому відновлення місцевої економіки та її розвиток мають орієнтуватися на потреби місцевого населення, ініціюватися на місцевому рівні, проводитися з використанням місцевих трудових ресурсів, сприяти створенню робочих місць, бути достатньо тривалими, економічно доцільними і спрямованими на соціальний розвиток.

Переваги: бойовики позбавляються можливості отримувати матеріально-технічне забезпечення і захист місцевого населення; проурядові сили мають змогу здобувати ефективнішу розвідувальну інформацію про бойовиків, населення бере активнішу безпосередню участь у боротьбі з ними.

Недоліки: сприяння економічному і соціальному місцевому розвитку може призвести до зростання можливості бойовиків забезпечувати себе необхідними для боротьби ресурсами, які вони можуть отримувати від населення шляхом переконання, примусу або комбінації цих двох методів.

5. Забезпечення економічної ефективності («рентабельності») застосованих практик і методів боротьби з бойовиками. Перешкоджання надходженню бойовикам матеріального забезпечення. Зокрема, це передбачає:

- примушення бойовиків докладати більше зусиль для забезпечення своєї діяльності за вищу ціну;
- порушення систем командування й управління, фінансування, рекрутування, придбання озброєнь та техніки, розвідки бойовиків.

6. Встановлення контролю над кордонами. Так, якщо бойовики отримують допомогу з-за кордону і знаходять там притулок, закриття кордону та забезпечення його безпеки зменшують потік бойовиків і засобів їх матеріального та технічного забезпечення і дають змогу отримувати корисну розвідувальну інформацію. Крім того, контроль за кордоном підвищує міжнародну легітимність уряду.

7. Забезпечення єдності зусиль у боротьбі з бойовиками, захоплення і збереження ініціативи за проурядовими силами, ведення ефективної розвідки.

8. Забезпечення безпеки населення шляхом запровадження системи регулярних дільничних поліцейських патрулів і постійної фізичної присутності правоохоронців у місцевих громадах, зокрема шляхом залучення місцевих іррегулярних сил самооборони (ополчення) до охорони громадського порядку.

При цьому важливо, щоб дії сил самооборони (місцевого ополчення) й інших іррегулярних сил жодним чином не суперечили цілям проурядових сил у боротьбі з бойовиками.

9. Використання стратегічних комунікацій, тобто скоординованих загальнодержавних зусиль уряду для впливу на громадськість.

Під час їх організації необхідно дотримуватися таких положень:

- мають бути виділені достатні сили та засоби для стратегічних комунікацій і ведення ефективної інформаційної та психологічної боротьби;
- усі заходи мають бути підпорядковані єдиній меті: встановленню і підтриманню довіри до уряду з боку місцевого населення;
- інформація, що надається населенню, основні теми повідомлень мають бути узгодженими всіма зацікавленими державними органами, сприяти реалізації оперативних цілей боротьби з бойовиками і відповідати політичним цілям уряду;
- інформаційні повідомлення мають бути послідовними і не суперечливими;
- дії уряду і проурядових сил мають відповідати їх деклараціям та заявленим цілям;
- слід мінімізувати розрив між обіцянками і реальними діями та запобігати розчаруванню громадськості в уряді і його діях шляхом уникнення обіцянок, які неможливо виконати.

II. Методи і способи боротьби із сепаратизмом, ефективність яких підтверджується лише з певним або навіть мінімальним ступенем імовірності або хоча й очевидна, але не була доведена дослідниками через брак прикладів:

1. Вирішення нагальних місцевих проблем та демократизація (розвиток демократії в країні, де відбувається конфлікт). Як засвідчує світовий досвід, вирішення низки проблем, які спричинили конфлікт або були приводом до нього, і задоволення законних вимог місцевого населення підвищують легітимність уряду і мають сприяти умиротворенню. При цьому дії уряду або проурядових сил не повинні викликати появу нових істотних проблем, якими можуть скористатися бойовики.

2. Амністування учасників конфлікту, які складають зброю і припиняють боротьбу, створення системи заохочень та винагород для тих, хто співпрацює з урядом. При цьому ефективність програми амністії залежить, зокрема, від її привабливості порівняно з існуючими альтернативами (від сприйняття повстанцями перспектив свого успіху). Тобто, якщо проурядові сили перемагають, існує більше шансів, що повстанці будуть готові прийняти пропозицію про амністію. Цей підхід хоча і не забезпечує перемогу, дає змогу послабити бойовиків і прискорити завершення конфлікту.

3. Використання переважно національних (місцевих) кадрів силових структур у боротьбі з бойовиками. Ця рекомендація ґрунтується на припущенні, що основні проурядові (хоча й національні) сили можуть сприйматися місцевим населенням як такі, що до певної міри відрізняються в культурному чи іншому плані. Це застереження стосується і практики залучення міжнародних контингентів або особового складу іноземних сил до боротьби з бойовиками.

4. Розуміння і врахування культурних особливостей місцевого населення під час організації боротьби з бойовиками. Актуальність такого підходу зростає, коли існують культурні відмінності між основними проурядовими силами та населенням у зоні конфлікту. Крім того, в інформаційну добу певні помилки проурядових сил можуть набути всесвітнього розголосу за кілька хвилин і бути використані у пропагандистській війні для формування відповідної світової суспільної думки.

III. Контрпродуктивні методи і способи боротьби із сепаратизмом:

1. Застосування жорстоких репресій. Ескалація репресій, колективні покарання та необмежене застосування сили навряд чи будуть добре сприйматися населенням у зоні конфлікту і не дуже корелюють з підходами, пов'язаними із завоюванням його прихильності і забезпеченням легітимності проурядових сил.

Навпаки, ескалація репресій проти сформованого повстанського руху, швидше за все, забезпечить йому ще більшу внутрішню і міжнародну підтримку та легітимність.

2. Примусове переселення цивільного місцевого населення із зони проведення бойових дій. Якщо проурядові сили не в змозі забезпечити безпеку цивільного населення у місцях постійного проживання, а бойовики отримують у нього необхідну їм підтримку, переміщення цього населення у місця, де можна його контролювати і забезпечувати належну безпеку, може здатися очевидним рішенням. Але такий підхід спрацює тільки в тих рідкісних випадках, коли якість життя людей у результаті цих дій суттєво покращиться.

2.5. Питання до розділу 2. Сепаратизм як елемент гібридної війни. Методи протидії сепаратизму

1. Що таке «сепаратизм»? Якими є його різновиди?
2. Як можна охарактеризувати сепаратизм на Донбасі? Якою є роль РФ у його ініціюванні і підживленні?
3. Наскільки коректним є визначення сепаратизму на Донбасі як «гібридний сепаратизм»? Відповідь обґрунтуйте.
4. Які існують способи врегулювання сепаратистських конфліктів? Які із означених способів могли б стати корисними для врегулювання проблеми сепаратизму на Донбасі?
5. Наскільки, на Вашу думку, є ефективним застосування силових методів врегулювання збройних сепаратистських конфліктів? Чи є доречним застосовувати такий спосіб для врегулювання проблеми сепаратизму на Донбасі?
6. Наскільки, на Вашу думку, є ефективним застосування міжнародних форматів врегулювання збройних сепаратистських конфліктів? Чи є доречним застосовувати такий спосіб для врегулювання проблеми сепаратизму на Донбасі?
7. Визначте методи і способи протидії сепаратизму, ефективність яких була доведена із високим (невисоким) ступенем імовірності. Які із методів і способів боротьби з сепаратизмом вважаються контр продуктивними?

РОЗДІЛ 3. НЕКОНВЕНЦІЙНА ВІЙНА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ (1991-2014 РР.)

«Росія знайшла рецепт протидії кольоровим революціям»

Ігор Панарін

У своїй недавній роботі «Технологія перемоги» Ігор Панарін, провідний російський ідеолог, пропагуючи російську інформаційну війну, похвалявся майже бездоганною російською операцією із захоплення і приєднання Криму. Він святкував успіх кампанії, наголошуючи на уникненні збройного насильства та запобіганні американському втручанням. Вказуючи на неоконсервативні ідеали справедливості, духовності та «правдивої» свободи, він високо оцінив використання шантажу, залякування та прямого обману для дезорганізації Заходу. Успіх усієї операції він приписував насамперед вдалому верховному керівництву і безпосередньому контролю за ходом подій В. Путіна.

Російське втручання у Крим і Східну Україну в 2013-2014 рр. продемонстрували радикальний відхід від парадигми традиційної війни ХХ століття, а також те, що після розпаду Радянського Союзу має місце ефективна еволюція московських технологій: Прибалтика (1990-1991), Молдова (1990-1992 рр.), Чечня і Дагестан (1994-2009 рр.), російсько-грузинська війна 2008 року. Методи втручання еволюціонували від одного конфлікту до іншого, російські лідери шукали найбільш ефективних методик упокорення слабких, уникаючи при цьому стигми відвертого імперіалізму, прямого вторгнення та війни з Заходом.

Швидкі темпи подій, що завершилися російською анексією Криму і примушуванням Києва до надання більшої автономії для Східної України застали західних лідерів зненацька і спричинили ріст побоювань щодо успіхів Росії в Україні, що може призвести до подальшої агресії в країні Балтії, Молдову або Польщу. В цілому цілі Москви у кожному конкретному випадку варіюють – від прямої анексії до створення і контролю ослаблених держав на всій її периферії. Важливо відмітити, що російські нетрадиційні методи ведення війни заперечують положення статті 5 Конвенції Хартії НАТО, оскільки цей договір посилається на колективну оборону у відповідь на «збройну» атаку іншою країною. Тому впродовж кампанії в Україні Москва неодноразово спростовувала залучення та використання контрольованих місцевих адміністрацій і обману, щоб уникнути стигми, пов'язаної із звичайним збройним вторгненням.

3.1. Інтервенція до Литви (1991 р.)

Вільнюс, 13 січня 1991р.

Коли країни Балтії (Литва, Естонія та Латвія) декларували незалежність, оголосивши колишню радянську анексію цих республік (у 1940-х рр.) протизаконною, російський уряд під керівництвом Михайла Горбачова відповів, завдавши удару по Литві.

Уряд Вільнюсу проголосив свою незалежність у березні 1990 р. Але наступні місяці характерні економічною кризою, нестримною інфляцією, політичними потрясіннями та етнічною напруженістю, коли проросійське населення (здебільшого етнічні росіяни та промосковські поляки) протестували, заявляючи про дискримінацію. **Проблема «російської діаспори» стала універсальною темою в цій та майбутніх російських інтервенціях.** Захист етнічних росіян, декларований як справжня мета, став зручним конвенційним механізмом, за яким Москва могла б виправдати військове вторгнення.

Під час січневих подій 1991 року росіяни здійснювали політичний тиск через контроль над литовською Комуністичною партією та Рухом Єдності, які агітували проти державної незалежності. Російські куратори здійснювали пропаганду та організували учасників протестів, які тільки на перший погляд були спрямовані проти росту цін на споживчі товари, але насправді були націлені проти ініціатив незалежної Литви. За цими подіями пішли демонстрації, під час яких робляться спроби штурмувати урядові будівлі – тактика, яка буде повторюватися в майбутніх конфліктах. З Москви розгортаються військові сили, які заходять до країни ніби для забезпечення правопорядку. Ці сили включали спецгрупу А (група «Альфа», антитерористичний підрозділ, створений КДБ у 1974 р., діяв з-під прямого урядового контролю з Москви) спільно з десантними підрозділами.

Січневі події розпочалися з того, що радянські армії 11 січня захопили ключові урядові будівлі та медіа-інфраструктуру. Одночасно литовська Комуністична партія оголосила, що її Національний комітет порятунку є єдиним легітимним урядом Литви. Радянські війська продовжували штурм і зайняття державних установ, а беззбройні цивільні в той час організували протести і демонстрації проти агресії. 13 січня радянські війська розпочинають штурм вільнюської телевежі. На

демонстрантів поїхали танки, гине чотирнадцять осіб, проти цивільних застосовуються бойові набої.

Коли через незалежне телевізійне мовлення вдалося передати відчайдушні благання, в світі осуджують радянське вторгнення, на Москву розпочинається міжнародний тиск. *Ця ситуація призвела до застосування іншої тактики, яка буде повторена та відпрацьована у майбутніх акціях – заперечення.* М. Горбачов і його міністр оборони заперечують, що Москва здійснює будь-які військові дії в Литві, стверджуючи, що «буржуазний уряд» там сам ініціював конфлікт, застосувавши агресію проти етнічних росіян. Проте надалі міжнародна і внутрішня реакція на агресію змусили таки Москву припинити масштабну військову операцію, і натомість перейти до тактики невеликих рейдів та залякування. Врешті 31 січня Радянський Союз підписав з Литвою договір, а подальші вибори продемонстрували масову народну підтримку незалежності.

Росіяни врахували свій перший після закінчення холодної війни урок: *звичайні масштабні операції проти суверенних держав привертають небажану увагу, спричиняють міжнародний тиск і внутрішній протест в Росії. Для того, щоб зберегти контроль над державами периферії, слід використовувати владу в більш прихованому, вуальованому вигляді.*

3.2. Інтервенція до Республіки Молдова (1990-1992 рр.)

Розпад Радянського Союзу призвів також до міжетнічної напруженості в Молдові. Народний фронт там агітував за більш тісні зв'язки з Румунією, визначення молдовської мови як єдиної офіційної мови, повернення до латинської абетки. В умовах горбачовської перебудови і гласності антирадянські симпатії зростали, і етнічні слов'яни в Придністров'ї і Гагаузії, проявляючи схильність до збереження зв'язків з Союзом, формують окремий уряд, який декларує автономію від іншої частини Молдови. Війна спалахнула в 1992 році, коли Кишинів спробував військовою силою придушити сепаратистські збройні формування в Придністров'ї. Москва одразу звертається до випробуваної тактики вирішення проблем на своїй периферії: для допомоги тираспільським сепаратистам відсилаються козачі добровольчі загони. Протягом декількох місяців придністровські ополченці і козаки, за підтримки радянської 14-ї армії, воювали з молдавськими силами, які мали підтримку з боку Румунії.

Міст через Дністер охороняє російський бронетранспортер

Стратегія динамічної малої війни зумовлювалась військовою слабкістю Молдови та політичною і військовою міцністю Придністров'я. Останнє відбулося через сильну етнічну російську більшість на спірній території на східному березі Дністра і залишки радянської 14-ї армії, які залишилися в цьому

районі. Окремі офіцери, які мали сильні місцеві зв'язки, приєдналися до сепаратистів, інші пропонували свою підтримку, надаючи зброю та амуніцію, організовуючи підготовку бойовиків. 3 липня 1992 року командувач 14-ї армії віддає наказ на масований артилерійський удар по молдавським силам, ефектно знищивши їх і припинивши цим військовий конфлікт. Таким чином, ***Придністров'я стало однією з чотирьох «заморожених республік» – квазі-правових держав, що залишилися від радянської окупації. На випадок майбутніх конфліктів російські стратеги в Придністров'ї затаврували опозицію як фашистів, які намагаються встановити нелегальне урядування над етнічними меншинами.***

3.3. Інтервенція до Чечні (1994-96 рр.)

У вересні 1991 р. шляхом громадянського перевороту було повалено комуністичний режим у Чечні, єдиній з колишніх федеральних областей, що не дійшли згоди з Росією під час краху Радянського Союзу. Президент Б. Єльцин спробував придушити повстання внутрішніми військами, але російські війська були оточені і змушені відійти. У 1993 р. уряд Чечні оголосили повну незалежність від Росії. Подальший вихід (добровільний чи примусовий), за висновками російських фахівців, викликав серйозний спад в економіці. У відповідь на проголошену незалежність на чеченський кордон спрямовуються війська, розміщені у Південній Осетії. Росія починає надавати фінансування, зброю, забезпечує навчання і керівництво чеченської урядової опозиції, а в 1994 році російські війська приєдналися до повстанців в двох нападах на чеченську столицю Грозний, що врешті закінчилося для них катастрофою. Впродовж цієї кампанії Росія повторила свої нетрадиційні методи ведення війни – тактику постачання найманців і добровольчих сил,

заперечуючи причетність і використовуючи власні сили в підтримці повстанців. У грудні 1994 року Росія почала тотальну інтервенцію, спрямовану на знищення уряду Джохара Дудаєва. При цьому багато хто в російській армії та уряді протестували проти війни, наполягаючи на тому, що це призвело б до нової тупикової ситуації, як в Афганістані.

Песимістичні прогнози збулися дуже швидко. Пригнічені, дезорганізовані російські війська спіткали серйозні невдачі. Через погану підготовку російських призовників і невдале керівництво російські війська завдали жахливих втрат цивільному населенню, в тому числі тим, хто спочатку підтримував інтервенцію, а серед них було чимало етнічних росіян. Після кількох місяців кровопролитних боїв росіяни нарешті зайняли

Бої навколо будівлі колишнього республіканського комітету КПРС («Президентського палацу») в Грозному, січень 1995р.

Грозний, але ціною загального осуду кампанії, в тому числі від колишнього радянського лідера М. Горбачова. Війна видозмінилась, перед російськими військами постала потреба взяти під контроль всю країну. Суспільна довіра до Б. Єльцина різко впала. Нового і небезпечного виміру війна набула, коли верховний муфті Чечні оголосив джихад проти російських окупантів, відкриваючи перспективу широкої ісламістської війни проти Росії. В останній день серпня 1996 року урядом Росії було підписано угоду про припинення вогню з чеченськими лідерами. Перша чеченська війна закінчилась.

Як і в литовському конфлікті, Москва знову переконується, що великомасштабне використання звичайних армійських сил з метою нав'язати свою волю на периферії викликало більше нових проблем, ніж тих, що за їх допомогою було вирішено. Завдання забезпечення російського контролю над регіонами і державами залишалися, але керівництво Росії почало обмірковувати інші, більш ефективні методи для вирішення конфліктів. Поточна війна на Кавказі більше потребувала традиційної армійської операції, але й частка нетрадиційної тактики ведення війни зростає у російських планах.

3.4. Дагестан і друга чеченська війна (1999р.)

Радикальні ісламісти в межах Чечні не задовольнилися політичними здобутками Першої чеченської війни. Вони мали намір створити Ісламську державу, приєднавши до Чечні Дагестан. З цією метою вони організували двотисячну бригаду джихадистів і перетнули кордон з Дагестаном, щоб допомогти там ісламським сепаратистам. Реакція місцевої влади та її підтримка Росією були повільними, що дозволило заколотникам захопити кілька сіл. З часом Росія таки організувала ефективну контратаку з використанням наземних військ і сильних повітряних атак. Ключем російського успіху став провал очікувань ісламістів, які планували отримати значну підтримку від дагестанського населення. Замість цього, місцеві жителі почали сприймати чеченців як окупантів і релігійних фанатиків. Російські війська відтіснили чеченців назад до Чечні і розпочали авіаудар проти їх цитаделей. Цей успіх привів до другої чеченської війни.

Після війни в Дагестані ФСБ Росії звинуватила олігарха Бориса Березовського в змові з чеченцями. Той скористався ісламістами, щоб спровокувати війну у Дагестані, яка зініціювала врешті нову російську війну проти агресивної сепаратистської Чечні, забезпечивши тим самим доступ до багатого на мінеральні ресурси регіону. Справу не було доведено до кінця, але діяльність Б. Березовського і подальша його опозиція до В. Путіна (на той час глави ФСБ) підкреслили зростаючу роль в тогочасній Росії олігархічних еліт і необхідність налагоджувати співпрацю між ними та владою. Олігархи можуть становити загрозу для програм вже президента В. Путіна, оскільки, як зазначав Б. Березовський у своєму інтерв'ю, російські капіталісти часом змушені втручатися в політичні процеси в якості противаги колишнім комуністам, «які ненавидять демократію і мріють про відновлення втрачених позицій». Якщо В. Путін і його реакційні союзники сподівалися відвоювати статус Росії як великої держави і регіонального гегемона, вони змушені були солідаризуватися з олігархами. Те, що вони були ефективні в минулому, має вирішальне значення для сучасної російсько-української війни.

У результаті успіху проти Ісламської Інтернаціональної бригади в Дагестані, росіяни вторглися в Чечню, щоб продовжити боротьбу і відновити контроль Москви над регіоном. Це була перша війна В. Путіна в якості нового прем'єр-міністра Російської Федерації. Серія вибухів, пов'язана з дагестанськими сепаратистами і їх чеченськими союзниками, послужили каталізатором для вторгнення. Об'єднуючись з проросійським ополченням проти ісламістів, росіяни швидко маневрували на річці Терек, осадили

Грозний і методично захопили місто, в значній мірі зруйнувавши його при цьому.

Розробники та керівники операції під час цього вторгнення врахували важкі уроки першої чеченської війни. Звичайні атаки були більш продуманими і обережними, частина російських сил зосередилась на забезпеченні своїх тилів проти атак повстанців та терористичних атак. Протягом весни 2000 р. росіяни переміщують бойові дії у гірські райони, де знищують залишки повстанських груп, в тому числі розрізнені банди іноземних ісламських бойовиків.

Після початкових загальновійськових операцій російський уряд намагається перекласти врегулювання подальшого конфлікту на місцевих представників, в першу чергу на чеченські поліцейські сили.

Використання вдало підібраних посередницьких інституцій стало ще однією ключовою особливістю російських нетрадиційних методів ведення війни на периферії. ФСБ і МВС були агентствами, які координували таких посередників – організаційна техніка, яка буде застосовуватись в майбутніх війнах. З 1999 до 2009 р. Москва проводить послідовну кампанію, яка ефективно руйнує ісламський закат в Чечні і забезпечує відновлення контролю Росії в регіоні.

Політична і економічна ситуація в Чечні стали ключовим фактором, що забезпечив російський успіх. Сепаратистський уряд виявився не в змозі ефективно управляти економікою і швидко втратив підтримку населення. Розрив між сепаратистським лідером Асланом Масхадовим та ісламістами, а також зростаюча сила незалежних воєначальників обумовили фрагментацію політичних кордонів регіону, який дозрів для експлуатації росіянами. Такі умови дозволили їм виступити врешті визволителями і захисниками, забезпечивши Москву прийнятним обґрунтуванням для вторгнення.

Війни в Чечні і Дагестані характеризувалися надмірним застосуванням сили і невибірковим застосуванням насильства по відношенню до цивільних осіб. Звинувачення та візуалізація результатів вторгнення Росії вплинули на внутрішньополітичні опори В. Путіна і спричинили непотрібну критику з боку правоохоронних організацій та міжнародної спільноти. Якщо внутрішнє невдоволення було технічно

вирішено обґрунтуванням потреби війни, чим уряд зміг відхилити звинувачення в агресії, то глобальне обурення загибеллю цивільного населення і зростаюча проблема біженців врешті змусили путінських стратегів із військових і розвідувальних служб передати контроль над поточною операцією проти повстанців надійним посередникам (тобто місцевим ополченням та імпортованим воєнізованим загонам, які використовувались замість звичайних російських військ).

3.5. Інтервенція до Грузії (2008 р.)

На початку 1990-х років Грузія прагнула відновити контроль над двома регіонами – Абхазією і Південною Осетією, але російська підтримка сепаратистів зірвала план і залишила дві області з фактичною незалежністю. Громадяни Росії з російськими паспортами становили більшість населення в Південній Осетії, і перед фактом подальших спроб з боку Грузії відновити там контроль, В. Путін вирішив посилити російський контроль. Грузинські заяви про наміри вступити до НАТО і той факт, що нафтопровід Баку-Тбілісі-Джейхан проходить через всю країну підсилили наміри Москви упокорити Грузію.

На початку літа 2008р. В. Путін здійснює серію залякувальних ходів, у тому числі прольоти російських літаків, введення більшої кількості сил (під виглядом миротворців або ж підрозділів залізничних ремонтників) до Абхазії і Південній Осетії, а також проводить навчальні військові маневри в регіоні. Президент США Джордж Буш відправляє до Тбілісі з офіційним візитом держсекретаря Кондолізу Райс, американські війська проводять спільні навчання з грузинськими колегами. В. Путін і його союзники в Москві розцінили це як американське втручання на російській периферії.

Постраждалі будинки в Цхінвалі

Ситуація загострюється на початку серпня. У Південній Осетії війська почали обстрілювати грузинські села, грузинські війська відповіли. Росіяни збільшують військовий контингент і розпочинають евакуацію цивільних осіб з регіону. Грузини здійснюють напад на Південну Осетію, спочатку захопивши ключове

місто Цхінвалі. Росіяни розгорнули підрозділи 58-ї армії, які разом з десантниками вступають у бій. 11 серпня грузинські війська були витіснені з

регіону. Російські сили після цього переходять у наступ на Грузію, захоплюють місто Горі, під загрозою виявилась столиця Тбілісі. Одночасно було відкрито другий фронт проти Грузії в Абхазії та прилеглих до неї районах.

Упродовж усієї операції росіяни поперемінно то заперечували свою причетність, то перебільшувати розміри і діяльність своїх сил. Вони також *ввели використання інформаційної війни в небачених масштабах*. Російські оперативники використали кібервійну і сильну пропаганду, щоб нейтралізувати можливості ведення грузинами бойових дій і паплюжити їх в пресі як агресорів, навіть звинувачуючи в геноциді. Російські військові привезли до театру військових дій журналістів для зміцнення російських меседжів щодо захисту населення від грузинської агресії. Москва ретельно управляла телемовленням як удома, так і зовні, підкреслюючи звірства, які грузини нібито завдавали населенню Південної Осетії.

Російські збройні сили проводили помітно краще грузинську війну, ніж то було в чеченських війнах, почасти через оновлену армію професійних військових замість призовників. Проте сильна грузинська ППО була все ще в стані обмежити використання російських військово-повітряних сил, що ускладнювало розвідку і швидкість розгортання російських повітряно-десантних військ. *У цілому, російські лідери розглядали відносний успіх грузинської операції як індикатор необхідності продовження модернізації армії.*

Коротка кампанія в Грузії повторила ключові особливості російської нетрадиційної війни вздовж її периферії:

- 1) використання місцевих виразників своїх інтересів, коли це можливо;
- 2) відхилення міжнародної критики і внутрішньої політичної реакції;
- 3) використання інформаційної війни, включаючи пропаганду і кібервійни;
- 4) політична обробка груп населення і маніпуляція економічними настроями.

Усі ці чинники відіграватимуть роль в інтервенції Росії в Україні у 2014 році.

3.6. Інформаційна війна Росії

Згідно з російською доктриною, інформація – це небезпечна зброя. «Це дешево, це універсальна зброя, вона має необмежений діапазон, вона легкодоступна і проникає через усі державні кордони без обмежень».

Іоланта Дарчевська

Російські методи інформаційної війни є поєднанням: 1) методів, що еволюціонували з радянських (і які коріняться ще з традицій царської Росії) і 2) напрацювань за результатами вивчення (і як відповідь) західних (особливо американських) операцій у XXI столітті. Оновлена доктрина, яка називається *спецпропаганда*, викладається спільно з військовою теорією та іноземними мовами у вишах Міністерства оборони. Як академічну дисципліну її вивчають військовослужбовці, спецпризначенці, журналісти і дипломати.

Доктрина визначає, що інформаційна кампанія – міждисциплінарна, і включає в себе політику, економіку, соціальну динаміку, військові, розвідувальні, дипломатичні, психологічні операції, зв'язок, освіту і кібервійни. Російська інформаційна війна при цьому орієнтована на широку російськомовну діаспору, що роздроблена у пострадянську епоху по різних країнах. Вона спрямована на вплив на свідомість мас як вдома, так і за кордоном, на кондиціонування їх до цивілізаційної боротьби між євразійською культурою та Заходом. Вона ґрунтується на теоріях військових і невійськових, технологічних і соціальних. Інформаційна війна є також головним інструментом, за допомогою якого держава підсилює дипломатичні важелі і досягає своїх зовнішніх політичних цілей. Вона безпосередньо обслуговує геополітичні інтереси Росії, яка претендує на статус цивілізації. Завдяки скоординованій маніпуляції через усі інформаційні напрями (в тому числі газети, телебачення, інтернет-сайти, блоги та інші ресурси), російські фахівці створюють віртуальну реальність із зони конфлікту, що або впливає на сприйняття або ж (серед частини російськомовної аудиторії) замінює фактичну правду на проросійську фантастику.

Школи геополітики та російська інформаційна війна

В обслуговуванні інформаційної війни в Росії домінують два відомих учених: Ігор Панарін та Олександр Дугін. Обидва не лише оприлюднюють свої теорії, але й мають досвід безпосередньої участі у інформаційних війнах.

Ігор Панарін має докторський ступінь у галузі політології та психології. Він є членом Військової академії наук і на даний час є професором у Дипломатичній академії Міністерства закордонних справ. Він колишній співробітник КДБ і близький соратник В. Путіна. Його праці деталізують два періоди американської інформаційної війни проти Росії: перший охоплює від Перебудови до розпаду

Радянського Союзу, і другий – з 2000 р., упродовж якого, як доводить І. Панарін, відбулась спрямована дискредитація В. Путіна і спроба американцями продовжити фрагментацію пострадянського простору. Він характеризує Оксамитову революцію в Чехословаччині (1989), «кольорові» революції в країнах колишнього СРСР (на початку 2000-х років) і арабську весну (2010-2012) як такі, де проявились законспіровані американські впливи.

У відповідь на ці загрози І. Панарін виступає за централізоване управління інформаційною воєнною кампанією, яка включає пропаганду, експертний аналіз, секретних агентів, маніпулятивні ЗМІ та окремі спеціальні операції з метою здійснення впливу на маси і політиків. Його метод включає в себе п'ять циклічних етапів: 1) прогнозування і планування; 2) організація та стимулювання; 3) зворотний зв'язок; 4) регулювання роботи; 5) контроль продуктивності.

Роздуми І. Панаріна щодо російської інформаційної війни, ймовірно, вплинули на стратегію В. Путіна щодо України. У березні 2014 р. І. Панарін прокоментував Кримську операцію, підкресливши, що завдяки ретельній підготовці інформаційного середовища Росія змогла уникнути більш насильницького сценарію. Він протиставив цю роботу операціям 2008 року, також акцентуючи на невдалій контрдії Заходу. І. Панарін також високо оцінив те, що він назвав «доблестю Беркута» – посилення на спецпідрозділ української міліції, що був офіційно ліквідований київською владою через участь співробітників цієї організації у масових вбивствах протестуючих. Кримська філія «Беркута» згодом була поглинена Міністерством внутрішніх справ Росії. Нарешті, він приписував кримський успіх особистому керівництву В. Путіна, централізованому контролю всіх ключових політичних, економічних, фінансових, військових, розвідувальних та інформаційних інструментів.

І. Панарін звинуватив Захід (Сполучені Штати зокрема) в підбурюванні Євромайдану в Україні. На основі цієї передумови він розглядає конфлікт як битву між очолюваною США коаліцією і Росією, а не як спонтанний внутрішній рух у Західній Україні. Він пророкує швидкий крах «Американо-британської» імперії, яка домінувала впродовж сучасної історії і її заміну великою коаліцією держав, що тягнуться від Єгипту до Китаю під егідою Росії. У своїй новій ролі в якості лідера багатопольярного світу, трьома опорами російської влади будуть духовність, державна влада, і кіберсуверенітет.

Олександр Дугін є професором політології, геополітики, філософії та історії релігії в МДУ і директором Центру консервативних досліджень МДУ.

Він є провідним прихильником новітньої, «нет-орієнтованої війни» і «євразійської мережі», призначеної для атак на так звану атлантичну мережу

(тобто, західну коаліцію під керівництвом США) в геополітичних баталіях на пострадянському просторі і по всьому світу. О. Дугін, як і І. Панарін, розглядає кольорові революції як сконструйовані Сполученими Штатами, щоб тримати Росію фрагментованою і слабкою. Він стверджує, що американці досягли цієї мети за допомогою широкого застосування відомого нет-

орієнтованого способу ведення війни – цікава інтерпретація американської військової доктрини 1990-х років. Первинну ідею – нет-орієнтована війна як тактико/оперативна ідея використання комп'ютерних і комунікаційних мереж, пов'язаних датчиками, щоб командувати і керувати розсіяними збройними силами, О. Дугін екстраполював у геополітичній теорії ідею об'єднувати в мережу не тільки спільні військові сили в театрі військових дій, але й інформаційний апарат держави і культури для потужного політичного та соціального впливу. Переїнявши цю структуру на Заході, О. Дугін закликає до впровадження подібного підходу в Росії.

Євразійська мережа О. Дугіна включає в себе політичних лідерів, дипломатів, вчених, військові організації, розвідку, засоби масової інформації і комунікації, що пов'язані один з одним в рамках геополітичної кампанії з протидії впливу Заходу та інформаційної боротьби. Він також наполягає на тому, що створення мережі має бути зрушенням у бік постмодернізму, яким він означає еволюцію в російській культурі, яка спроможна звернутися до мас двадцять першого століття. Теорія і практика О. Дугіна видається у чомусь біполярною, в тому сенсі, що він націлюється на постмодерний, постліберальний підхід, але інтегрує його у консервативні теми російських еліт. Він розглядає історію ХХ століття як титанічну ідеологічну боротьбу між фашизмом, комунізм і лібералізмом, що призвела до перемоги західного лібералізму. При цьому він стверджує, що лібералізм, орієнтований на індивідуалізм, технократію і глобалізм, віджив і має бути замінений неоконсервативною наддержавою (Росією), провідником у новий мультиполярний світ і гарантом досягнення справжньої справедливості, гідності і свободи. В той самий час, ця ідеологічна наддержава буде захищати консервативні цінності й традиції.

Теорія О. Дугіна демонструє мінливий характер російської інформаційної війни, яка починає включати новітні соціальні ЗМІ. Російські експерти відзначали, що кольорові революції й арабська весна обійшлися без державних ЗМІ, коли широко використовувались Facebook, Twitter та інші форми соціальних медіа. Тут О. Дугін наполягає, що патріотичні росіяни мають бути організованими і захопити сферу соціальних ЗМІ, спрямувавши їх на службу держави. Він передбачає активну кампанію боротьби із прозахідним лібералізмом через широку полеміку, націлену на очорнення російських лібералів як лакеїв американців. Якщо блогер виступає за демократію західного типу, патріотичний росіянин повинен відповісти: «а скільки ЦРУ платить вам?» О. Дугін наполягає на тому, що росіяни повинні підтримувати кампанію в соціальних медіа якомога довше, щоб ефективно змальовувати при цьому опозицію як корумповану. Стійкі меседжі через соціальні медіа не лише умова формування внутрішньої аудиторії та цільових груп в районах конфліктів, але це також призводить й до утворення спонтанних груп підтримки за кордоном, які відповідають з ентузіазмом на російські повідомлення і допомагають поширювати їх без безпосереднього контролю з боку держави. Цей метод аналогічний невеликим зграям човнів, які спроможні потопити великий океанічний корабель: великий обсяг і настирливість у повідомленнях переважає спроможність противника захищатися.

О. Дугін визнає, що в Україні є як етнічні росіяни і проросійські групи населення, з одного боку, так і прозахідноорієнтовані європейці з іншого. Він розглядає країну як штучне утворення, у якому невдало було поєднано ці дві групи в межах спільного кордону. Вашингтон, стверджує він, має намір поглиблювати розрив між цими двома групами якнайдалі на схід, насправді, якнайближче до російського кордону. Замість цього Москва повинна домінувати в цій боротьбі шляхом енергійної інформаційної кампанії, підштовхуючи розрив на захід. У Криму російська спецпропаганда розробила тему, згідно з якою втручання Росії необхідне, щоб врятувати людей від «бандерівців і фашистів з Майдану».

За необхідності, російська інформаційна війна повинна включати в себе військовий вимір. Але й І. Панарін, і О. Дугін передбачають, що парадигма сучасних військових дій буде абсолютно відрізнитися від парадигми масивних російських армій Другої світової війни. В Кримській операції неопізнані російські військовослужбовці вступили в конфліктний регіон і відтіснили противника, швидко займаючи вирішальні точки аеропортів, ЗМІ та інших ключових об'єктів інфраструктури. Озброєні, але в уніформі без опізнавальних знаків, російські агенти забезпечували для Москви

спроможність деякий час заперечувати власну участь у анексії. Прозахідна преса назвала диверсантів «маленькими зеленими чоловічками», а О. Дугін називає їх «чемні люди» – відмічаючи їх ввічливість і їхній дипломатичний відхід після того, як було забезпечено контроль над півостровом. Ціль – ідеал Сунь Цзи – «перемога без бою». У Криму вона спрацювала. На сході України не виправдалась і призвела до кровопролиття.

Російські прихильники інформаційної війни не соромляться ділитися деякими непристойними подробицями операцій у Криму і на сході України. Один експерт аплодував використанню росіянами шантажу, психологічних маніпуляцій і загроз ядерної війни. Але що робить ці дії виправданими в очах їх поборників, так це реляції, що вони носять оборонний характер. Кожен із радників з інформаційної війни зображує операції Росії як реакцію на американські провокації. Оскільки Захід розуміється як причина усіх бід Росії, все стає допустимим у прагненні відновити «справжню справедливість».

Генерал **Валерій Герасимов** є начальником Генерального штабу Російської Федерації. Основна теза В. Герасимова полягає в тому, що сучасний конфлікт істотно відрізняється від парадигми Другої світової війни і навіть війни часів холодного конфлікту. Замість оголошених воєн, суворого розмежування військових і невійськових зусиль і концентрації

великих сил воюючих сторін, сучасні конфлікти характеризуються неоголошенням війни, гібридними операціями, в яких поєднуються військові і невійськові дії, і невеликими силами, сенсом дій яких є точкові точні удари по критичних інфраструктурах противника. В. Герасимов, спостерігаючи американський і європейський досвід війни в Перській затоці, операції «Іракська свобода» і втручання в Лівію, зазначає, що політичні, економічні, культурні та інші невійськові фактори відіграють вирішальну роль. Дійсно, навіть гуманітарні операції слід розглядати як частину нетрадиційного бойового походу.

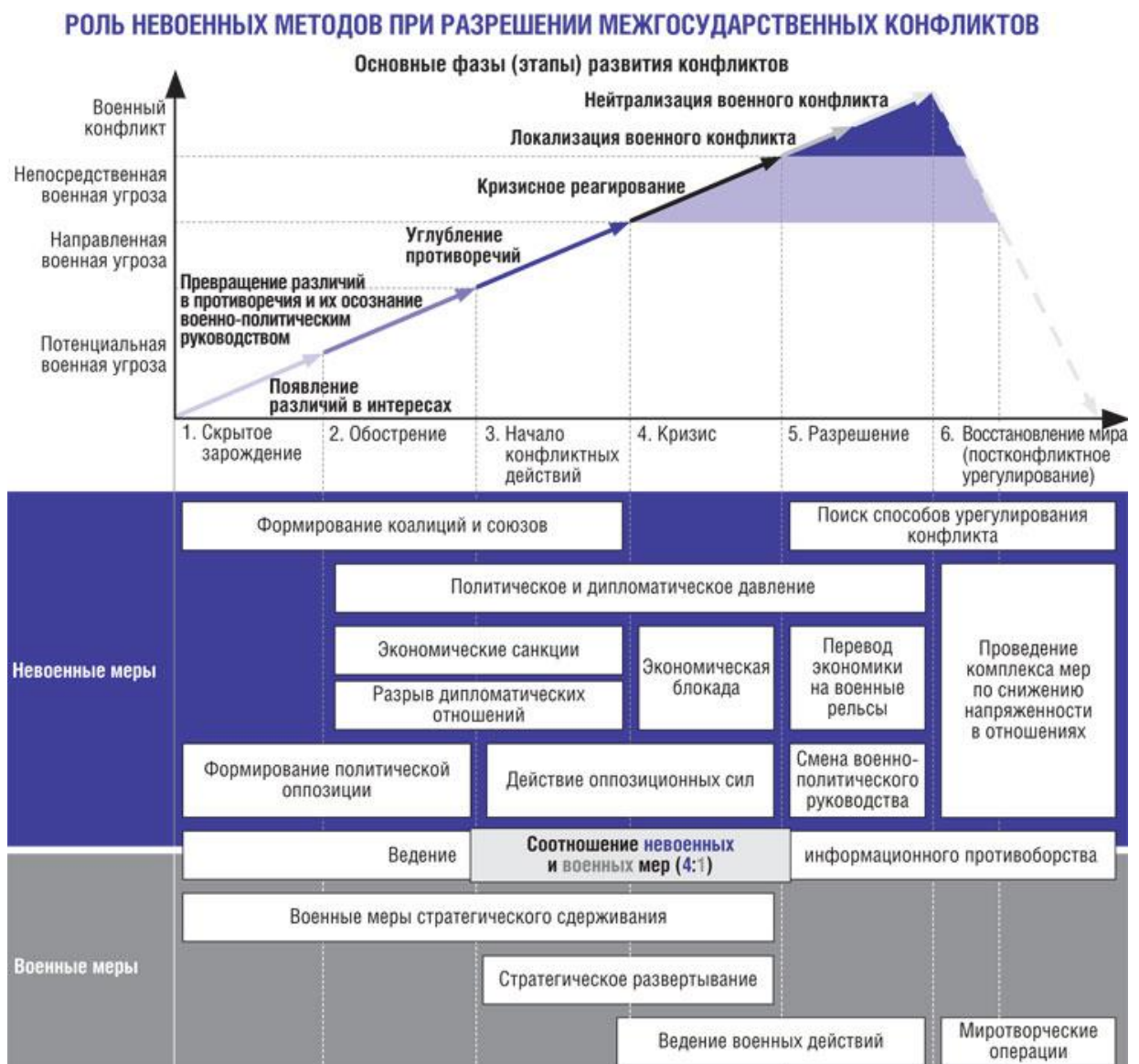
У січні 2013 року у доповіді «Основні тенденції в формах і методах збройних сил» В. Герасимов пояснював, що кольорові революції та арабська весна показали, що межа між війною і миром розмивається. У той час як ліберальні демократичні повстання можуть не породжувати війну, вони часто

призводять до зовнішнього втручання (явного і таємного), хаосу, гуманітарної катастрофи і громадянської війни. Ці види діяльності можуть стати «типовою війною» сучасної епохи, і російські збройні сили повинні розвиватися, впроваджувати нові методи.

Сучасна війна, стверджував В. Герасимов, фокусується на розвідці і домінуванні в інформаційному просторі. Інформаційні технології скоротили «просторовий, часовий та інформаційний розрив між армією і урядом». Цілі, що досягаються в дистанційній безконтактній війні: стратегічні, оперативні і тактичного рівня, а також наступальні й оборонні дії, стали менш помітні. Асиметричні дії проти ворожих сил є вже надто поширеним явищем.

В. Герасимов розробив модель для сучасної російської війни під назвою «Роль невійськових методів у резолюції міждержавних конфліктів». Його модель передбачає шість етапів розвитку конфлікту, кожен з яких характеризується домінацією невійськових заходів, але з посиленням військового втручання на завершальних стадіях конфлікту.

1. Приховане проникнення. На початковому етапі, який, ймовірно, буде затяжним, політична опозиція протистоїть режиму. Цей опір приймає форму політичних партій, коаліцій, профспілок. Росія вживає заходи стратегічного стримування і проводить широку, всеосяжну і стійку агресивну інформаційну кампанія по формуванню середовища успішного вирішення своїх подальших цілей. На цьому етапі готується потенціал для військової діяльності.

2. Ескалація. Якщо конфлікт загострюється, Росія чинить політичний та дипломатичний тиск на іншу країну або недержавну організацію. Ці заходи можуть включати в себе економічні санкції або навіть призупинення дипломатичних відносин з метою ізолювати противника. В ході цього етапу військові і політичні лідери в регіоні і за кордоном дізнаються про не зовсім розвинений конфлікт і формулюють свою публічну позицію до нього.

3. Початок конфліктної активності. Третя стадія починається з серії акцій сил, які опонують у конфліктному регіоні. Це може приймати форму демонстрацій, акцій протесту, диверсій, шкідництва, вбивств, формування напіввоєнізованих угруповань. Інтенсифікація конфліктної діяльності починає бути прямою військовою загрозою російським інтересам і її національній безпеці. На початку цього етапу Росія починає стратегічне розгортання своїх сил в напрямку конфліктного регіону.

4. Криза. Коли настає криза, Росія розпочинає військові дії, що супроводжуються інтенсивними дипломатичними і економічними домовленостями. Продовжується інформаційна кампанія з метою формування середовища, сприятливого для російської інтервенції.

5. Вирішення. На цьому етапі керівництво Росії шукає якнайкращі шляхи для розв'язання конфлікту. Економіка в цей час переходить на військовий стан, що дозволяє уніфікувати зусилля нації в напрямку успішного переслідування військових зусиль. Ключовий аспект резолюції – здійснення змін у військово-політичному керівництві конфліктного регіону або держави – те, що західні військові називають «зміною режиму». Мета полягає в тому, щоб повалити політичну, військову, економічну і соціальну реальність у регіоні таким чином, щоб полегшити повернення до миру, порядку і відновлення рутинних відносин.

6. Відновлення миру (постконфліктне врегулювання). На заключному етапі, який знову може бути тривалим, Росія стежить за комплексними заходами щодо зниження напруженості і проводить миротворчі операції. Цей етап включає в себе дипломатичні і політичні заходи, які потрібні, щоб врегулювати постконфліктний стан, що враховує й першопричини конфлікту.

Модель Герасимова для сучасного конфлікту є теоретичною адаптацією нових ідей про війну, але елементи цих ідей явно були застосовані Росією у нетрадиційній війні в Україні та Криму в 2013-2014 рр.

3.7. Питання до розділу 3. Неконвенційна війна. Російської Федерації на пострадянському просторі (1991-2014 рр.).

1. Як відбувалась еволюція сучасної російської доктрини «неконвенційної (гібридної) війни»?

2. Які уроки, враховані в подальшому у сучасній доктрині «неконвенційної (гібридної) війни» росіяни отримали за результатами:

- інтервенції до Литви у 1990-1991 рр.
- інтервенції до Республіки Молдова у 1990-1992 рр.
- інтервенції до Чечні у 1994-1996 рр.
- другої чеченської війни (1999 р.)
- інтервенції до Грузії у 2008 р.

3. Яке місце у доктрині сучасної російської «неконвенційної (гібридної) війни» відведено інформаційній війні? Охарактеризуйте основні погляди І. Панаріна, О. Дугіна.

4. Охарактеризуйте модель сучасної війни, представлену начальником російського генерального штабу В. Герасимовим під назвою «Роль невійськових методів у резолюції міждержавних конфліктів».

РОЗДІЛ 4. РОСІЙСЬКА НЕТРАДИЦІЙНА ВІЙНА ПРОТИ УКРАЇНИ

4.1. Історичний і політичний контекст

Богдан
Хмельницький

Іван Мазепа

Степан Бандера

Визначальною темою історії України є іноземне правління, яке примушувало до боротьби за культурну і політичну незалежність. Маючи спільне з Росією етнічне і культурне коріння з Київської Русі, вже у часи середньовіччя Україна потрапляє під владу Польщі на заході і Російської монархії на сході. У 1654 році козацький гетьман Богдан Хмельницький підписав Переяславський договір, приєднавши козацьку Україну до Російської монархії у війні проти Польщі. Але в 1704 році інший козацький гетьман, Іван Мазепа, виступив проти російського царя у союзі зі шведським королем Карлом XII. Сьогодні ці дві фігури викликають як похвалу, так і осуд, як з боку свідомих українців, так і від проросійського населення.

Не стала більш щасливою українська участь також під радянським контролем. Радянські спроби нав'язати колективізоване сільське господарство в кінці 1920-х рр. породило голод (Голодомор 1932-1933), який убив мільйони українців. Під час сталінського Великого терору (1937-1938) заявка України на культурну незалежність призвела до нових репресій.

Укріплення націоналістичних устремлінь і зростаюча ненависть до СРСР знайшла вираження під час Другої світової війни в особі Степана Бандери. Вбитий агентами КДБ в 1959 р., він донині є збірним образом, через який здійснюється російська критика прозахідних настроїв – *через «бандерівщину» Москва таврує українську націоналістичну ідею як профашистську діяльність.*

Сучасні кордони України було демарковано відповідно до територій УРСР, яка була розширена в кінці Другої світової війни за рахунок територій, що було відділено від Польщі та Румунії. На формування українського населення критично вплинула масова повоєнна міграція, коли до України переїхали мільйони росіян на відновлення та індустріалізацію регіонів, які формувались як області економічного стимулювання.

Пропаганда при цьому підкреслювала вікову єдність України і Росії як своєрідний історичний прецедент. У 1954 році, під час урочистостей щодо Переяславського договору генсек Микита Хрущов передав з-під Росії більшість Кримського півострова до Української РСР, впевнений, що Київ і Москва будуть постійно пов'язані один з одним. Через це *сучасна російська пропаганда розглядає кордони України як штучно формовані і засуджує змішування прозахідного населення з проросійськими східними слов'янами.*

Антирадянська і українська націоналістична діяльність тривала, незважаючи на багаторазові зусилля русифікації, посилившись після аварії на Чорнобильській АЕС в 1986 році.

Здобувши врешті 1991 р. незалежність, Україна дуже швидко, вже при президентові Л. Кучмі (1994-2004), стає жертвою політичної та економічної корупції. Конкуруючі фракції багатих олігархів, суспільний осуд посадовців і організована злочинність привели до десятиріччя скандалів, політичних убивств, нерегулярних виборів. Українські політичні лідери і ділові кола в цих умовах прагнули підтримувати дружні відносини з Росією при одночасному розширенні економічних зв'язків із Західною Європою. Росія ж розглядала перспективу інтеграції України із Заходом як загрозу у своїй сфері впливу і шукала способів примусити Україну до членства в євразійському економічному союзі. Москва також пресингувала щодо продовження прав на базування в Севастополі Чорноморського флоту Росії.

Урядова некомпетентність, корупція і раболіпство перед Росією у суміші із українським націоналізмом і зростаючою прихильністю до західноєвропейського лібералізму і капіталізму стали фоном, на якому відбувались президентські вибори 2004 р. Головними претендентами на

президентську посаду тоді стали два экс-прем'єр-міністри – Віктор Янукович і Віктор Ющенко. Результатом протистояння проросійської і прозахідної команд став непередбачуваний народний рух, більш відомий як Помаранчева революція. Під час кампанії В. Ющенко серйозно захворів, головною версією стає підозра, що він з-під інтересів Росії був отруєний діоксином. Масові демонстрації, громадянська непокоря, страйки привели до судового рішення на перерахунок голосів, третього туру і обрання прозахідного кандидата

Помаранчева революція

В. Ющенка. Росія була роздратована загрозою втратити частину своєї буферної території у Східній Європі на користь ЄС і НАТО.

Нова адміністрація на чолі з прем'єр-міністром Юлією Тимошенко принесла надії політичної та економічної реформ, але

політична боротьба і корупція призвели до розпаду помаранчевої коаліції і розсіювання народного ідеалізму. Київ намагається рухатися в бік тіснішого узгодження з ЄС, СОТ і потенційного членства в НАТО, що призвело до затяжної національної дискусії щодо питання визначення між Західною Європою та Росією. Торгове і газове протистояння із Росією негативно вплинули на громадянську підтримку урядових ініціатив. Культурні зв'язки також погіршилися. Символічні заходи президента В. Ющенка щодо Росії і російськомовного населення в Україні були сприйняті як антиросійські, в т.ч. визнання Голодомору геноцидом і офіційна героїзація українських націоналістів, які воювали під час Другої світової війни.

Врешті в лютому 2010 р. президентом України із незначною перевагою над Юлією Тимошенко був обраний проросійський кандидат Віктор Янукович, сформований ним уряд у більшості складався з етнічних росіян, опорою був електорат Східної України.

Перші спроби реалізації російської гібридної війни в Україні. Ключові компоненти сучасного україно-російського конфлікту формувалися Російською Федерацією задовго до того, як її армія увійшла на територію України в 2014 році. На думку низки експертів, гібридна війна Росії проти України почалася ще у 2000 році, разом із організацією та супроводом

«касетного скандалу», всередині якого вбивство Георгія Гонгадзе було лише елементом великої політичної гри.

Після перемоги на президентських виборах 1999 року Л. Кучма почав віддаляти від себе людей, які раніше відігравали ключову роль – О. Волкова, В. Медведчука та інших. При цьому Л. Кучма проводив грамотну політику багатовекторності, поступово зміцнюючи відносини з євроатлантичними структурами і прагнувши формувати регіональні союзи, які б ослабили вплив Москви (наприклад ГУАМ).

У внутрішній політиці Л. Кучма зробив ставку на низку потужних фігур в особі глави МВС Ю. Кравченка, міністра транспорту Г. Кирпи. Фігуру Ю. Кравченка називали наступником Л. Кучми. Він, за родом діяльності, мав багато компромату практично на всіх представників великого бізнесу, тому, коли Л. Кучма назвав кандидатуру Ю. Кравченка як майбутнього прем'єр-міністра, це викликало шок у багатьох.

Убивство Г. Гонгадзе і наступний касетний скандал перекреслили ці плани. В результаті касетного скандалу позиції Л. Кучми виявилися ослабленими і, щоб вийти з-під удару, він був змушений здати ряд важливих фігур свого найближчого оточення, у тому числі й Ю. Кравченка, що був відправлений у відставку. Пізніше, для стабілізації ситуації, Л. Кучма призначає главою Адміністрації Президента В. Медведчука, який завжди був тісно пов'язаний з Росією. Прихід В. Медведчука стає ключовим моментом, оскільки з цього часу значно поживаються контакти між главами адміністрацій російського та українського президентів.

Після касетного скандалу почався крен Л. Кучми в сторону Росії, який знайшов своє відображення в переговорах зі створення Єдиного економічного простору (ЄЕП) в 2002-2004 роках. У цьому ж проміжку часу відбувається зміцнення позицій донецької групи, яка в 2002 році зуміла домогтися призначення В. Януковича прем'єр-міністром.

Введення у велику політичну гру В. Януковича, яке відбулося через кілька місяців після призначення В. Медведчука, стало одним з ключових елементів повернення України в тіснішу орбіту Росії.

Крім того, на касетному скандалі дуже добре зросли ставки і Ю. Тимошенко – формально прозахідного, проте, на думку деяких дослідників, реально проросійського гравця. Ю. Тимошенко в 90-і роки здобула економічний вплив завдяки газових схем з Росією, а політичний – виступаючи проти Л. Кучми в акціях «Україна без Кучми», яка трансформувалася далі в Форум національного порятунку, а потім в акцію «Повстань, Україно!».

Перша спроба випробувати Україну після ослаблення Л. Кучми з боку Росії була зроблена в 2003 році під час гучного конфлікту навколо коси Тузла. У жовтні на закритому брифінгу для російських і українських журналістів глава Адміністрації Президента РФ О. Волошин зазначив: «Ніколи Росія не залишить Україні Керченську протоку. Досить того, що Крим сьогодні український, і ми ледве заспокоїли людей з цього приводу. Досить знущатися над нами. Якщо треба, ми зробимо все можливе і неможливе, щоб відстояти свою позицію. Якщо треба, ми скинемо туди бомбу!»

У відповідь на це С. Куніцин, очільник кримського уряду, заявив, що на кожному бомбу знайдеться інша бомба і відбув із Сімферополя до Керчі, куди підтягувалися українські війська. Проте в цей час у Сімферополі вже було 300 комуністів, які блокували будівлю парламенту Криму, вимагаючи миру, тобто – здачі Тузли, ще до початку реальної війни.

Розпочавшись у жовтні 2003 р., Тузлівська криза не отримала серйозного подальшого розвитку через втручання США і Великобританії як підписантів Будапештського договору. Росія ще не настільки впевнено себе почувала. До того ж значну рішучість проявив і Л. Кучма, який перервав свій візит до Бразилії і 23 жовтня терміново прилетів до Криму. У телефонній розмові з В. Путіним, одним з трьох варіантів вирішення кризи, запропонованим Л. Кучмою, було знесення артилерією України російської дамби-плацдарму до Тузли. Прес-служба Кремля тоді стала запевняти, що О. Волошин з бомбардуванням Керченської протоки ... пожартував, і дивувалися, що українці не розуміють тонкого російського гумору.

У результаті для збереження «братніх» відносин дамба-коса залишилася недобудованою, а на острові Тузла з'явилася прикордонна застава України.

Наступним кроком у гібридній війні В. Путіна проти України було прагнення захопити її зсередини, зробивши її президентом свого агента впливу В. Януковича. Слушною нагодою для реалізації планів стали президентські вибори 2004 р. Л. Кучма, стартувавши як промосковський політик, у результаті «перевірки» таким не виявився. У Л. Кучми були свої кандидати в наступники, що обіцяли збереження курсу «Україна – не Росія», як наприклад, Г. Кирпа, а отже, він уже був не готовий мирним шляхом передавати владу в руки наступного президента. Тому перед Кремлем постало завдання їх дискредитації і усунення, а також пошук в оточенні Л. Кучми відповідного кандидата, яким і став В. Янукович, призначений 21 листопада 2002 року прем'єр-міністром.

Ще восени 2003 року була потужна полеміка між Л. Кучмою і донецькими щодо висунення Г. Кірпи на посаду президента, в ході якої Р. Ахметов пообіцяв Л. Кучмі, що якщо той піде на такий крок, то Донбас «підтримає» В. Ющенко і Л. Кучма гарантовано програє. Саме цей конфлікт інтересів значною мірою вплинув на формування тієї особливої позиції Л. Кучми в 2004 році, коли він формально підтримуючи В. Януковича, тримався над сутичкою під час президентської кампанії.

Проте, під час Помаранчевої революції Л. Кучма не дозволив використовувати проти Майдану силові методи, і забезпечив проведення третього туру виборів. Не виключено, що він володів інформацією й про приховану присутність в 2004 р. російського спецназу в околицях Києва. У результаті в 2004 році спроба В. Путіна отримати контроль над Україною провалилася. Тому російська зовнішня політика в 2004-2013 роках була спрямована на комплексне використання інструментів політичного, економічного і культурного характеру для зміцнення позицій в Україні.

У політичній сфері В. Путін робив ставку на формування і розширення в інститутах української держави афілійованих з Російської Федерації гравців. Основна ставка була зроблена на Партію регіонів і КПУ, які в умовах функціонування парламентсько-президентської республіки постійно блокували спроби В. Ющенко посилити євроатлантичний курс. Реформа Конституції в грудні 2004 дозволила прибрати сильний інститут президента. До того ж прихід до влади В. Ющенко відкрив дорогу олігархам, які приватизували державу. Цей процес всіляко підтримувала Москва, оскільки, граючи на протиріччях між олігархами, вона зміцнювала свою економічну базу в Україні, скуповуючи різні активи.

За допомогою газових угод 2009 року, підписаних Ю. Тимошенко, В. Путін створив інструмент економічного виснаження України. Ця ситуація погіршувалася ще й глобальною економічною кризою, яка почалася в 2008 році. В. Путін поставив під удар основні експортні галузі України, що призвело до зростання дисбалансів в економіці. За цим стрімко пішли вгору борги.

Паралельно В. Путін створив свою глобальну інфраструктуру політичного впливу, запустивши медійні проекти на кшталт «Russia Today». До того ж розпочинається масштабне фінансування лівих і правих в європейських країнах, а також підкуп окремих поміркованих політиків у країнах східної та західної Європи.

Разом з цим в українських медіа відбувається активне просування теми «бандерівського реваншу», прояви якого почали спостерігатися ще в 2008-2009 роках.

Крім «бандерівського дискурсу», Росія тоді ж почала формувати сепаратистський дискурс на південному сході України. У 2008-2009 рр. почали з'являтися повідомлення про маргінальні організації на сході України, які сповідували ідеологію особливого шляху Донбасу. Близько 2009 року з'явилася символіка, яку пізніше почали використовувати ЛНР і ДНР. А в 2011 році концептуальну базу під цю маргінальну діяльність підвів керівник української філії Інституту країн СНД (почав функціонувати з 2006 року) В. Корнілов, який написав книгу «Донецько-Криворізька республіка: Розстріляна мрія».

4.2. Політичні чинники, що призвели до Євромайдану

Описуючи політичний контекст інтервенції Росії в Україну, є ризик звести його до біполярності проросійського і прозахідного блоків.

Через поверхове розуміння сучасна українська політика може видаватися поляризованою між прозахідними і проросійськими крайнощами, але насправді це набір фракцій і партій із більш складними мотиваціями і цілями. Подібно відомим козацьким лідерам минулого, сучасні українські політичні лідери також виступають із загальної, фундаментальної необхідності зберігати, захищати і підтримувати українську ідентичність. Але реалії сучасного світу змушують кожену партію шукати опіки на заході або ж на сході, яку вони розуміють як найбільш ефективний спосіб гарантувати власне майбутнє.

2013 року, за кілька місяців до Євромайдану, вже проявлялись характерні ознаки інтенсивного політичного конфлікту. В. Янукович здобув президентство в 2010 р., і незабаром після цього його соратник М. Азаров як новий прем'єр-міністр сформував уряд. У своїй першій заяві щодо зовнішньої політики в 2010 р. новий президент висловив своє бачення України як нейтральної держави, яка співпрацює в питаннях оборони з НАТО і Росією. На цей час Партія регіонів суттєво посилилась по всій країні, в тому числі на місцевому рівні, за винятком Західної України. Партія спочатку позиціонувалась як загальнонаціональна, що насамперед представляє інтереси етнічних росіян та тих, хто виступає за зв'язки з Росією. У 2012 році вона зміцніла шляхом злиття з Сильною Україною, політичною партією, об'єднаною навколо олігархів С. Тігіпка і О. Кардакова. На цей час, попри сталий ухил самого В. Януковича в бік Москви, зовнішня політика Партії регіонів дещо змінилась, вона стала балансувати між сходом і заходом, враховуючи більшість нюансів об'єктивних національних інтересів України. Отже, партія була відкрита для посилення економічних зв'язків з ЄС і навіть погодилась на входження держави до воєнного союзу під

керівництвом США для війни з терором, але все ще засуджувалася повна інтеграція в НАТО.

Під тиском В. Януковича Конституційний Суд України 1 жовтня 2010 року скасував поправки до Конституції 2004 року, якими свого часу було суттєво зменшено силу виконавчої влади на користь парламенту, трактуючи їх неконституційними. Цей крок В. Януковича у середовищі широкої внутрішньої опозиції було розцінено як узурпація влади.

Опозиційні партії включали Український демократичний альянс за реформи (УДАР) під керівництвом екс-боксера Віталія Кличка; «Батьківщину» на чолі з екс-прем'єром Юлією Тимошенко; «Свободу» на чолі з Олегом Тягнибоком.

Партія УДАР була правоцентристською і поєднувала націоналізм, опозицію відносно російських утисків та її втручання в українські справи. Головне представництво її було в Києві. Партія мала міцні зв'язки з соціал-демократичною партією Німеччини, і Ангела Меркель здійснювала підтримку Віталія Кличка як ефективною протизваги російським впливам. В. Кличко був обраний мером Києва в 2014 році і, таким чином, змушений був відмовитися від офіційного керівництва УДАРОм. Він підтримав вибір Петра Порошенка президентом. УДАР, як правило, уникав поляризації політичних позицій і замість цього зосередився на досягненні соціальної справедливості, скороченні корупції і обмеженні привілеїв для посадовців, у т.ч. й тих, які вже у відставці.

Партія «Батьківщина» пережила складну серію злиттів і розщеплень після її утворення наприкінці 1990-х років, але в цілому вона була прихильною до європейської інтеграції і українського націоналізму. У 2013 році Ю. Тимошенко запропонувала партії ідеологічний маніфест, у якому прописала свої думки з ключових політичних питань. Маніфест проголошував подальшу повну інтеграцію до ЄС і декларував «Батьківщину» в якості асоційованого члена Європейської народної партії, багатонаціональної правоцентристської політичної партії в Європейському парламенті. Ю. Тимошенко продовжувала наполягати на тому, що українська мова має бути єдиною офіційною мовою країни, що Голодомор був актом геноциду, і що будь-яке порушення територіального суверенітету України буде зустрінуте негайно і силою.

«Свобода» була заснована як соціал-національна партія України, права партія, що поєднує націоналізм і антикомунізм. Її початковою базовою опорою був Львів, і спочатку партія включала ветеранів радянсько-афганської війни. Її іконографія і ультраправа політика призвели до того, що опоненти розпочали таврувати партію як фашистську. Партією утворено воєнізоване крило під назвою Патріот України, яке націлюється на підтримку збройних сил країни. До 2007 року «Свобода» розірвала офіційні зв'язки з воєнізованим крилом, але вони залишаються неформально пов'язаними. О. Тягнибок очолив партію в 2004 році і розпочав внутрішню політику стримування. Він виключив з партії ультраправих членів і змінив символіку партії до картини руки, що випростала три пальці, які нагадують визвольні рухи 1980-х рр. Але О. Тягнибок також допустив публічну риторику, в якій він зводив наклепи на різні групи, в тому числі євреїв, що привернуло багато критики. Партія продовжувала залучати послідовників серед прихильників УПЦ та націоналістів. У 2013 році відбувається серія епізодів, коли депутати «Свободи» конфліктують з представниками Партії регіонів через мовне питання. Свобода категорично виступила проти російської анексії Криму і сформувала воєнізований батальйон для боротьби на сході України, який було названо «Січ».

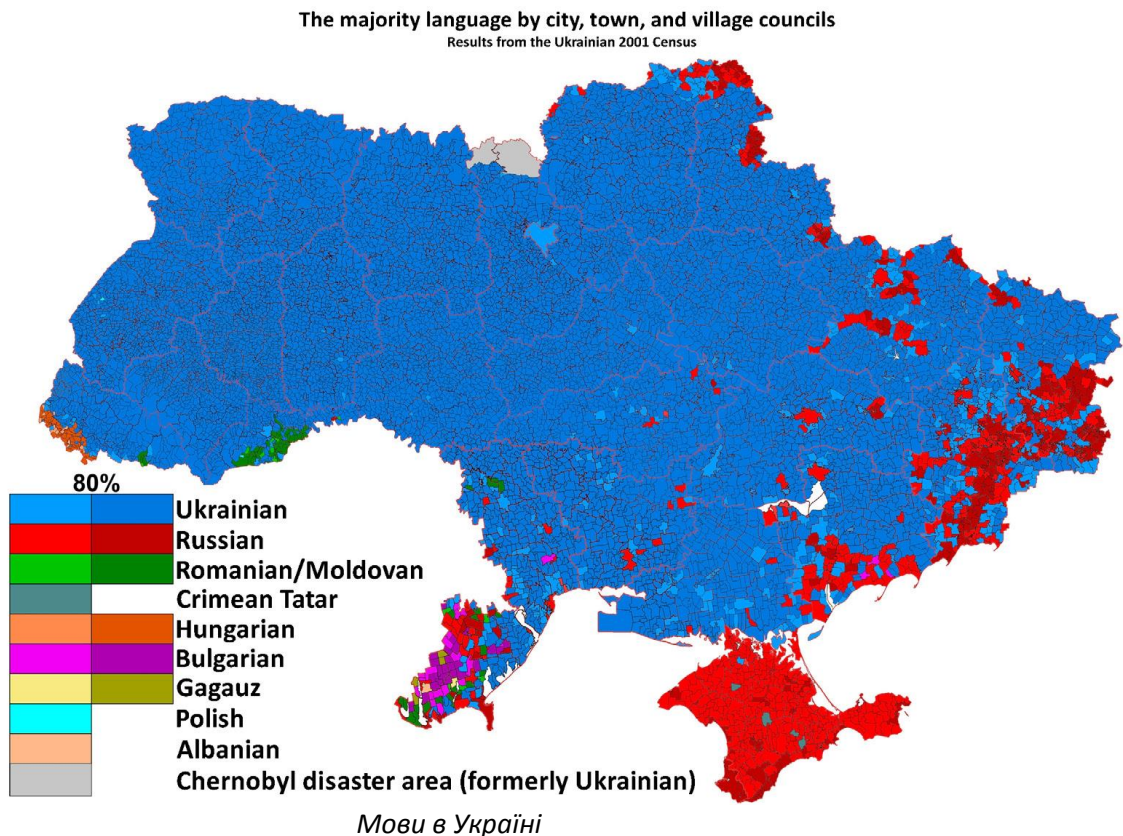
Намагаючись зміцнити свою владу, В. Янукович ініціював кримінальну справу проти Ю. Тимошенко за перевищення повноважень і розтрату. Вона була засуджена до семи років позбавлення волі, але процес розцінено як політичний, коли президент позбавляється свого сильного супротивника. США і ЄС засудили такі дії, з ЄС наполягали, що звільнення Ю. Тимошенко буде обов'язковою умовою членства України в ЄС.

У цих умовах В. Янукович прагнув балансувати між зростаючою популярністю, яку він отримував через налагодження більш тісних відносин з ЄС, з одного боку, з дуже реальним тиском, який він відчував з Москви і своїх проросійських виборчих округів, з іншого. Проводячи переговори з Росією щодо поліпшення умов закупівлі природного газу, він підписує угоду продовження російської оренди чорноморських портів, включаючи Севастополь. У 2010 році ця угода розділила українських політиків на два табори: одні захищали тісні зв'язки з Москвою, інші рекламували націоналізм і незалежність від російського панування. Багато людей в Україні починають розглядати подальшу присутність російського флоту в Севастополі як образу українського суверенітету. Але В. Янукович намагався видати цю угоду як істотну частку своєї стратегії подальшої української інтеграції з Європою. Він стверджував, що для підтримки кредитних програм від Міжнародного валютного фонду і з точки зору стандартів ЄС уряд

повинен тримати витрати під суворим контролем. Заходи в цьому напрямку включали вкрай непопулярне скорочення пенсій та інших соціальних витрат, але при цьому як головний внесок до системи державних заощаджень В. Янукович вказує на зменшення ціни на природний газ.

Одним із найбільш пронизливих символів боротьби за раціональну і ефективну громадянську політику стає тривала суперечка про те, як інтерпретувати Голодомор 1930-х рр. Партії і окремі політики, дистанційовані від московського управління, розглядають цей інцидент як геноцид і покладають вину за те, що сталося, на Росію. Але чимало тих, хто був схильним до дружніх відносин з Росією (в тому числі й В. Янукович), намагаються шукати золоту середину засудження форсованої продуктової експропріації 30-х рр., звинувачуючи сталінську тоталітарну державу, але не Росію. У їхній риториці наголошується, що в результаті голоду багато загинуло і в самій Росії.

В. Янукович також прагне просувати російську мову в якості однієї з офіційних мов в Україні. Він вказував на проблеми в школах, судах та інших цивільних установах і спонсорував закон (прийнятий в 2012 р.), що дозволило для будь-якої мови, на якій говорять щонайменше 10 відсотків населення, бути оголошеною офіційною в локальних межах. Пізніше, після відставки В. Януковича, цей закон було скасовано, оскільки він був розцінений як спроба подальшої русифікації України.

На початку 2013 року опозиційні партії, в тому числі УДАР, Батьківщина та інші, блокували доступ до парламентської трибуни, намагаючись оскаржити практику, коли партійні депутати могли голосувати за відсутніх членів парламенту. Упродовж року опозиційні партії намагалися скасувати заходи жорсткої економії В. Януковича, які він запроваджував обумовлюючи цим отримання більш повної інтеграції в ЄС. При цьому президент, проголосивши свій намір підписати угоду про асоціацію в листопаді, підштовхував парламент об'єднатися, щоб прийняти необхідне для євроінтеграції законодавство.

З ростом антипатії, що загрожувала його режиму, В. Янукович сигналізував про свою готовність формалізувати інтеграцію з ЄС. Але в листопаді 2013 року він під впливом економічного і дипломатичного тиску з боку Москви шокував Захід, відмінивши своє рішення і оголосивши натомість про намір поглибити відносини з Росією. Цей хід був зустрінутий протестом з боку опозиції і проєвропейськими демонстраціями на Майдані Незалежності у Києві. Протести були спочатку ненасильницькими, проте у відповідь на урядові репресивні заходи зросли до сотень тисяч учасників у Києві і поширилися по всій країні. Новий прозахідний рух назвався Євромайданом.

4.3. Євромайдан

Президент В. Янукович і президент Росії В. Путін швидко перейшли до спроб заспокоїти опозицію. Ними було підписано договір, яким вартість природного газу для України понижувалась на третину, і це за умови, що Росія викупить 15 мільярдів доларів в українських державних облігаціях, щоб полегшити боргову кризу. Проте договір було зустрінuto блокадою демонстрантів у спробі запобігти його ратифікації.

Число демонстрантів скоротилося на період новорічних та різдвяних свят, але вже 12 січня масові протести поновилися. Судові і законодавчі заходи, щоб їх заборонити, лише нагнітали кризу, породжуючи заворушення і багатотисячні демонстрації з вимогами відставки В. Януковича. Прийняття ряду законів від 16 січня, які опозиція найменувала диктаторськими, поповнили ряди протестуючих, у тому числі членів радикального Правого Сектору. Міністр внутрішніх справ віддав наказ застосовувати фізичну силу і вогнепальну зброю для придушення заворушень, що викликало сотні травм і загибель кількох людей. У відповідь на ефективність і енергію руху «Автомайдан» уряд заборонив їзду колонами у більш ніж п'ять автомобілів. Серед усіх цих зусиль по залякуванню демонстрантів заклики до повалення В. Януковича посилювались.

На початок лютого протестний рух поширився по всій країні. Протестуючі захоплювали місцеві адміністрації, на що Міністерство юстиції з порушеннями процедури впроваджує нові антипротестні закони, що призводить до нових акцій з боку правоохоронців. Президент В. Янукович спробував вести переговори з опозицією, пропонуючи скасувати окремі закони, зняти з посади прем'єра М. Азарова, амністувати заарештованих демонстрантів, повернутися до меж президентської влади, кодифікованих у Конституції 2004 року. Переговори були перервані в середині лютого, коли у протистоянні з силовиками гине кілька десятків майданівців. Президент і численні депутати-регіонали втекли з столиці, на що парламент проголосував за усунення В. Януковича з посади. Тимчасова влада звільняє з в'язниці Ю. Тимошенко. 22 лютого тимчасовим президентом став О. Турчинов, а А. Яценюк – прем'єр-міністром.

4.4. Російська інтервенція до Криму та Східної України

На офіційному рівні Російська Федерація ніколи не висувала територіальних претензій до України. За винятком хіба що Криму, Москву цікавили в Україні не окремі території, а можливість впливати на політику уряду країни.

З тих пір як в 1991 р. СРСР розпався, в Росії не втрачали надії відновити політичну єдність більшості колишніх радянських республік. Зразком інтеграційних процесів був Європейський Союз. За прикладом ЄС

Москва зробила акцент на економічній інтеграції як передумові політичного об'єднання.

Першим етапом мало стати об'єднання пострадянських країн в рамках Митного союзу Євразійського економічного союзу. Для України, яка заявляла про прагнення інтегруватися в європейські економічні та політичні структури (ЄС і НАТО), Митний союз з Росією був менш привабливою альтернативою. Балансуючи між Сходом і Заходом, українські уряди досить довго йшли у зовнішній політиці принципом так званої багатовекторності.

У 2010-2013 рр. тиск Москви на Київ посилювався. В цей час, як вже зазначалося, президентом України був В. Янукович, який мав репутацію проросійського політика. Він відмовився від курсу на інтеграцію України в НАТО і сприяв посиленню позицій Росії в сфері безпеки, економіки, ідеології та інших важливих областях. Кремль дуже сподівався на те, що саме В. Янукович приведе Україну до Митного союзу. Коли ж стало остаточно зрозуміло, що В. Янукович не втримається при владі і не приведе країну до Митного союзу, Москва почала військову агресію проти України.

Привид проросійського сепаратизму в Україні виникав кожен раз, коли Москва відчувала невпевненість в своїх позиціях у Києві. Фактично це був інструмент для шантажу української влади, щоб утримати її в сфері російського впливу. Довгий час Москва вимагала федералізації України, що дозволило б їй посилити свій вплив у периферійних регіонах. Автономні периферійні регіони під керівництвом проросійських політиків могли б:

- перешкодити консолідації українського суспільства;
- заблокувати не вигідні для Москви рішення Києва;
- підготувати плацдарм для російської експансії.

Москва роками намагалася розгойдати відцентрові тенденції в Україні, і значну увагу при цьому було приділено саме Донбасу. Над цією метою працювали урядові і неурядові організації РФ, їх українські філії, а також проросійські організації самої України – регіоналістські, лівого і православного спрямування. Російські інтереси реалізовували Інститут країн СНД (і його філії в Україні), Координаційна рада організацій російських співвітчизників (і її філії в Україні), Всеукраїнський громадський рух «Український вибір», політична партія «Русский блок» та інші організації. Паралельно розроблялося кілька концепцій відчуження Донбасу від Києва.

Концепція «Південно-Східноукраїнської автономії». Перспективним полем для популяризації федералістського порядку денного російські політтехнологи вважали Крим і вісім областей на півдні і сході України: Одеську, Миколаївську, Херсонську, Дніпропетровську, Запорізьку, Харківську, Донецьку і Луганську.

Під час президентських виборів 2004 р. штаб проросійського кандидата В. Януковича переконував своїх прихильників, що команда опонента (В. Ющенко) зі зневагою ставиться до південних і східних регіонів України, вважає їх гіршим «сортом» у порівнянні з центральними і західними регіонами. Хоча В. Янукович програв ці вибори, південно-східні регіони надовго стали базовим електоральним полем для нього самого і для Партії регіонів.

Протиставлення різних частин України досягло апогею 28 грудня 2004 року на з'їзді депутатів усіх рівнів у Сєвєродонецьку (Луганська область). Тоді прихильники В. Януковича спробували проголосити «Південно-Східну Автономну Українську Республіку».

Кремлівські політтехнологи активно поширювали тезу про національну і цивілізаційну своєрідність південно-східних регіонів. При цьому пропаганда не гребувала фальсифікацією фактів про етнічні особливості цих областей і про історію їх перебування в складі України. Москва заявляла про готовність відстоювати інтереси населення цих територій перед Києвом.

«Донецька республіка». Для обґрунтування політичної суб'єктності Донбасу вишукувалися історичні та економічні аргументи. Як історичний прообраз пропонувалося короткочасне (зима-весна 1918 р.) політичне утворення більшовиків – Донецько-Криворізька республіка (ДКР). Статус і значення цього утворення всіляко перебільшували. ДКР протиставлялася реальним республікам того часу: УНР і УРСР. У 2011 р. директор Українського філіалу Інституту країн СНД В. Корнілов видав книгу «Донецько-Криворізька республіка: розстріляна мрія», в якій обґрунтовував тезу про те, що Донбас не вважався частиною України, а входив до складу ДКР. Презентації цього твору проходили в Україні з розмахом.

Економічний аргумент коротко звучав так: «Донбас годує Україну». «Несправедливість» при цьому нібито полягала в тому, що зовнішньополітичний і ідеологічний порядок денний формують «дотаційні регіони», а Донбас позбавлений політичних прав.

До 2013 р. Кремль активно підтримував проросійські організації в Донецькій і Луганській областях, такі як «Донецька республіка», «Донбас за Євразійський союз», «Єдиний Донбас» та інші. У своїй пропаганді ці структури використовували тезу про те, що економіці Донбасу вигідніше інтеграція України в Митний союз Росії, Білорусі і Казахстану, а не підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

«Новоросія». Концепція Новоросії підводила історичну основу під федеративні і сепаратистські проекти для південно-східних областей України. У XVIII ст. в Російській імперії була утворена Новоросійська

губернія. Її кордони постійно змінювалися, але ніколи не були тотожними проекту сучасної сепаратистської «Новоросії». Так, історично до Новоросії ніколи не належали Харків і північні райони Луганської області (Слобожанщина). З іншого боку, до історичної Новоросії зараховували Крим і Таганрог.

Прихильники «відродження Новоросії» як особливого, відмінного від України культурного і політичного простору з'явилися вже на початку 1990-х, але до 2014 р. цей рух залишався маргінальним. Його аргументація полягала в тому, що колонізація степових територій, створення та розвиток міст – це повністю заслуга Російської імперії, відповідно Новоросія «по праву» повинна належати Росії, а не Україні.

Новий імпульс цьому політичному проекту дав В. Путін, який на щорічній прес-конференції 17 квітня 2014 р. заявив: Харків, Донецьк, Луганськ, Херсон, Миколаїв і Одеса – це Новоросія, яка ніколи не належала Україні. За словами російського президента, Новоросію до складу України неправомірно включили більшовики. Навесні 2014 р. була сформульована концепція конфедерації «Новоросія». Вона повинна була включати вісім так званих народних республік, створених на основі південних і східних областей України. Фактично ж виникли тільки Донецька і Луганська «народні республіки» в окремих районах відповідних областей.

4.5. Збройна агресія

Сергій Аксьонов

В останні дні революції локус конфлікту перемістився до Криму, де в основному російськомовна більшість виступала за більш глибокі відносини з Москвою. Після вигнання В. Януковича, С. Аксьонов, лідер чималої кримської парамілітарної групи, звернувся до В. Путіна по допомогу. Суспільна підтримка етнічних росіян і російськомовних у Криму забезпечила В. Путіна аргументацією для дій. Проросійські демонстранти, назвавши уряд у Києві прозахідними фашистами, декларували, що етнічні росіяни в Україні у небезпеці. По всьому півострову почали з'являтися анонімні озброєні групи, часто в координації з місцевими проросійськими бойовиками. І український уряд, і більшість західних розвідувальних джерел стверджували, що ці «маленькі зелені чоловічки» були російськими оперативниками. Бойовики кримської «самооборони» захопили урядові будівлі, повітряні бази і військові частини,

уряд у Києві, бажаючи уникнути кровопролиття і подальших провокацій, віддав наказ збройним силам не чинити опір. 11 березня 2014 року узгодженим рішенням Севастополя і Верховної Ради Криму оголошується намір провести референдум про приєднання до Росії. Рефат Чубаров, президент Всесвітнього конгресу кримських татар, оголосив, що новий уряд Криму і оголошений ним референдум є нелегітимними і підтримуються виключно збройними силами іншої країни. 18 березня 2014 року було оголошено, що увесь Крим, у тому числі і Севастополь, включені до Російської Федерації.

Денис Пушилін

Сполучені Штати та ЄС відреагували на цей крок економічними санкціями і дрібномасштабними військовими розгортаннями в країнах Балтії і Польщі. Дипломатичні протести тривали, але в цілому російська анексія виявилась успішною, оскільки увага світової спільноти вже була прикутою до Східної України.

Демонстранти в Донецькій і Луганській областях спорадично вдавались до протестних насильницьких акцій, виступаючи проти повалення В. Януковича, але анексія Росією Криму стимулювала нову хвилю демонстрацій у квітні. Ще на початку березня співробітниками СБУ було звільнено від демонстрантів, які захопили будівлю, державну адміністрацію Донецької області. Але в квітні понад тисячу демонстрантів знову захопили цю будівлю і почали вимагати регіональний референдум, подібний до того, що відбувся в Криму. Коли уряд відмовився, повстанці оголосили Донецьку Народну Республіку. Надалі, упродовж квітня проросійські бойовики штурмували урядові будівлі в Донецьку, Луганську та Харкові. Сепаратисти таврували київську владу як фашистську і провели неофіційні референдуми за автономію на сході. Денис Пушилін, один з лідерів самозваної ДНР, заявив, що їхні сили не поступляться, допоки нові лідери в Києві не облишать державну владу.

Збройна агресія Росії проти України почалася ще 20 лютого 2014 р. – з передислокації російських військових підрозділів в районі Керченської протоки і в Криму з порушенням правил, передбачених українсько-російськими угодами про базування Чорноморського флоту Росії на території України. Цю дату вважають початком протистояння і українська, і російська сторона. Саме вона вказана на російській відомчій медалі «За повернення Криму», заснованій 21 березня 2014 р. Верховна Рада України визнала 20 лютого 2014 р. днем початку російської агресії в заяві від 21 квітня 2015 р. і в

законі від 15 вересня 2015 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення дати початку тимчасової окупації».

У лютому-березні 2014 р. основним театром конфлікту був Крим. Росія досить успішно комбінувала дії парамілітарних і регулярних військових формувань. З квітня центр протистояння переноситься в Донецьку і Луганську області. На материковій Україні російська тактика вже не була такою успішною. Перша фаза війни тривала до вересня 2014 року і завершилася підписанням Мінського протоколу (Мінськ-1). Найбільш інтенсивні бої в цей період протікали упродовж липня-серпня 2014 р. Друга фаза припала на грудень 2014 року - лютий 2015 р., поки не почав діяти Комплекс заходів по виконанню Мінських угод (Мінськ-2). З тих пір протистояння набуло характеру обмеженого позиційного конфлікту.

Кінець лютого 2014 р. Після масових розстрілів учасників протестів на Майдані президент В. Янукович залишає столицю і біжить до Харкова. 22 лютого тут проходить з'їзд депутатів південно-східних областей України та Криму. Ситуація нагадує події 28 грудня 2004 р. – з'їзд депутатів в Северодонецьку. Як і в 2004 р., плани організувати альтернативний центр влади в Харкові терплять фіаско. В. Янукович не з'являється на з'їзді, а організатори заходу незабаром біжать у Росію. У Києві Верховна Рада усуває В. Януковича і його оточення від влади.

Державний апарат України ще не оголтувся від революційних потрясінь. У Харкові, Донецьку, Сімферополі, Одесі та інших великих містах співіснують табори організованих прихильників нової влади (учасників революції) і «антиМайдани», які виступали на підтримку режиму В. Януковича. Саме громадські активісти обох таборів контролюють ситуацію і беруть на себе функції паралізованого державного апарату.

У цей час Росія завершує підготовку до вторгнення в Україну. Перебування в Севастополі та інших місцях Криму Чорноморського флоту РФ спростило потайливе перекидання на український півострів російських військ. Були завербовані та отримали інструкції окремі представники місцевих органів влади. До гібридних російських сил приєдналися місцеві учасники «антимайдану», бійці спецпідрозділу «Беркут», які протистояли революції в Києві, бойовики парамілітарних козачих організацій, які прибули з Росії.

23 лютого в Севастополі відбувся так званий мітинг народної волі, під час якого місцеві проросійські активісти оголосили, що не визнають нової влади в Києві, і закликали Росію втрутитися в ситуацію. Тут же натовп вибирає «народного мера» – бізнесмена, громадянина РФ Олексія Чалого. Тактика захоплення влади, відпрацьована в Севастополі, пізніше буде

застосована в материкових містах півдня і сходу України. У ніч на 24 лютого В. Янукович разом з найближчим оточенням залишив Україну на військовому кораблі Чорноморського флоту Росії.

Вранці 27 лютого російські солдати в формі без розпізнавальних знаків захопили центральні органи влади Автономної Республіки Крим в Сімферополі. У наступні дні з військових містечок Чорноморського флоту Росії в Криму роз'їхалися мобільні групи російської армії. Парамілітарні загони і російські військові без розпізнавальних знаків, тісно взаємодіючи, захопили ключові об'єкти півострова і взяли під контроль мережу комунікацій. Українські військові забарикадувалися в своїх військових частинах і намагалися чинити пасивний опір. В умовах політичної невизначеності ніхто з командирів не взяв на себе відповідальність і не віддав наказ застосувати зброю.

Активізацію антиурядових сил в регіонах півдня і сходу України російські пропагандисти назвали «Російською весною». Цей девіз об'єднав проросійських активістів як на материковій частині України, так і в Криму.

Березень 2014 р. Упродовж місяця всі військові частини і кораблі, включаючи штаб ВМС України в Севастополі, були захоплені гібридними військами. У Криму пройшов фейковий референдум про статус півострова.

Російське керівництво підписало угоду з самопроголошеними керівниками Криму про «входження» півострова до складу Росії. Відповідний закон президент РФ В. Путін підписав 21 березня – ще до завершення операції по захопленню Криму. Останнім серед українських військових здався екіпаж тральщика «Черкаси» – 25 березня.

Поки йшла окупація Криму, в декількох містах сходу і півдня України відбулися перші спроби захоплення органів влади. З Придністров'я, Белгородської та Ростовської областей Росії в охоплені мітингами сусідні міста України автобусами завозилися політичні «туристи». У Донецьку, Луганську, Харкові, Одесі учасники проросійських мітингів тимчасово захопили обласні державні адміністрації та вивісили на них російські прапори. За прикладом Севастополя, учасники заворушень вибрали «народних губернаторів» областей і «народних мерів» міст. Спікери протесту вимагали федералізації України і державного статусу для російської мови. Також вони заявляли про невизнання нової влади в Києві та зверталися за підтримкою до керівництва Росії.

Закріпити успіх на материковій Україні учасники проросійських акцій в березні 2014 р. не змогли. Завадили цьому активісти Майдану і лояльні уряду правоохоронні органи. Вуличні протистояння часом переростали в

криваві бійки. Деякі учасники і лідери протестів, зокрема «народні губернатори» П. Губарєв і О. Харитонов, були заарештовані.

Поступово влада почала повертати контроль над ситуацією в країні. 13 березня внутрішні війська були перетворені в Національну гвардію. На хвилі патріотичного піднесення в неї почали записуватися учасники революції.

Квітень 2014 р. У материкові міста півдня і сходу України почалося перекидання бойовиків, які раніше допомагали Росії захоплювати Крим. Активізація проросійських сил припала на 6-7 квітня. Після бійки з міліцією мітингувальники знову захопили Донецьку і Харківську обласні адміністрації і проголосили «Донецьку народну республіку» («ДНР») і «Харківську народну республіку» («ХНР»). У Луганську натовп захопив обласне управління СБУ з арсеналом стрілецької зброї. Від імені «об'єднаного штабу армії Південного Сходу» лідери луганських бойовиків поширили в Інтернеті ультиматум владі.

Виправити і стабілізувати ситуацію українській владі вдалося всюди, крім Донецької та Луганської областей. Міліція запобігла захопленню Миколаївської обласної адміністрації. Приміщення Харківської обласної адміністрації звільнив спецназ Міністерства внутрішніх справ. Лідери «ХНР» та інші активні сепаратисти були заарештовані, деякі втекли до Росії, Придністров'я або в окупований Крим. У цей час у Донецьку ватажки «ДНР» оголосили про створення «озброєних загонів самооборони».

Бойовики на Донбасі висували досить плутані вимоги. Одночасно лунали заклики до федералізації України, незалежності Донбасу і до приєднання цього регіону до Росії. Очевидно, Д. Пушилін, П. Болотов та інші лідери бойовиків не хотіли брати на себе відповідальність. Вони тягнули час і чекали, поки Москва реалізує на Донбасі кримський сценарій.

12 квітня 2014 р. органи влади міста Слов'янська Донецької області були захоплені збройним і добре екіпірованим загonom під керівництвом І. Гірка (Стрелкова), який прибув з Росії. Бойовики захопили також ряд населених пунктів на півночі Донецької області: Лиман (Червоний Лиман), Святогірськ, Краматорськ, Дружківку. Це дало старт захопленню деяких інших міст області. Бойовики І. Гірка вступили в бойове зіткнення з рекогносцирувальною групою СБУ під Слов'янськом, у результаті чого загинув капітан Г. Біліченко.

14 квітня виконуючий обов'язки президента України О. Турчинов підписав указ, що вводив у дію рішення РНБО про початок антитерористичної операції (АТО) на сході України. Згодом територія проведення АТО була розділена на сектори: А (північ Луганської області), С

(північ Донецької області), В (захід Донецької області), М (території, прилеглі до Маріуполя) і Д (уздовж кордону з Росією).

Найближчим до зони конфлікту боездатним формуванням Збройних сил України виявилася 25-та окрема повітряно-десантна бригада, дислокована в Дніпропетровській області. Її підрозділи першими були перекинуті в Краматорський аеропорт. Пізніше тут виявилися підрозділи інших бригад Збройних сил і Національної гвардії. Перебуваючи в Слов'янську, І. Гіркін узяв на себе роль командувача всіма загонами «ДНР», що називають себе «Народним ополченням Донбасу».

У квітні бойові дії велися переважно проти загону І. Гіркина, на півночі Донецької області. Бойовики в своїй тактиці широко використовували проти української армії живий щит з місцевих жителів. Збройні зіткнення були також у Маріуполі. Два штурми Слов'янська силами АТО, проведені 13 і 24 квітня, не принесли очікуваних результатів. Між тим влада продовжувала переговори з бойовиками в Донецьку і Луганську.

27 квітня луганські сепаратисти проголосили так звану Луганську народну республіку («ЛНР»). До кінця місяця їм вдалося захопити весь Луганськ та деякі міста області, зокрема Алчевськ, Станицю Луганську, Должанський (Свердловськ), Кришталевий (Червоний Луч). Збройні загоони бойовиків «ЛНР» діяли під назвою «Об'єднана армія Південного Сходу».

Травень 2014 р. Початок травня запам'ятався кривавими подіями в Одесі. 2 травня в результаті спровокованих зіткнень між проросійськими сепаратистами і прихильниками єдності України загинуло кілька десятків людей. Більшість з них були проросійськими активістами, які згоріли в Будинку профспілок. З цього часу відкрита активність проросійських сил у містах півдня і сходу України різко пішла на спад. Однак події в Одесі стали пропагандистським символом, що дозволяв мобілізувати антиукраїнські сили для участі в збройному конфлікті на Донбасі.

На початку місяця тривали бої проти загону І. Гіркина в Краматорській агломерації. Українська армія зайняла стратегічну висоту Карачун між Слов'янськом і Краматорськом. Сили АТО почали застосовувати вертолітну авіацію, проте майже відразу понесли втрати: бойовики використовували ПЗРК. Всього протягом травня Збройні сили України втратили три вертольоти. Бойовики змогли закріпитися в Маріуполі і ряді інших міст Донецької та Луганської областей.

Проблеми з підготовкою, оснащенням і мотивацією професійної армії України компенсувалися загальним громадянським підйомом. Тільки що створені добровольчі батальйони «Дніпро», «Донбас», «Айдар», «Азов» та інші прийшли на допомогу армії і Національній гвардії.

У той же час у регіоні розгорталися нові бойові формування антиурядових сил. У Донецькій області з'явився батальйон «Схід», в Луганській – «Козача національна гвардія Всевеликого Війська Донського», батальйон «Привид», батальйон «Зоря».

Через кордон з Росією перекидаються невеликі групи спецназу, вантажівки з озброєнням. У цей час відбуваються перші сутички на прикордонних заставах. У травневих боях на Донбасі були помічені російські військовослужбовці, зокрема з Чеченської Республіки.

11 травня 2014 р. емісари бойовиків організували в різних населених пунктах так званий референдум за незалежність «ДНР» і «ЛНР». Територіальній експансії бойовиків, які прагнули встановити контроль над усіма районами Донецької і Луганської областей, сприяла пасивність влади і правоохоронців на місцях.

Розгортається боротьба за комунікації. У населених пунктах і на трасах з'являються блокпости обох сторін конфлікту. Обмін інформацією серед антиурядових сил відбувається через додаток для інтернет-телефонії Zello. Бойовики прагнули встановити контроль над трасою Н20, що з'єднує Слов'янськ, Донецьк і Маріуполь. Один з боїв відбувається під Волновахою, на ділянці автодороги Маріуполь-Донецьк. Рухаючись уздовж траси М03, бойовики проникли в Харківську область і атакували Ізюм. У засідку бойовиків на трасі М04 під Карлівкою (під'їзди до Донецька) потрапив добровольчий батальйон «Донбас».

Бої починаються і в Луганській області. Просуваючись на північ, бойовики захопили Сєверодонецьк, Лисичанськ і Рубіжне. Рухаючись по трасі Н21, вони напали на Новоайдар. Однак опанувати північню Луганської і заходом Донецької областей їм не вдалося.

24 травня ватажки «ДНР» і «ЛНР» проголосили об'єднання в так званий конфедеративний союз народних республік «Новоросія». Назва говорила про територіальні претензії бойовиків на інші області півдня та сходу України. На наступний день відбулися вибори президента України. Виборчі дільниці відкрилися і на контрольованій частини Донбасу – на заході і півдні Донецької області, а також на півночі Луганської.

26 травня сили АТО вибили бойовиків батальйону «Схід» і російських найманців з Донецького аеропорту. У бою застосовувалася авіація. В кінці місяця українські військові вперше збили над зоною АТО (недалеко від Донецька) російський безпілотник.

Червень 2014 р. Упродовж червня сторони нарощували сили і закріплювалися на місцевості. Українська армія звільнила Лиман (Красний Лиман), Маріуполь, Щастя, а також намагалася організувати щільну блокаду

Слов'янська. Сили АТО закріпилися в Донецькому і Луганському аеропортах.

Командування АТО продовжувало застосовувати авіацію, однак терпіло втрати. Під Слов'янськом бойовики збили вертоліт і розвідувальний літак Ан-30Б, а 14 червня, під час заходу на посадку в аеропорту Луганська, був збитий військово-транспортний літак Іл-76, при цьому загинуло 49 військовослужбовців України.

Бойовики «ДНР» закріпилися в агломерації на Донецькому кряжі. Під їх контроль перейшли міста Чистяково (Торез) і Шахтарськ на трасі Н21. Після звільнення Маріуполя сили АТО продовжили наступ уздовж державного кордону, маючи намір перекрити канали зв'язку бойовиків з РФ. Це завдання було покладено на сектор Д. Активізувалися бої на прикордонних заставах: в Дякове, Маринівці, Вознесенівці (Червонопартизанську).

У цей час з Ізвариного в Україну масово перекидалися вантажівки і бронетехніка з Росії. 13 червня неподалік від Добропілля сили АТО захопили РСЗВ «Град», в кабіні знашли документи, що вказували на приналежність техніки до 18-ї гвардійської мотострілецької бригади 58-ї армії Росії.

Протягом 20-30 червня тривало перемир'я, під час якого сторони продовжили нарощувати сили. У Донецьку бойовики створили батальйони «Оплот» і «Кальміус». У антиурядових сил з'явилися танки і великокаліберна артилерія. Бойовики епізодично порушували режим припинення вогню.

Липень 2014 р. На початку липня активізувалися бої на півночі Донецької області. 5 липня угруповання І. Гірка залишило Слов'янськ, Краматорськ, Дружківку, Костянтинівку, Бахмут (Артемівськ) і увійшло в Донецьк. Сюди зміщується і епіцентр боїв в Донецькій області. На підступах до міста бойовики обладнали потужний укріплений район.

Тривали затяжні бої в секторі Д. Атакуючи з міст, розташованих на Донецькому кряжі, бойовики намагалися забезпечити собі вихід до державного кордону з Росією в районі Маринівка і Ізварине. Сили АТО виявилися затиснуті у вузькому коридорі між укріпленнями бойовиків в містах Донецького кряжу і державним кордоном.

11 липня 2014 р. реактивна артилерія з території РФ завдала удару по табору сил АТО під Зеленопіллям, у результаті якого загинули 36 військовослужбовців. З тих пір обстріли української території з Росії відбувалися регулярно. За підтримки російської артилерії бойовики «ДНР» з району Чистяково (Тореза) нанесли удар у напрямку державного кордону біля Маринівки і відрізали частину сил сектора Д на схід від Степанівки.

Тривали бої в районі Донецького і Луганського аеропортів, підконтрольних силам АТО, а також на підступах до обласних центрів. Українська армія практично оточила Горлівку і намагалася перекрити комунікації Луганська з Ізвариним та Алчевськом. Авіація і артилерія завдавали великої шкоди бойовикам і військовим колонам, які слідували з РФ по трасі М04. Водночас авіація продовжувала нести втрати. У липні було збито чотири військові літаки України, причому два з них – ракетами класу «повітря-повітря» з території Росії.

17 липня бойовики збили під Грабовим літак Boeing 777 Малайзійських авіаліній, який виконував пасажирський рейс МН17. В авіакатастрофі загинули 298 осіб. Напередодні сайти бойовиків повідомили про наявність у них ЗРК «Бук».

20-24 липня українська армія вибила антиурядові сили з міст Лисичансько-Северодонецької агломерації Луганській області. Бойовики перемістилися в район Кадіївки (Стаханова). Надалі облога і штурми великих міст не дали результатів. Штаб АТО обирає тактику розчленування підконтрольної бойовикам зони і ізоляції окремих її частин. З півночі підрозділи сектора С розгортають наступ на Дебальцеве, щоб перекрити траси М03, М04, Н21 і таким чином відрізати угруповання «ДНР» від «ЛНР».

Після звільнення Дебальцевого 29 липня запеклі бої розгорнулися за Шахтарськ, через який проходять основні комунікації Донецька з бойовиками «ЛНР» – по трасі Н21. Рейдова група 95-ї бригади вийшла до північних околиць Шахтарська і продовжила рух до Маринівки і висоти Саур-Могила. Її завданням було розблокувати сили сектора Д, які виявилися в так званому Південному котлі і несли втрати від постійних артилерійських обстрілів з території Росії.

У кінці липня неодноразово фіксувалося перекидання на Донбас регулярних російських військ з бронетехнікою.

Серпень 2014. На початку серпня стало зрозуміло, що сили сектора Д не втримають позиції уздовж кордону. 7 серпня вони з боєм прорвалися з «Південного котла» на захід. Крім того, українська армія не змогла закріпитися в Шахтарську та перекрити комунікації по трасі Н21.

Тактика сил АТО була змінена. Замість широкого охоплення уздовж кордону українська армія почала наступ на укріплені міста вздовж Донецького кряжа – від Іловайська до Кришталевого (Красного Луча). Силам АТО вдалося взяти під контроль Іловайськ і Міусинськ. Передбачалося, що наступ з Міусинська на Кришталевий (Красний Луч) допоможе перерізати трасу Н21 і вийти на з'єднання з силами АТО в районі Лутугине і Луганського аеропорту. Після ряду невдалих спроб штурму сили АТО зуміли

зайняти і утримати стратегічну висоту – Саур-Могилу. У секторі А бої велися за контроль над трасою М04 на ділянці від державного кордону до Луганська. У серпні українська сторона як і раніше активно застосовувала бойову авіацію і так само несла втрати: чотири літаки і два вертольоти.

Тим часом угруповання бойовиків в містах Донецького кряжу були серйозно посилені підкріпленням з Росії. Москва спланувала спільну операцію російської армії і бойовиків, мета якої полягала в оточенні і розгромі сил АТО. У керівництві «ДНР» і «ЛНР» відбулися зміни. З Донецька до Росії були відкликані І. Гіркін і О. Бородай, а на перший план був висунутий О. Захарченко. У Луганську В. Болотова замінили на І. Плотницького. 15 серпня у час засідання так званої Ради Міністрів «ДНР» О. Захарченко заявив про введення в бій резервів армії «Новоросії» в складі 30 танків, 120 бронемашин і 1200 одиниць особового складу, що проходили протягом 4 місяців підготовку на території РФ.

Через кордон, залишений українською армією і прикордонниками, в Україну почали заходити колони російських військ. У боях, що тривали в 20-х числах серпня, в полон сил АТО потрапило близько двох десятків кадрових військовослужбовців ЗС РФ. Донбас наповнювався російськими військами, озброєнням та боєприпасами, а прикриттям для цього став перший так званий гуманітарний конвой.

Накопичивши значні сили, 24 серпня російські гібридні війська перейшли в контрнаступ. Ударами на Амвросіївку і Старобешеву вони оточили сили АТО під Саур-Могилою і Іловайськом. Сектор Д, фактично розгромлений, припинив існування. На півдні Донецької області російські війська захопили Новоазовськ і наблизилися до Маріуполя. Командування оточених під Іловайськом українських військ домовилося з росіянами про мирний вихід на свої позиції двома колонами по позначених маршрутах. 29 серпня російські війська порушили домовленість і розстріляли ці колони під час виходу з оточення. Під Іловайськом українські сили зазнали найбільших втрат за весь час проведення АТО.

Початок вересня 2014 р. На початку вересня командування АТО змушене було враховувати факт прямого вторгнення на Донбас російських військ. Українські підрозділи, які утримували Лутугине і Луганський аеропорт, відступили на північ, до Щастя. Основні бої розгорнулися між Донецьком і Азовським морем. 2-5 вересня 95-а і 79-а аеромобільні бригади провели рейди в напрямку Бойківського (Тельманове) та Кальміуського (Комсомольського), завдаючи російським військам і бойовикам істотної шкоди.

5 вересня на автотрасі Н21 під Веселою Горою (між Луганським і Щастям) в засідку потрапила рота батальйону «Айдар». У бою загинуло кілька десятків українських воїнів. В той же день був підписаний Мінський протокол про припинення вогню (Мінськ-1).

Вересень 2014 - лютий 2015 р. Протягом осені 2014 р. лінія зіткнення сил бойовиків і української армії стабілізувалася. Окремі порушення режиму припинення вогню траплялися часто, але масштабні наступальні дії сторін припинилися.

У цей період найбільш очікуваним сценарієм продовження війни вважався наступ бойовиків і російської армії на Маріуполь з подальшим просуванням уздовж траси М14 і встановленням сухопутного сполучення РФ з окупованих Кримом. Такий варіант розвитку подій активно обговорювали обидві сторони конфлікту.

Поновлення активних бойових дій почалося в кінці листопада. Бойовики «ДНР» при підтримці регулярних військ Росії атакували сили АТО в Донецькому аеропорту. По всій лінії зіткнення поновилися сильні артилерійські обстріли. 13 січня бойовики обстріляли блокпост української армії на трасі Н20 під Волновахою. Під обстріл потрапив рейсовий автобус, загинуло 12 мирних жителів, 18 отримали поранення. Бої за Донецький аеропорт тривали до 21 січня і завершилися виведенням українських військ з об'єкта.

Одночасно із завершенням боїв за Донецький аеропорт за підтримки регулярних сил РФ почався масштабний наступ бойовиків на Дебальцевський виступ. 24 січня артилерія «ДНР» завдала удару по житлових кварталах Маріуполя (загинуло близько 30 людей, більше сотні були поранені). Ватажок «ДНР» О. Захарченко оголосив про початок наступу на Маріуполь.

Російські офіцери планували оточити і знищити сили АТО під Дебальцевим. Для того щоб відтягнути ворожі війська з Дебальцевського виступу, 10 лютого підрозділи сектора М атакували в напрямку Новоазовська. Український наступ зупинився біля населеного пункту Широкино.

12 лютого був підписаний Комплекс заходів по виконанню Мінських угод (Мінськ-2), який передбачав негайне припинення вогню і план політичного врегулювання конфлікту. Однак Мінськ-2 не зупинив російський наступ. Бойові дії в секторі С завершилися лише 18 лютого 2015 р., після виходу сил АТО з Дебальцевого та закріплення їх на Світлодарській дузі.

Лютий 2015 р.- січень 2017 р. Період з другої половини лютого протистояння набуває характеру обмеженого позиційного конфлікту. За активної участі російських кураторів, розрізнені збройні формування бойовиків були реорганізовані. На їх базі було створено 1-й армійський корпус «ДНР» і 2-й армійський корпус «ЛНР». Частина непідконтрольних польових командирів вивезена в Росію або ліквідована.

Керівництво Російської Федерації робить ставку на досягнення власних політичних цілей в Україні в межах Мінського процесу, що передбачало інтеграцію бойовиків «ДНР» і «ЛНР» в систему прийняття рішень на рівні українського державного керівництва. 18 травня 2015 року оголошується про закриття (заморожування) на невизначений термін проекту «Новоросія», оскільки він не передбачений мінськими угодами. Періодичні загострення ситуації пов'язані переважно з тиском Москви на керівництво України в спробах прискорити реалізацію власних планів. Великі операції більше не проводились, хоча режим припинення вогню періодично порушувався, а на лінії зіткнення деколи спалахували воєнні дії. Серед найзапекліших варто виокремити невдалу спробу бойовиків захопити Мар'їнку в червні 2015 року, спалахи боїв на Світлодарській дузі в червні та грудні 2016 року, а також бої в Авдіївській промзоні, що тривали в кінці січня 2017 року.

Весна 2017 р. - лютий 2022 р. З весни 2017 до кінця 2018 року ситуація ускладнилася ескалацією в Чорноморсько-Азовській акваторії: обстріл зі стрілецької зброї військово-транспортного літака ВМС України з бурової платформи у районі одеського газового родовища; незаконне будівництво Росією мосту через Керченську протоку; конфлікти навколо риболовецьких суден; закриття близької до українського узбережжя частини Азовського моря; обмеження Росією проходу через Керченсько-Єнікальський канал; захоплення російськими спецпризначенцями корабельної групи, що намагалась пройти через Керченську протоку в Азовське море та арешт її екіпажів.

11 листопада 2018 року в ОРДЛО були проведені псевдовибори, на яких «перемогли» призначені раніше Росією Д. Пушилін та Л. Пасічник. Подібним чином були оновлені й «народні ради».

Ситуація не покращилась і після президентських та дострокових парламентських виборів в Україні 2019 року, які суттєво переформатували її політичну палітру. Попри певне розмороження політико-дипломатичного діалогу, каменем спотикання стає порядок імплементації Мінських домовленостей. Російське керівництво вимагало від України погодитись на проведення позачергових місцевих виборів в ОРДЛО до виведення незаконних військових формувань та окупаційних військ, що було абсолютно

неприйнятним для України, яка прагнула перегляду Мінських домовленостей. Головна ж стратегічна мета Росії полягала у поверненні ОРДЛО до складу України за умови, що конституційний статус цих територій даватиме можливість блокування європейської та євроатлантичної інтеграції країни, утримуючи її в російській зоні впливу. Наполягаючи на виконанні Мінських домовленостей, Росія прагнула обмежити суверенітет України. При цьому деякі західні лідери, заграючи з представниками російської влади, підтримували ці прагнення та тиснули на Україну, вимагаючи їх виконання.

Збройне протистояння на сході України тривалий час перебувало у стані «глухого кута», оскільки через значну протилежність інтересів та вичерпаність інструментів врегулювання, жодна з сторін не могла досягнути навіть мінімуму своїх цілей. Така ситуація, породжувала ризики масштабної дестабілізації, аж до розгортання повномасштабного конфлікту між Російською Федерацією та Україною.

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала повномасштабне вторгнення в Україну. Російське керівництво прагнуло змусити Україну до капітуляції швидким розгромом Збройних Сил України, захопленням Києва та окупацією значної частини держави. Основна мета вторгнення полягала, за словами В. Путіна, у прагненні захистити людей, які протягом восьми років зазнавали знущань, геноциду з боку київського режиму, що передбачало демілітаризацію та денацифікацію України. Перша, як зазначав Д. Песков, означає нейтралізацію військового потенціалу України, друга – звільнення її, зачистка від нацистів, пронацистськи налаштованих людей та ідеології.

Проте вже за місяць після початку повномасштабної війни, на другій стадії повномасштабного вторгнення, зазначені завдання практично зникли з лексики російських політиків. Натомість вони почали говорити про допомогу Донбасу, що передбачала захоплення територій, на які претендують «ДНР» та «ЛНР», і вже після цього – врегулювання ситуації за допомогою переговорів.

Сучасне українсько-російське протистояння, набравши обертів, перетворилось на відкриту війну між двома країнами. Російська агресія завдає величезних втрат Україні (людських, економічних, інфраструктурних тощо), призвела до тимчасової втрати Україною значної частини своєї території (близько 20%), присутності іноземних військ та інших незаконних збройних формувань, формування незаконних та нелегітимних інститутів влади.

4.6. Мобілізаційні групи підтримки гібридної агресії

Вище державне керівництво і силовики

Володимир Путін, російський державний і політичний діяч, президент Російської Федерації. Має юридичну освіту. Кандидат економічних наук. Полковник запасу. Дійсний державний радник 1 класу. Майстер спорту із самбо. В минулому співробітник КДБ (контррозвідка в Ленінградському управлінні КДБ, резидентура зовнішньої розвідки в НДР, звільнився у званні підполковника КДБ). Упродовж 90-х рр. працював помічником ректора (із міжнародних зв'язків) ЛДУ, чиновником у С.-Петербурзькій мерії (директор комітету із зовнішніх зв'язків, радник, перший заступник мера), урядовим чиновником (заступник керуючого справами президента, начальник Головного контрольного управління). У кінці 90-х рр. – директор ФСБ, прем'єр-міністр, в.о. президента РФ. З 2000 р. – президент (два терміни), голова уряду РФ. З 2012 р. – двічі обирався президентом РФ.

Дмитро Медведєв, російський державний і політичний діяч, экс-президент, экс-голова уряду Російської Федерації, голова партії «Єдина Росія». Має юридичну освіту. Кандидат юридичних наук. Діючий державний радник 1-го класу. В 90-х рр. працював викладачем в С.-Петербурзькому держуніверситеті, суміщаючи із посадами радника мера С.-Петербурга, експерта комітета із зовнішніх зв'язків. З кін. 90-х – урядовий чиновник (заступник керівника, керівник президентської адміністрації, перший віце-прем'єр, куратор пріоритетних національних проектів). Упродовж 2000-х рр. – голова ради директорів «Газпрому». У 2008-2012 рр. – президент РФ. У 2012-2020 рр. – голова уряду РФ. Сьогодні є заступником голови Ради Безпеки РФ.

Сергій Лавров, російський дипломат і державний діяч, міністр закордонних справ РФ. Кадровий дипломат ще з радянських часів, розпочав кар'єру у 70-х рр. ХХ ст. (аташе радянського посольства в Шрі-Ланці, чиновник радянського МЗС, радник постійного

представництва в ООН). На поч. 90-х рр. – начальник департаменту, заступник міністра МЗС. З сер. 90-х до сер 2000-х рр. – постійний представник Росії при ООН. З 2004 р. – міністр закордонних справ.

Валентина Матвієнко, російська політична діячка та дипломат. Голова Ради Федерації Федеральних Зборів РФ. Член бюро Вищої ради партії «Єдина Росія». З вересня 1998 р. по березень 2003 р. – заступник голови уряду РФ. З жовтня 2003 р. по серпень 2011 р. – губернатор Санкт-Петербурга. 31 серпня 2011 р. увійшла до складу Ради Федерації, а з 21 вересня була обрана на пост Голови Ради Федерації. 1 березня 2014 року публічно підтримала у Раді Федерації розміщення російських військ в Україні. Рада Федерації РФ під її головуванням дала дозвіл В. Путіну на введення російських військ на територію України.

Поточне покоління російського військового і цивільного керівництва включає в себе велику кількість силовиків – управлінців з досвідом роботи в розвідці або у військових службах. **Силовики** позиціонують себе рішучими, чесними, аполітичними патріотами – сильний фальшборт проти хаосу лібералізму. Більшість крупних, впливових урядових діячів в Росії є близькими соратниками В. Путіна, чимало їх раніше працювало в КДБ.

У команді силовиків вирізняється міністр оборони Сергій Шойгу, який був призначений на свою посаду через свою політичну нейтральність. В. Путін хотів цим призначенням насамперед уникнути подальшого зміцнення «пітерської силової групи». З військових посадовців, що беруть участь у кампанії в Україні, найбільш примітним є генерал Валерій Герасимов, котрий виклав нову російську методологію ведення війни, у якій невійськові фактори представлені як вирішальні.

Сергій Шойгу, російський військовий і державний діяч, міністр оборони, генерал армії. За спеціальністю – інженер-будівельник. Військової освіти немає, на строковій/контрактній службі не перебував. Кандидат економічних наук. Президент Російського географічного товариства. Тувинець. У радянські роки тривалий час працював за спеціальністю на кількох сибірських підприємствах, пройшовши шлях від майстра до керуючого трестом. З кін. 80-х рр. – на партійних

посадах (другий секретар міськкому, інспектор крайкому КПРС). З 1990 р. – урядовий чиновник. Упродовж 1994-2012 рр. – міністр надзвичайних ситуацій. На поч. 2000-х активно займається політичною діяльністю, один із співорганізаторів та очільників політичних партій «Єдність», «Єдина Росія». З 2012 р. – міністр оборони РФ.

Валерій Герасімов, начальник Генерального штабу ЗС РФ, генерал армії, прихильник концепції «війни нового покоління», автор «доктрини Герасімова». Кадровий військовий (випускник суворовського училища, вищого танкового командного училища, пізніше навчався в академії бронетанкових військ та академії генштабу). Пройшов службу від командира взводу до начальника штабу батальйону у 90-й гвардійській танковій дивізії в Польщі, пізніше – в Далекосхідному військовому

окрузі (1977-84 рр.), від заступника командира танкового полку до командира мотострілкової дивізії у Прибалтійському військовому окрузі (1987-95). Впродовж 1997-2012 рр. – заступник командуючого 1-ю гвардійською танковою армією (Московський в.о.), нач. штабу, командуючий 58-ю загальновійськовою армією (Пн.-Кавказький в.о.), нач. штабу Далекосхідного в.о., начальник Головного управління бойової підготовки ЗС РФ, нач. штабу Пн.-Кавказького в.о., командуючий військами Ленінградського в.о., командуючий військами Московського в.о., заступник начальника генштабу ЗС РФ, командуючий військами Центрального в.о. З 2012 р. – начальник Генерального штабу ЗС Російської Федерації.

Олександр Галкін, генерал-полковник, впродовж 2010-2016 рр. командував військами Південного військового округу, через штаб якого Генштаб збройних сил РФ керував російськими військами в ході військових операцій у Східній Україні. З січня 2017 р. продовжує службу в центральному апараті Міністерства оборони Російської Федерації на посаді помічника Міністра оборони.

Олександр Дворніков («сирійський м'ясник»), генерал армії. З вересня 2015 по червень 2016 рр. був командувачем угрупованням Збройних сил Російської Федерації в Сирії. З вересня 2016 р. командувач військами Південного військового округу РФ. З квітня 2022 року – командувач російськими військами вторгнення в Україну.

Згідно з російською полемікою, коли відстоюється анексія Криму і російська участь в Східній Україні, вся операція була спланована, організована і контрольована під безпосереднім керівництвом В. Путіна. На таких позиціях стоять як провладні, так і опозиційні росіяни. Кидається в очі, що, незважаючи на всі сучасні та постмодерністські риси російської інформаційної війни, у сучасному російському світогляді важливим компонентом зберігається стародавнє тяжіння до автократії сильного лідера.

Ключем до розуміння зовнішньої політики Росії є розуміння ролі *олігархів* – надбагатих російських бізнесменів, які близькі до В. Путіна. Хоча вони не є монолітною групою, але оскільки мають глибокі інвестиції в сферах енергетики і фінансів, вони відстоюють насамперед невійськову дипломатію. При цьому олігархи поділяють неоконсервативні цінності, рекламуючи свою відданість православ'ю. Цим вони привертають, у певній мірі, сприятливу увагу з боку релігійних діячів на Заході. Але олігархи залишаються насамперед російськими націоналістами. Вони вбачають у об'єднанні етнічних росіян (і східних слов'ян в цілому) шлях до досягнення путінського багатопольярного світу, у якому врівноважується панування Америки. Західні санкції орієнтовані насамперед на олігархів, оскільки вони розглядаються як рівновпливові із В. Путіним і уразливі з боку економічного і фінансового тиску.

Як клас надбагатої бізнес-еліти російські олігархи зросли в результаті розпаду Радянського Союзу, епохою їх підйому були часи президентства Б. Єльцина. Тоді в ім'я приватизації російські бізнесові інтереси (і політичний вплив, що вони забезпечували) були продані класу нових лідерів. Ці керівники в свою чергу прагнули зміцнити контроль над російською внутрішньою і зовнішньою політикою, культивуючи податливих політиків. Вони спонсорували зростання В. Путіна, але незабаром виявилось, що колишній агент КДБ не їх маріонетка. Замість цього В. Путін ув'язнив тих олігархів, які кинули йому виклик і оповістив бізнес-еліти, що сприятиме їх

економічним і фінансовим інтересам, якщо вони уникатимуть політичного втручання і залишатимуться вірними режиму. За кілька років В. Путін зміцнив свій контроль над ключовими олігархами, і вони стали третім стовпом, поряд з державними органами і службами безпеки, російської політичної інфраструктури. У нинішніх умовах елітам доручені позиції голів корпорацій або в уряді, які розглядаються як взаємозамінні.

Внутрішнє коло В. Путіна включає в себе ряд олігархів, зокрема, І. Сечіна, який отримав контроль над гігантською нафтовою корпорацією Роснефть; В. Якуніна, який контролює мережу залізниць країни; Д. Медведєва, який чергував з В. Путіним посади прем'єр-міністра і президента; братів Ротенбергів, співвласників величезних промислово-фінансових структур; Ю. Ковальчука, відомого як «банкiр Путіна». Більшість членів внутрішнього кола є вихідцями із Санкт-Петербурга, давніми соратниками В. Путіна.

Олігархи

Ігор Сечин, російський державний діяч, топ-менеджер, генеральний директор «Роснефті», радник В. Путіна. За освітою – філолог-романіст (французька, португальська мови). Кандидат економічних наук. Колишній радянський агент, у 1980-х рр. тривалий час працював перекладачем у військових місіях у Мозамбіку, Анголі, чиновником у «Техноекспорті», лєнінградському університеті, виконкомі міськради. З 1991 р. – в апараті В. Путіна на різних посадах. У 1996 р. разом з В. Путіним переїхав з С.-Петербурга до

Москви, в 1999 р. увійшов до складу президентської адміністрації (заступником керівника адміністрації). З 2004 р. очолив раду директорів «Роснефті». Вважається одним з найвпливовіших людей в РФ та одним з найближчих до В. Путіна осіб.

Юрій Ковальчук, російський підприємець, найбільший акціонер і голова ради директорів банку «Росія», «банкiр Путіна». В радянські часи – вчений-фізик, доктор фізико-математичних наук. Українець за походженням. У першій пол. 90-х рр. – президент Центру перспективних розробок і технологій, віце-президент асоціацій спільних підприємств С.-Петербурга. Співзасновник дачного кооперативу «Озеро». З 2005 р. – голова

ради директорів банку «Росія». В 2008 р. – співзасновник «Національної медіа групи» (РЕН ТВ, Перший канал, П'ятий канал, «Известия» та ін.).

Аркадій і Борис Ротенберги, російські підприємці, співвласники корпорації «Стройгазмонтаж», яка контролює Інвесткапіталбанк і СМП Банк.

Аркадій вважається близьким другом В. Путіна, займалися у одній спортивній секції. Спортивний тренер. Доктор педагогічних наук. На поч. 90-х рр. виступав вже як тренер В. Путіна і його спаринг-партнер. Гендиректор С.-Петербурзького спортивного клубу дзюдо «Явара-Нева» (почесний президент – В. Путін), голова правління федерації хокею Росії. В 2016 р. у співавторстві з В. Путіним випустив навчальний посібник «Мистецтво дзюдо. Від гри до майстерності». Впродовж 90-х – 2000-х рр. разом з братом розвинув бізнес-імперію, основою якої є підприємства нафтогазового устаткування і будівництва (корпорація «Стройгазмонтаж»). Також бізнес-інтереси представлені у банківському секторі, спиртовій галузі, крупних будівельних проектах, медіа-виробництві.

Борис – молодший з братів. Майстер спорту із самбо, майстер спорту із дзюдо. Кандидат педагогічних наук. Президент ФК «Динамо» (Москва). Упродовж 90-х рр. – громадянин Фінляндії, де працював спортивним тренером. З поч. 2000-х – співвласник із Аркадієм бізнес-проектів.

Геннадій Тимченко, нафтотрейдер, засновник інвестиційних кампаній Gunvor і Volga Group (інвестиції в енергетичні, транспортні, інфраструктурні активи, фінанси, споживацький сектор), близький соратник В. Путіна, громадський діяч. Голова російсько-китайської ділової ради. Віце-президент Олімпійського комітету Росії. Згідно з даними Мінфіну США, інвестором кампаній Г. Тимченка є В. Путін.

Костянтин Малофєєв, російських олігарх, політик, юрист і інвестиційний банкір, голова ради директорів Групи компаній «Царьград», неофіційний куратор «Ростелекому», один із фінансистів «руського миру» та координаторів незаконних воєнізованих угруповань в Україні.

Сергій Чемезов, інженер і колишній агент КДБ, генеральний директор корпорацій «Ростех», «КАМАЗ», «Рособоронекспорт», «Уралкалій», член ради директорів «Об'єднаної авіабудівельної корпорації», «Аерофлоту», «Автовазу». Генерал-полковник. Доктор економічних наук, професор. Член бюро вищої ради партії «Єдина Росія». У 80-х рр. очолював представництво експериментально-промислового об'єднання «Луч» в НДР, де познайомився з В. Путіним. Деякий час проживали в Дрездені в одному будинку, спільно працюючи в радянській резидентурі. Упродовж другої пол. 90-х рр. – чиновник у державних адміністраціях, які очолював В. Путін. Упродовж 2000-07 рр. – перший заступник, гендиректор «Рособоронекспорту». З 2007 р. – гендиректор «Ростехнології». Координатор проекту «ІТ-прорив».

Т. Шевкунов, російський православний священник, як духівник В. Путіна, є ще однією близько-довіреною особою. Т. Шевкунов є режисером і грав головну роль в популярному документальному циклі – історія падіння Візантійської імперії – завуальованій пропаганді, через яку оброблялося повідомлення про те, що сильна імперія може бути підірвана зовнішньою інтригою і внутрішньою слабкістю. Упродовж багатьох років православна церква впливала на В. Путіна, зорієтовуючи його в бік націоналізму і консерватизму з його темою християнського порядку. Очільник президентської адміністрації С. Іванов, «яструб зовнішньої політики» і тривалий час близький радник президента. В. Сурков, за походженням напівросіянин і напівчеченець, є головним ідеологом ключової теми путінського режиму – «суверенної демократії», і є одним із лідерів національного молодіжного руху «Наші», який націлений на все, що можна трактувати як антиросійське.

Патріарх Кирил, російський релігійний діяч, з 2009 р. Патріарх Московський, предстоятель Російської православної церкви. Підтримував В. Януковича та ідею об'єднання Русі, до якої він відносить Україну, Росію та Білорусь. Підтримав окупацію Криму, виправдовував повномасштабний напад РФ на Україну. Заявляв, що Росія та Україна – одна країна, а окремого українського народу не існує.

Єпископ Тихін, один з найвідоміших діячів Російської православної церкви, з 2018 р. – митрополит Псковський і Порховський, голова Псковської метрополії, священноархімадрит і ігумен Псковсько-Печерського монастиря. До 2018 р. був намісником Стретенського монастиря в Москві. З 2011 р. – член Вищої церковної ради Російської православної церкви. Духівник В. Путіна, наближена до нього людина.

Сергій Іванов, російський державний, політичний і військовий діяч. Один із лідерів крила «яструбів» у оточенні В. Путіна. Дійсний державний радник 1-го класу. Генерал-полковник у відставці. Постійний член Ради Безпеки РФ. Спеціальний представник президента із питань природоохоронної діяльності, екології та транспорту. Голова ради директорів «Ростелекому». Має базову філологічну освіту. З середини 70-х рр. – на постійній службі в КДБ СРСР (співробітник 1-го відділу у Ленінграді, резидентури у Фінляндії, Кенії). Упродовж 90-х рр. – працює у Службі зовнішньої розвідки. У 1998 р. – заступник директора ФСБ. У 1999 р. – секретар Ради безпеки РФ. З 2001 р. по 2007 р. – міністр оборони, суміщаючи з 2005 р. – заступник прем'єр-міністра, з 2006 р. – голова військово-промислової комісії. Разом з Д. Медведевим розглядався як ймовірний наступник В. Путіна на президентській посаді. Упродовж 2007-11 рр. – перший заступник прем'єр-міністра, куратор військової промисловості. 2011-16 рр. – керівник президентської адміністрації.

Владислав Сурков, помічник президента РФ, ідеолог концепції «суверенної демократії». Діючий державний радник 1-го класу. З кінця 80-х рр. – у рекламній справі (очолював рекламний відділ Центру міжгалузевих науково-технічних ініціатив (яким керував М. Ходорковський) при Фрунзенському райкомі ВЛКСМ м. Москви, агенцію ринкових комунікацій «Метапресс»). В 1992 р. стає президентом Російської асоціації рекламодавців. Упродовж першої пол. 90-х – на

керівних посадах в кредитно-фінансовому об'єднанні «Менатеп» М. Ходорковського. Водночас – консультант урядового апарату з питань PR. У кінці 90-х – перший заступник, директор із зв'язків з громадськістю ОАО «Общественное российское телевидение». З 1999 р. – заступник керівника президентської адміністрації. Один із творців та ідеолог партії «Єдина Росія», виборчого блоку «Родина», проектів «Идущие вместе», «Наши». Куратор проекту «Сколково». 2011-13 рр. – керівник урядового апарату, куратор питань кадрів, ЗМІ, юстиції, судочинства, релігії. З 2013 р. – помічник президента РФ. Куратор питань взаємовідносин з Абхазією, Південною Осетією, Україною. Учасник від РФ у Норманських та Мінських перемовинах. Представляв РФ у перемовинах щодо українського питання з представниками від США (В. Нуланд, з липня 2017 р. – К. Волкер). У лютому 2020 р. звільнений з посади помічника президента РФ.

Середні та нижні страти суспільства. Тривалий час середній клас підтримувався російською владою, збагачувався та був її прибічником у відродженні імперських амбіцій та національного великодержавного шовінізму. Саме його творчій та розмаїтій діяльності істеблішмент Росії може завдячувати здатністю знаходити засоби та інструменти підтримки і просування імперських установок у різних сферах соціальної та економічної політики. Висока міжнародна мобільність представників середнього класу забезпечила розгалуженість осередків російської пропаганди і лобювання у світі по каналах не тільки офіційної дипломатії, а й т. зв. народної дипломатії та бізнес-дипломатії.

Найбільші здобутки було отримано у сфері культури й інформації. Росія змогла створити відносно самодостатній літературний, кіно-, серіальний, розважальний (музика, ток-шоу та реаліті-шоу), експертний та історичний простір, через які інстальовалися як вихідні цінності російської соціальної моделі, так і настановчо-програмні модуси необхідної думки та поведінки. На території України середній клас Росії слугував демонстрацією більшої фінансової успішності, ніж представники відповідних соціальних груп українського суспільства, вдало підтримував (особливо в АР Крим, Харківській, Одеській, Донецькій та Луганській областях) ілюзію апріорної щедрості будь-яких представників Росії.

Водночас невдоволення середнього класу Росії консервацією соціальної мобільності у другій половині нульових років XXI ст., потрясіння від глобальної фінансово-економічної кризи, політична циклічність мали вияв у подіях часів виборів до Держдуми РФ та президентської рокировки у 2011-2012 рр. Незважаючи на помірність проявів громадянського невдоволення, нове керівництво Росії обрало жорсткий курс на інформаційне

та фізичне придушення протестного потенціалу силовими, судовими і пропагандистськими засобами, посиленням політичної цензури та фільтрації, особистою дискредитацією учасників протестного руху.

Також влада Росії свідомо й чітко обрала курс на союз із найнижчими верствами населення, як традиційними для цієї країни, так і тими, що недавно залишили лави середнього класу: робітничим класом, нижчими шарами бюджетників, пенсіонерами, особами без регулярного доходу, декласованими елементами, особами з надмірними кредитами, представниками найпростіших форм низькодохідного підприємництва, цілком залежними від держмонополістів та місцевої влади. Були посилені соціальні програми, орієнтовані на ці версти населення, та найбільшу ставку було зроблено на масштабне розгортання технології соціального стравлювання і протиставлення.

Широкого використання набули войовничі ініціативи невеликих мобільних груп максимально реакційного характеру, акції з внесення та гучного обговорення законопроектів на соціальну тематику.

У результаті ідеї участі середнього класу в суспільному житті були успішно нейтралізовані, психологічно десоціалізовані, а протест придушено. Водночас керівництво Росії цілком розуміло, що досягнення контролю над публічними формами невдоволення громадян соціально-економічним та політичним розвитком не означає досягнення бажаної суспільної інтеграції.

«Електоральні султанати». Висока неоднорідність економічного розвитку регіонів Росії значною мірою була нейтралізована – з точки зору можливостей каналізації та контролю невдоволення – за рахунок згоди керівництва країни на формування своєрідних територіальних соціальних анклавів з високим ступенем контрольованості соціальної структури з домінуванням певних неофеодальних відносин, утворення сил примусу та переслідування надзвичайної потужності, заграванням з ідеями етнічної чи історичної специфіки (Північний Кавказ, так званий «казацький» край, національні автономії, окремі регіони Уралу та Сибіру).

Маніпулювання гуманітарними запитами населення цих територій призвело до легітимізації ідей агресивного шовінізму, придушення громадянських свобод, національної та мовної нетерпимості в Росії.

Апелювання до зазначених верств, поблажливість до претензій радикальних псевдовиразників їхніх інтересів сприяло формуванню в Росії атмосфери залякування будь-яких сил, що претендували на окрему позицію з питань соціального та економічного розвитку країни. Напередодні агресії Росії це забезпечило як домінування моральних настанов агресивного цинізму та соціального шовінізму серед широких верств населення, так і

потенціал мобілізації до участі у бойових діях на території України (етнічні частини збройних сил РФ, «казацькі» військові формування, бойовики з Чечні, Дагестану та Північної Осетії тощо).

Парамілітарне середовище і найманці. Упродовж останнього двадцятиліття значна кількість громадян РФ брала участь у воєнних конфліктах і на території самої федерації (перша та друга чеченські війни), і за її межами (Придністров'я, Таджикистан, Абхазія, Південна Осетія, Балкани, Сирія). Таких осіб досить багато, проте найбільше – на Північному Кавказі, тобто у вкрай конфліктогенному регіоні.

У результаті тривалих війн, міжетнічних конфліктів та високого рівня криміногенності, а також унаслідок специфіки демографічної ситуації в Чечні, Дагестані, Інгушетії, що характеризується швидко зростаючим населенням з набагато молодшою, ніж загалом по країні, віковою структурою, тут сформувалася ціла верства молодих чоловіків, які набули військового досвіду, переслідуються законом і водночас не мають можливостей, а часом і бажання, реалізувати себе в інших, ніж війна та насильство, сферах.

Окрему ланку гібридного воїнства РФ утворюють фахівці силових структур, організованого криміналітету, приватних охоронних підприємств. Тут важливо враховувати, що специфіка відповідної діяльності та середовище людських відносин формує специфічну соціальну групу, добробут та соціальне становище якої залежить не стільки від держави взагалі, скільки від перманентних бойових операцій як таких, безвідносно до їх спрямованості та характеру. Це середовище формує не просто величезну кількість професійних «псів війни», а окремий спосіб буття значних соціальних страт, втягнених у їх обслуговування та поповнення. Періодизована, дискретна війна стає для них повсякденним простором, через який формуються всі необхідні мережі солідарної підтримки, виправдання та розширення цієї соціальної групи.

Для характеристики цих людей експерти використовують визначення «мілітаризовані люмпени». Каналізація їхньої негативної енергії за межі Росії дає кремлівському режимові одразу кілька вигод. По-перше, зменшується ризик протиправних дій, небезпечних для соціального миру всередині країни. Наприклад, якщо в 2012 р. у Дагестані було зафіксовано 240 злочинів терористичної спрямованості, то в кінці 2014 р. – лише 12. І це пояснюється не стільки успіхами спецоперацій, скільки виїздом із республіки бойовиків, передусім до Сирії, але, очевидно, й до України. По-друге, відрядження «мілітаризованих люмпенів» на схід України дає змогу російській владі підтримувати сепаратистів силами начебто «добровольців», категорично

заперечуючи свою безпосередню участь у конфлікті. По-третє, в результаті загибелі чи каліцтва, отриманого під час бойових дій на Донбасі, Росія позбувається елементів, небезпечних для стабільності ситуації в країні.

Військовослужбовці збройних сил Російської Федерації. Важливою складовою підготовки Росії до гібридної агресії була реформа збройних сил РФ у 2008-2012 рр. Надзвичайна увага приділялася системі соціального забезпечення військовослужбовців. У результаті її впровадження заробітна плата (доходи) військовослужбовців зросла у 2,5-3 рази, було надано «соціальний пакет» і розширене пенсійне забезпечення. Досить швидкими темпами здійснювалося забезпечення військовослужбовців житлом, а також стимулювання самостійного будівництва житла. Значного поширення набули використання соціальної реклами про переваги військової служби і популяризація збройних сил узагалі. Популярність служби у збройних силах РФ стрімко зростала. Це дало можливість проводити більш ретельний відбір претендентів, які бажали служити у ЗС РФ після масштабної оптимізації війська. З часом соціальна диференціація трансформувала середовище військовослужбовців (самі військовослужбовці, їх родини, сфера обслуговування тощо) у специфічну закриту соціальну групу. Це зумовило зростання престижності ролі групи в суспільстві і націленість на її подальше посилення, переважно за рахунок інших соціальних груп (особливо в умовах кризи або військового конфлікту).

Виникла «особистісна службова пастка» для військовослужбовців, що ускладнювало їх вихід зі складу збройних сил, не кажучи вже про можливість раціональної поведінки на основі власних світоглядних позицій під час отримання наказу.

Її ключовими аспектами стали: більш високий рівень матеріального забезпечення порівняно з іншими працюючими (особливо в периферійних регіонах); практично стовідсоткова гарантія отримання житла, як службового, так і особистого, після завершення певного терміну служби; значний набір соціальних гарантій, але тільки у випадку тривалої та бездоганної служби, а в разі її дострокового припинення – практично повна їх втрата; «звикання» до стабільно високих доходів та розширення власного добробуту за рахунок комерційного кредитування за стабільної основи для повернення позик; відсутність можливості отримання стабільної і задовільної роботи у периферійних та депресивних регіонах; морально-психологічний вплив пропаганди стосовно включеності у збройні сили. За даними Міноборони РФ у 2010-2015 рр. отримали житло майже 300 тис. сімей військовослужбовців. З 2005 р. МО РФ реалізує програму житлової іпотеки, за якою кожен офіцер або контрактник отримує від відомства

накопичувальний вклад, який можна використати для купівлі житла. Іпотека має стати основним інструментом забезпечення армійців житлом. У 2014 р. чисельність збройних сил РФ становила 845 тис. осіб: сухопутних військ – 250 тис., повітряно-десантних – 35 тис., ВМС – 130 тис., ВПС – 150 тис., стратегічних ядерних сил – 80 тис., командування і обслуговування – 200 тис. Наприкінці 2014 р. кількість контрактників уперше перевищила кількість військовослужбовців строкової служби.

Добре відомо, як негаразди, що постали перед Росією після краху Радянського Союзу, для багатьох громадян країни виявились несподіваними, а розпад «великої держави» – трагедією. Жодних нових модерних соціально-політичних координат держава не запропонувала. Тому в умовах призупинення з кінця 1990-х років природного формування нового політичного простору у суспільстві виникла низка реваншистських і замкнених структур (у т. ч. за сприяння держави, реформи армії тощо). Маніпулювання учасниками таких утворень, що мали деформовані уявлення про суспільні цінності, забезпечило російську владу значним мобілізаційним ресурсом для розгортання агресії в Україні.

4.7. Мотивації

Війна дає найкращі можливості відвернути внутрішню критику з боку громадської думки і знищити в Росії залишки політичної та інтелектуальної опозиції. Недемократичний режим призвів до внутрішньої економічної, соціальної і політичної криз, що тепер переслідують Росію на тлі економічного спаду і падіння цін на нафту, тому, швидше за все, будуть обдумуватись подальші акти агресії.

Андрій Ілларіонов (колишній економічний радник В. Путіна)

Порушення Росією українського суверенітету, анексія Криму в 2014 році впливають з комбінації мотивацій, страхів і інтересів, які були вкорінені ще в період «ганьби» початку 1990-х років. Історичний і культурний досвід царської Росії, яка контролювала обширні території Азії та Європи, був поєднаний з прагматичною стурбованістю з приводу стратегічної безпеки Російської Федерації. Дотичне до цього почуття віктимізації, пов'язане з радикальним зрушенням глобальних впливів Москви – від боязні наддержав до зменшення регіональної влади – підсилювалось острахом неминучого вторгнення Заходу в історичну сферу російського контролю. Нарешті, має місце всеохоплюючий вплив внутрішньої політики та параноя В. Путіна через бажання зберегти власний режим.

Стратегічні фактори, які призвели до російської агресії в Україну, включали внутрішню політику, реакцію на розширення ЄС і НАТО,

стратегічне значення Чорного моря, потребу Росії зберегти вплив в периферійних державах як буфер проти західного вторгнення, і бажання президента В. Путіна зміцнити новий економічний союз у колишній радянській сфері впливу. Кожен з цих факторів сприяв рішенням Москви щодо інтервенції під егідою імперативу повернути Росії статус супердержави. Ці фактори лежать в основі зовнішньої політики Росії, але Москва також націлена на підтримку і захист етнічних росіян і російськомовного населення, якому, як декларується, загрожують натхненні американцями неофашистські режими в країнах колишнього Радянського Союзу.

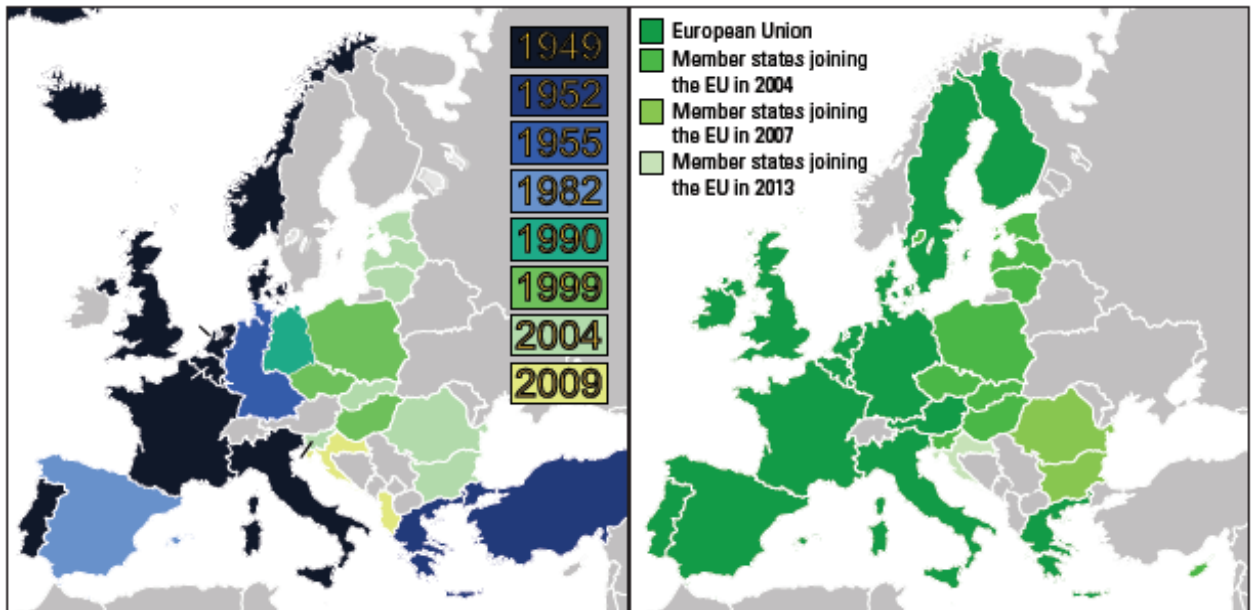
Фактор внутрішньої політики. Російські операції в Криму і на сході України допомогли усунути внутрішні політичні загрози режиму В. Путіна. Повернення до автократії в російській політичній системі вплинуло як на внутрішню, так і на зовнішню політику. Вроджена нестабільність, пов'язана з сильно централізованим правлінням, виховує традиційну російську точку зору на внутрішніх реформаторів як вічну п'яту колону, що обслуговує іноземні інтереси. Ця невпевненість поглиблюється боротьбою президента В. Путіна за збереження Росії як наддержави. Росія розглядає як загрозу будь-які проєвропейські рухи всередині периферійних держав і В. Путін продовжує піднімати тему вторгнення з Заходу як привід, щоб легалізувати автократичну державу і неоімперську політику.

Погіршення економічного та суспільно-політичного життя в Росії між 2009 і 2012 рр. викликало негативну реакцію міського середнього класу. Масові демонстрації в Москві і Санкт-Петербурзі, що розпочались в кінці 2011 року і тривали до 2012 року, пройшли під гаслами вимог свободи і осуду корупції. Лідери опозиції (наприклад Олексій Навальний) стали символами протестного руху, і рейтинг В. Путіна почав знижуватися. Ця політична загроза змусила В. Путіна зробити стратегічне зрушення в політику правих, щоб отримати підтримку з боку «іншої Росії», якій В. Путіна представлено як оплот традиційних російських цінностей.

Україна займає центральне місце в найдавніших оповідях про російську націю і Східну православну цивілізацію, тож втрата впливу в Україні і Криму загрожують політичній привабливості В. Путіна серед демографічних груп «іншої Росії». Хвиля протестів Євромайдану проти В. Януковича і російського домінування стали серйозним ударом по іміджу В. Путіна як захисника проти західних впливів. Тому анексія Криму, продовжена агресією на сході України були безпосередньо використані для придушення потенційної внутрішньої кризи легітимності путінського режиму.

Дії Росії в Криму також розумілись як спосіб попередити тих, хто міг виступити проти Росії, натхненний наслідувати Євромайдан, або ж розпочати повстання деінде, наприклад, на Північному Кавказі. Російське недавнє нарощування військової потужності і збільшення фінансування в галузі безпеки були в першу чергу направлені на підвищення внутрішньої безпеки, в тому числі – на створення нових баз в Узбекистані, Киргизстані і Таджикистані, щоб забезпечити швидке переміщення сил в гарячі точки (стратегічний імператив часто перевірявся ще з 2004 року).

Протидія просуванню на схід західних економічних інститутів та інститутів безпеки. Після розпаду Радянського Союзу і хаосу ельцинської доби, політичні еліти під керівництвом В. Путіна досягли консенсусу, щоб відновити могутність Російської держави. Погляд президента В. Путіна на Захід ужорсточився після «Помаранчевої революції» в Україні (2004-2005 рр.) і «Революції тюльпанів» в Киргизстані (2005 р.). Ці народні рухи співпали з розширенням на схід ЄС і НАТО і разом вони сприймалися як заколоти під керівництвом США, спрямовані на формування у пострадянській зоні економічних і безпекових альянсів, щоб підірвати режим В. Путіна і його регіональний вплив.

Історія розширення НАТО та Європейського Союзу

Орієнтація колишніх радянських республік на Захід породжувала економічні та геополітичні ризики для прагнень Росії відновити статус великої держави. Утвердження західних інститутів і цінностей можуть стимулювати народні рухи в межах Росії і підбадьорити повстанців на Північному Кавказі. Москва не розглядає центрально-європейські країни, як такі, що освоюють західні інститути і звичаї, але (зі слів В. Путіна) як агресивне і насильницьке просування на схід «інфраструктур військового блоку... в бік російського кордону». В квітні 2014 у своїй заяві В. Путін

продовжив, кажучи «наше рішення щодо ЧФ було частково викликане... міркуваннями, що якщо нічого не робити, то в якийсь момент, керуючись тими ж принципами, НАТО втягне в себе Україну, і вони скажуть: «Це не має нічого спільного з вами».

Геостратегічний контроль Чорноморського регіону. Російські давні інтереси як морської держави та інтереси безпеки в Чорному морі підвищували важливість Криму і порту Севастополь. Півострів слугував бар'єром проти вторгнення з боку західних держав, у тому числі османських, французьких та британських військ в Кримській війні (1853-1856), також тут пройшли окремі з найбільш кровопролитних протистоянь на Східному фронті під час німецького вторгнення часів Другої світової війни. Експансія Росії в басейн Чорного моря в XVII ст. була обумовлена імперськими амбіціями і надіями відкрити значні морські торгові шляхи. Сьогодні Чорне море є для Росії вирішальним, забезпечуючи її спроможність продемонструвати і захистити свій статус наддержави. Доступ до Чорного моря дозволяє Росії вирішувати проблеми морської безпеки своїх прибережних вод і маршрутів транспортування енергоносіїв, а також проектувати владу в Середземному морі, Індійському океані, і за його межами.

Будучи найбільшим економічним гравцем в Криму, Чорноморський флот також забезпечує невійськовий вплив Росії. До анексії Росія володіла в Криму площею більш ніж у вісімнадцять тисяч гектарів землі, з яких тільки три тисячі знаходяться в Севастополі. Флот і його філії володіли активами високої вартості, включаючи курорти, нерухомість і прибуткові підприємства, багато з яких працювали поза межами українських податкових режимів і значно нижче ринкових ставок. Ця невійськова діяльність інтегрувала Чорноморський флот і його філії в регіональну політику, бізнес і злочинність.

Підтримка буферної зони розмежування інтересів Росії і Заходу. Росія історично оточує себе кільцем національних держав, які перебувають в межах її сфери впливу, щоб компенсувати собі відсутність географічних бар'єрів для вторгнення. Політика підтримування буферної зони дружніх держав була найбільш явно виражена Йосипом Сталіним після спустошень Другої світової війни, політики, покликаної забезпечити умови, щоб Росія більше ніколи не була знову захоплена з заходу. Приєднання прибалтійських держав (Естонії, Латвії і Литви) і Польщі до ЄС і НАТО становить критичні руйнування у тій традиційній безпековій зоні, яку підтримували і Російська імперія і СРСР. Запекла орієнтація Грузії в сторону ЄС і членства в НАТО, незважаючи на російсько-грузинської війну 2008 р. і рішучі кроки до угоди

про асоціацію між Україною та ЄС, були передчуттям колапсу східноєвропейського буферу дружніх і васальних держав, що врешті залишало Росію уразливою щодо західних впливів і військових акцій.

Зміцнення Євразійського економічного союзу в колишній радянській сфері впливу. Проблеми безпеки для Росії і скорочення її економічного впливу у Центральній Європі ставить під загрозу геополітичні устремління В. Путіна. На цьому фоні збурення в Україні, спричиненні Євромайданом, розглядались як руйнівний удар на її західній периферії. Історично склалося, що промисловість України і її сільське господарство були найбільш важливими економічними чинниками в підтримці влади і впливу Радянського Союзу. Сьогодні нездатність В. Путіна змусити Україну набути членства в ЄврАзЕС призвели до ще більшої імпотенції цієї організації, ніж то було із провальною спробою Росії створити на початку 1990-х рр. СНД. Крім того, українська інтеграція в ЄС обмежує доступ Росії до українських ринків і робочих місць, що підгальмовує й так гальмуючу російську економіку і розпалює внутрішні проблеми, які загрожують нинішньому режиму.

Інкорпорація етнічних росіян. Російська політика щодо співвітчизників вже давно є засобом зміцнення російської м'якої сили в пострадянських державах. Її було використано кілька разів, щоб виправдати військові втручання в сусідні регіони (особливо в Грузію в 2008 р. і в Україну в 2014 р.). Захист етнічних росіян і російськомовних осіб перетворився на зручне обґрунтування мотивів при виправдовуванні втручання. Російські політики спочатку визначали співвітчизниками «будь-якого громадянина колишнього Радянського Союзу, навіть якщо він або вона, або їх предки ніколи не жили в Російській Федерації». Поняття співвітчизника було розширено за допомогою декількох юридичних правок, шляхом включення сюди будь-яких етнічних росіян за межами Росії, що дозволяє їм подавати заявки на отримання російського паспорту. Декларованою метою такої політики є розвиток російської культури і російської мови.

Тривала демографічна криза, яка характеризується низьким рівнем народжуваності та високою смертністю зумовлюють сталий нульовий темп зростання населення (-0,03%), що є тим фактором, який впливає на політику Росії щодо співвітчизників. У 2012 р. у межах президентської кампанії тодішній прем'єр-міністр В. Путін робив акцент на «ефективній комплексній стратегії порятунку людини», що б дозволило збільшити чисельність населення Росії з 142,5 млн. до 154 млн., наголошуючи, що це є першочергові зусилля для успішного протистояння екзистенціальному «ризикові перетворення в «порожній простір», де доля буде вирішуватися не нами».

Етнічне російське населення в Росії скорочується, в той час як мусульманське населення продовжує зростати, передбачається, що демографічний ландшафт може змінитися до мусульманської більшості вже до 2050 р. У поєднанні зі значним поширенням проросійського націоналізму, який засуджує поділ російського населення на колишні радянські республіки, перспектива воз'єднання російської діаспори є популярною в сучасному російському політичному спектрі. Отже, перспектива повернути 1,45 млн. етнічних росіян до популяції після анексії Криму стали привабливими.

4.8. Крило війни (російські «яструби»)

Для реалізації своєї кампанії в Україні росіяни використали військові й розвідувальні служби, іноземних добровольців і воєнізовані формування. Хоча деякі деталі щодо фактичних одиниць, які використовувались, ще до кінця не з'ясовані, базова структура підтримки їх нетрадиційної війни і обмеженого вторгнення добре відома.

Збройні сили. Росія перейшла на нову національну і військову стратегію в середині 2000-х років, що, в свою чергу, вимагало потребу переглянути положення військової доктрини. Акцент нової стратегії був спрямований на ближнє зарубіжжя, з особливим акцентуванням на російській периферії. У логіці новітніх реформ розпочинається впорядкування, професіоналізація і модернізація збройних сил. При цьому враховувались проблеми нового покоління, які включають у себе міжнародний тероризм, наркотрафік, організовану злочинність, розповсюдження зброї масового знищення, а також регіональні та етнічні конфлікти. Старий сценарій війни великих театрів бойових дій швидко втрачав актуальність. Замість цього Росія починає домагатись домінувати, очолювати та інтегрувати зусилля в області військової безпеки країн СНД (за допомогою Організації Договору колективної безпеки), зберігаючи при цьому порядок уздовж своєї периферії. Використовуючи Організацію Договору про колективну безпеку і Шанхайську організацію співробітництва, Росія прагнула впливати на сусідні держави, щоб примусити їх відмовитися від інтеграції у НАТО та ЄС на користь більш тісних відносин з Москвою. Від 2011 р. В. Путін намагався чинити тиск на периферійні держави з метою примусити їх приєднатися до Євразійського економічного союзу взамін асоціації з ЄС. Ці зусилля зумовили оновлення московських зобов'язань щодо протекціонізму і захисту російських діаспор за кордоном.

В. Путін і його соратники бачили НАТО як основну загрозу для своїх планів. Попри те, що пряме вторгнення з Заходу не розглядалось як

ймовірний сценарій, Росія передбачала, що НАТО і ЄС, поряд із західними неурядовими організаціями, будуть намагатися втручатися в політику периферійних держав, щоб перетворити їх у противників Москви. Одночасно В. Путін прагне до все більшої співпраці з Пекіном, переслідуючи при цьому прибуткову ціль – постачати в Китай природний газ упродовж наступних десятиліть.

Зміни в стратегіях зумовили необхідність відповідних змін у військових інструментах. Під час російсько-грузинської війни 2008 р. були виділені недоліки у Міністерстві оборони і збройних силах у цілому. Війна стала вододілом для Росії, по суті, це виявилась остання війна двадцятого століття із застарілою тактикою, обладнанням і структурами, які більш придатні для широкомасштабної звичайної війни.

Саме тому новітні військові реформи були націлені на професіоналізацію і модернізацію, новітня армія має бути спроможною проводити більш ефективні операції, особливо на периферії. Ключовими питаннями були управління персоналом, кадрова політика, підготовка і готовність, модернізація обладнання, а також збереження системи ядерного стримування.

Для спрощення системи командування згідно з новою реформою було організовано чотири загальновійськові округи: Західний, Центральний, Південний і Східний. Дивізії і полки були ліквідовані і замінені бригадною

Індивідуальний комплект
«Ратник»

системою для армії, в той час як ВВС реорганізовані в авіабази. Підрозділи військово-морського флоту потрапили під командування військових округів. До 2009 р. російська армія була реорганізована у 85 бригад, в тому числі 40 бригад загальновійськових, та спеціалізовані бригади для ракетників, артилерії, ракетної артилерії, ППО, інженерів, радіоелектронної боротьби, розвідки і спецназу.

Одним з основних напрямків реформ була проблема призовників. Демографія показала зниження доступних рекрутів, і повідомлення, що новобранці часто визнавались непридатними до служби, стимулювали російський уряд

наполягати на різкій зміні у структурі збройних сил. Для того, щоб збільшити набір, уряд вдається до підвищення військових окладів, поліпшення житлових умов, розгортає широку інформаційну кампанію, покликану надихнути патріотизмом і повагою до військової служби. До 2008 року більшість повітряно-десантних військ було укомплектовано професійними солдатами (контрактниками). Незважаючи на те, що витрати були високі, адміністрація В. Путіна усвідомила значення професіоналізації військових і заміни військовослужбовців строкової служби контрактниками. Цей процес триває, і контрактники довели свою цінність в Україні.

Реформи також націлені на модернізацію обладнання. Акцент було зроблено на командування, управління, інформацію, навігацію і точність. На індивідуальному рівні російські солдати мають бути оснащені надсучасним спорядженням «Ратник», що має поліпшений захист від стрілецької зброї і включає набір опціональних підсистем, у тому числі розвідки, навігації, нічної оптики, комунікації. Механізовані сили виграли від закупки більш легких, більш сучасних бронемашин з цифровим зв'язком. Старі танки Т-55 і Т-62 замінені на модернізовані танки Т-72Б.

На практиці російські армійські бригади не розгортають до цілої організації. Замість цього оперативні командири організують батальйонні тактичні групи, здатні до незалежних загальновійськових бойових місій. Влітку 2014 року щонайменше 13 батальйонно-тактичних груп і елементи п'яти підрозділів спецназу були сконцентровані на українському кордоні. Командування основних військових операцій в Україні здійснювалось через Південний військовий округ Росії зі штаб-квартирою в Ростові-на-Дону. Це командування несе відповідальність за Кавказ і південь Росії, а також управляє Чорноморським та Каспійським флотами. Згідно з умовами минулих договорів росіяни мали військові позиції в Криму, які в основному використовувались для захисту порту Севастополь.

Військовослужбовці Збройних сил Росії з'явилися на Донбасі вже навесні 2014 р. Спочатку це були переважно офіцери спецназу ГРУ і представники силових відомств з республік Північного Кавказу. Влітку того ж року все частіше стали фіксувати російську бронетехніку, артилерію, РСЗВ. У серпні 2014 р. батальйонно-тактичні групи (БТГ) ЗС Росії, які зайшли на територію України і оточили сили АТО під Іловайськом, переломили ситуацію на користь бойовиків. Російські БТГ також активно брали участь у боях за Донецький аеропорт і Дебальцеве на рубежі 2014/2015 рр.

На початку 2015 р. російське військове командування перейшло на Донбасі до нової тактики. Під час дії Мінських угод Москва відмовилася від

використання батальйонних і ротних тактичних груп, оскільки великі бойові одиниці з штатного складу збройних сил не могли залишатися непоміченими. Для прикриття діяльності російських військових були сформовані два армійські корпуси (1-й і 2-й АК), які об'єднують російські терористичні війська у військові формування гібридного типу.

Російські військовослужбовці-контрактники з різних військових з'єднань поодиночки або малими групами (не більше відділення) відряджаються для проходження служби в зведені підрозділи терористичних військ, де розчиняються серед місцевих бойовиків і іноземних найманців. Свідоща полонених (майор ЗС РФ В. Старков), дані радіоперехоплення (підполковник ЗС РФ С. Єршов) і матеріали OSINT-розслідувань вказують на те, що для прикриття перекидання російських військових на територію України використовується 12-е командування резерву Південного військового округу Міністерства оборони Російської Федерації (Новочеркаськ, Ростовська область).

У ході розслідувань міжнародного волонтерського співтовариства InformNapalm задокументовано випадки участі у війні на Донбасі військовослужбовців з 75 військових частин і формувань Збройних сил та інших силових структур Російської Федерації. Наведений список військових підрозділів є достовірним, але не вичерпним.

Сухопутні війська. Ідентифіковано військовослужбовців 45 військових частин ЗС РФ, які брали участь в бойових діях на Донбасі. Це мотострілкові, артилерійські, танкові частини, підрозділи військової протиповітряної оборони (ППО) і управління безпілотними літальними апаратами (БПЛА). Більшість БТГ для війни з Україною були сформовані зі складу з'єднань Південного військового округу: 136, 18, 17, 8, 19, 205, 33 і 34-й мотострілкових, а також 291-ї артилерійської бригади і 7-ї військової бази. Вони укомплектовані переважно контрактниками з бойовим досвідом, набутим на Північному Кавказі. Також є дані про тактичні групи, що перекинуті з більш віддалених регіонів Росії.

Повітряно-десантні війська. Зафіксовані військовослужбовці 12 частин. Вони використовувалися для оперативного реагування в критичних ситуаціях і при загрозі втрати ініціативи переважно в наступальних операціях. Іловайськ, Дебальцеве, бої за Донецький аеропорт – у всіх цих операціях брали участь російські десантники як у складі цілих штурмових груп, так і для підтримки бойовиків.

Військово-морський флот. Виявлено представників чотирьох військових частин. Військовослужбовці 61-ї бригади морської піхоти і 200-ї бригади особливого призначення Північного флоту були задіяні в Луганській

області в 2014-2015 рр., 99-ї тактичної групи Північного флоту – в Донецькій області в 2015 р. Військовослужбовці 810-ї бригади морської піхоти Чорноморського флоту (базується в окупованому Криму) помічені на Маріупольському напрямку в жовтні 2016 р.

Національна гвардія (Росгвардія). Виявлено представників п'яти підрозділів – контрактники з бойовим досвідом служби на Північному Кавказі. На Донбасі військовослужбовці 46-ї бригади оперативного призначення, 451-го полку оперативного призначення, 15-го загону спецпризначення «Вятч» безпосередньо брали участь у бойових діях, а також виконували роль інструкторів у складі бандформувань.

Повітряно-космічні сили. Виявлено військовослужбовців протиповітряної оборони і радіотехнічних військ, які структурно входять до військово-космічних сил РФ. Навесні 2015 р. зафіксовані підрозділи 338-го радіотехнічного полку 4-ї армії, в завдання якого входить контроль повітряного простору (РЛС типу «Каста» і «Небо») і аеродромне забезпечення. Також фіксувалися нові ЗРПК «Панцир-С1». Встановлено приналежність однієї з таких машин до 606-го зенітно-ракетному полку. ЗРК «Бук», яким був збитий «Боїнг» рейсу МН17, з високим ступенем ймовірності також можна віднести до цього переліку російських слідів на Донбасі.

Деякі військовослужбовці потрапляють в Україну з підрозділів, дислокованих на Далекому Сході, в Арктиці і навіть в Таджикистані. Також для війни на Донбасі залучаються військовослужбовці з частин, що базуються в окупованих Росією Абхазії і Криму, з Придністров'я. Російське військово-політичне керівництво використовує конфлікти на Донбасі та в Сирії для випробування нових видів озброєння та перевірки боєздатності своїх збройних сил, у тому числі й у форматі неконвенціональної (гібридної) війни.

Сили спеціальних операцій. Виявлено представників семи спеціальних підрозділів Головного розвідувального управління Генерального штабу РФ. Російський спецназ в Україні займається диверсійною діяльністю і розвідкою. Саме його військовослужбовці захоплювали адміністративні будівлі, здійснювали напади на українські військові об'єкти і колони. На даному етапі військовослужбовці російських спецпідрозділів інтегровані в бандформування і, використовуючи документи прикриття, займають ключові посади – від заступників командирів підрозділів до молодших командирів та спеціалістів, які обслуговують сучасну техніку і озброєння.

У цілому ж російські сили спеціальних операцій зіграли надзвичайно важливу роль у війні проти України. У Криму вони займалися переважно

прихованою діяльністю, тоді як на Донбасі виконувались більш регулярні спеціальні операції, такі як спеціальна розвідка, військова допомога та пряма дія. Анексія Криму була першим випадком, коли нове командування ССО взяло на себе ініціативну роль. Аналізуючи їх український досвід, немає сумнівів, що російський потенціал у спеціальних операціях збільшився.

ССО Росії в реформах Сердюкова. Росія має багато військових і воєнізованих формувань, які названі силами спеціальних операцій або *спецназом* (сили спеціального призначення). До подібних сил належать сили спеціального призначення Головного розвідувального управління (Спецназ ГРУ), Федеральної служби безпеки (Спецназ ФСБ), Служби зовнішньої розвідки (Спецназ СЗР), армійські Сили спеціальних операцій (ССО ЗС РФ) та 45-й полк спецназу ВДВ. Варто відзначити, що безпосередньо сили спецоперацій складають тільки частину кожної з цих організацій. ГРУ, ФСБ, і СЗР мають ряд агентств, які перебувають поза спеціальними силами, такі як шпигунські бюро (агентура), радіоелектронна розвідка та інші. Такі підрозділи часто працюють у тісному співробітництві зі «своїми» силами спецназу. Однак, те, що вони належать до однієї структури, ще не є гарантією тісної співпраці. Суперництво між спецназом і агентурою в ГРУ добре відоме.

Спецназ ГРУ є, мабуть, найвідомішим з російських сил спеціального призначення. Ця організація була створена на початку 1950-х років, вона відіграла важливу роль у російській війні в Афганістані та Чечні. Головна діяльність організації – як елітна легка піхота, а не як особливі сили в нинішньому західному розуміння терміну. Отже, спецназ ГРУ сьогодні можна швидше порівняти з американськими рейнджерами, аніж американськими спецпризначенцями «Дельта» (US Delta Force). Ця допоміжна роль спецназу ГРУ була, в певній мірі, формалізована в рамках реформ Сердюкова. Було визначено функціональну відповідальність спецназу ГРУ насамперед як забезпечення спеціальної підтримки іншим військам, причому така корекція зроблена за рахунок колишньої більш незалежної позиції.

Паралельно було створено нове командування сил спеціальних операцій (СОО) як військовий інструмент у руках безпосередньо політичного керівництва. Спецназ ГРУ складається з семи бригад, які розміщені по всій країні, з приблизно 1500 військовослужбовцями в кожній – бойові та допоміжні підрозділи. Крім того, існує чотири військово-морські загони спецназу ГРУ, по одному у кожному із флотів. У цих загонах, відповідно до оприлюднених даних, є до 500 військовослужбовців у кожному – бойові підрозділи та допоміжний персонал. Отже, загальна кількість військ,

ймовірно, близько 12 000. Особовий склад спецназу ГРУ на кінець 2014 р. мав бути переведений виключно на комплектацію солдатами-контрактниками. Чи було цього досягнуто, остаточно не відомо, враховуючи те, що традиційно значну роль у його особовому складі становили призовники.

Створення ССО було оголошено начальником Генерального штабу генералом Валерієм Герасимовим у березні 2013 року, але їх розвиток починається ще з 2009 року. Вони моделюються безпосередньо на зразках американської US Delta Force і UK Special Air Service Великобританії. Організацію поділяють на п'ять підрозділів спеціальних операцій з близько 50-ма особами обслуговуючого персоналу в кожному, ймовірна загальна кількість військовослужбовців, включаючи допоміжний персонал не перевищує 1500. Створення ССО викликало, і, ймовірно, до сих пір спричинює обурення всередині ГРУ. ССО розглядалася як причина та символ інституційної втрати статусу ГРУ. Ця нова організація спочатку була частиною ГРУ, потім виведена з ГРУ, і тепер знову є офіційно частиною ГРУ, але з дуже значною мірою автономії. Крім того, вона часто виходить за межі ГРУ. Головна стратегічна ідея, що стоїть за ССО, полягає в тому, щоб політичне керівництво отримало в своє розпорядження невеликий і дуже компетентний військовий інструмент для національних та міжнародних непередбачених обставин, де необхідне використання сили, але де немає як розраховувати на масштабні військові дії.

ФСБ має два власних загони спецназу – «Альфа» і «Вимпел». «Альфа» складається з п'яти підрозділів у різних місцях Росії, головна відповідальність організації – антитерористичні операції. «Вимпел» складається з чотирьох підрозділів, основна відповідальність яких – захист стратегічних об'єктів, таких як атомні електростанції тощо. Проте ці особливі обов'язки в жодному разі не означають, що ці сили також не можуть бути використані для інших цілей. Розміри «Альфи» та «Вимпела», ймовірно, складають 300 і 500 військовослужбовців.

45-й полк ВДВ (з 2014 р. – бригада) в основному здійснює таку ж підтримку для ССО, як Спецназ ГРУ – для сухопутних військ і військово-морські загони Спецназу ГРУ – для морської піхоти.

Врешті, СЗР має свій власний спецназ з близько 300 військовослужбовців під назвою «Заслін». Їх основне завдання полягає в захисті офіційного персоналу Росії по всьому світу, але вони також спроможні для інших завдань.

ССО у «гібридній війні». Аналізуючи російську агресію проти України, основна увага часто приділялася використанню невійськових засобів для

досягнення стратегічних цілей. Як зазначають деякі вчені, «гібридність» відноситься до засобів, а не до принципів чи цілей ведення війни. ССО за визначенням є військовими засобами. Але використання ССО в регулярних баталіях буде виходити за межі більшості визначень гібридної війни. Однак, можна сміливо стверджувати, що використання ССО для досягнення політичних цілей в умовах, не пов'язаних із бойовими діями, було б прикладом використання цього типу сил саме для гібридної війни.

За класифікацією НАТО, спеціальні операції можна поділити на три основних типи: прямої дії, спеціальну розвідку та військового сприяння. Ця класифікація, однак, насправді не містить деякі з більш прихованих «політичних» завдань, які іноді виконуються спеціальними силами. Оскільки останні місії є важливими в даному контексті, пропонується концепція «прихованих дій» на додаток до трьох типів НАТО. Саме такими – спецвійськами прихованих дій постали російські ССО як інструмент гібридної війни. В україно-російській війні вони були також учасниками масштабних регулярних армійських операцій, особливо на Донбасі, але особливу роль ССО все-таки відіграли своєю прихованою роллю, здійснюючи вплив на місцеві політичні події в небойових умовах.

Крим. Кримська операція, попри те, що проводилась, очевидно, згідно з існуючими планами на випадок надзвичайних ситуацій, виявилась для росіян, у певній мірі, несподіваною. Провести її зуміли в основному без прямих бойових дій, що свідчить про відсутність потреби саме у військовій допомозі від російських ССО. Операція була в основному прихованою акцією, швидше за все, заснованою на зібраній раніше розвідувальній інформації, яку надавали підрозділи, пов'язані з російським Чорноморським флотом і місцеві агенти, найняті ФСБ та ГРУ. Ймовірно, що була також проведена спеціальна розвідка силами спецназу ГРУ, але підтверджених доказів цього у відкритих джерелах на даний час знайти вкрай важко. Український військовий аналітик Дмитро Тимчук стверджував, що і ФСБ, і ГРУ стали дуже активними в Україні після того, як В. Янукович став президентом у 2010 році. Останній змусив СБУ змінити фокус своєї уваги від контррозвідки проти Росії на контррозвідку проти США. Очевидно, що було б неправильним також очікувати якоїсь значної військової активності російських ССО в Криму, оскільки там заздалегідь були сформовані доволі дієві «загони кримської самооборони», через локальне кураторство над якими російські ССО напрацьовували власний імідж. На ці підрозділи не покладалась якась серйозна військова роль, це були швидше яскраві медіа-образи для інформаційно-пропагандистської кампанії.

Оскільки операція з точки зору ССО була в значній мірі прихованою, можна було лише очікувати, що новостворені ССО будуть грати вирішальну роль. На думку російських військових аналітиків Антона Лаврова і Олексія Нікольського, захоплення Криму стало першою операцією значного масштабу, яку провели в основному ССО. Зокрема, саме ССО стояли за захопленням місцевого парламенту, що дало можливість обрати російську «маріонетку» Сергія Аксенова новим кримським прем'єр-міністром. Крім того, ССО також очолювали захоплення штаб-квартири української армії та ряду інших важливих цільових військових об'єктів. Щоправда, ці операції вимагали більшої кількості військовослужбовців, ніж могли забезпечити ССО. Тому також залучались спецпідрозділи спецназу ГРУ і морської піхоти. При цьому ССО впродовж усієї операції виконували командну роль.

Кримська операція передбачала швидкість і несподіваність, що значно ускладнило для української сторони, в умовах вже dokonаних фактів, можливості силової відповіді. Щоправда, остаточна перемога Росії була забезпечена транспортуванням на півострів додаткових військ, але на перших етапах вирішальну роль зіграли саме ССО та інші елементи спеціальних і елітарних сил. Від захоплення кримського парламенту до підписання договору про включення Криму до складу Росії пройшло лише 19 днів. Сім днів потому усі українські військові частини на півострові склали зброю. Такий темп під час кримської анексії дуже відрізняється від подальшої операції на Донбасі.

Донбас. Опираючись в основному на «авторські» публікації російських військовослужбовців в Інтернеті, українська волонтерська група «ІнформНапалм» визначила імена значної кількості людей з різних російських підрозділів сил спеціального призначення, які брали участь у операціях в Україні. До них відносяться всі сім загонів спецназу ГРУ, військовослужбовці 45-ї бригади та спецпризначенці ФСБ. Попри відсутність остаточно підтверджених джерел, стверджується, що ССО також брали участь у цих операціях. Проте, російський військовий аналітик Олексій Нікольський стверджує, що «виходячи з того, що ми знаємо про те, як ССО використовуються, і для яких цілей, здається, що немає необхідності в їх присутності на сході України». За висновками норвежського експерта Тора Буквола, їх відсутність на Донбасі доводить, що ССО російським військовим керівництвом розглядається як ексклюзивна сила, яка використовується тільки там, де шанси на подальші воєнні дії вкрай незначні. Це також підкреслює, що ССО є підрозділом такої цінності і вартості, що його будуть використовуватися переважно тоді, коли інші підрозділи будуть не в змозі виконати певну роботу.

Перший оперативник ГРУ був заарештований на українській землі СБУ в березні 2014 року. Його заарештували разом з трьома іншими військовими, які збирали розвідувальні дані на українських військових позиціях на Чонгарському півострові, на північ від Криму. Його ім'я було Роман Філатов і він визнав себе офіцером ГРУ. В результаті особистої угоди між міністром оборони Росії Сергієм Шойгу та головою Адміністрації Президента України Сергієм Пашинським, Р. Філатов був відправлений назад до Росії в обмін на українського контр-адмірала Сергія Гайдука та ще вісім інших, що були заручниками нової кримської влади.

За інформацією російського інтернет-сайту «Забутий полк», базу в українському місті Новоазовську, крім спецназу ГРУ, зайняли спецназівці 45-го полку. Крім того, український генеральний штаб стверджував, що є свідчення про те, що в цьому районі активну політичну роботу забезпечували фахівці СЗР, а також у боях брали участь спеціальні підрозділи ФСБ «Альфа» і «Вимпел». Але останнє твердження досі важко підтвердити з інших джерел.

Коли саме спецназ ГРУ розпочав посилати своїх операторів на Донбас встановити доволі складно. Одне із перших зафіксованих свідчень було представлено українською військовою кореспонденткою Інною Золотухіною. У своїй книзі «Війна з перших днів» вона стверджує, що сили, які займали будівлю СБУ в Слов'янську наприкінці квітня 2014 р. «були точно одягнені та обладнані як бійці з загону «Восток» Рамзана Кадирова, якого я бачила в Криму два місяці тому». Вона також стверджувала, що «високопоставлений представник місцевої влади [у Слов'янську] сказав мені, що в місті перебуває майже 150 інструкторів з ГРУ». І якщо ця інформація справжня, то спецназ ГРУ у східній Україні активно працював ще в середині березня 2014 року. А це за місяць до того, як сепаратистські виступи на Донбасі набули реальної масштабності.

Український олігарх Сергій Тарута також підтвердив, що російські спецпризначенці зіграли вирішальну роль у ініціації повстання. Він у цей час саме брав участь у переговорах українського уряду з сепаратистами у Донецьку. За його словами 8 квітня українська влада зуміла переконати повстанців, які зайняли Донецьку адміністрацію, облишити будівлю. Однак, як тільки про таку угоду стало відомо, до Донецька зі Слов'янська одразу ж прибули «зелені чоловічки», після чого думки донецьких повстанців раптово змінилися. Надалі досягнути компроміс вже не вдалося. Це є яскравим доказом, що Росія була з самого початку найактивнішим ініціатором антикиївського повстання на Донбасі, а російські сили спеціального призначення були при цьому одним із основних інструментів. Це найкращий приклад застосування сил спеціального призначення в ролі прихованих

учасників у операціях гібридної війни. У той же час, докази російської присутності також не виключають значої місцевої ініціативи щодо виступів проти Києва.

Хоча в Криму для російських ССО були передбачені в основному приховані дії, участь сил спеціального призначення у війні на Донбасі показала, що вони спроможні та дійсно виконували повний спектр спеціальних завдань, особливо з липня по серпень 2014 року. Український військовий оглядач Костянтин Машовець стверджує, що спецназ ГРУ в будь-який час мав від трьох до чотирьох комбінованих підрозділів / батальйонів на Донбасі. Ці одиниці містять приблизно 250-300 бійців кожен, причому на ротаційній основі тут були представлені всі сім російських бригад спецназу ГРУ. Вони працювали в групах з 10-12 осіб і тісно співпрацювали з фахівцями із радіоелектронної розвідки ГРУ.

Російські спецпризначенці навчали і забезпечували місцевих сепаратистів розвідувальною інформацією. У той же час, фіксувалося регулярне небажання спецназівців проводити з місцевими спільні бойові операції, особливо в тих випадках, коли цю роботу могли виконувати російські добровольці із парамілітарних угруповань. К. Машовець далі стверджує, що у кожену групу спецназу ГРУ заводились «куратори» з відділу агентури ГРУ. Отже, російська тактика передбачала комплекс політичних та військових завдань. Спецназ ГРУ забезпечував спеціальну рекогносцировку і надавав військову допомогу, тоді як політичну роботу брали на себе «куратори» з відділу агентури.

З точки зору прямої дії, російські сили спеціального призначення в цілому намагалися уникати прямого бою на Донбасі. Це, однак, не завжди було можливим. Наприклад, один з офіцерів ГРУ, відомий як Кривко, був поранений у бою біля Санжарівки в кінці січня 2015 р. Також у травні 2015 р. двоє солдатів з 16-ї тамбовської бригади були поранені в бою під Щастям біля Луганська. Ці приклади показують, що спецназівцям ГРУ лише частково вдавалося уникнути участі у регулярних боях.

Іншою стороною прямих дій спецпризначенців був саботаж в українському тилу. Один із прикладів такої невдалої саботажної місії було вбивство російського агента ГРУ в Харкові у вересні 2014 року. Він підозрювався у підриві залізничних цистерн з авіаційним паливом на станції Основа, судячи з усього, щоб створити проблеми для української військової авіації.

Українські джерела також повідомляли про об'єднані загони груп повстанців і спецназу ГРУ, які активізували свою діяльність в українських тилових районах влітку 2015 року. Ця діяльність передбачала облаштування

мінних загороджень та напади на українські транспортні конвої, що недостатньо охоронялись.

Дещо інша діяльність прямої дії була передбачена для спецназу ФСБ. Український військовий спостерігач Д. Тимчук заявляв, що спеціальні сили ФСБ здійснювали нагляд і забезпечували дисциплінарні міри щодо різних сепаратистських груп. Це включало як дипломатію, так і «фізичні заходи» проти непокірних.

Нарешті, як і в більшості країн, існують проблеми з координацією політики різних агентств. Російський спостерігач Костянтин Гааз стверджує, що є щонайменше три різні російські агентства, що реалізують політику на Донбасі. Часто вони не хочуть і не в змозі координувати свої зусилля. Наприклад, радник президента Владислав Сурков відповідальний за політичне управління ДНР / ЛНР, в той час, як російські військові керували військами ДНР / ЛНР, їх армійськими корпусами. Крім того, ФСБ працювала в межах своїх повноважень сама по собі, причому її діяльність є мало публічною. Ніхто з трьох, за інформацією К. Гааза, особливо не повідомляв інших про свою діяльність. Проте в жовтні 2015 року, за даними українських джерел, для вирішення цієї проблеми було створено спільний координаційний центр, на який покладено функцію системного російського кураторства над сепаратистськими угрупованнями.

Російські парамілітарні структури в Україні. Москва фінансувала, навчала і оснастила численні групи російських націоналістів, які були завербовані до України. Також нею використовуються парамілітарні угруповання, наприклад воєнізовані групи, сформовані з колишніх бійців чеченського батальйону «Восток». Воєнізована група під назвою Російська православна армія почала працювати в Донецькій області одразу після вигнання В. Януковича. Її лідером був Ігор Гіркін. Група налічувала до чотирьох тисяч активних членів. Вони мотивувались відданістю канонам РПЦ і сильним почуттям націоналістичного обурення від поширення в регіоні західних впливів. Члени групи брали участь у численних заходах, у тому числі виїзних, як то штурми будівель, снайперська робота, розвідка, оборона. Вони зізналися журналістам, що деякі з їх старших керівників є росіянами.

Байкерський клуб «Нічні вовки» є напіввоєнізованою групою російських націоналістів, яка заснована в 1989 році і має відділення в Росії, Україні, Білорусії, Латвії, Сербії, Македонії, Румунії, Болгарії та Німеччині. Очолювана Олександром Залдостановим («Хірургом») група налічує приблизно п'ять тисяч осіб, у тому числі В. Путіна. Група підтримує РПЦ, її представники часто зустрічаються із політичними і релігійними лідерами.

Багато членів – колишні солдати або ж спецпризначенці. Під час кризи в Криму група прибула в регіон, стверджуючи, що вони тут, щоб забезпечити вільне і справедливе голосування на референдумі щодо анексії, що вони хочуть допомогти людям в їх боротьбі проти «фашистів» у Києві.

Козацькі воєнізовані формування працюють в Україні і на півдні Росії. З 2005 року вони отримували підтримку (включаючи оплату) від російського уряду. Сили формуються із шестисот тисяч офіційно зареєстрованих у Росії козаків. Вони дозволені законом, функціонально спрямовуються на захист російських кордонів, охорону національних лісів, організацію довійськової підготовки молоді, боротьбу з тероризмом і захист об'єктів місцевого самоврядування. Під час зимових Олімпійських ігор у Сочі вони брали участь в операціях із забезпечення безпеки і були зафіксовані журналістами і блогерами у застосуваннях насильства проти демонстрантів. Козаки були використані для захисту Севастополя, блокади і залякування українських військ у Криму. За наказом ФСБ козачі нерегулярні війська діяли також у Луганській і Донецькій областях на сході України. Деякі з козацьких груп були з України, інші прибули в регіон з Росії.

Гвардія четників під командуванням Братислава Живковича була сформована як нерегулярна одиниця в Криму. Здебільшого серби діяли в координації з козацькими воєнізованими формуваннями. Четники, як правило, носять бороди і різномасний камуфляж, відрізняються ремінними лямками, на яких символіка – череп і схрещені кістки. Особливими ознаками також є чорні хутрянні шапки з пензлями та довгі ножі. Більшість четників є вихідцями із Сербії, які прибули в зону конфлікту нібито з власної ініціативи, щоб «допомогти своїм братам-слов'янам боротися проти Заходу».

4.9. Російські агенти в Криму та Східній Україні (типажі)

Сергій Аксьонов – російський політик, український колабораціоніст з Росією. Депутат Верховної Ради Автономної Республіки Крим (з 31 жовтня 2008 по 17 березня 2014 рр.). Член вищої ради партії «Єдина Росія». Колишній лідер проросійської партії в Криму «Руська єдність» (2008-2014 рр.). З 27 лютого 2014 р. самопроголошений прем'єр-міністр тимчасової російської окупаційної влади в Автономній республіці Крим. З 17 березня 2014 р. – голова Ради міністрів «Республіки Крим» у складі тимчасово окупованого суб'єкта РФ. З 9 жовтня 2014 р., за пропозицією В. Путіна, обраний на посаду голови Республіки Крим.

Володимир Константинов,

український колабораціоніст з Росією, бізнесмен, політик. З 2006 по 2010 рр. – депутат Верховної Ради АРК, голова депутатської фракції «Блок «За Януковича». Голова Верховної ради Криму (2010-2014 рр.), колишній голова Комісії асоціації з питань європейської інтеграції,

транскордонного та міжрегіонального співробітництва. У березні 2014 р. звинувачений генпрокуратурою у державній зраді. З 17 березня 2014 року, після початку окупації Криму – голова окупаційної Державної ради Криму. З 2014 р. – секретар кримського відділення партії «Єдина Росія».

Ігор Гіркін (Стрелков) є

громадянином Росії, який безпосередньо організовував і здійснював заколот на Донбасі. Раніше він служив у 45-му окремому розвідувальному полку ФСБ і ГРУ, брав участь у багатьох інших конфліктах, у тому числі в Боснії, Чечні і Придністров'ї. Свого часу звинувачувався в організації масових убивств у Боснії і викраденнях та

вбивствах у Чечні. Перед тим, як увійти до східної України, І. Гіркін керував воєнізованими групами в Криму і вів переговори з українськими військовими, агітуючи їх перейти на бік Росії. Окрім цього, в Криму І. Гіркін організовував загони добровольчої міліції, опираючись при цьому на росіян з військовим досвідом і проросійських українців. Українська СБУ стверджує, що І. Гіркін знаходився під безпосереднім управлінням з Москви, яка постачала його та інших лідерів зброєю. З-поміж інших звинувачень через діяльність на Донбасі, І. Гіркін звинувачується у вбивстві місцевого українського політика Володимира Рибачака і дев'ятнадцятирічного студента коледжу Юрія Поправки.

У квітня 2014 р. І. Гіркін став лідером Донецької Народної Республіки і стверджував, що він здійснює командування всіх сил, але він продовжував заперечувати російські зв'язки. 5 липня І. Гіркін в умовах загрози з боку українських військ, які входили до міста, залишив Слов'янськ – крок, який викликав різку критику і осуд з боку інших повстанців та ультра націоналістів у Росії. Пізніше І. Гіркін був звинувачений у причетності до збивання малайзійського лайнера. За деякими даними, він наказав зібрати цінні речі з загиблих пасажирів і членів екіпажу, виручка за які передбачалась для

фінансування повстанців у ДНР. Його також вважають автором однієї із теорій змови, згідно з якою літак був безпілотним, свідомо збитий, а пізніше заповнений трупами, щоб створити міжнародний інцидент. Статус І. Гірка у подіях російсько-української війни остаточно не визначено. Він, як стверджується, був поранений у бою, але з інших джерел – ФСБ відсторонило його від керівництва повстанцями, оскільки він не в повній мірі відповідав директивам Москви.

Олександр Бородай – російський диверсант, журналіст, політолог, один із ідеологів «руського мира». Близький соратник Ігора Гірка і Костянтина Малофєєва, перший прем'єр-міністр ДНР, після добровільної відставки повернувся до Росії, де у 2015 р. очолив «Союз добровольців Донбасу». З початку 2000-х рр. співпрацює з російськими розвідувальними та спецслужбами, згідно з окремими публічними повідомленнями – перебуває на дійсній службі в ФСБ РФ. З жовтня 2021 р. – депутат Держдуми РФ.

Олександр Захарченко, український колабораціоніст із Росією, ватажок і голова ради міністрів терористичного угруповання ДНР у 2014-2018 рр. До 07 липня 2014 р. керував «Оплотом», у складі якого брав участь у боях за Донецький аеропорт. З липня 2014р. – заступник міністра внутрішніх справ ДНР. 07 серпня 2014 року змінив на посаді голову ради міністрів «ДНР» О. Бородай. 03 листопада 2014 р. одержав перемогу на нелегітимних та сфальсифікованих виборах та став главою ДНР. В Україні визнаний терористом. Загинув внаслідок вибуху в донецькому ресторані «Сепар» 31 серпня 2018 року.

Денис Пушилін, український колабораціоніст з Росією. Організатор проросійських мітингів у Донецьку у квітні 2014 р., заступник самопроголошеного «губернатора» Донеччини Павла Губарева, самопроголошений «спікер ДНР» (2015-2018). З 20 листопада 2018 р., після вбивства О. Захарченка, голова

терористичного угруповання ДНР. Голова «народної ради» ДНР (2015-2018). З 4 жовтня 2022 р. – виконуючий обов'язки ватажка ДНР.

Ігор Безлер (Бес), колишній підполковник російської ГРУ, один із безпосередніх очільників повстанських операцій у Криму і Україні. Вважав себе росіянином хоча був змішаного німецько-українського походження. Мешканець Горлівки, громадянин України, хоча згідно з окремими джерелами мав російське громадянство, професійний російський диверсант (у сер. 90-х рр. проходив навчання у Військовій академії ім. Ф. Держинського), підозрюваний у скоєнні низки найтяжчих злочинів на території України: жорстокі вбивства людей, захоплення державної влади, тероризм та ін. Відповідно до публічних даних української розвідки, перебуваючи на зв'язку з ГРУ в лютому 2014 року, переїхав до Криму, де допоміг організувати повстання. Відомий як один з польових командирів проросійських бойовиків при захопленні інфраструктур півострова навесні 2014 р. Повернувшись на Донбас, упродовж весни-літа 2014 р. очолював 3-тю окрему мотострілкову бригаду «Беркут» «ополчення Донбасу», контролюючи території Горлівки – Єнакієво – Макеєвки. Був причетний до збиття малазійського лайнера. Восени 2014 р. при нез'ясованих обставинах був виведений керівництвом російських спецслужб із Донбасу до Криму. Неодноразово повідомлялося про успішні замаху на Безлера-«Беса».

Павло Губарєв, український колабораціоніст з Росією, сепаратист, підприємець, політичний та громадський діяч терористичного угруповання ДНР. Учасник проросійських виступів в Україні 2014 р. Один із ватажків терористичного угруповання Новоросія, терорист. У березні 2014 року, із початком російської агресії проти України, був проголошений на мітингу «народним губернатором» Донеччини (до поч. серпня 2014 р.), агітував за приєднання Донецької області до Росії. Був затриманий СБУ, згодом обміняний. Був главою терористичної організації «Народне ополчення Донбасу» (до 12 травня 2014 р), очолював рух «Новоросія». З початку серпня 2014 р. був проголошений «начальником штабу ополчення» та «комендантом» міста Антрацит. Був начальником мобілізаційного управління міністерства оборони ДНР. З 28 січня 2016 р. був призначений

виконувачем обов'язків голови адміністрації Ясинуватої. З початком повномасштабного вторгнення у 2022 р. воює на боці РФ як навідник зенітної гармати.

Ігор Плотницький, український колабораціоніст з Росією, політичний та військовий діяч, самопроголошений очільник і голова ради «міністрів» терористичного угруповання ЛНР у 2014-2017 рр. З травня по серпень 2014 р. – міністр оборони ЛНР. 04 листопада, після оголошення результатів нелегітимних виборів, за якими І. Плотницький перемагає, проголошується главою ЛНР. В Україні визнаний терористом. Був змушений переховуватися у Росії після заколоту в ЛНР та зміщення його з посади Л. Пасічником.

Леонід Пасічник, ватажок, політичний та військовий діяч терористичного угруповання ЛНР (з листопада 2017 р.). Л. Пасічник – колишній український військовий діяч, співробітник СБУ (1993-2013), полковник СБУ, український колабораціоніст з Росією. З початком російсько-української війни перейшов на бік сепаратистів, отримав «звання» генерал-майор. З 9 жовтня 2014 року очолював «міністерство держбезпеки ЛНР». З 24 листопада 2017 р. Л. Пасічник виконував обов'язки «голови» ЛНР. З листопада 2018 р. став «головою» ЛНР.

Олексій Мозговий – український сепаратист, військовий діяч ЛНР, польовий командир угруповання «Призрак». За походженням – донський козак, був палким прихильником ідей «слов'янського братства». Близький соратник І. Гірка, наполягав на поверненні І. Гірка, оскільки на Донбасі «ніхто не може його замінити». Дистанціювався від В. Януковича і Партії регіонів, наполягаючи на тому, що українські олігархи, які очолювали цю партію, не служили інтересам людей. Під час поїздки до Москви, у інтерв'ю як очільник групи «Призрак» вказував, що до цього угруповання входять як місцеві та російські бойовики, так і іноземці з Німеччини, Болгарії та Словаччини. Як лідер

місцевого козацького ополчення координував дії проросійських козацьких груп, що працювали в східній Україні. В інтерв'ю О. Мозговий неодноразово відзначав такі загони, як наприклад, «Вовчу сотню», наголошуючи, що вони ведуть боротьбу з київським урядом на користь інтересів Росії. Був уповноважений Москвою брати зобов'язання з козацьких лідерів, таких як О. Можаяв («Бабай»), підтримувати зв'язки з Росією, щоб вони могли зберігати свободу дій у якості добровольчих воєнізованих формувань. Вбитий в результаті замаху у 2015 р.

Приватні військові компанії Кремля. Приватні військові компанії (ПВК) не є чимось новим у сучасному світі, який повний локальних конфліктів і нестабільних регіонів. Зазвичай під ПВК мають на увазі комерційне підприємство, яке пропонує спеціалізовані послуги з охорони або захисту будь-яких об'єктів, а також з розмінування, навчання, технічного обслуговування, збору розвідувальної інформації, стратегічного планування, логістики та консультування. Приватні військові компанії найчастіше використовуються там, де завдання непосильні для цивільних охоронних компаній, але з тих чи інших причин залучати регулярну армію немає можливості або недоцільно.

Клієнтом ПВК виступає держава, тому саме вона і несе відповідальність за протиправні дії приватних військових компаній у разі, якщо останні діяли за її вказівками, інструкціями або держава-клієнт здійснювала над ними ефективний контроль. Також приймаюча держава несе відповідальність за діяльність ПВК на своїй території. Вона повинна стежити в межах своєї юрисдикції за дотриманням співробітниками ПВК прав людини і в разі їх порушення забезпечувати ефективне розслідування та покарання. У свою чергу, держава місця реєстрації ПВК зобов'язана забезпечити загальний контроль за діяльністю ПВК, а також питань, пов'язаних з ліцензуванням та навчанням, і в межах своєї компетенції залучати юридичних осіб, які порушили норми міжнародного гуманітарного права і прав людини до юридичної відповідальності.

З точки зору міжнародного права, співробітники ПВК є цивільними особами, тому в цілому ряді випадків їх діяльність можна було б розглядати як «найманство». Щоб уникнути цього, на ПВК накладені серйозні обмеження. Зокрема, ПВК не мають права брати участь в бойових діях у складі регулярних збройних формувань. Але вони мають право застосовувати зброю для самозахисту і забезпечення безпеки ввірених їм об'єктів, майна і людей. Однак у реальному житті грань між ПВК і найманцями дуже тонка і з точки зору міжнародного права все залежить від завдань, які виконуються цими особами.

Історія російських ПВК бере початок з 90-х років, коли перші так звані «російські добровольці» виїхали воювати до Югославії. Серед них був і офіцер ФСБ І. Стрелков-Гіркін, який відомий нам по захопленню м. Слов'янськ на Донбасі навесні 2014 року, і який звинувачується в причетності до знищення малазійського Боїнга МН17 в небі над Донбасом 17 липня 2014 року.

У випадку з Югославією можна сміливо стверджувати, що виїхати за кордон з бойовим спорядженням і брати участь в бойових діях росіяни не могли без санкції російського керівництва. За деякими даними, в 1992-1995 рр. на території Боснії постійно діяли кілька сотень «російських добровольців», які застосовують тактику розвідувально-диверсійних груп. Основу загону склали бійці охоронної фірми Санкт-Петербурга під назвою «Рубікон». Без участі російських спецслужб і російської влади їхня діяльність була б неможливою.

За такою ж схемою, під виглядом «добровольців, натхнених ідеями захисту інтересів Росії», Кремль відправляв пов'язаних зі спецслужбами РФ найманців в Придністров'я і Нагірний Карабах, а пізніше і в Грузію, Крим, Донбас, і Сирію.

Варто зазначити, що на тлі такої незаконної військової діяльності, російські військові фахівці неодноразово з'являлися в різних абсолютно легальних ПВК. Зокрема, росіяни активно задіяні при охороні судів від сомалійських піратів. Також вони працювали в західних ПВК під час американської кампанії в Іраку. Але це були іноземні ПВК і громадяни Російської Федерації були присутні в них як приватні особи.

Однією з найгучніших російських ПВК є **«Приватна військова компанія Вагнера» (або «група Вагнера»)**, яка є закритою воєнізованою структурою, табір підготовки якої розташований у селищі Молькіно Краснодарського краю на полігоні 10-ї бригади спеціального призначення Головного розвідувального управління ГШ РФ. З великою часткою ймовірності можна припустити, що тут реалізований механізм створення добровільних загонів резервістів ГРУ ГШ Росії. Видання WSJ називає творцем і натхненником «ПВК Вагнера» наближеного до Путіна бізнесмена Євгена Пригожина. Саме він контролює «групу Вагнера», яку підтримує

Євген Пригожин

російський уряд. У 2022 р. під час повномасштабного вторгнення в Україну, Є. Пригожин особисто відвідував російські колонії, вербуючи ув'язнених до ПВК для участі у війні проти України.

Очолює «ПВК Вагнера» підполковник псковської бригади спецназу ГРУ Дмитро Уткін. 2002 року він потрапив до Єдиного державного реєстру юридичних осіб як командир військової частини 75143 в Пскові. Звільнившись в запас у 2013 році, Д. Уткін поїхав до Сирії разом з іншими

Дмитро Уткін (Вагнер)

ветеранами-силовиками, щоб воювати на боці президента Башара Асада як частина «Слов'янського корпусу» – російської групи найманців. Там в жовтні 2013 року ці фірми мало не потрапили в оточення повстанців і змушені були повернутися до Москви. Керівництво «Слов'янського корпусу» потім засудили на три роки колонії загального режиму за статтю про найманство.

Майже відразу після повернення в Росію Д. Уткін відправився в Україну на чолі власної групи найманців. Цей загін назвали «групою Вагнера» – такий позивний Д. Уткін нібито вибрав з симпатії до ідеології Третього рейху, так як Ріхарда Вагнера вважають улюбленим композитором Адольфа Гітлера. Ветеранів «Слов'янського корпусу» бачили як у Криму в лютому 2014 року, так і потім на Донбасі, де вони воювали на боці російських бойовиків. За інформацією російських ЗМІ, загін Вагнера міг бути причетний до вбивства кількох польових командирів т.зв. «ЛНР».

У «ПВК Вагнера» все організовано, як в спецназі – прибуття, співбесіда, вивчення, карантин, інтенсивна спецпідготовка, іспит і відправка на завдання. При цьому, першим пріоритетом є принцип збереження інформації в таємниці. За численними матеріалами у пресі можна судити про те, що основним завданням «ПВК Вагнера» на той час була підготовка бійців для війни в Сирії та їх відправка. Очевидно, вони склали кістяк загонів сухопутних операцій, які воювали під маскою добровольців на стороні Асада.

За даними різних журналістських розслідувань, ПВК Вагнера брала безпосередню участь під час окупації й анексії Криму Російською Федерацією в 2014 році.

Після анексії Криму і початку військової інтервенції Росії на Донбасі, ПВК Вагнера була помічена на сході України. У жовтні 2015 року про групу Вагнера написала «Фонтанка». З посиланням на анонімні джерела видання

повідомило, що колишніх найманців зі Слов'янського корпусу бачили на Донбасі в якості самостійного загону. Про участь групи Вагнера в боях на боці терористичних організацій «ДНР» і «ЛНР» наприкінці 2015 писала і The Wall Street Journal. Сьогодні бере участь у повномасштабній війні проти України на боці РФ.

Іншою «сірою» структурою є московська ПБК «E.N.O.T. Corp». На відміну від ПБК Вагнера, ця компанія має свій сайт, де розмістила невелику інформацію про себе.

«E.N.O.T. Corp» займається нібито військово-патріотичної роботою і збором допомоги для «Новоросії». Однак, інші матеріали свідчать про причетність «E.N.O.T. Corp» до військових операцій в зоні АТО – зачистці бойовиків в Антрациті, бойових діях на стороні терористів і супроводі «гуманітарних» конвоїв. До діяльності ПБК причетний А. Бородай, який безпосередньо пов'язаний з російською ФСБ.

Компанія має в своєму розпорядженні арсенал зброї, можливість навчання стрільбі, саперній справі, питання розвідки і планування бою. Досить імовірно, що військово-патріотична і гуманітарна складова діяльності «енотів» є елементом маскуванню основних завдань – спеціальних операцій з поставки зброї і матеріальних засобів для луганських бойовиків і участі в бойових акціях.

У самій ПБК «E.N.O.T. Corp» відкрито говорять про участь своїх членів у бойових діях на Донбасі. Ця ПБК навіть була співзасновником так званого «Союзу добровольців Донбасу», очолюваного О. Бородаєм. Нещодавно в «E.N.O.T. Corp» заявили про вихід із «СДД». «E.N.O.T. Corp» має нагородні грамоти як від окупаційної «влади» на Донбасі, так і від російських державних органів.

Очевидно, що без санкції Кремля і ФСБ організація «E.N.O.T. Corp» не могла б брати участь у війні на Донбасі і забезпечувати правопорядок на окупованих Росією територіях Донбасу.

За даними з конфіденційних джерел, куратори ПБК «E.N.O.T. Corp» займалися вербуванням терористів з Донбасу до Сирії. Є інформація, що з окупованих регіонів України виїхало від 700 до 1000 бойовиків. Для мотивації донецьким бойовикам пропонувалося російське громадянство, зняття судимостей, пристойні зарплати (від 90 до 250 тис. руб.). При цьому, бойовикам рекомендувалося їхати «захищати Росію» не тільки в Сирію, але і в Таджикистан і Нагірний Карабах, де складна обстановка і в будь-який момент може початися загострення.

У 2015 році ЗМІ написали ще про одну російську ПБК, яка брала участь у бойових діях на Донбасі. Тоді в соціальних мережах з'явилися

фотографії співробітників ПБК «МАР» зі своїми прапорами біля в'їзду в Донецьк і селище Спартак, де проходила лінія фронту.

ПБК «МАР» має свій сайт в інтернеті, на якому говориться, що предметом діяльності ПБК є приватна військова діяльність. Крім того, на сайті зазначається, що метою компанії є отримання прибутку з надання приватних військових послуг.

У статті «Захист російськомовного населення на території суміжних держав» на сайті ПБК «МАР» прямо вказується, що вона бере участь у бойових діях на Донбасі на стороні російських бойовиків.

Незаконна діяльність російських найманців у Криму, на Донбасі та в Сирії не обмежується перерахованими вище ПБК. За даними міжнародної волонтерської спільноти InformNapalm, так чи інакше за межами Росії негласно діють й інші російські ПБК.

4.10. Питання до розділу 4. Російська гібридна війна проти України

1. Якими є політичні чинники, що призвели до рішення державного керівництва Російської Федерації розв'язати проти України гібридну війну?

2. Охарактеризуйте концептуальні основи проросійського сепаратизму, виражені у доктринах «Південно-Східноукраїнської автономії», «Новоросії», «Донецької (Луганської, Одеської, Харківської і т.п.) республіки».

3. З чого і коли розпочалась сучасна російська гібридна війна проти України?

4. Охарактеризуйте хід військових і політичних подій впродовж:

- кінця лютого 2014 р.
- березня 2014 р.
- квітня 2014 р.
- травня 2014 р.
- червня 2014 р.
- липня 2014 р.
- серпня 2014 р.
- початку вересня 2014 р.
- вересня 2014-лютого 2015 рр.
- лютого 2015-січня 2017 рр.
- весни 2017-лютого 2022 рр.
- 24 лютого 2022 р. і до теперішнього часу.

5. Яку роль у підтримці «гібридної війни» проти України відіграє:

- вище державне керівництво Російської Федерації;
- російські силовики;
- російські олігархи;

- «внутрішнє коло» В. Путіна.
- середні та нижчі страти російського суспільства;
- російські «електоральні султанати»;
- російське парамілітарне середовище і найманці;
- військовослужбовці збройних сил РФ.

6. Якими мотиваціями керувалось вище державне керівництво РФ, ініціюючи гібридну війну проти України?

7. Хто входить до російського політичного «крила війни»?

8. Яку роль у гібридній війні проти України відіграли російські:

- сухопутні війська;
- повітряно-десантні війська;
- військово-морський флот;
- росгвардія;
- повітряно-космічні сили;
- сили спеціальних операцій;
- парамілітарні структури;
- російські (проросійські) агенти;
- приватні військові компанії.

РОЗДІЛ 5. МОДЕЛЬ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ГЕРАСИМОВА

Чимало сучасних західних експертів погоджуються, що в основі російської військової стратегії відносно України закладено аналітичну основу, відому як модель генерала В. Герасимова, начальника генерального штабу Російської Федерації. Основна теза В. Герасимова полягає в тому, що сучасний конфлікт істотно відрізняється від парадигми Другої світової війни і навіть конфліктів часів холодної війни. Взаємін оголошених воєн, суворого розмежування військових і невійськових зусиль і великих мас звичайних сил з боку усіх воюючих сторін для сучасних конфліктів характерно неоголошення воєн, гібридні операції, у яких поєднуються військові і невійськові дії, а також менші, проте засновані на точних операціях збройні сили. В. Герасимов, аналізуючи американський і європейський досвід у війні в Перській затоці, операції «Іракська свобода», втручання в Лівії, зазначає, що політичні, економічні, культурні та інші невійськові фактори відіграють вирішальну роль. Навіть гуманітарні операції слід розглядати як частину нетрадиційних воєнних операцій.

Модель Герасимова є корисною конструкцією для аналізу дій Росії в Криму і Україні, тому що робить очевидним, що політичні, економічні зусилля і розвідка передують військовим діям (а іноді навіть замінюють їх). Його пояснення припускає, що держава, яка практикує нетрадиційну воєнну кампанію, мусить контролювати каталізатори і кризи, які ведуть до ескалації і вирішення, а не просто реагувати на події. У 2014 році в кампаніях у Криму і Україні Росія фактично контролювала і здійснювала сильний вплив на хід і темпи багатьох головних подій.

Повалення В. Януковича і загроза збройних дій з боку жорсткої опозиції призвело до рішення з боку Росії силою нав'язати Україні свою волю. На початку конфлікту Росія концентрує увагу на Криму. Пізніше, після того, як відбулась анексія Криму, пріоритети В. Путіна змінились до забезпечення російського впливу і контролю над Східною Україною, частково для підтримки сухопутного коридору до Криму. **В той час як початкові етапи моделі Герасимова – приховане входження і ескалація – є спільними і для Криму, і для Східної України, на більш пізніх стадіях маємо дещо відмінні сценарії: один – для Криму, а інший – для Донбасу.**

5.1. Анексія Криму.

Етап 1. Приховане проникнення. На кінець 1990-х рр. деякі впливові представники російської еліти сформулювали і почали всерйоз розглядати певний кошмарний для них сценарій: НАТО розширяється на схід від

Німеччини до кордонів Росії. Коли уряд України прийняв пропозицію про включення до західних асоціацій, російські стратеги, включаючи В. Путіна, ініціюють плани щодо забезпечення контролю Москви над Східною Україною і особливо Кримом – домом ключової військово-морської бази – Чорноморського флоту. Отже, ще напередодні нового тисячоліття росіяни почали здійснювати прихований тиск на Крим і Україну. В майбутньому спроби Києва укласти економічний союз з країнами Західної Європи стануть каталізатором, що підштовхне режим В. Путіна до більш напористої стратегії.

Дії Росії проти України почалися насамперед з її дипломатичного тиску на уряд президента В. Януковича, що призвело до різкої зміни рішення щодо інтеграції в ЄС, що й були публічно декларовано 21 листопада 2013 року, коли уряд В. Путіна підштовхнув В. Януковича відступити від заявленого наміру України підписати угоду про асоціацію та угоду про вільну торгівлю з ЄС. На цей момент російський уряд ще не визначився остаточно щодо тієї драматичної політики, яку було ініційовано дещо згодом, тому що уряд В. Януковича виконав бажання Москви. Дипломатичний тиск і контакти з провідними українськими ліддерами також привели до того, що парламент відхилив законодавство, що дозволило б колишньому прем'єр-міністру Ю. Тимошенко покинути країну. Але до кінця місяця зростання народного протесту проти влади В. Януковича призвело до застосування насильства в спробі розігнати натовпи. Проте чисельність протестуючих тільки зросла. В результаті Євромайдан зажадав більш тісних зв'язків із Заходом, а пов'язаний з ним Автомайдан зажадав повного зняття В. Януковича. Криза стимулювала застосування Росією для досягнення своїх цілей в Україні «війни нового покоління».

Фаза прихованого проникнення включала ключові дипломатичні і економічні кроки. На 16 грудня, за результатами візиту В. Януковича до Москви, уряд В. Путіна оголосив про надання Україні 15 млрд. доларів кредитів і суттєві знижки на імпортований природний газ. Ці дії були спрямовані на фінансову вразливість України і подаються як одна з основних тем путінської інформаційної війни – що вирівнювання відносин з Росією приносить економічну вигоду для всіх українців. На противагу цьому ЄС і МВФ закликав Україну боротися з її борговими проблемами через програми жорсткої економії, які безперечно, будуть непопулярними в населення.

Судячи з усього, російські експерти вдало оцінили, що на різдвяні свята опір населення до уряду Януковича зменшиться, і агенти Путіна спробували використати це, намагаючись полегшити переговори між президентом і його опонентами. Один раз, знову-таки, ймовірно, Росія

опинилася на межі досягнення своєї мети. Але до середини січня 2014 року наростаючі протести привели Партію регіонів Януковича до прийняття законів, спрямованих проти демонстрантів, із загрозою за участь у протестних акціях отримати суворе покарання, включаючи тюремне ув'язнення і штрафи. Упродовж наступного місяця за результатами насильницьких зіткнень загинуло шість демонстрантів і більше двохсот потрапило у в'язницю.

Етап 2. Ескалація (20-22 лютого). Інформаційна війна, головним чином у вигляді агресивної пропаганди проти Києва, поряд з дипломатичними і політичними зусиллями, всерйоз почалася на початку лютого. Кримські татари, що опротестували рішення місцевих депутатів, які, в свою чергу, маркували протести в Києві як фашистські – головний аргумент інформаційної кампанії В. Путіна. Асоціюючи прозахідну фракцію в Україні як фашистів і нацистів, російські аналітики декларували превентивну війну за законність в Україні. Оскільки криза поглиблюється, Москва почала розгортати подвійні зусилля, постійно приймаючи участь в політичному хаосі в Києві та докладаючи більш цілеспрямованих зусиль, щоб використати цю ситуацію для спрощення російської кампанії проти Криму.

Слідом за невдачами В. Януковича в кінці лютого російське ГРУ надсилає кілька сотень спецпризначенців 45-го полку в Крим створити «народне повстання», спрямоване на сприяння приєднанню півострова до Росії. Одночасно агенти ГРУ здійснюють масовий підкуп місцевого російського населення, щоб отримати підтримку для анексії. Під час цієї фази метою Росії було створити політичні умови, необхідні для подальших рішучих дій військових і напіввійськових груп.

20 лютого в Києві в результаті кровопролитного апогею кризи було вбито кілька десятків демонстрантів. Уряд В. Путіна в умовах цієї політичної невдачі вдався до сильного дипломатичного і економічного тиску, спрямованого на розкол політичної опозиції в Україні. Але опозиція в Києві виявилась сміливішою і перейшла до переговорів з оточенням В. Януковича. 21 лютого, згідно з угодою, за посередництва Росії, Франції, Німеччини і Польщі (хоча Росія не підписувала резолюцій документ), Україна зобов'язалась провести наприкінці року президентські вибори, а на початку березня сформувати уряд національної єдності. Країна мала повернутися до конституції 2004 року, з подальшим скороченням повноважень президента. Але В. Янукович у ту ніч утік з країни, а потім з'явився в Росії.

Як вказано в повідомленні ООН, з боку влади неодноразово застосовувалось відверте насильство паралельно з широким спектром

порушень прав людини, включаючи викрадення, тортури і вбивства. Наприклад, наприкінці січня було викрадено і побито двох активістів: Юрія Вербицького і Ігора Луценка. Поранених, їх залишили в лісі, де від переохолодження Ю. Вербицький помер, а І. Луценко зумів повернутися в безпечне місце.

У той час, як у Києві Росія зазнала політичної невдачі, В. Путін робить надзвичайно серйозний дипломатичний крок відносно Криму. Депутат кримського парламенту Володимир Кличников закликав до конституційних змін і референдуму про стан Криму, запропонувавши «звернутися до президента і законодавчих зборів Російської Федерації бути гарантами недоторканності статусу Кримської автономії та прав і свобод кримчан». Депутат Володимир Константинов одразу заявив, що Крим може відокремитися від України в разі ескалації напруженості в подальшому. Це викликало відповідну реакцію з боку Рефата Чубарова, який відповів: «Це наша земля, наша країна. Ми не допустимо, щоб це відбулося. Це крамола». Як і раніше, Росія намагалася (і, судячи з усього, їй це вдалося серед населення півострова) захопити моральну перевагу в боротьбі за законність, характеризуючи дії київського уряду як фашистського.

Продовження конфлікту дало можливість Росії розпочати відкриту діяльність, спрямовану на його ескалацію. Ця стадія характеризується головним чином різким посиленням дипломатичного і економічного тиску.

Відповідно до моделі Герасимова в Криму розпочинався третій етап, початок конфліктної активності. Східна Україна в цей час залишалася ще на стадії ескалації, перейшовши на наступну, третю стадію аж після анексії Криму. Отже, надалі спочатку проаналізуємо третю-шосту стадії розгортання схеми Герасимова в Криму, після чого розглянемо ці ж стадії на сході України.

Російські операції в Криму

Етап 3. Початок конфліктної активності (22-26 лютого 2014 р.). Ця фаза характеризується мобілізацією активних опозиційних сил, включаючи демонстрантів і озброєних ополченців. Некінетичні чинники продовжували відігравати основну роль у вирішенні конфліктів, але вже починають діяти нерегулярні озброєні сили, як внутрішні, так і імпортовані зовнішні прихильники. Крім того, Росія збільшила темп і видимість своєї стратегічної мобілізації у районах, прилеглих до проблемних регіонів.

Замість того, щоб відступати під російським тиском, в Києві парламент голосує за імпічмент В. Януковича. Тимчасовим президентом призначено О. Турчинова, колишнього спікера парламенту. Лідери опозиції вирішили провести майбутньою весною президентські вибори. Партія регіонів

В. Януковича почала дистанціюватися від поваленого президента, деякі з його союзників і колишніх міністрів були заарештовані. Ці події викликали проросійські демонстрації в Криму, а російські збройні сили з Південного округу почали мобілізацію та підготовку до розгортання в регіоні. На сході України і в Криму проросійські демонстранти таврують новий режим в Києві, як фашистський. Дискредитація реформаторів Києва як фашистів стає ключовою темою путінської інформаційної кампанії, Росія почала максимально активно впливати, організовувати і навіть проводити протести.

Прозахідна влада в Києві переживає короткий період триумфу. Розпочинається розформування «Беркута» – елітного поліцейського підрозділу, який був звинувачений у смертях протестуючих. Уряд В. Путіна відповів на це, розпалюючи кризу в Криму.

Етап 4. Криза (27 лютого – 15 березня). Упродовж кризової фази російська стратегія передбачала початок явних військових дій, а також ембарго або аналогічні економічні заходи. В залежності від того, з чим доводилося мати справу, Росія або підтримувала, або ж активно скеровувала проросійські демонстрації і насильство в Криму. Одразу ж після того, як український парламент прийняв законопроект, за яким російська мова втрачала статус офіційної, проросійські групи в Криму почали мобілізацію бойовиків. Невідомі озброєні групи – більшість аналітиків вже тоді дійшли висновку, що це були російські спецназівці і диверсанти – розпочали військові операції по захопленню аеропортів і взяттю під контроль півострова. З Росії підійшли військові активи, в тому числі колісні бронетранспортери і вертольоти. Неідентифіковані бойовики в Криму почали використовували російські військові транспортні засоби, але при цьому вони приховували свою причетність до російських військових. Водночас Москва заперечує будь-яку власну участь у подіях. Підтримку неопізнаним військам здійснюють місцеві ополченці. Незважаючи на початкові відмови, штаб Чорноморського флоту Росії в Севастополі пізніше визнав, що його війська перейшли в Крим, щоб забезпечити порт. На 6 березня, російський Чорноморський флот блокував українські кораблі в Новоозерному, озеро Донузлав. Росія також досягає ефективної ізоляції регіону за допомогою військових демонстрацій уздовж українського кордону. 9 березня уряд Києва підтвердив, що він не має наміру відправляти до Криму українські військові сили. Наступні кілька днів були відзначені оточенням і ізоляцією українських військових частин на їх базах і мобілізацією політичної підтримки з метою зміни діючого в Криму адміністративного режиму. Мер Севастополя був замінений на російського громадянина Олексія Чалого.

1 березня парламент Російської Федерації схвалив звернення президента В. Путіна щодо використання збройних сил в Україні для захисту російських інтересів. Новоставлений проросійський мер Севастополя починає наполягати на тому, що він підтримує народну резолюцію, згідно з якою Крим більше не буде виконувати рішення незаконного київського режиму. Незабаром після цього депутати кримського парламенту оголосили новий план заходів для досягнення більшої автономії для регіону. Уряд В. Путіна втрутився, оголошуючи міжнародному співтовариству, що Москва буде підтримувати «більший федералізм» в Україні. У березні Комітет у справах СНД Державної Думи оголосив про плани затвердження нових правових процедур щодо включення територій до Російської Федерації. Ця заява була синхронізована із заявою Криму про бажання увійти до складу Росії, це було явним використанням політичної заяви як каталізатора для сепаратизму в регіоні.

Дипломати Путіна в цей час тримали міжнародне співтовариство в напрузі, готуючи на початок березня мирні переговори в Парижі. Але цей захід слугував лише для подальшої московської кампанії із дезінформації проти київської влади, тому що російський міністр закордонних справ С. Лавров відмовився від зустрічі з міністром закордонних справ України А. Дешицею, стверджуючи, що він представляє незаконний уряд. На запитання, чи зустрічався він з представником України, С. Лавров тоді дозволив собі відповісти: «Хто це? Я нікого не бачив». Цей спосіб було повторено 6 березня, коли де-факто кримський прем'єр С. Аксьонов відмовився вступити в переговори з Києвом на тій підставі, що уряд там був нелегітимним.

Під час кризової фази стратегія Росії передбачає ембарго та інші економічні санкції. 7 березня Газпром оголосив, що він може призупинити обслуговування, якщо Україна не оплатить свої попередні борги за природний газ та не профінансує поточні поставки. Це було очевидним використанням економічного шантажу з метою розколу Криму і України.

Розраховуючи привернути увагу західних лідерів, 8 березня Росія оголосила, що вона розглядає ймовірність завершення своєї участі у Договорі скорочення стратегічних озброєнь (START – Strategic Arms Reduction Talks) у відповідь на продовження американської і європейської агітації щодо України. Метою було показати Заходу, що в той час, як питання України може мати якусь вагу в стратегічних доктринах НАТО, для Росії воно становить життєво важливий інтерес. Як виявилось, в майбутньому дійшло навіть до ядерних погроз з боку В. Путіна.

Етап 5. Вирішення (16-19 березня). У ході вирішення конфліктів військові операції досягають свого апогею в момент вирішальної поразки будь-якого із воюючих супротивників. Після того, як політичні цілі досягнуті, лідери зі стану переможців переходять до наступного етапу – відновлення миру – як способу демонстрації успішного вирішення своїх претензій.

За більш ніж три тижні конфлікту, росіяни домоглися капітуляції всіх 190 українських баз в Криму без єдиного пострілу. 16 березня Тимчасовий уряд Криму провів референдум з питання відділення від України і приєднання до Росії. За його результатами було оголошено, що майже 97 відсотків населення Криму підтримало такі прагнення, що видається неможливим, враховуючи етнічний та мовний розподіл на півострові. Через два дні В. Путін підписав закон, згідно з яким Крим було включено до Російської Федерації. В реакціях уряду України, ЄС, G7 і Сполучених Штатів жорстко було декларовано, що вони не визнають результатів незаконного референдуму. Венеціанська комісія також постановила, що це незаконно. 19 березня кілька сот членів «кримської самооборони», очолюваних російськими агентами, штурмували штаб українського Військово-морського флоту в Севастополі і ненадовго затримали контр-адмірала Сергія Гайдука. Українські війська відійшли без насильства, над захопленими установами піднято російський прапор. У той же день урядовці в Києві оголосили про плани стягнути двадцять п'ять тисяч українських військових з Криму і про свій вихід із СНД.

Смілива гра, здавалося, окупилася. Західні держави відповіли погрозами санкцій, одночасно закликаючи Росію «відтягнути свої війська» замість того, щоб наполягати на поверненні українського суверенітету над Кримом. Навіть Київ, було схоже, швидко відволікається на події в Східній Україні. Кримська анексія, здавалося б, стала доконаним фактом.

Етап 6. Відновлення миру (19-31 березня). 31 березня 2014 року прем'єр-міністр Росії Д. Медведєв відвідав Крим і обіцяв істотну економічну допомогу, відзначаючи початок відновлення мирного життя в Криму. Напруженість в регіоні швидко знижувалася, і російські бізнес-лідери діяли швидко, щоб допомогти інтеграції регіону в російську економіку. У той же час, лідери Росії, України і Заходу зосередили увагу на питанні Східної України, фактично погоджуючись на замороження кримського питання.

5.2. Російська інтервенція до Східної України

Етап 3. Початок конфліктної активності (1 березня – 1 серпня 2014 р.). Українські офіційні особи звинуватили Росію в наданні допомоги

сепаратистам. Міністр закордонних справ А. Дешиця зазначив, що солдати, які захопили урядові будівлі, використовують російські бойові гвинтівки, а не українську зброю.

Упродовж березня і квітня проросійські демонстранти поширились на увесь регіон Донбасу, захопивши урядові будівлі в Донецьку, Луганську, Слов'янську, Харкові, Краматорську, Горлівці, і азовський порт Маріуполь. Українські і західні джерела стверджують, що на чолі абсолютної кількості демонстрацій стояли російські диверсанти і спецназівці-ГРУшники. Деякі спостерігачі твердять, що Росія направляла спеціальних оперативників, які діяли в ролі місцевих агітаторів, окремі з яких навіть були ідентифіковані в різних містах під час кризи. І хоча демонстранти виражали сепаратистську ідею, яка представляла значну частину жителів регіону Донбасу (про включення їх до складу Російської Федерації), подальший аналіз ясно показує, що організаторами цього руху були російські агенти, і що відносно мало українців дійсно співчували демонстрантам.

Ключова тактика російської нетрадиційної війни передбачає підкуп або залякування, щоб змусити місцевих чиновників відмовитися від своїх посад. 12 квітня бойовики, швидше за все на чолі з російськими агентами, увірвалися до будівлі Донецької обласної міліції, примусивши її начальника піти у відставку. 16 квітня демонстранти захопили будівлю місцевої адміністрації, 27 квітня – телевізійну станцію. За допомогою Росії вони згорнули український телефір, замінивши його російським телебаченням.

Подібним чином проросійські бойовики увірвалися у громадські будівлі в Слов'янську, де мер Неля Штепа, погоджуючись із вимогами нападників і визнаючи російський контроль за цією операцією, публічно закликала до її продовження. При цьому вона була затримана і замінена В'ячеславом Пономарьовим. Коли ж бойовики пішли на захоплення місцевого управління міліції і захопили там зброю, урядові сили пішли у контрнаступ (13 квітня) і станом на 5 липня відбили місто.

Співробітники міліції в Горлівці також перейшли на бік наступаючих повстанців, у той час як начальник міліції був схоплений і побитий. Депутат міської ради Володимир Рибак був схоплений міліцією, а потім убитий. У липні українські сили відбили місто.

Тиску також зазнали українські збройні сили. В цей період було декілька випадків, коли агресивно налаштовані місцеві жителі зупиняли військові колони, наприклад, української 25-ї повітряно-десантної бригади. У одному із випадків, зі слів бойовиків, здався у полон невеликий бригадний підрозділ, після чого були захоплені його бойові броньовані машини. В іншому випадку конвой був змушений вивантажити свою зброю і передати

свої журнали, перш ніж натовп дозволив продовжити рух. За наслідками цих епізодів українська влада розформувала бригаду.

Іншою характеристикою нетрадиційної війни є використання напіввоєнізованого місцевого ополчення, заколотників з числа місцевої влади та імпортованих бойовиків. До Східної України росіяни завезли чимало іноземних воєнізованих груп, у тому числі батальйон «Вовча сотня» – напівформалізоване угруповання кубанського козацтва, яке відоме ще з часів його участі у російсько-грузинській війні 2008 року. На сході України, однак, ця група не була розгорнута як допоміжна до основних сил РФ. Замість цього, вона воювала як напіввоєнізоване формування в умовах відсутності звичайних російських збройних сил. Члени групи публічно стверджували, що вони прийшли в регіон із своїх власних ініціатив з ідеологічних причин, захищати православ'я і російський режим. Але в інтерв'ю журналу «Time» їх представниками визнано, що вони фінансуються, оснащені і розгорнуті російським урядом. Очолював їх Євген Пономарьов, громадянин Росії.

У середині квітня київська влада розпочала контратаку проти ДНР-рівських сепаратистів. Але наступ швидко заглох, подекуди повідомлялось, що українські військові відмовлялися відкривати вогонь у своїх співгромадян та про окремі випадки дезертирства. Іншим українським силам просто не вистачало бойової потужності, щоб подолати опір проросійських бойовиків. Наприкінці квітня урядові війська розпочали другий раунд атак з перемінним успіхом з-під Маріуполя та північно-східніше від Донецька. Для боротьби з міцно вкоріненими бойовиками в Слов'янську і Донецьку урядові війська розпочинають блокаду, спрямовану на ізоляцію заколотників. Але, будучи на цей час вже серйозно підсиленими російськими військами, фахівцями спецслужб та військовим обладнанням, повстанці продовжували захоплювати будівлі і утримувати свої позиції на всій території Донбасу. Бійці суворішали, звинувачення про тортури запалили пристрасті з обох сторін. У кінці квітня В'ячеслав Пономарьов, проросійський мер Слов'янська, погрожував убити заручників, у тому числі американського журналіста, якщо будуть атаковані його сили.

24 березня Росія була виключена з G8, що ознаменувало намір міжнародної спільноти застосувати дипломатичний і економічний тиск на Москву через її діяльність в Україні. Відповідь В. Путіна полягала у тому, щоб відхилити цей намір публічно, але він також застосував дипломатичну стратегію, яка полягала у спробі зберегти співпрацю із західними державами. Росія бере участь у чотирьохсторонніх переговорах в Женеві (США, ЄС, Україна, Росія), де 17 квітня було вироблено широку угоду про деескалацію.

Проте ця заява не відповідала дійсним намірам Росії, через що вона продовжила інтервенцію на Сході України.

Коли київський уряд почав «антитерористичну» операцію і в середині квітня активно відвойовував адміністративний контроль над установами і районами, захопленими проросійськими «сепаратистами», російський спецназ і агенти спецслужб продемонстрували іншу ефективну тактику. Уряді випадків, оскільки урядові сили з механізованими бойовими машинами прибували на місця оперативних дій, маси проросійських громадян оточували броньовані автомобілі, щоб діяти в якості живого щита, перешкоджаючи їх руху. Тоді російські спецпризначенці нападали і роззброювали українських солдатів. Деморалізовані солдати, відрізані від поставок і в умовах нечітких наказів, утримувалися від стрілянини і виконували вимоги щодо їх відведення після того, як були остаточно позбавлені спроможності оборонятися. В інших випадках урядові війська самотійно приймаючи рішення, більш успішно захищались самі і рятували своє обладнання від атак.

У той час, коли чиновники в Києві намагалися знайти спосіб протистояти російській агресії на сході, формується добровольчий рух опору з більш ніж двадцяти тисяч добровольців. Лунають закликали до формування нової сучасного української армії. Паралельно в Дніпропетровську олігарх Ігор Коломойський сформував приватну армію, ціллю якої проголошено протидію російській агресії.

Напередодні президентських виборів в Україні уряд оголосив відновлення призову на військову службу у відповідь на агресію Росії. 2 травня в Одесі загинуло близько сорока проросійських активістів, яких прокиївські лоялісти заблокували в будівлі, після чого її було підпалено. Росіяни засудили цей інцидент, наполягаючи на тому, що мав місце навмисний акт репресій, погоджений з владою із Києва.

11 травня у самопроголошених Донецькій і Луганській народних республіках було проведено референдуми, згідно з якими оголошено народну підтримку незалежності від Києва та приєднання до Росії, по аналогії з тим, як відбувалось у Криму. Незважаючи на протидію Росії, в Україні все-таки проводяться президентські вибори, за результатами яких впевнену перемогу здобуває П. Порошенко. Незважаючи на заяву В. Путіна про те, що він буде співпрацювати з новим лідером України, відносини швидко погіршилися. П. Порошенко підписує торгові угоди з ЄС, а в червні Росія перекрила експорт природного газу до України, стверджуючи, що Україна не отримає подальших поставок, доки не заплатить за минулі.

22 травня донецькі і луганські сепаратисти оголосили про утворення на територіях південної та східної України так званої Новоросії. При цьому вони оголосили, що на цій території російське православ'я стає державною релігією, і що приватні компанії будуть націоналізовані.

Наприкінці весни і на початку літа спостерігалось збільшення темпів перестрілок, але дії залишаються відносно невеликими за масштабами і з малими втратами з обох боків. Щоправда, одразу ж наявність у сепаратистів російського протиповітряного озброєння нейтралізувало українську перевагу в повітрі. Остаточно це стало зрозуміло вже на середину червня, коли було збито транспорт Іл-76, на якому загинули сорок дев'ять військовослужбовців, які були на борту.

Бойовики продовжували нарощувати свою присутність, допоки урядова контратака набирала обертів. З 1 липня, після тижневого одностороннього припинення вогню, урядовий контрнаступ відновився, було швидко відбито кілька міст, в тому числі 5 липня Слов'янськ. Нові урядові атаки завдали проросійським бойовикам важких втрат, деякі повстанці розпочинають втечу. Боротьба посилюється до середини липня, урядові сили захоплюють більше міст і поступово відтісняють бойовиків в їх оплоти – Донецьк і Луганськ.

17 липня на сході України розбився малайзійський лайнер, загинули 283 пасажери і 15 членів екіпажу. Одразу ж головною версією стало, що літак постраждав від ракети земля-повітря, яку випустили бойовики-сепаратисти. Жахлива втрата і подальше перешкоджання роботі незалежних експертів призвело до посилення дипломатичної ізоляції Росії і економічних санкцій проти В. Путіна і його прихильників. Проте, Москва продовжувала агресивну підтримку сепаратистів, тим більше, коли їх тактична ситуація погіршилася.

Етап 4. Криза (1-31 серпня). У серпні 2014 року відбулося відкрите вторгнення регулярних підрозділів Збройних Сил Російської Федерації на територію України без оголошення війни. Внаслідок цієї агресії частини територій Донецької та Луганської областей опинилися під окупацією. Озброєні угруповання сепаратистів облаштували свої позиції в великих містах і населених пунктах на сході України, деякі джерела стверджували, що російські збройні сили у їх окремих структурах становили 15-80 відсотків. Російські бронетранспортери, артилерія і обладнання ППО заповнили увесь театр конфлікту, але Москва продовжувала заперечувати свою участь, як це було в Криму.

Цей факт досі всіляко приховується Російською Федерацією, яка намагається замаскувати свою агресію під так звану «громадянську війну» в

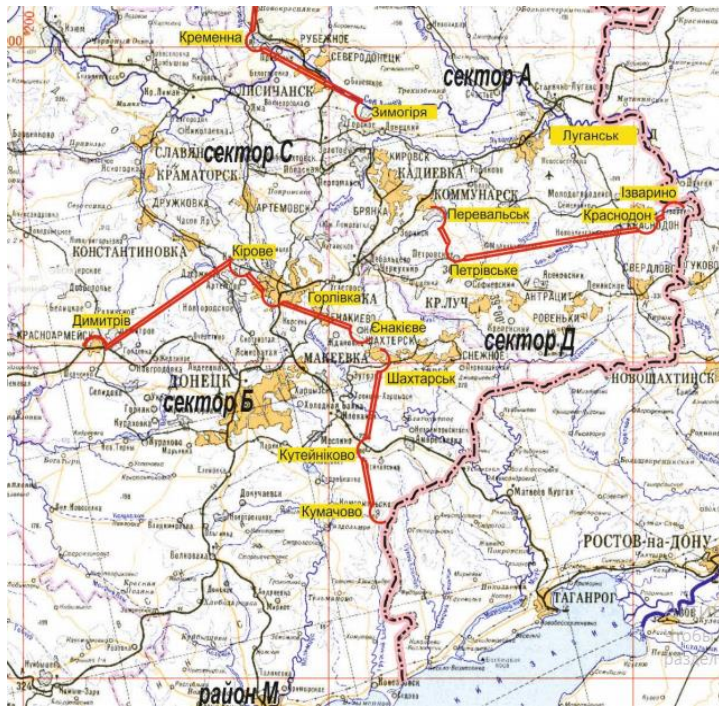
Україні. Для цього створено маріонеткові утворення, так звані «Донецьку народну республіку» та «Луганську народну республіку». Політичне та військове управління псевдореспубліками, озброєння та фінансування здійснюється вищим керівництвом Російської Федерації.

На початок серпня Україна вже близько двох місяців проводила активну фазу антитерористичної операції з силового звільнення територій Донецької та Луганської областей. За цей період під контролем сил АТО опинилося близько 60% територій двох областей. Донецьк і Луганськ були заблоковані з півночі, заходу та півдня. Лише зі східного напрямку, перш за все з території Російської Федерації, бойовики могли отримувати озброєння та підкріплення.

14 серпня два десятки бронетранспортерів та інших транспортних засобів з російським військовим маркуванням перейшли український кордон поблизу контрольованого бойовиками пункту перетину кордону Ізварине. Генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмуссен підтвердив, що відбулося «російське вторгнення» до України. Росія заперечувала, що будь-які її сили діяли в східній частині України, але звіти з обох сторін підтвердили, що щонайменше тисяча російських військовослужбовців активно підтримували заколотників. До кінця серпня українські цивільні особи неодноразово повідомляли про появу російських спецпідрозділів. Українські військові захопили десять російських десантників, змушуючи Москву визнати присутність російських солдатів. Проте, Москва продовжувала стверджувати, що солдати перетнули кордон випадково. З вливанням російських сил і матеріалів повстанці стали захоплювати міста на південному сході, недалеко від Азовського моря. Президент П. Порошенко заявив, що Росія запустила повномасштабне вторгнення в країну, і західні чиновники описали навалу як «приховане вторгнення».

З метою остаточного звільнення територій, зайнятих бойовиками, замисел керівництва АТО у серпні передбачав:

1. Відновлення контролю над державним кордоном з Російською Федерацією, щоб припинити постачання зброї, боеприпасів та матеріально-технічних засобів та живої сили для бойовиків з РФ;
2. Розділення території, яка контролювалася бойовиками, на декілька частин;
3. Оточення найбільших угруповань бойовиків і створення умов для подальшого їх роззброєння, а у разі опору – знищення.

Для виконання завдань АТО були сформовані штаб АТО та відповідні органи управління, утворені сектори відповідальності на територіях Донецької та Луганської областей (сектори А, С, Б, Д, район М).

На середину серпня 2014 року у антитерористичній операції було задіяно близько 40 тисяч особового складу, з них:

1. Збройні Сили України – понад 32 тисячі осіб, 5,5 тисяч одиниць важкого озброєння та військової техніки);
2. Національна гвардія – до 3 тисяч осіб;
3. Державна прикордонна служба – до 3 тисяч осіб;
4. Служба безпеки України – до 2 тисяч осіб.

Кількість цих сил і засобів оцінювалась як достатня для виконання визначених завдань. Співвідношення сил АТО до бойовиків було приблизно 1 до 1.

Добровольчі підрозділи (загони) на той час налічували до 4 тисяч осіб, не підпорядковувалися штабу АТО і не входили до складу сил і засобів.

Упродовж усього періоду проведення АТО Російська Федерація постійно підтримувала дії бойовиків. Спочатку – через постачання озброєння та живої сили (навчених, екіпірованих та тренуваних найманців) та засилання розвідувально-диверсійних груп ГРУ, згодом – шляхом проведення артилерійських обстрілів підрозділів ЗСУ зі своєї території. В ніч на 25 серпня 2014 року Росія ввела на територію України вісім батальйонних тактичних груп Збройних сил РФ загальною чисельністю понад 4 тисячі осіб.

Упродовж серпня, внаслідок поетапного вторгнення російської армії, якому передувала потужна інформаційно-психологічна операція, кількісна перевага опинилася на боці противника. Це створило низку суттєвих ризиків для сил АТО:

1. Потрапляння в оточення угруповання українських військ на південь від Луганська та виходу в тил силам АТО в районі міста Дебальцеве, внаслідок прориву чотирьох батальйонних тактичних груп Збройних сил Російської Федерації;

2. Після потужного артилерійського удару з території РФ, у якому було задіяно близько 200 одиниць артилерії, та подальшого вторгнення російських військ, було оточено українське угруповання чисельністю близько 1200 бійців під Іловайськом;

3. Виникла загроза оточення Маріуполя, міста з півмільйонним населенням (входить до десятки найбільших в Україні).

Тому керівництво штабу АТО прийняло рішення про відведення окремих підрозділів сил АТО на північ від Луганська і посилення оборони напрямку так званої Бахмутської траси (автодорога Р-66 на ділянці Луганськ – Лисичанськ).

Для деблокування Іловайська було підготовлено резерв зі складу 79-ї та 95-ї аеромобільних бригад ЗСУ кількістю до 2 тисяч осіб. Операція планувалася на 1-2 вересня 2014 року. Але внаслідок потужного вогневого впливу з боку противника на добровольчі підрозділи під Іловайськом на тактичному рівні було прийнято рішення про виведення українських підрозділів раніше від запланованого терміну під гарантії російських військових – 29 серпня 2015 року.

ЗС РФ порушили досягнуті домовленості та фактично вчинили розстріл українських підрозділів, які виходили встановленими коридорами. Як виявилось, путінський уряд вирішив не допустити поразки сепаратистів, через що регулярні російські війська втрутилися до ступеня, необхідного, щоб змусити до переговорів про припинення вогню.

2-5 вересня 2014 року резерв, який готувався для деблокування Іловайська, здійснив рейдові дії в районі населених пунктів Комсомольське – Тельманове – Новоазовськ – Староласпа для зупинення подальшого наступу противника на Маріуполь.

Активні бойові дії велися до 5 вересня 2014 року включно. Тоді ж відбулися переговори на рівні керівництва держав, які завершилися оголошенням режиму припинення вогню та встановлення лінії розмежування сторін задля пошуку дипломатичного рішення. На керівництво Російської Федерації за збройну агресію проти України були накладені міжнародні санкції.

Розвиток подій

Перша фаза (кінець липня – середина серпня). Бойовики активно продовжували накопичувати сили і засоби. Не припинялися обстріли позицій підрозділів АТО не лише зі стрілецької зброї, а й з танків, протитанкових ракетних комплексів (ПТРК), гармат та мінометів.

Упродовж травня-липня 2014 року під час проведення АТО підрозділам Збройних Сил та інших військових формувань України вдалося

переламати ситуацію в Донецькій та Луганській областях та взяти її під контроль. По всій території проведення АТО було обладнано понад 120 блокпостів та опорних пунктів. У серпні 2014 року Збройні Сили та інші військові формування України були задіяні у проведенні АТО фактично всім своїм боєздатним складом.

У секторах А, Б та С станом на 12 серпня, внаслідок проведених дій, склалося сприятливе оперативне положення, а саме:

- вдалося взяти під контроль частину автошляху М-04 на ділянці Новосвітлівка –Хрящувате та значно ускладнити постачання бойовикам у Луганську зброї та матеріальних засобів. Зазначені дії сприяли взяттю під контроль селища Станиця Луганська;

- проведено блокування міст Іловайськ, Ясинувата, Кіровське, Горлівка та виставлено блокпости і опорні пункти на основних шляхах сполучень, якими здійснювалося постачання бойовикам зброї та боеприпасів;

- встановлено контроль за містами Дебальцеве та Жданівка, звільнено Вуглегірськ та розширено межі контрольованої зони шляхом виставлення блокпостів по рубежу населених пунктів Чорнухине – Фащівка – Городище – Адріанопіль – Баштевич, а також заблоковано Нижню Кринку зі сходу.

У той же час обстановка у секторі Д була напруженішою через постійні обстріли підрозділів сектору з важкого озброєння, зокрема, реактивних систем залпового вогню (РСЗВ) як з території, що контролюється бойовиками, так і з території Російської Федерації, що не дозволяло проводити активні дії. Основні зусилля сектору зосереджувалися на утриманні району кургану Савур-Могила та населених пунктів Благодатне і Петрівське.

Під час планування подальших дій сил АТО по звільненню тимчасово захоплених територій передбачалося, що незаконні збройні формування значно активізують напади на українські блокпости та опорні пункти, зросте інтенсивність обстрілів з гармат, мінометів та РСЗВ як з тимчасово захоплених територій, так і з території Російської Федерації.

Однак керівництво штабу АТО не очікувало, що Російська Федерація здійснить акт вторгнення регулярних збройних сил на територію України без оголошення війни, в порушення норм міжнародного гуманітарного права (права війни).

Хронологія подій під час проведення Антитерористичної операції у цей період була такою:

27 липня – 13 серпня. У секторі Д було проведено операцію із захоплення стратегічно важливої висоти – кургану Савур-Могила. До операції було залучено 1864 військовослужбовців.

У ході захоплення кургану з 27 липня були проведені рейдові дії батальйонної тактичної групи 25-ї повітряно-десантної бригади з району аеропорту «Краматорськ» у напрямку Дебальцеве – Шахтарськ. Основним завданням рейдового загону було зайняття вигідного плацдарму між містами Торез та Шахтарськ для забезпечення безперешкодного проходу батальйонної тактичної групи 95-ї аеромобільної бригади, яка висувалася з району Слов'янська для проведення рейдових дій у напрямку Дебальцеве – Савур-Могила.

Знищуючи на своєму шляху групи бойовиків, зазначений підрозділ на кінець доби зайняв вигідний плацдарм на східній околиці міста Шахтарськ та взяв під вогневий контроль ділянку місцевості протяжністю до 4 км між Шахтарськом та Торезом. Це дозволило скувати значні сили противника та майже безперешкодно здійснити висування двох батальйонних тактичних груп 30-ї та 51-ї механізованих бригад з району Кутейникове в напрямку населених пунктів Благодатне та Петрівське для підтримки дій штурмового загону 95-ї аеромобільної бригади.

Зранку 28 липня одночасно з двох різних напрямків розпочали висування підрозділи 30-ї та 51-ї бригад – у визначені райони, та 95-ї бригади – для штурму кургану Савур-Могила. Після поповнення боєприпасів та дозаправлення військової техніки загони 95-ї бригади у взаємодії з першою бтгр 30 бригади провели штурм та захоплення кургану Савур-Могила. Завдяки вмілим діям і тактичним хитрощам вдалося взяти цю висоту без втрат.

У подальшому займані позиції на кургані Савур-Могила були передані батальйонній тактичній групі 51-ї механізованої бригади. Після чого 95 бригада у взаємодії з батальйонною тактичною групою 30-ї механізованої бригади висунулися для звільнення Степанівки.

При цьому, підрозділи 51-ї механізованої бригади не змогли упродовж наступного дня утримати займані позиції у зв'язку з постійними обстрілами Савур-Могили артилерією Збройних сил Російської Федерації з її території. Курган знову повернувся під контроль бойовиків.

З метою повернення Савур-Могили 3 серпня силами ротної тактичної групи 51-ї механізованої бригади та загону спецпризначення (103 військовослужбовців) був проведений повторний штурм і встановлено контроль над Савур-Могилою. Це дозволило звузати коло ізоляції з

південного напрямку, а саме блокувати з півдня міста Шахтарськ, Торез і Сніжне.

У секторі А були проведені рейдові дії з району міста Лутугине в напрямку Ребрикове – Ровеньки. До операції залучалося до 1100 військовослужбовців 24-ї механізованої бригади (без 2-ї батальйонної тактичної групи, яка на той час виконувала завдання у секторі Д).

Завданням рейдових дій було заняття рубежу Лутугине – Ровеньки, а також з'єднання в районі м. Ровеньки з підрозділами 95-ї аеромобільної бригади, які на той час здійснювала рейдові дії по тилах противника в секторі Д та підрозділами 24-ї і 72-ї механізованих бригад, які виконували завдання по охороні та обороні державного кордону на ділянці Зеленопілля – Довжанське – Червонопартизанськ – Ізварине з метою створення зовнішнього кола оточення бойовиків. В подальшому планувалося проведення блокування міста Ровеньки з півдня та південного сходу.

Рейдові дії розпочалися зранку 1 серпня 2014 року. Просуваючись у визначеному напрямку, підрозділи звільняли територію від бойовиків та закріплювалися на вигідних рубежах з обладнанням опорних пунктів та блокпостів. Противник весь час намагався зупинити просування підрозділів 24-ї механізованої бригади, влаштовуючи засідки та наносячи їм вогневе ураження із застосуванням важкої артилерії та реактивних систем залпового вогню (в тому числі – з території Російської Федерації).

На кінець 2 серпня 2014 року підрозділам 24-ї механізованої бригади під постійним вогневим впливом противника вдалося вийти на північну околицю Македонівки.

Одночасно противник здійснював інформаційний вплив на мирне населення тих населених пунктів, де закріпилися підрозділи 24-ї бригади. Зокрема, бойовики погрожували знищити їхні будинки артилерійським вогнем. Тому місцеві мешканці вимагали, щоб підрозділи сил АТО залишили ці населені пункти.

Враховуючи вищезазначене, а також збільшення інтенсивності ворожих обстрілів, що могло призвести до значних втрат особового складу, штаб АТО прийняв рішення про припинення рейдових дій та повернення у вихідне положення в район Лутугине – Георгіївка – Успенка.

Крім того, корективи у хід подальших дій внесли інші зміни в обстановці, що склалася, а саме:

- ведення важких боїв підрозділами 95-ї аеромобільної бригади в районі Степанівки не дало можливість продовжити виконання спланованих завдань у визначені терміни;

- ослаблений моральний дух та незадовільне матеріально-технічне забезпечення призвели до неспроможності виконання завдань 2-ю батальйонною тактичною групою 24-ї механізованої бригади та підрозділами 72-ї механізованої бригади, які діяли на ділянці державного кордону Зеленопілля – Довжанське – Червонопартизанськ – Ізварине. Це було пов'язане з постійним вогневим впливом з території Російської Федерації.

У секторі С у зв'язку з погіршенням обстановки в районі виконання завдань батальйонної тактичної групи 25-ї повітряно-десантної бригади (східна околиця Шахтарська), штабом АТО було прийняте рішення про проведення рейдових та штурмових дій з району Дебальцеве в напрямку населених пунктів Контарне і Шахтарськ.

Проте 1-а батальйонна тактична група вранці 31 липня здійснила прорив у південному напрямку. Під час відходу вона потрапила у засідку та понесла значні втрати в особовому складі, озброєнні та військовій техніці.

На кінець 1 серпня 2-а зведена батальйонна тактична група 25-ї бригади досягла селища Контарне. Всього в ході рейдових та штурмових дій приймало участь 293 військовослужбовці. Але подальші бойові дії стали неможливими, у зв'язку з перекриттям ОБСЄ району катастрофи літака «Малазійських авіаліній» рейсу МН17. У ситуації, яка склалася, було прийнято рішення зайняти та утримувати тактичною групою вигідний рубіж. Протягом 1-7 серпня підрозділи утримували цей рубіж. Потім, у зв'язку з погіршенням обстановки, було прийнято рішення про їх відведення.

У секторі Д було проведено операцію по виведенню підрозділів Збройних Сил (24-ї, 51-ї, 72-ї механізованих бригад, 79-ї аеромобільної бригади) та Державної прикордонної служби з-під постійного вогню артилерії РФ на ділянці кордону Дмитрівка – Довжанське – Червонопартизанськ – Ізварине. Всього в ході операції приймало участь 1611 військовослужбовців.

Для її проведення підрозділами 95-ї аеромобільної бригади та 30-ї механізованої бригади упродовж 1-5 серпня було взято під контроль Степанівку, що дало можливість підрозділам 95-ї бригади здійснити висування в напрямку Дмитрівки та скувати сили противника. Одночасно підрозділами 72-ї механізованої бригади 6 серпня було наведено переправу на р. Міус на відстані 3 км північніше Дмитрівки. З метою приховування місця переправи наведений міст було притоплено. Для здійснення переправи підрозділи 24-ї, 51-ї, 72-ї, 79-ї бригад та Державної прикордонної служби були розділені на колони. Під час заходу сонця почався вивід цих колон через переправу. У зв'язку з тим, що міст був притоплений, а особовий склад

був невідготовлений до дій у цих умовах, вдалося переправити лише одну колону.

У ситуації, яка склалася, було прийнято рішення про висування передового загону для пошуку броду, через який можливо було переправитися на протилежний бік. Було знайдено стару дамбу, через яку здійснено переправу решти колон, що дозволило уникнути значних втрат.

6-7 серпня на правий берег р. Міус було виведено до п'яти батальйонів зі складу 24-ї, 51-ї, 72-ї та 79-ї бригад ЗСУ та Державної прикордонної служби, які обороняли державний кордон. Це близько 3 тисяч осіб та понад 250 од. техніки.

У секторах А і Д 8-11 серпня проведено операцію з «пробивання» коридору на ділянці Степанівка – Красний Луч – Червона Поляна – Лутугине з метою створення зовнішнього кола ізоляції та заборони постачання незаконним збройним формуванням зброї та боєприпасів, а також забезпечення безперешкодного проходження українських військових конвоїв.

До проведення залучалися батальйонна тактична група та артилерійський дивізіон 95-ї аеромобільної бригади, 1-а і 2-а батальйонні тактичні групи, реактивний та артилерійський дивізіони 30-ї механізованої бригади. Всього – 1973 військовослужбовців.

Для продовження рейдових дій здійснено заміну батальйонної тактичної групи 95-ї аеромобільної бригади та 1-ї батальйонної тактичної групи 30-ї механізованої бригади в районі Степанівки. Блокпости та опорні пункти було передано 3-й батальйонній тактичній групі та танковому батальйону 30-ї бригади.

У подальшому здійснено рейд у напрямку міста Красний Луч, у ході якого противник втратив велику кількість особового складу, озброєння та військової техніки.

Для утримання вигідного рубежу в районі міста Міусинськ було направлено 7-у роту 72-ї механізованої бригади, яка разом з 1-ю батальйонною тактичною групою 30-ї бригади забезпечувала коридор на ділянці Степанівка – Красний Луч. Під час рейдових дій розвідкою було виявлено присутність на території України особового складу підрозділів збройних сил Російської Федерації, які були без документів та розпізнавальних знаків.

Перші зіткнення з підрозділами Збройних сил Російської Федерації, які діяли під виглядом бойовиків, відбулися під час боїв підрозділів 95-ї аеромобільної та 30-ї механізованої бригад у районі міст Красний Луч і Міусинськ.

Просуваючись на північ, військовослужбовцям 95-ї бригади вдалося «перерізати» автошлях між містами Красний Луч та Антрацит, по якому здійснювалося постачання бойовиків, та виставити блокпости на загрозованих напрямках.

Одночасно, назустріч батальйонній тактичній групі 95-ї бригади з півночі у напрямку Красна Поляна – Красний Луч висунулися підрозділи 2-ї батальйонної тактичної групи 30-ї бригади, які успішно виконали поставлені завдання та з'єдналися в районі міста Красний Луч з підрозділами 1-ї батальйонної тактичної групи тієї ж бригади, тим самим замкнувши зовнішнє коло оточення.

Розуміючи, що на той час у сил АТО були відсутні резерви, було прийнято рішення про виведення батальйонної тактичної групи 95-ї бригади в район Дебальцевого шляхом здійснення рейду тилами противника в напрямку Красний Луч – Дебальцеве.

Батальйонна тактична група 95-ї бригади за дуже короткий проміжок часу, пройшовши тилами противника понад 90 км, знищуючи на своєму шляху всі його комунікації від Красного Луча до Дебальцевого, повернулася у вихідний район біля Слов'янська.

У секторі А в цей час практично було завершено блокування Луганська і взяття під контроль населених пунктів Лутугине, Георгіївка, Новосвітлівка і Хрящувате. Єдиним шляхом забезпечення бойовиків, що перебували в Луганську, залишався східний напрямок – вздовж річки Сіверський Донець через так званий «курган Князя Ігоря».

Станом на 12 серпня були проведені успішні операції, спрямовані на розрив комунікацій угруповань бойовиків та підрозділів, які підтримували їх з боку Російської Федерації, та практично завершено створення зовнішнього кола їх блокування по рубежу: Луганськ – Георгіївка – Лутугине – Красна Поляна – Красний Луч – Міусинськ – Степанівка.

У секторі С проведено операцію підрозділів Збройних Сил спільно з підрозділами Національної гвардії для взяття під контроль населених пунктів Вуглегірськ, Олександрівське, Ольховатка, Булавинське з метою звуження кола ізоляції та блокування Горлівки зі сходу. До їх проведення від Збройних Сил залучалися зведена батальйонна тактична група 25-ї бригади, артилерійський дивізіон 26-ї артилерійської бригади, реактивна артилерійська батарея 27-ї реактивного артилерійського полку та авіаційна група армійської авіації. Всього до операції було залучено 562 військовослужбовці.

Зранку 12 серпня підрозділи 25-ї бригади спільно з підрозділами Національної гвардії висунулися вздовж залізничного полотна з району

Дебальцевого в напрямку Вуглегірська. На підходах до Вуглегірська по підрозділах бригади було відкрито вогонь зі стрілецької зброї та гранатометів, але десантники нанесли вогневе ураження противнику, знищили блокпост бойовиків і увійшли в місто. На кінець дня підрозділи вийшли на західну околицю міста та закріпилися на панівних висотах. Надалі здійснення контролю за містом було передано підрозділам Національної гвардії.

13 серпня підрозділи 25-ї бригади, не зустрічаючи опору з боку бойовиків, взяли під контроль населені пункти Олександрівське, Ольховатка та Булавинське. Проведення цієї операції дало змогу звузити коло ізоляції та блокувати Горлівку зі східного напрямку, а Єнакієво – з півночі.

Отже, на середину серпня були створені умови для блокування бойовиків в районах міст Горлівка, Алчевськ, Стаханов, Луганськ та Донецьк, що дозволяло сподіватися на успішне завершення Антитерористичної операції до середини вересня.

Друга фаза (друга половина серпня – початок вересня). Штаб АТО розробив задум, яким передбачалося створити зовнішнє коло ізоляції по рубежу Станиця-Луганська – аеропорт «Луганськ» – Лутугиніє – Ребрикове – Ровеньки – Дякове – Дмитрівка – Степанівка – Савур-Могила. Отже, для припинення постачання озброєння та нових бойовиків із РФ планувалося створити певну «буферну зону» між контрольованими бойовиками територіями, з одного боку, та кордоном із Російською Федерацією – з іншого. Водночас такий задум дозволяв захистити сили АТО від обстрілів з боку РФ, оскільки лінія ізоляції була віддалена від кордону на відстань, недосяжну для більшості артилерійських засобів.

Надалі передбачалося звузити коло ізоляції основних груп бойовиків та змусити їх скласти зброю або знищити (у разі подальшого опору).

Однак, вторгнення Збройних сил РФ 24 серпня 2014 року на територію України та порушення нею міжнародного права, змусило відмовитися від реалізації цього задуму.

Хронологія подій під час проведення антитерористичної операції у цей період була такою.

У ніч з 13 на 14 серпня, внаслідок несвоєчасного зайняття визначених районів, позицій, неналежного обладнання опорних пунктів, через паніку після вогневого впливу противника, особовий склад 30-ї механізованої бригади (без 1-го та 2-го батальйонів), а також частина сил 51-ї механізованої бригади та 7-а рота 72-ї механізованої бригади здійснили відхід із займаних позицій у районах населених пунктів Міусинськ, Степанівка та Григорівка.

Так утворилися прогалини у лінії зовнішнього кола блокування, які не контролювалися рештою військ, що залишилися на своїх позиціях.

За таких умов практично неможливо було забезпечити підтримку підрозділів, які знаходилися в районі кургану Савур-Могила і могли здійснювати корегування вогню артилерії.

З відходом 7-ї роти 72-ї та зведеної батальйонної тактичної групи 51-ї механізованих бригад із займаних позицій, у підпорядкуванні сектору Д фактично не залишилося сил і засобів, спроможних виконати весь обсяг завдань. Попри це вживалися всі можливі заходи для стабілізації ситуації на цій ділянці лінії зіткнення в районі населених пунктів Степанівка, Мар'їнка, територія на захід від кургану Савур-Могила, Благодатного та Амвросіївки. Для цього туди був направлений тактичний десант зі складу 25-ї повітряно-десантної бригади із завданнями взяти під контроль ситуацію в районі Благодатного. Також було спрямовано декілька груп спеціального призначення та зведений загін добровольців чисельністю 100 осіб зі складу 42-го батальйону територіальної оборони для посилення підрозділів на кургані Савур-Могила.

У свою чергу, бойовики при підтримці далекобійної артилерії та реактивних систем залпового вогню Збройних сил Російської Федерації, які діяли зі своєї території, не перетинаючи державний кордон з Україною, продовжували наносити вогневе ураження по підрозділах у районі кургану Савур-Могила та населених пунктів Петрівське, Амвросіївка, Сонцеве.

При цьому застосування авіації було суттєво обмежено у зв'язку із використанням бойовиками засобів протиповітряної оборони, насамперед ПЗРК. Літаки та вертольоти були фактично нейтралізовані.

У секторі С з метою розвитку успіху підрозділів 25-ї повітряно-десантної бригади штабом АТО було сплановано проведення пошуково-ударних дій в напрямку Дебальцеве, Булавинське, Малоорлівка, Жданівка, Нижня Кринка.

Пошуково-ударні дії розпочалися 15-17 серпня. До їх проведення залучалися зведена батальйонна тактична група 25-ї бригади; артилерійський дивізіон 26-ї артилерійської бригади, реактивна артилерійська батарея 27-го реактивного артилерійського полку та авіаційна група армійської авіації. Всього до пошуково-ударних дій було залучено 612 військовослужбовців.

У ході їх проведення в секторі С було створено плацдарми в районах Жданівки та Нижньої Кринки. Надалі передбачалося діями у напрямку міста Зугрес перекрити трасу Н-21, яка з'єднує Донецьк та Луганськ, що фактично була єдиним шляхом постачання боєприпасів, озброєння, військової техніки та інших матеріальних засобів угрупованню бойовиків у районі Донецька.

Установленням блокпостів по коридору північніше Донецька в напрямку на Верхню Кринку було припинено сполучення між Донецьком і Горлівкою.

У секторі А 18-19 серпня проведено штурмові дії підрозділів Збройних Сил з метою закріплення на ділянці автошляху М-04 в районі Новосвітлівки і Хрящуватого та блокування Луганська з південного сходу. До їх проведення залучалися підрозділи 24-го окремого штурмового батальйону, 24-ї механізованої та 80-ї аеромобільної бригад.

У секторі Б 19-20 серпня було взято під контроль місто Ясинувата. До їх виконання залучалися підрозділи 93-ї механізованої та батальйонна тактична група 95-ї аеромобільної бригади.

Зранку 19 серпня підрозділи 95-ї бригади здійснили марш з району Слов'янська та зосередилися у вихідному районі для проведення штурмових дій. Упродовж дня підрозділи 95-ї бригади спільно зі зведеним взводом 93-ї механізованої бригади, не зустрічаючи сильного опору з боку противника, внаслідок несподіваного для нього напрямку дій, понесли незначні втрати та зайняли вигідні об'єкти в центральній частині міста.

У ніч на 20 серпня місто було передано під контроль підрозділам Національної гвардії, які у подальшому під натиском противника не змогли утримати Ясинувату, і місто знову перейшло під контроль бойовиків.

Окремо необхідно зупинитися на особливостях та відмінностях операції по звільненню Іловайська (24-29 серпня) від інших операцій.

Встановлення контролю над Іловайськом розглядалося як одне з тактичних завдань, що виконувалися підрозділами сектору Б.

До взяття під контроль Іловайська, крім підрозділів Збройних Сил, були залучені частини Національної гвардії. Також за погодженням з керівництвом сектору в операції брали участь підрозділи добровольців, які не входили до складу Збройних Сил, інших військових формувань та правоохоронних органів та не підпорядковувалися штабу АТО.

Хоча вони й називали себе батальйонами, насправді це були підрозділи, що реально налічували декілька взводів або декілька рот (загальна чисельність – від 20 до 150 осіб). Також добровольці не мали на озброєнні важкої техніки.

У звільненні Іловайська брали участь шість добровольчих підрозділів (загонів) загальною чисельністю 397 осіб («Донбас» – 192 особи, «Дніпро-1» – 78 осіб, «Світязь» – 23 особи, «Миротворець» – 52 особи, «Херсон» – 27 осіб, «Івано-Франківськ» – 25 осіб).

Попри високу вмотивованість бійців, рівень їх навченості – як загальний, так і з управління підтримуючими підрозділами – був низький.

Рівень їх організованості також не сприяв ефективному виконанню завдань. Добровольчі підрозділи входили та виходили з бою на розсуд їх командирів. Вони, зазвичай, заходили в населений пункт і, наразившись на опір противника, виходили. Це повторювалося декілька разів. Причиною цього був низький рівень тактичної підготовки та відсутність маневру. Через це взяти під контроль Іловайськ не вдавалося.

24 серпня у секторі Д після артилерійського обстрілу з території РФ залишив свої позиції 5-й батальйон територіальної оборони, який виконував завдання з посилення ділянок державного кордону на рубежі Кутейникове – Мокроєланчик, виставивши блокпости на загрозованих напрямках. Тим самим було оголено правий фланг наших військ. Особовий склад батальйону залишив зону бойових дій і самовільно повернувся до місця постійної дислокації в Івано-Франківській області.

Такі дії сприяли утворенню прогалів на державному кордоні і, як наслідок, вторгненню підрозділів збройних сил РФ. Їх приховане вторгнення розпочалося 24 серпня 2014 року. Практично не зустрічаючи опору, вони через Амросіївку та Кутейникове просунулися в напрямку Іловайська. З цього моменту співвідношення сил і засобів сторін змінилося на користь противника. При цьому російські військовослужбовці не мали документів та розпізнавальних знаків на обмундируванні і військовій техніці.

Розвідувальна інформація про перетин державного кордону України колонами військової техніки Збройних сил РФ почала надходити до штабу АТО та Генерального штабу 25 серпня 2014 року. Остаточо факт вторгнення регулярних підрозділів РФ було підтверджено 26 серпня після захоплення у полон військовослужбовців повітряно-десантних військ ЗС РФ.

На той час на територію України було введено до 8 батальйонних тактичних груп збройних сил Російської Федерації:

- на Луганському напрямку – чотири (від 104-го десантно-штурмового полку 76-ї десантно-штурмової дивізії, 19-ї окремої мотострілецької бригади, 64-го полку морської піхоти північного флоту 98-ї повітряно-десантної дивізії та 247-го десантно-штурмового полку 7-ї десантно-штурмової дивізії);

- на Донецькому – чотири (від 331-го парашутно-десантного полку 98-ї повітряно-десантної дивізії, 19-ї окремої мотострілецької бригади, 8-ї окремої мотострілецької бригади, 31-ї та 56-ї окремих десантно-штурмових бригад).

З метою стабілізації обстановки та утримання зайнятих позицій керівництвом АТО було прийнято рішення про направлення в зазначений район ротних тактичних груп 92-ї та 93-ї механізованих бригад, двох

артилерійських батареї 55-ї артилерійської бригади, висадки десанту 95-ї аеромобільної бригади та батальйонної тактичної групи 72-ї механізованої бригади.

Штабом АТО тричі ставилися завдання 3-й батальйонній тактичній групі 72-ї механізованої бригади вийти на визначені рубежі для зайняття оборони. І жодного разу ці завдання не були виконані у зв'язку з невиходом у визначений район у встановлені терміни, чим суттєво були обмежені можливості виконання завдань іншими підрозділами в районі Іловайська.

У доповнення до самовільного відходу зведеної батальйонної тактичної групи 51-ї механізованої бригади з кургану Савур-Могила, з подальшим залишенням Степанівки 3-м батальйоном, танковим батальйоном та іншими підрозділами 30-ї механізованої бригади, додалися дії ротної тактичної групи 92-ї механізованої бригади, яка також припинила виконання завдань. Підрозділ 93-ї механізованої бригади, який висувався на допомогу підрозділам у районі кургану Савур-Могила, також не виконав поставлені завдання.

У той час, як деякі підрозділи сил АТО затягували та уникали під будь-яким приводом виконання визначених завдань, інші – в районі Іловайська – піддавалися масованим вогневим обстрілам противника.

Дві гаубичні артилерійські батареї 55-ї артилерійської бригади, які були направлені в район міста Старобешеве для підтримки Іловайського угруповання, не здійснили жодного пострілу і внаслідок відсутності маневру та тривалого знаходження на одному місці, були практично знищені противником.

Вищеописані дії призводили до втрати ініціативи, давали можливість бойовикам та РФ нарощувати і посилювати свої угруповання в районі Іловайська, перекидати туди додаткові сили з інших ділянок.

З втратою управління штабом сектору Д, самовільним відходом значної частини підпорядкованих сил і засобів, неможливістю виконувати весь обсяг завдань тими силами і засобами, що залишилися, було прийнято рішення про розформування сектору Д.

Починаючи з 24 серпня 2014 року, відповідно до оперативної директиви штабу АТО, керівником сектору Б було розпочато прийом в оперативне підпорядкування військових частин і підрозділів сектору Д.

Сили і засоби, які залишилися від сектору Д після його розформування і були спроможні виконувати завдання, спрямовувалися на посилення підрозділів, що виконували завдання в Іловайську.

З метою стабілізації обстановки, 3-я батальйонна тактична група 72-ї механізованої бригади та 1-а бригада оперативного призначення

Національної гвардії повинні були вийти у визначені райони та перейти до оборони рубежу Кутейникове – Старобешеве – Комсомольське. Ці завдання у повному обсязі не були виконані, що призвело до оголення правого флангу нашого угруповання.

З урахуванням кількісного складу сил і засобів угруповання в районі Іловайська для сковування угруповання противника, нанесення йому вогневого ураження та недопущення виходу у фланг і тил наших військ у районі Маріуполя, керівництво АТО прийняло рішення продовжити спеціальні дії в районі Іловайська.

Надалі, враховуючи, що обстріли з боку бойовиків та підрозділів Збройних сил Російської Федерації не припинялися, у підрозділів сил АТО закінчувалися боєприпаси, а командири добровольчих підрозділів, не бажаючи тримати оборону в місті, в ультимативній формі вимагали негайного відходу, штаб АТО розробив план деблокування цього угруповання.

На той момент у резерві перебувало до півтора аеромобільного батальйона (близько 800 осіб). Зазначеним планом передбачалося залучити для деблокування угруповання в районі Іловайська 79-у та 95-у аеромобільні бригади з додатковою чисельністю близько 2 тисяч осіб, нанести ураження угрупованню військ Збройних сил Російської Федерації та закінчити виконання спеціальних дій у районі Іловайська. Але, у зв'язку з тим, що підрозділи (3-я батальйонна тактична група 72-ї механізованої бригади), які прибули на посилення сектору Б, не виконали завдання з захоплення і утримання визначеного рубежу та затримкою підходів резерву 79-ї аеромобільної бригади, було прийнято рішення провести цю операцію 1-2 вересня 2014 року. Водночас затримка проведення операції з деблокування була пов'язана з різким загостренням обстановки у районі Луганська, де внаслідок вторгнення чотирьох батальйонних тактичних груп Збройних сил РФ створилася реальна загроза блокування наших військ у районі населених пунктів Лутугине та Георгіївка з подальшим виходом у тил нашому угрупованню в районі міста Дебальцеве.

Активна фаза бойових дій між нашими військами та підрозділами Збройних сил Російської Федерації і підтримуваних ними бойовиками відбулася 25-26 серпня. Враховуючи завдані їм втрати, було зроблено висновок, що вони будуть уникати втягування у затяжні бої. З одного боку, це пояснювалося загрозою збільшення втрат, які важко було б приховати від суспільства, а з іншого – могло бути розцінено міжнародною спільнотою як акт агресії проти України та використано для застосування санкцій. Тому

Російською Федерацією були застосовані дипломатичні шляхи для припинення бойових дій та ведення вогню.

Не припиняючи обстрілювати українські війська в районі Іловайська, російська сторона запропонувала їм припинити опір, скласти зброю, здати військову техніку і вийти з оточення. Такі умови були відхилені. Далі була досягнута домовленість керівництва сектору Б з представниками Збройних сил РФ про вихід з технікою та зброєю. Згідно з домовленістю на світанку 29 серпня 2014 року після прибуття 2 БТРів зі складу Збройних сил РФ (один в Многопілля, другий – в Агрономічне) передбачалося здійснити супровід за двома маршрутами двох колон українських підрозділів до рубежу Старобешево – Новокатеринівка.

Близько шостої ранку 29 серпня в район Многопілля прибув БТР зі складу Збройних сил РФ, де російським офіцером було повідомлено начальнику розвідки оперативного командування «Південь», що умови виходу змінено і вони дозволять вихід українських підрозділів за одним маршрутом, який вони вкажуть, та без зброї, боєприпасів, бойової та іншої техніки. Під час дискусій російський офіцер затягував час і, зрештою, було підтверджено дозвіл на вихід сил АТО з заохленим озброєнням. За цей час підрозділи збройних сил Російської Федерації зайняли вигідні позиції та під час виходу, впритул розстріляли колони українських військ, які виходили з Іловайська. Незважаючи на надзвичайно критичні обставини, багато українських бійців прийняли цей нерівний бій і знищили значні сили та засоби ЗС РФ. Одночасно керівництвом АТО було задіяно літаки для ураження супротивника. В ході нанесення ударів один літак був уражений. Льотчик катапультиувався. Завдяки героїчним діям українських льотчиків було надано приблизні координати розташування російських військ і по ним було нанесено ураження артилерією сил АТО.

Водночас, решта підрозділів АТО, які діяли на інших ділянках, нанесли вогневе ураження противнику та зупинили його просування. Це дозволило стабілізувати обстановку на рубежі Маріуполь – Оленівка – Докучаївськ і не допустити оточення Маріуполя. Натомість, підрозділи 1-ї бригади оперативного призначення Національної гвардії не змогли утримати місто Комсомольське та залишили його.

Резерви наших військ, які були створені на той час, були задіяні на інших найбільш загрозливих напрямках, а саме у секторі С в районі міста Дебальцеве та у секторі А в районі села Бахмутівка біля Луганська.

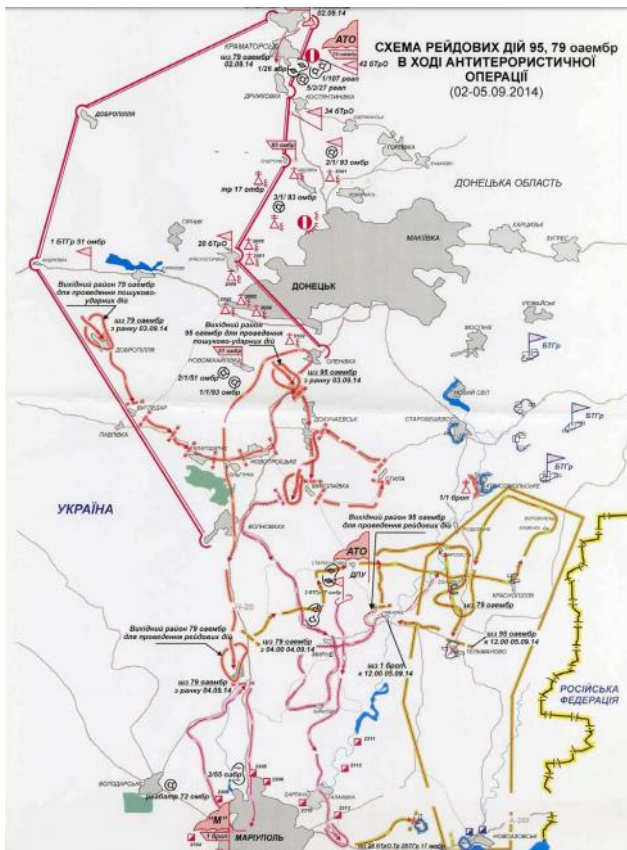
У секторі А (26-27 серпня) штабом АТО було сплановано та проведено штурмові дії в напрямку кургану Гостра Могила, та південної околиці Станиці Луганської. До їх проведення були залучені батальйонна тактична

група 80-ї аеромобільної бригади, рота 128-ї гірсько-піхотної бригади, танкова рота 1-ї танкової бригади, реактивний дивізіон 107-го реактивного полку та реактивна артилерійська батарея 27-го реактивного артилерійського полку, дві артилерійських батареї 26-ї артилерійської бригади.

У цілому підрозділам Збройних Сил вдалося виконати поставлені у секторі А завдання. Але натиск бойовиків за підтримки батальйонних тактичних груп збройних сил Російської Федерації змусили підрозділи Збройних Сил відійти з району аеропорту «Луганськ».

Отже, на початок вересня у зв'язку з вторгненням підрозділів ЗС РФ, визначені завдання у повному обсязі виконати не вдалося. У той же час стратегічні позиції залишилися під контролем сил АТО. Бої під Іловайськом, утримання Бахмутської траси біля Луганська, рейд на схід від Маріуполя та на інших напрямках зірвали ворожі плани широкого прориву і взяття під контроль багатьох стратегічних об'єктів.

Після відходу підрозділів Збройних Сил та добровольчих батальйонів з Іловайська та невиконання завдань іншими підрозділами з виходу на рубіж Старобешеве – Комсомольське операція з деблокування Іловайська втратила доцільність. У зв'язку з цим штабом АТО було розроблено новий задум операції для проведення рейдових дій на території, зайнятій підрозділами Збройних сил Російської Федерації та бойовиками.

Задум передбачав зачистку вихідного району Новотроїцьке – Оленівка – Волноваха, проведення рейдових дій у напрямку Гранітне – Тельманове – Новоазовськ силами 79-ї та 95-ї аеромобільних бригад. Кожна бригада висувалася за свої маршрутом із завданнями порушення комунікацій противника, нанесення ураження його тиловим об'єктам, ліквідації баз бойовиків та забезпечення сприятливих умов нашим військам, які закріплювалися східніше Маріуполя та вздовж р. Кальміус.

У ніч з 2 на 3 вересня, було здійснено марш 79-ї та 95-ї аеромобільних бригад (з районів

Краматорська та Слов'янська відповідно) у вихідні райони для проведення

ударно-пошукових дій: 79-ї аеромобільної бригади – в район Добропілля; 95 бригади – в район Березівки.

3 вересня штурмовими загонами цих бригад були проведені ударно-пошукові дії у визначених районах та звільнені від бойовиків Вугледар, Володимирівка, Благодатне, Оленівка, Миколаївка, Докучаївськ та Новотроїцьке. Під час проведення цих дій було виявлено та знищено велику кількість військових ЗС РФ, їх озброєння та військової техніки.

Починаючи з дев'ятої години ранку цими підрозділами були проведені демонстраційні дії в напрямку Волноваха – Маріуполь та у зворотному напрямку. Після їх проведення штурмові загони 79-ї, 95-ї аеромобільних бригад до кінця дня зосередилися у вихідних районах для проведення рейдових дій 5 вересня: 79-а бригада – Привілля; 95-а бригада – Гранітне.

Для сприяння діям 79-ї та 95-ї аеромобільних бригад у ході рейдових дій було сплановано проведення пошуково-ударних дій у напрямку Маріуполя і Новоазовська підрозділів 23-го батальйону територіальної оборони, Національної гвардії при підтримці 2-ї батальйонної тактичної групи 17-ї танкової бригади та дії підрозділів 1-ї бригади оперативного призначення Національної гвардії (до 100 осіб) по звільненню міста Тельманове з району Гранітного.

Зранку 5 вересня, використовуючи результати вогневого ураження за підтримки артилерії загальної та безпосередньої підтримки штурмові загони 79-ї та 95-ї аеромобільних бригад здійснили перехід річки Кальміус і приступили до рейдових дій за двома маршрутами.

Одночасно підрозділи 23-го батальйону ТрО у взаємодії з танковою ротою другої батальйонної тактичної групи 17-ї танкової бригади та підрозділами Національної гвардії розпочали ударно-пошукові дії в напрямку Маріуполя і Новоазовська.

У ході рейдових дій штурмовими загонами 79-ї та 95-ї аеромобільних бригад у взаємодії з підрозділами Національної гвардії було нанесено вогневе ураження бойовикам і підрозділам Збройних сил Російської Федерації та порушено їх комунікації. В районі міста Тельманове знищено значну кількість бойовиків та зброї.

Крім того, під час проведення рейдових дій противнику в районах Іловайська, Кутейникового, Старобешевго було нанесено вогневого ураження, в ході якого він поніс значні втрати в особовому складі, озброєнні та військовій техніці.

Водночас, рішення, прийняте на вищому рівні, про припинення вогню з 18.00 5 вересня 2014 року не дало змогу до кінця виконати завдання в ході

рейдових дій – просунутися в напрямку Новоазовська та здійснити його звільнення.

Однак, незважаючи на це, Збройні Сили України спільно з Національною гвардією та за участі добровольчих підрозділів зупинили поширення агресії, зірвали плани керівництва Російської Федерації з захоплення південно-східних областей України і втримали стратегічно важливі населені пункти – Станицю Луганську, Щастя, Сєверодонецьк, Лисичанськ, Дебальцеве, Артемівськ, Слов'янськ та Маріуполь.

Етап 5. Вирішення (30 вересня – 1 листопада). За координації ОБСЄ в Мінську відбулись переговори про перемир'я, на яких прийнято рішення про призупинення вогню з 5 вересня. Президент П. Порошенко перед цим запропонував мирний план з п'ятнадцяти пунктів, положення якого в значній мірі були прийняті всіма сторонами. Він обіцяв розширення автономії для Донецької та Луганської областей, а також захист російської мови в регіоні. Важка бойова техніка повинна була бути відведена із зони конфлікту. Передбачався також обмін військовополоненими. Незважаючи на те, що лідери Росії і України сигналізували про те, що вони задоволені умовами припиненням вогню, бойові дії в регіоні тривали.

Сполучені Штати заявили про збільшення підтримки України у вересні, очоливши натівські миротворчі навчання в західній частині країни. Резолюція Заходу і політична стійкість та рішучість П. Порошенка змусили В. Путіна, попри його небажання, відновити співпрацю з новим режимом Києва, і дві держави в жовтні відновили угоду про постачання природного газу. Проте надії В. Путіна на ослаблення спротиву з боку громадян України не виправдалися, оскільки за результатами парламентських виборів у Верховній Раді було сформовано сильну прозахідну більшість. У відповідь заколотники в Донецьку і Луганську провели свої власні місцеві вибори, які були засуджені та не визнані Києвом.

На початок листопада режим припинення вогню поступово закінчується, у Східній Україні наростає силове протистояння. У складі батальйонно-тактичних груп кордон перетинають російські танки. Передбачалось, що ймовірними напрямками вторгнення російських військ можуть також бути:

- північна і східна Україна у напрямку Дніпропетровська, Харкова і Києва;
- вторгнення з Білорусі в північно-східній частині України;
- вторгнення з Придністров'я в південно-східній частині України (українська розвідка при цьому повідомила, що Росія вже розгорнула козачі загони для Придністров'я);

– вторгнення з Криму в східну і центральну Україну.

Етап 6. Відновлення миру (з 30 листопада 2014 р., спроба невдала і незавершена). Упродовж 2014 р. росіянам так і не вдалося повністю досягти своїх цілей у Східній Україні, що змусило перейти до тактики серії «заморожувань/відновлень конфлікту». Російським експертам не було ясно, яким чином у ситуації, яка склалася, відновлювати мир. Уряд Києва продовжував тяжіти до Заходу заради економічної та військової допомоги, при цьому президент П. Порошенко постійно піднімав питання про Кримську анексію. Одночасно, з метою запобігти подальшому кровопролиттю і ймовірному більш масштабному російському вторгненню, він намагався балансувати між згодою на певні російські вигоди і провокаціями, які В. Путін міг би використати як привід для подальшої агресії. Росія, тим часом, розцінюючи кримську анексію як доконаний факт, розпочала підготовку планів соціально-економічного освоєння півострова. При цьому режим В. Путіна розпочав використовувати політику відносно України у своїй внутрішній пропаганді.

У грудні Конгрес США прийняв новий законопроект про санкції й Президент Б. Обама підписав цей закон. Нові положення включали в себе опціон на продаж летальних військових матеріалів та обладнання в Україну на розсуд американського Президента. Це стало надзвичайно потужним дипломатичним сигналом як для Києва, так і для Москви. 27 січня Верховна Рада ухвалила законопроект, яким визнала Росію країною-агресором, а самопроголошені «ДНР» і «ЛНР» терористичними організаціями. Рада, визнавши Російську Федерацію державою-агресором, закликала міжнародних партнерів України не допустити безкарності винних за злочини проти людяності, вчинені від початку російської агресії проти України.

Українсько-російська війна перейшла у нову фазу, яка тривала до 24 лютого 2022 року.

5.3. Російська організація, тактика, техніка та процедури

Розуміння контекстного середовища. Після розпаду Радянського Союзу численні конфлікти і реформи перетворили російське військо в те, чим воно є сьогодні. Росія скористалась американським досвідом в Іраці та власним у Афганістані, а також висновками після свого вторгнення 2008 року в Грузію, що стало основою програми модернізації власних збройних сил. Під керівництвом В. Путіна за попереднє десятиліття було реалізовано кілька ключових змін. До них відносяться швидка модернізація та ускладнення обладнання, спроби професіоналізації військової освіти, реструктуризація

військових на більш експедиційну модель, щоб продемонструвати російський вплив на Європу, Близький Схід та Азію.

Сучасний стан російських збройних сил – це армія, яка модернізується, все більше зростає її технологічний характер. Вона адаптує свої структури та можливості до вимог сучасних місій. Використання Росією батальйонно-тактичних груп (BTGs) дає їй можливість проектувати свої сили на регіональному рівні з високим рівнем швидкості та інтенсивності для досягнення бажаних тактичних, оперативних і стратегічних цілей. Цей фокус на невеликі експедиційні операції в межах російської регіональної сфери впливу означають більш гнучкий та модульний характер сил, ніж під час «холодної війни» і навіть під час чеченського конфлікту в 1990-х роках. Особливо це стало помітно під час захоплення Криму та сучасного конфлікту в Східній Україні.

Росія має один з найвищих бюджетів військових витрат у світі. Хоча її бюджет суттєво менший у реальному доларовому еквіваленті ніж у Сполучених Штатів, російський військовий розвиток та інвестиції призвели до значного збільшення технічних можливостей та реформування персоналу. Щоб компенсувати недостатню індивідуальну підготовку своїх солдатів, російські військові покладаються в основному на моторизовані або механізовані підрозділи. Це дозволяє компенсувати меншу кваліфікацію при маневреній війні масивною вогневою міццю. Деякі з аспектів модернізації сучасної російської військової техніки націлені на усунення людського компоненту та заміни його механізмом, таким як автозавантажувач на танках і БМП. Це дешевше, ніж навчання, житло, зарплата солдатам, що дозволяє російським військовим інвестувати більше в вогневу міць. Однак Росія має зробити ще значні кроки для модернізації своєї військової сили та пристосування її для використання більш складних технологій. Це передбачає значні інвестиції в особовий склад, забезпечення його належної професіоналізації.

Росія спробувала збільшити професійність своїх збройних сил, інвестуючи в добровольців-контрактників. Більшість військовослужбовців Росії становлять призовники, призвані на 1 рік служби. За цей час такі призовники проходять навчання та відправляються у підрозділи, де вони служать лише 6-8 місяців до того, як будуть демобілізовані. Це серйозно обмежує якість середньостатистичного російського солдата і підрозділу в цілому. Професійні солдати по своїй суті мають більше досвіду і підготовки, ніж 1-річні призовники, яких замінюють кожні 6 місяців. Зусилля щодо професіоналізації армії тривають в Росії чимало років, проте це все ще є її серйозною проблемою.

Основним елементом маневру російських військ є батальйон, організований як батальйонно-тактична група. БТГ формується як тактична група, достатня для автономного виконання своєї місії. Вона може бути розширена до будь-якої конфігурації, що сприятиме для полегшення виконання її місії. БТГ зазвичай використовуються як підкріплення в стратегічно важливих завданнях та тримаються в резерві, поки вони не будуть потрібні.

Російські сухопутні війська оновили свою військову доктрину, щоб відобразити ці численні зміни їх організації, обладнання та тактики. Їх нове вчення розглядає військових як частину більш широкого національного і урядового підходу до війни. Це «Доктрина Герасимова», у якій стверджується, що правила війни змінилися, що є «розмивання кордонів» між війною та миром, що роль «невійськових засобів» при досягненні військових та стратегічних цілей зросла і, у багатьох випадках, перевищує потужність зброї в їх ефективності. Однак, на тактичному рівні Росія все ще посилається на будь-яку доктрину як на «статут», який інформує командирів і штабних офіцерів, які приймають рішення, про те, як проводити певні операції. Через це видання нової доктрини почали включати ескізи та запропоновані рішення в т.ч. й тактичних проблем. Цей підхід до військової науки як до шаблону, а не мистецтва, є спадком радянської доктринальної методології і частиною російської військової культури.

Асиметрична війна. За останні 15 років на Заході, особливо в армії США вже добре ознайомилися з терміном «асиметрична війна / тактика». Через характер війни в Іраку та Афганістані багато хто розглядав це як новий підхід до війни. Або як стратегію між двома супротивниками, які різко різняться з точки зору військової потужності. Як зразок, це набагато слабші супротивники США – таліби, Аль-Каїда, відносно яких США технологічно та фінансово суттєво потужніша.

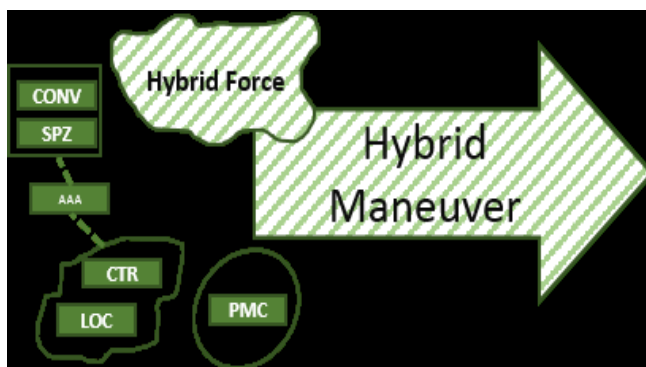
Досконалий опис асиметричних підходів представлений доктором Родом Торнтоном у виданні «Асиметрична війна: загроза та відповідь у XXI столітті»:

«Напад 11 вересня був, мабуть, найвищим зразком того, що стало відомо як «асиметрична війна». Це визначення домінує у лексиконі військових та сил безпеки розвинутого світу. У найпростішому розумінні, асиметрична війна – це насильницькі дії «бідних» проти «заможних», за допомогою яких «бідні» держави чи субдержавні актори прагнуть генерувати глибокі ефекти – на всіх рівнях війни, від тактичних до стратегічних – шляхом використання власних переваг відносно набагато сильніших противників. Часто це означає, що слабкі будуть використовувати методи, які лежать

поза межами «норми» ведення війни, методи, які радикально відрізняються. Це елемент який лежить у серці асиметричних підходів... «Симетрична» означає дзеркальне зображення; іноді зображення може бути меншим, але все-таки подібність існує. «Асиметрична» означає відносини, які не можна вважати однаковими ... І тут корисно зазначити, що асиметричні методи можуть бути також застосованими до більш потужного противника».

Гібридний маневр. Під час грузинської та української воєн Росія розробила новий підхід до своїх операцій, який широко називають російською війною нової генерації (RNGW), війною 4-го покоління, гібридною війною та ін. Росія змогла переосмислити свої стратегії та ефективно застосовувати інструменти національної влади для поліпшення доктрини. Новою метою її сучасних воєн є не абсолютна перемога в конфлікті, а насамперед зміна неприйнятної їй політичного режиму. Оскільки нова мета полягає у зміні цілісної системи влади, то підхід війни нової генерації може використовувати будь-який важливий вплив для досягнення цієї мети. Не всі цілі щодо зміни певного режиму повинні вирішуватись за допомогою військових дій, але коли активізується військовий важіль, часто його маскують під допомогу місцевому населенню. Залучення місцевих жителів виважує доречність військовим акціям на світовій арені. Це робить військові акції подібними на гуманітарну місію, і пояснюється це через концепт гібридного маневру, через який росіяни працюють в Україні, Сирії та деяких інших країнах. Зважаючи на поточне реформування російських сил спеціального призначення, можна сміливо припустити, що силовий гібридний маневр стане визначальним у російській практиці.

Композиція гібридних військ:

CONV: Конвенційні сили;

SPZ: Спецназ, війська спеціального призначення;

AAA: Групи радників, асистентів, супроводу;

CTR: Контрактні сили, які набираються поза зоною операцій (як правило, підписують контракт і

служать разом з силами LOC);

LOC: Воєнізоване місцеве населення;

PMC: Приватні військові контрактники (працюють на принципах субпідряду);

Під час гібридного маневру основну частину боїв будуть нести локально організовані підрозділи. Ці підрозділи потрапляють під владну структуру проросійського місцевого режиму і мають свою власну військову організацію, яка відображає або імітує російські війська. Ці сили отримують базову техніку, надану російськими командами «ААА». Команди ААА синхронізують гібридні оперативні сили через введення в силову структуру російських офіцерів. Гібридний маневр фокусується на місцевих зусиллях, які проводять більшість боїв за підтримки російських конвенційних сил, коли місія має стратегічне та оперативне значення.

Під час гібридного маневру у Східній Україні головною тактичною одиницею стала БТГ. Це незважаючи на той факт, що Росія виявила слабкі місця в структурі БТГ і рухається назад до дивізійної моделі. БТГ – спеціальна сила, орієнтована на місію, яку вона буде виконувати. Ця сила, як правило, складається з трьох основних одиниць: піхоти, броні та артилерії. Їх додатково посилюють і доповнюють іншими активами, такими, як радіоелектронні війська, протиповітряна оборона та іншими можливостями, які передаються в управління командиру батальйону.

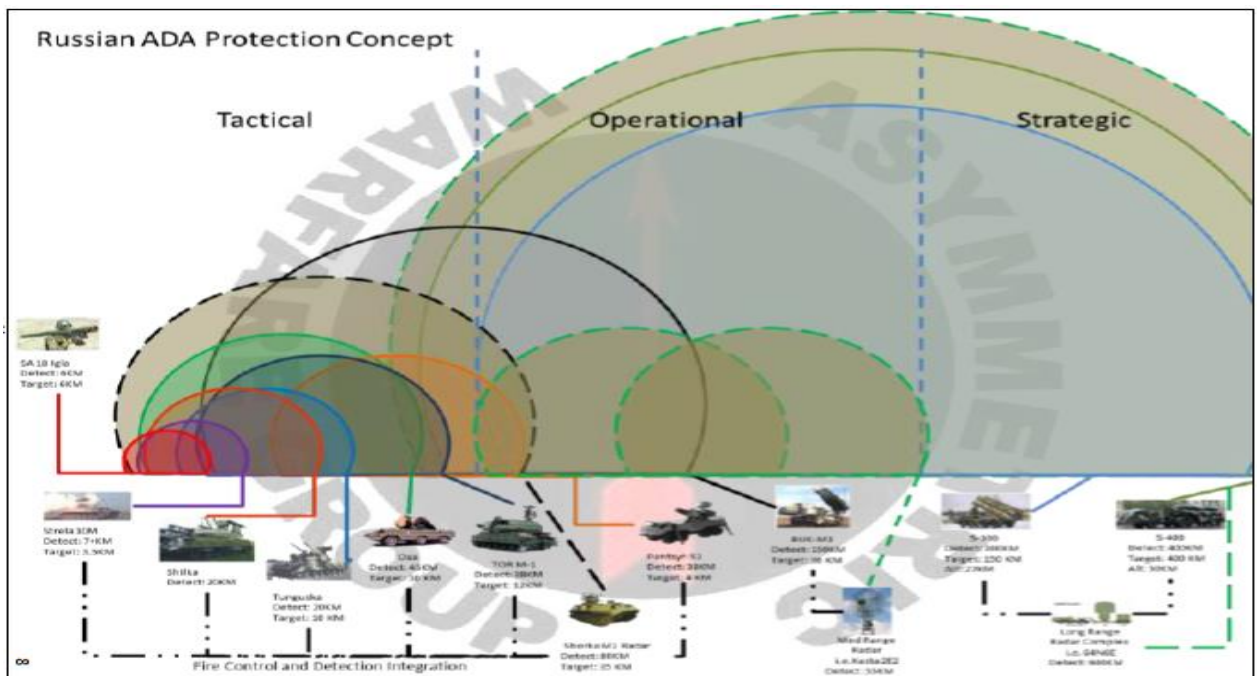
Система протиповітряного, протиракетного, радіолокаційного захисту. Сполучені Штати продемонстрували свою абсолютну повітряну перевагу в конфліктах ще з часів корейської війни. Оскільки за останній час така американська перевага ніким не спростовувалась, американські військові розуміють свою перевагу в небі як належну. Навіть під час в'єтнамської війни літаки США мали змогу забезпечити повітряну підтримку та нейтралізувати північно-в'єтнамські ВПС. З того часу армія використовує авіаційні засоби для розвідки, транспортування, пожежно-рятувальних робіт та медичної евакуації. В Іраку та Афганістані легкі піхотні підрозділи почали залежати від повітряної підтримки для подовження термінів своїх операцій і налагодження чіткого зв'язку з силами на «великій землі».

У порівнянні з іншими арміями світу, військово-повітряні сили є найбільш значимим фактором американської військової могутності. Через це Росія досягла великих успіхів у розвитку власної протиповітряної оборони на стратегічному, операційному та тактичному рівнях, щоб позбавити американців повноцінно використовувати свої можливості. Російські можливості ППО представлені на рівні батальйону і вище, а також можуть бути використані у завданнях рівня окремих кампаній, якщо цього вимагає ситуація.

ППО Росії складається з прямих вогневих, ракетних та локаційних платформ. Стратегічні активи є великими і громіздкими системами, але здатні забезпечити протиповітряну оборону до 300-кілометрового радіусу. На

оперативно-тактичному рівнях російські ракетні системи ППО самохідні, або на гусеничних або колісних транспортних засобах. Більшість існуючих систем складаються з типових моделей автомобілів, які мають автономну здатність захоплювати цілі, визначати тип вогневих засобів і знищувати ціль. На тактичному рівні батальйони мають ПЗРК і легкі гусеничні або колісні протиповітряні системи. ПЗРК є однією з найбільш значних загроз для сучасних формувань. Командування може ініціювати місії з придушення протиповітряної оборони противника, але здатність до проведення продуктивних операцій проти ПЗРК, що перевозяться в межах лінійних піхотних формувань, надзвичайно обмежена, особливо якщо ці системи використовуються в міських районах навколо цивільних осіб, як це відбувається у Східній Україні. Упродовж перших кількох місяців конфлікту у Донецьку та Луганську українські військові втратили кілька вертольотів через атаки земля-повітря і навіть повністю завантажений військово-транспортний літак, уражений із системи ПЗРК.

Росія використовує дуже щільну мережу систем протиповітряної оборони з метою збільшення своїх захисних можливостей. Прогалини в забезпеченні типовими засобами заповнюються новими системами радіоелектронної боротьби, які спроможні збивати з курсу ракети противника,

Російська протиповітряна концепція

перезавантажувати модулі управління боєприпасами або спричиняти передчасну детонацію електроспалахувачів вибухових зарядів. Зіткнувшись із подібною мережею протиповітряної оборони, формування противника в кращому випадку зможуть досягти короточасної переваги у повітрі для підтримки сухопутних військ.

Російські ППО також можуть суттєво впливати на операції аварійного постачання та медичної евакуації. Хоча Росія публічно оголошує про те, що вона дотримується Женевської конвенції та визнає міжнародно захищені символи, це не означає, що російські автоматизовані системи протиповітряної оборони визнають медичну евакуацію як недопустиму ціль. Це схоже на випадок з лайнером Малайзійської авіакомпанії Flight MH-17, який був збитий із російського ракетного комплексу «Бук» над Україною в липні 2014 року.

Індивідуальне спорядження «Ратник»

Піхотні війська. Російські піхотні та спецназові підрозділи модернізується паралельно з іншими ключовими сферами російських збройних сил. Російська програма «Ратник», подібна до «Land Warrior», є російською відповіддю на досягнення американців та НАТО у засобах індивідуального захисту і комунікації. Як і «Land Warrior», «Ратник» – це дуже амбіційна спроба оновити базове індивідуальне комплектування російського військовослужбовця, яке до сьогодні комплектується за стандартами кінця 1970-х років.

Хоча «Ратник» і передбачає здійснити різкий перехід до сучасних технологій, бюджетні обмеження та реалії бою, судячи з усього, обмежують тип і кількість солдатів, які переходять на новий стандарт індивідуального спорядження. Основна увага приділяється зараз оновленню індивідуального захисту за допомогою бронежилетів нового покоління та впровадженню модульних розгрузочних аксесуарів. Інші аспекти включають оновлення оптики зброї, заміну АК-74 на нові АК-12, також засобів шифрованих комунікацій від рівня командир взводу і вище. Російські підрозділи впроваджують зміни, виходячи з їх статусу, при

а

цьому спецназ і військово-повітряні сили вже отримали більшість базового оновлення. Саме ці «елітні» підрозділи є першими, які Росія розгортає як у Криму, так і в Сирії.

Модернізація російського піхотного і бронетанкового обладнання є показником спроби професійної підготовки та інвестиції в військовослужбовців як важливу складову нової оперативної концепції.

Цільові акції. На тактичному рівні підхід російських військ до сучасної війни можна підсумувати як «оволодіння цілями». Поява постійного покриття радіолокаційної розвідки в районах операцій різко змінило способи сучасних бойових дій. Численні датчики забезпечують сучасного командира оновленою інформацією щодо оперативного середовища в режимі реального часу.

Російські війська взяли цю концепцію і застосували її до своєї доктрини. Російська концепція включає такі тактичні заходи, як руйнівний дистанційний вогонь, коли немає прямого контакту власних військ з ворогом, і захист власних сил засобами протиповітряної оборони і радіоелектронної боротьби.

Після масованого дистанційного обстрілу починають маневрувати сухопутні сили, бажано з броньованим прикриттям, забезпечуючи за цей час собі укриття і нове місце для засобів дистанційного ураження з метою повторення циклу.

Російські війська спроможні позначати за допомогою технічних сенсорних датчиків численні цілі, які планується виконати протягом окремого циклу. Численні дрони аеророзвідки у поєднанні з командами спецназу передають цільові дані в артилерію, що забезпечує їй систему дій.

Розгалужена система електронної війни протягом циклу оволодіння цілями додатково захищає війська. Засоби електронної війни можуть збирати

Графічне зображення російського циклу «оволодіння ціллю»

електромагнітні сигнали та визначати їх розташування, тим самим забезпечуючи додаткову можливість оволодіння цілями. Вони також можуть погіршувати і виводити з ладу засоби комунікацій противника, що особливо важливо при зупиненні зусиль противника при підготовці до атаки / контратаки, коли він готує артудар. Окрім цього рівня є ще протиповітряний захист, що складається з наземних систем ураження земля-повітря та систем повітря-повітря.

У війні в Східній Україні цільовими

операціями в основному є рейди диверсійно-розвідувальних груп, які займаються мінуваннями площ і об'єктів. Найпоширенішим способом при цьому є закладка російської ручної гранати Ф1. Часто закладки виготовляють із підручних матеріалів (саморобні вибухові пристрої). Шматок старого направляючого проводу та керований протитанковий реактивний снаряд, під'єднаний до джерела живлення, хоча виглядає це як сміття на полі бою. Камуфляжем є елементарне моторне масло, за допомогою якого комплектуючі заряду маскують під природне забарвлення довкілля.

З оперативної точки зору за допомогою такого мінування створюється область недоступної / малодоступної прохідності на рельєфі місцевості, а у поєднанні із засобами ППО – і у повітряному просторі противника, від взводу до рівня корпусу. Застосовуючи тактику оволодіння цілями, російські сили здатні нейтралізувати таким чином безліч проміжних цілей, компенсуючи тим самим будь-яку чисельну перевагу противника. Цей підхід був спеціально призначений для боротьби з технологічною і повітряною перевагою НАТО, і довів смертельну ефективність у Східній Україні.

Якщо використовувати поокремо аеророзвідку, засоби електронної війни, снайперів і диверсантів, ефекти можуть бути більш м'якими, але при використанні їх у поєднанні, вони здатні надовго заблокувати противника, щоб врешті поставити руйнівний заслін вогню артилерії.

Парамілітарні формування. Ключовим аспектом останніх російських кампаній є підготовка людського ландшафту під час перших етапів їх операцій. Орієнтація або експлуатація населення противника є одним із основних завдань перед початком активних військових дій. Це створює кілька ефектів, на які російське оперативне командування розраховує, прораховуючи успішність своєї кампанії: заплутування, заперечення і трудові ресурси.

Під час Кримської кампанії російські сили, замасковані і перемішані з місцевими жителями, викликали хаос з прийняттям українських рішень. Ніхто в українському уряді не розумів, що повне російське вторгнення вже відбувалося. Замість цього, світові новини засвідчували факти захоплення «місцевою самообороною» аеропортів і урядових будівель. Частина сил виявилась російським спецназом і окремими частинами російських регулярних військ без опізнавальних знаків, інші були з неофіційних воєнізованих груп. Це все забезпечувало можливість заперечувати російську участь, вказуючи на конфлікт як локальний, внутрішній, а не російське вторгнення, і паралізуючи прийняття українським урядом рішень.

Іншим важливим аспектом використання парамілітарних сил є збереження власне російських військовослужбовців. Росія може залучати

місцеве населення, яке використовуватиметься як фронтові війська замість своїх власних сил. За допомогою місцевих жителів, поряд з імпортованими найманцями з Росії та інших колишніх радянських республік, Росія здатна зберігати свої навчені сили для основних операцій. Використання парамілітарних сил служить також для зміцнення російських повідомлень у рамках інформаційної війни на світовій арені. Важливо також відзначити, що Росія не враховує та не публікує втрати серед місцевих або імпортованих контрактників.

ЧАСТНЫЕ ВОЕННЫЕ КОМПАНИИ РОССИИ										
	RSB-GROUP	ANTITERROR	MAP	MSGROUP	CENTRE R	ATKGROUP	SLAVCORPS	PMC WAGNER	E.N.O.T.	COSSACKS
УЧАСТИЕ В ВОЙНАХ										
УКРАИНА (ДНР, ЛНР)	✓	?	✓	?	?	✓	✓	✓	✓	✓
СИРИЯ	?	✓	?	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ДРУГИЕ КОНФЛИКТЫ	?	✓ Ирак	?	✓ защита морских и сухопутных грузов	✓ Ирак Югославия Кавказ Афганистан	?	?	✓	✓ Таджикистан Нагорный Карабах	✓ Ирак Югославия Кавказ Афганистан Орм Чечня

InfomNapalm.org

Російські приватні парамілітарні компанії

Російські інформаційні операції спеціально націлені на певні сегменти населення противника, для якого готується відповідний контент. Це змушує деяких місцевих жителів боротися за обіцяне майбутнє на російській стороні. Кримські загони самооборони і сепаратисти в Східній Україні, які воюють за «Новоросію», є яскравим прикладом цього. Такі парамілітарні формування, як правило, ідеалістичні і вимагають дуже мало підтримки, за винятком короткого повторного підтвердження з Росії прихильності до причин їх опору. Росія надає такі підтвердження своєї прихильності, озброюючи їх сили безпеки і забезпечуючи супровід військових місій російським спецназом. Інші парамілітарні війська готові працювати за гроші, які Росія може легко їм забезпечити, або обіцяючи таким бойовикам трофеї з міст, які вони захоплять.

Використання парамілітарних військ також впливає на планування російських сил. При використанні воєнізованих формувань Росія потребує розгортання тільки тих своїх сил, які необхідні для підвищення продуктивності парамілітаріїв. В основному вони складаються з контрактників, які, аналогічно американському досвіду в Іраку, зазвичай є достатньо підготовленими колишніми солдатами і використовуються для посилення основних сил у боях. Парамілітарні формування отримують підтримку контрактників і регулярних російських військ, а також повністю забезпечують окремі типові задачі, як-то чергування на КПП і блокпостах.

Радіоелектронна війна. Ключовою основою методології США і НАТО є маневрена війна. Маневрена війна залежить від комунікації і синхронізації активів. У США є інфраструктура зв'язку аж до рівня піхотного відділення і спроможність відстежувати його дії в умовах бою практично в режимі реального часу. Коли все функціонує так, як передбачено, то такі невеликі формування можуть досягти набагато більших ефектів.

Враховуючи акцентування маневреної війни на зв'язок, Росія інвестувала значні кошти в електронні системи, які здатні відключати зв'язок і сигнали за широким спектром. Здійснюється це в межах концепції радіоелектронної боротьби. Мета сучасної РЕБ – дезорганізувати або унеможливити тактичне і оперативне командування. Росіяни не мають єдиної уніфікованої системи, а скоріше володіють набором платформ, кожна з яких призначена протидіяти комунікаціям противника. Росіяни застосовують ці системи, щоб блокувати FM, SATCOM, стільниковий зв'язок, GPS та інші сигнали. У Східній Україні подібні системи РЕБ виявилися руйнівними для українського радіозв'язку, вони здатні заклинювати безпілотні авіаційні системи і можуть транслювати помилкові сигнали GPS (ефект названий спуфінгом). Залежність сучасних військ від надійної інфраструктури зв'язку та GPS навігації означають, що раптове переривання цієї можливості, навіть протягом короткого часу, може бути згубною для операції.

Російські системи РЕБ також мають здатність пеленгувати електромагнітні сигнали. У поєднанні з центром корекції вогню, росіяни мають можливість зосередити точний вогонь по силах противника, опираючись на ці електронні перехоплення. Наприклад, у відповідь на радіограму українські військові отримували точний артилерійський вогонь, через що спричинювались надмірні жертви. Потім українські військові отримували смс-повідомлення на мобільні телефони від сепаратистських польових командирів з саркастичними коментарями щодо «артилерійських подарунків».

У Росії докладають значних зусиль, щоб довести свою систему військового зв'язку до рівня і можливостей американської. Система інтегрує GPS і тактичні радіоприймачі й працює на загальнодоступній частоті в радіусі 10 км на тактичному рівні. Російські РЕБ-платформи адаптовані до тактико-технічних характеристик нових систем зв'язку і дозволяють використовувати російські радіостанції і засоби зв'язку, перешкоджаючи можливостям противника.

Деякі платформи використовуються для захисту, випромінюючи сигнал, що викликає перевантаження електронних запобіжників. Керовані боєприпаси, як прямі, так і непрямі, або детонують, або ж змінюють курс, коли вони вступають у контакт з випромінюваннями РЕБ.

Кібервійна. Росія розвиває свої можливості військового протистояння в кібер-просторі. Розвинені країни, в т.ч. США, сьогодні надзвичайно вразливі з боку комп'ютерних мереж. Значна кількість новітньої техніки, що присутня навіть на рівні бізнес-компанії, є надзвичайно уразливою для нових можливостей Росії. Факторами, що сприяють посиленню кібер-атак є їх низький ризик на фоні високої вартості наслідків та все більший взаємозв'язок західних військових мереж. Щодня військові функції, такі як адміністративні та логістичні операції, генеруються або підтримуються через комп'ютер, під'єднаний до веб-мережі. Це створює значну вразливість до кібер-вторгнення і деградації мережі.

Кібер-атаки можуть ефективно формувати поле бою і вимагають дуже незначного ризику з боку порушника. Так як західні формування працюють згідно з обмеженнями, такими, як етичний злом і пріоритет захисних заходів над наступальними в кібер-сфері, вони обмежені в своїх можливостях у порівнянні з російськими двійниками.

Щоб посилити власні військові можливості, Росія також може залучити своїх невійськових кібер-фахівців. На російський уряд, у межах російської урядової інформаційної стратегії, працюють тисячі професійних хакерів, а також Кремль може співпрацювати зі злочинними групами хакерів. Це серйозно перевершує можливості західних військових у кіберсфері і означає, що натівські бригади можуть бути атаковані кібер-терористами, що симпатизують Росії в країнах, які навіть не я в конфлікт.

Подібно до виведення з ладу системи зв'язку, кібер-вторгнення створює перешкоди у роботі навігаційних засобів, може спричинити проблеми у комунікаціях і командуванні противника.

Діяльність снайперів. Росія довела здатність стримувати українські тактичні формування, масово використовуючи снайперські команди. Вона

використовувала цю тактику з часів Другої світової війни. Діюча в Росії тактична доктрина описує снайперські обов'язки так:

Снайпер повинен:

- знати штатну зброю, утримувати її в справному стані і вміти вести з неї влучний вогонь;
- уважно спостерігати за полем бою, виявляти і оцінювати цілі, за командою командира або самостійно знищувати найбільш важливі з них (офіцерів, спостерігачів, обслугу вогневих засобів, снайперів);
- діючи у парі вести розвідку, цілевказування і корегування вогню;
- уміти орієнтуватися на місцевості;
- уміти користуватися штатними засобами зв'язку;
- уміло використовувати захисні та маскувальні властивості місцевості та місцевих предметів для прихованого пересування з метою зайняття вигідної вогневої позиції.

Російський снайпер – це спеціально відібраний та досвідчений солдат, який, як описано вище, є частиною системи досягнення цілі. Навички, які засвоюють ці бійці, суттєво вищі порівняно із «снайперами», з якими натівці мають справу в Іраку чи Афганістані. Водночас існує велика різниця між військовослужбовцем-снайпером на рівні взводу, який озброєний простою снайперською гвинтівкою Драгунова (СВД), і професійно підготовленим командним снайпером. Сьогодні російські команди мають у спорядженні пристрої нічного бачення, приціли, супресори і сучасну зброю рівня гвинтівок в інвентарі американського спеца. Вони також використовують сучасні набої, такі, як 338 Lapua Magnum і 300 Winchester Magnum.

Під час швидкої модернізації російської армії після 2008 року були зроблені великі закупки снайперських гвинтівок західного виробництва, включаючи Barret і Arctic Warfare Magnum (AWM). Російська компанія ORSIS також виготовляє Т-5000, один з найкращих патронів для снайперських гвинтівок у світі. Сьогодні це саме та зброя, що використовується російськими снайперами.

Російські сили в Україні представлені снайперами в структурах до взводу включно. Зазвичай снайпери працюють на невеликому фронті у декількасот метрів. Вони облаштовують кілька (найчастіше – три) позицій на певній відстані, які визначаються з врахуванням специфіки озброєння і місцевості. На перших позиціях розміщуються призначені снайпери з парамілітарних формувань. Позаду них – змішані сили з краще навчених парамілітарів / російських контрактників. Останій ранг складається з висококваліфікованих підготовлених снайперів із найкращим спорядженням

і найкраще обладнаних. Усі ці ряди зосереджуються на одній цільовій області разом.

Мета команди снайперів під час групової роботи – перешкоджати або унеможливити рух тактичних формувань задля забезпечення подальшого прямого артилерійського вогню по пріоритетним цілям. Кілька снайперських команд буде працювати разом, щоб загнати формування противника в цільові райони, що робить наведення і артилерійський вогонь легким і руйнівним. Російські снайпери також знищують секрети і перешкоди противника, заважають встановленню мінних полів та укріпленню його опорних пунктів.

Робота снайперів посилює психологічне навантаження на противника. Снайпери також використовуються, щоб затримати наступ противника і забезпечити достатньо часу для маневру власних сил. Через їх спеціальну підготовку і невеликі розміри груп, а також широке використання спецзасобів, відстеження і нейтралізація снайперів є досить складною роботою.

Артилерійські «вогневі удари». У російській військовій культурі артилерія називається «Богом війни». У той час, як американські військові покладаються на артилерію для підтримки маневру, російські застосовують протилежний підхід: маневр підтримує артилерію. Артилерія є вирішальним важелем для російської армії. Батальйонно-тактичні групи використовуються для оборони, щоб можна було ефективно застосувати проти противника артилерію. Підтвердженням важливості артилерії в російських формуваннях є те, що у більшості російських підрозділів є окремі засоби непрямого вогню, у вигляді важких мінометів, автоматичних гранатометів, самохідних артилерійських установок. Під час маневреної фази в українському конфлікті проросійські сепаратисти та їхні російські партнери намагались забезпечити максимальну протидію українським військам, використовуючи природні та штучні перепони для маскуванню систем дистанційного вогню.

Російська батарея БМ-21 Град на Донбасі

Російська артилерія застосовує п'ять методів вогню:

– одиночний вогонь – вогонь, спрямований проти самостійно визначених цілей, або вогонь прямою наводкою;

– концентрований вогонь – вогонь більше ніж однієї артилерійської системи, спрямований проти однієї й тієї ж цілі;

– загороджувальний вогонь –

безперервний вогонь загородження, який ведеться на один або одночасно на кілька фронтів атакуючого противника;

- вогневе рухоме загородження – безперервний загороджувальний вогонь, створений на одному або декількох напрямках уздовж осі просування бронетанкових підрозділів противника, який згодом може бути спрямований вслід за противником, який відступає;

- вогонь супроводження – концентрація воогню на об'єкти, розміщені по фронту наступу дружніх сил, по їх флангах, а потім може бути спрямований на цілі в тилу противника.

Класифікація цільових результатів:

- знищення: ймовірно вбитих 70-90%;
- руйнування: фізичне знищення установок або позицій;
- придушення: вимагає знищення 30% цілей;
- виснаження вогню – фокус на перериванні операції противника.

Російська артилерія і реактивна артилерія віддають перевагу масивності удару відносно точності, що відрізняється від західного прагнення до точності. Російська артилерія як і раніше працює за старим принципом масивності та може покривати вогнем площу понад 1 км². Її вогонь може спрямовуватись як проти статичного, так і рухомого противника. Досягаючи відповідного обсягу та інтенсивності вогню можна нанести масові втрати для рухомих бронетанкових військ противника, але тільки за рахунок величезного обсягу вогню.

Росія також здійснила суттєву модернізацію власної артилерії. Її ракетно-артилерійські системи використовують боєприпаси, які включають в себе окрім звичайних фугасних, осколочних, бронебійних снарядів також термобаричні, хімічні і ядерні. Деякі з цих боєприпасів, у залежності від системи, мають можливості GPS або лазерної навігації.

Згідно з російською доктриною, артилерія, як правило, знаходяться у 2-6 км за фронтом, на позиціях – тригартатні батареї. Самохідні артилерійські системи можуть супроводжувати атакуючі або маневруючі війська і надавати безпосередню вогневу підтримку в якості штурмового знаряддя. На оборонних позиціях усі російські артилерійські системи розміщують так, щоб була передбачена можливість ураження цілей прямим вогнем. Головне призначення артилерії при цьому – протитанкова боротьба. Подібний підхід особливо ефективно було підтверджено у Східній Україні, причому його використовували обидві сторони – українські війська і проросійські сепаратисти.

Застосування БЛА російських військ додає ще один вимір до їх здатності ефективного вогню. У Східній Україні російські сили

продемонстрували свою здатність спрямовувати та коректувати вогонь з допомогою БЛА. Українські сили неодноразово бачили системний підхід з боку росіян щодо визначення цілі за допомогою БЛА. Спочатку з великої висоти безпілотики визначає українську ціль. Потім він уточнює цю ціль з меншої висоти, встановлюючи точні її координати. Далі російські коректувальники вогню за допомогою БЛА слідкують за первинними

ударами артилерії. Загальний час цього процесу може бути всього лише 10-15 хвилин.

5.4. Структура і тактика дій незаконних збройних формувань

Незаконні збройні формування (НЗФ) – утворені всупереч чинному

законодавству об'єднання людей для досягнення політичних та інших цілей з використанням методів збройного насильства. Ознаками таких формувань (груп) є наявність у них організаційної структури військового типу – єдиноначальності, підпорядкованості, дисципліни, військової або стройової (фізичної) підготовки тощо. До незаконних збройних формувань належать воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю.

У структурі НЗФ виділяють такі складові: ватажок і один (декілька) його помічників, які виконують роль «штабу» (як правило, лідери з місцевих мешканців або кримінального середовища, а також серед них можуть бути підготовлені особи з числа колишніх військовослужбовців чи співробітників правоохоронних органів); група охорони ватажка, що постійно його супроводжує; група розвідки та мережа розвідників (останні можуть бути із місцевих мешканців і не входять безпосередньо у НЗФ); зв'язкові; група диверсій та терору; стрілки.

Можлива також наявність групи для вирішення питань забезпечення НЗФ озброєнням і технікою, боєприпасами, засобами зв'язку, харчами тощо. Ймовірна присутність імпровізованої «служби безпеки», що виконує функції контррозвідки.

Сучасний досвід України свідчить, що на певній території Луганської та Донецької областей під час виходу суспільно-політичної ситуації з-під контролю державної влади і правоохоронних органів спочатку утворилися розрізнені угруповання (загони) бойовиків чисельністю від кількох десятків

осіб. Спершу різноманітна організація таких формувань доповнювалася неодноманітністю їх озброєння. Надалі з ускладненням суспільно-політичної обстановки та розвитком бойових дій у них з'явилися групова зброя, РПГ, ПЗРК, міномети, ствольна й реактивна артилерія, різноманітна бронетехніка, мінно-вибухові пристрої, сучасні засоби зв'язку, розвідки та спостереження.

З розвитком конфлікту чисельність загонів значно збільшилася, відбулася централізація управління, з'явилися райони базування та утворилися військові арсенали, накопичилася важка зброя й бойова техніка.

На початковому етапі ескалації збройного конфлікту

основним джерелом озброєння НЗФ було його захоплення у військових підрозділів і правоохоронних органів. Також відбувалося насильницьке заволодіння приватною зброєю у місцевого населення. Надалі з розвитком збройного конфлікту до НЗФ могли постачати озброєння та техніку симпатизуючі їм держави або злочинні угруповання, що спеціалізуються на торгівлі зброєю. Здебільшого НЗФ намагаються озброїтися тим же озброєнням, що й протидіючі їм державні структури з метою отримання можливості поповнювати боєприпаси за їх рахунок.

Комплектування НЗФ здійснюється особовим складом різних вікових категорій (в основному 20-50 років), ґрунтуючись на добровільному принципі. Водночас не виключається й примусова «мобілізація» чоловічого населення у певній місцевості. Примусово мобілізовані бойовики значно

поступаються добровольцям у бойових якостях, морально-психологічній готовності до бойових дій з військовими формуваннями та силами правопорядку.

У складі НЗФ значну частину особового складу можуть становити представники криміналітету. Тому бойові дії різних НЗФ супроводжуються пограбуванням, мародерством та іншими насильницькими діями.

Загони бойовиків часто складаються за територіальним принципом. До них можуть

входити мешканці одного населеного пункту (загони самооборони) чи району, області.

При організації служби у зоні безпеки по лінії розмежування з територією, підконтрольною НЗФ у Луганській та Донецькій областях необхідно враховувати вірогідність наявності осередків НЗФ на звільнених територіях. Ці групи можуть проявлятися при можливому початку наступальних дій з боку бойовиків. У такому випадку підпільні осередки НЗФ можуть розпочати скоєння різних терактів, диверсій або відкриті спроби збройних нападів на військові, правоохоронні та державні об'єкти. До таких осередків можуть належати особи з числа місцевого населення, які під час проведення силовими структурами України антитерористичної операції «добровільно» відмовилися від участі у НЗФ та склали зброю. А також групи місцевого населення, які «співчували» НЗФ, мали сепаратистські настрої та відверто підтримували незаконні акції бойовиків, направлені на порушення територіальної цілісності України.

Ці дві категорії населення при несприятливому для військових формувань і правоохоронних органів України розвитку бойової (оперативної) обстановки можуть поповнювати діючі загони бойовиків і брати участь у масштабних бойових діях або залучатися екстремістами для ведення розвідки чи дезінформації військових формувань і правоохоронних органів.

Також в інтересах НЗФ можуть діяти окремі особи з числа українських громадян, у тому числі й із місцевих мешканців, які за певну грошову винагороду можуть надавати їм послуги військового та кримінального характеру.

Сучасний досвід українського Донбасу продемонстрував, що у лавах НЗФ перебувають найманці з числа так званих добровольців з різних регіонів Російської Федерації. Як правило, найманці є найбільш боєздатними та підготовленими бойовиками. Вони використовуються для виконання

найскладніших завдань, що потребують високої кваліфікації військових спеціальностей, а також у якості військових радників та інструкторів для навчання особового складу НЗФ.

У деяких випадках найманці можуть складати основу загонів бойовиків, особливо там, де присутня більшість так званих «добровольців» з Російської

Федерації. Також вони можуть об'єднуватися в окремі загони (групи) для виконання особливих бойових завдань, направлених на диверсійно-розвідувальні дії або скоєння терористичних актів.

Не дивлячись на те, що багато бойовиків проходило службу у Збройних Силах України, у Радянській армії, а дехто з них там і там, та знають основи військової справи, їхня навчальна підготовка організовується на стадії централізації керівництва. Це зумовлено тим, що в умовах малої війни для ведення партизанських дій особовому складу НЗФ необхідні особливі навички та вміння.

Основними напрямками, за якими готуються бойовики, є: вогнева підготовка, диверсійна справа, виживання в особливих умовах, маскування, пропагандистська діяльність серед місцевого населення.

Військові інструктори надають бойовикам досить високу бойову та фахову підготовку.

Характеристика особового складу НЗФ. Особовий склад НЗФ на території Луганської та Донецької областей можна умовно розділити на три основні групи. До першої групи належать **іноземні найманці**. Бойовики походять з різних країн і територій, здебільшого з Російської Федерації, Південної Осетії, Чечні, Білорусі та Придністров'я. Звичайним громадянам, особливо у Російській Федерації, ця іноземна присутність на південному сході України подається проросійськими ЗМІ як добровольці, які прибули заради великої ідеї.

Такі особи не потрібні у своїй країні, здебільшого вони мають конфлікт із суспільством й тому намагаються поводити себе незалежно від загальноприйнятих суспільних норм та існуючого державного устрою. Ці люди пройшли війну у Придністров'ї, Югославії, Чечні, Абхазії, Південній

Осетії тощо та мають неабиякий вишкіл і бойову підготовку. Це робить їх дуже небезпечним противником для ЗСУ та правоохоронних органів.

На деякий час проблему постачання людських ресурсів НЗФ тимчасово допомогли

вирішити козаки «Всевеликого Війська Донського» під проводом отамана Миколи Козіцина. З анексією Криму Росією у козацьких колах сучасного «Всевеликого Війська Донського» виникла ідея зробити щось подібне й на

територіях Луганської та Донецької областей України. Виправдати це було відносно легко оскільки в зазначених областях існували різні козацькі

організації проросійського типу. Так, під російськими прапорами угрупованню російських донських козаків вдалося взяти під контроль українські міста Антрацит, Красний Луч, Алчевськ, Северодонецьк, Свердловськ тощо.

Достатньо впливовим у ситуації з іноземними найманцями на південному сході України є так званий кавказький фактор. Найбільші етнічні групи з них –

це чеченці та осетини.

До другої групи складу НЗФ належать **українські громадяни** з числа мешканців Луганської та Донецької областей. У лідерів місцевого сепаратизму виникла ідея щодо створення своєї повноцінної «армії», а здійснити це виключно за рахунок одних найманців неможливо. Тому кількісно антиукраїнські збройні формування мають поповнюватися місцевими громадянами. Визнавати нову українську владу вони принципово не бажають. До цього долучилася тотальна антиукраїнська пропаганда місцевих і російських ЗМІ. Після оголошення українським урядом антитерористичної операції та залученням до неї Збройних Сил у таких місцевих громадян з'явилося явне озлоблення до центральної влади. Особиста злоба є потужною рушійною силою у військовому спротиві, тому недооцінювати таких осіб не варто.

У «ДНР» більшість місцевих мешканців явно налякана своїм розграбованим становищем і невпевненістю у завтрашньому дні. Ось цей стан страху і не дає можливості тамтешнім сепаратистським лідерам зібрати достатню кількість особового складу для своєї запланованої «армії». Одна

справа, якщо просто підтримувати сепаратистські ідеї на словах, а зовсім інша – особисто братися до зброї та йти у бій. Однак серед них є ідейні, котрі хочуть відчувати, що можуть якось впливати на події, які відбуваються. У таких умовах екстремісти й вирішили вдатися до насильницької

мобілізації місцевого населення. Для цього у містах Донбасу та прикордонних селах чоловіків насильно залучають до НЗФ під гаслом «захисту рідної землі».

НЗФ «ЛНР» складаються переважно з місцевих добровольців. По-перше, вони відчувають реальну підтримку Російської Федерації, а тому не бояться, що українська влада повернеться і притягне їх до кримінальної відповідальності. По-друге, за попередньою інформацією, за участь у цих «збройних силах» платять винагороду 300-500 доларів США, що для регіону, в якому панує тотальне безробіття, є чималою сумою.

Разом з простими громадянами до НЗФ залучаються й колишні правоохоронці. Зокрема, відома ситуація зі співробітниками МВС та СБУ в Донецьку та Горлівці. Існують повідомлення і про наявність на територіях Донецької та Луганської областей колишніх співробітників правоохоронних органів АР Крим.

До третьої групи складу НЗФ належать **військовослужбовці збройних сил Російської Федерації**. Їхні завдання: керувати процесом організації бойових загонів бойовиків, а в особливих випадках – керувати їхніми діями; організувати поставки бойовикам озброєння та техніки; забезпечувати бойові дії НЗФ військовим зв'язком та вести військову, радіо- та радіотехнічну розвідку й радіоелектронну боротьбу; здійснювати розвідувально-диверсійні заходи.

Військовослужбовці Збройних Сил Російської Федерації можуть залучатися до виконання особливо складних і відповідальних завдань, що потребують спеціальних професійних знань та використання складної бойової техніки. Зокрема, самохідний зенітно-ракетний комплекс типу «Бук-М1», застосований 17 липня 2014 року для збиття малайзійського

авіалайнера Боїнг-777 у повітряному просторі України над Донецькою областю. За попередніми даними керував цим комплексом екіпаж із військовослужбовців збройних сил Російської Федерації.

У другій половині січня

2015 року підрозділи збройних сил Російської Федерації використовувалися для вогневої та силової підтримки наступальних дій НЗФ «ДНР». Про це свідчать бойові дії у районах населених пунктів Дебальцеве, Вуглегірськ, Авдіївка, Горлівка, Щастя, Попасна, Піски тощо.

Також до складу НЗФ можуть входити співробітники так званих воєнних компаній із Російської Федерації, зокрема компанії «РСБ-Груп», яка спеціалізується на охоронній і розвідувальній діяльності, а також інформаційно-аналітичному забезпеченні. Фахівці цієї компанії неодноразово виконували завдання різного характеру та ступеня складності в гарячих точках світу. Тому не виключена вірогідність їхнього перебування й на південному сході України.

Тактика дій НЗФ. На початку ескалації збройного конфлікту на південному сході України тактика незаконних збройних формувань (НЗФ) у своїй основі складала дії невеликих за чисельністю загонів або груп, що здійснювали напади на невеликі військові підрозділи, окремих військовослужбовців і правоохоронців, військові колони на марші, військові об'єкти, адміністративні будівлі органів влади, СБУ та МВС, господарчі об'єкти тощо. З ескалацією збройного конфлікту, коли окремі сутички переросли у повномасштабні бойові дії, загони та групи об'єдналися у достатньо великі формування чисельністю 500-600 осіб для вирішення масштабних і складних бойових завдань. У цих умовах тактика дій НЗФ наблизилася до дій регулярних військ.

Бойові дії НЗФ характеризуються такими особливостями: фронтальними діями підрозділів на тактичному рівні батальйон-рота; широким застосуванням засідкових дій, мінуванням місцевості, створенням штучних загороджень шляхом пошкодження доріг, підриву мостів тощо; відповідно організованою розвідкою з отриманням інформації про пересування військ від різних джерел (місцевого населення, зрадницьких елементів у місцевих військових формуваннях і правоохоронних органах); диверсійними та терористичними акціями з виведення із ладу господарчих об'єктів, що мають життєво важливе значення для економіки регіону.

Водночас тактика дій НЗФ ґрунтується на таких принципах: ретельний добір та визначення об'єктів для скоєння своїх протиправних діянь; ретельна розвідка (навіть без ведення активних бойових дій бойовики постійно спостерігають за діями військ і правоохоронців); тісний зв'язок з місцевим населенням; прихованість і раптовість дій; дії невеликими маневреними загонами; знання та вдале використання місцевості для облаштування засідок у тактично вигідних місцях; активне використання умов обмеженої видимості, особливо вночі; у бою використовується метод раптового

відкриття вогню з коротких дистанцій і відхід на небезпечну для себе відстань; облаштування при відході засідок, які вміло використовуючи рельєф місцевості та штучні перешкоди, наносять значні ушкодження урядовим військам (силам); ставка на виснаження військових формувань і сил правопорядку; використання мирного населення як живого щита; захоплення заручників; психологічний тиск на мирне місцеве населення.

Тісний зв'язок з місцевим населенням є однією з основ існування НЗФ. Їх комплектування особовим складом, забезпечення їжею, одягом, надання приміщень для відпочинку, матеріально-технічних засобів для ремонту техніки, медичної допомоги тощо забезпечується за рахунок місцевих мешканців. Тому лідери сепаратистів постійно та наполегливо навіюють місцевому населенню думку про те, що загони бойовиків є «захисниками» народу. З цією метою спеціально розповсюджується фальсифікована інформація про злочини військових і правоохоронців. При цьому будь-який прояв лояльності з боку місцевих мешканців до військ може жорстоко каратися.

Найбільш розповсюдженою формою дій НЗФ є охоплення значної території діями невеликих бойових загонів. Таким чином створюється «ефект навколишньої присутності». Бойовики змушують військові формування та сили правопорядку діяти невеликими підрозділами у відриві від своїх основних баз, позбавленими вогневої й тактичної підтримки та зв'язку. У свою чергу, невеликі за чисельністю НЗФ можуть сковувати великі сили військових підрозділів і органів правопорядку.

Дії в нічних умовах дозволяють бойовикам забезпечити прихованість і раптовість, викликати розгубленість і паніку, дезорганізувати управління підрозділами та досягти успіху в бою навіть з урядовими силами, які їх чисельно переважають. Також нічні умови використовуються для організацій

провокацій під час перемир'я або перемовин. Відповідальність за них ватажки сепаратистів перекладають на сили правопорядку.

Виснаження противника – найважливіша мета НЗФ. Тут завдання бойовиків полягають у створенні для військових формувань і сил правопорядку таких умов, при яких забезпечувався б постійний

психологічний тиск на їхній особовий склад.

Психологічне забезпечення протиправної діяльності – також важливий принцип діяльності екстремістів. Основна мета психологічного забезпечення – це формування високого бойового духу серед бойовиків і підтримання їхнього авторитету серед місцевого населення та, водночас, деморалізація військових сил і органів правопорядку. З цією метою на Донбасі застосовується тотальна антиукраїнська пропаганда, розповсюджується відверта брехня та дезінформація. Для цього залучаються радіо, телебачення (особливо російське), друковані видання тощо.

Необхідно звернути увагу на те, що дії будь-яких НЗФ носять зухвалий характер. Вони нехтують міжнародними нормами військового права, тому здатні діяти за межами правового поля.

НЗФ в основному діють шляхом широкого маневру, оточення та обходу. До класичних оборонних дій вони приступають доволі рідко. Головним чином це відбувається у випадках оборони окремих населених

пунктів, своїх базових районів або при оточенні своїх загонів.

Під час ведення бойових дій НЗФ дотримуються таких методів: при бойових зіткненнях постійно маневрують з метою зайняти найбільш вигідні позиції; якщо для виконання певних бойових завдань фронтальних бойових зіткнень не уникнути, то бойовики діють окремими загонами – від кількох десятків

до сотень осіб, об'єднаних однією метою та керуванням; перед боєм використовується масштабна артилерійська підготовка; під час відходу бойовики намагаються непомітно сховатися у заздалегідь підготовлених укриттях; масштабні операції проти урядових формувань здійснюються лише за умови явної переваги в особовому складі, озброєнні та техніці і супроводжуються масованими артилерійськими ударами; невеликими загонами НЗФ діють тільки проти окремих військовослужбовців чи правоохоронців, а також для скоєння диверсій і нанесення відволікаючих ударів; для здійснення психологічного тиску на військові й правоохоронні формування постійно проводяться їх обстріли з будь-якої зброї (особливо мінометної та артилерійської) у будь-який час доби; по позиціях військових і

правоохоронних підрозділів застосовуються міномети, автоматичні гранатомети, крупнокаліберні кулемети та інша важка зброя, встановлена на відповідних транспортних засобах – так звані «кочуючі вогневі засоби»; при раптовому переході військових підрозділів і сил правопорядку у наступ НЗФ організовано виходять із бою та залишають засідки, що наносять стрімкі удари у відповідь.

У сучасному збройному конфлікті на територіях Донецької та Луганської областей НЗФ широко використовують такі способи дій: засідки, напади (нальоти), вогневі дії, снайперський вогонь, встановлення мінно-вибухових загороджень, різні за масштабом терористичні акти.

Організація засідок – найбільш ефективний спосіб дій бойовиків у малій війні. Найбільш вірогідними місцями організації засідок можуть бути: мости, повороти доріг, гребні та схили висот, лісові масиви або лісопосадки, яри.

У всіх випадках місце засідки ретельно планується. Воно повинно забезпечувати прихованість розташування засідки, раптовість нападу, ефективний вогонь засобів ураження та зручність шляхів для відходу. За своїм цільовим призначенням засідки поділяються на засідки для стримання та засідки для

знищення (захоплення). Вибір виду засідки знаходиться у прямій залежності від бойової (оперативної) обстановки, співвідношення сил (засобів), умов місцевості та інших чинників.

Для засідок, метою яких є затримання пересування військових підрозділів, зміни їх напрямку просування, примусу до передчасного розгортання у бойовий порядок необхідно значно менше сил і засобів, аніж для організації засідок, метою яких є знищення військових підрозділів. Якщо для стримання підрозділу кількістю до механізованої роти протягом кількох годин необхідно іноді декілька осіб, то для знищення такого підрозділу необхідна засідка у кількості такого ж співвідношення бойовиків.

Напади (нальоти) найчастіше здійснюються бойовиками на такі об'єкти: блокпости, пости охорони, контрольно-пропускні пункти, військові містечка комендатур і відділів прикордонної служби, контрольно-пропускні пункти через державний кордон, пункти технічного спостереження, склади,

господарчі об'єкти, об'єкти транспортної інфраструктури. Їх мета – знищення об'єкта нападу або нанесення йому пошкоджень і збитків. Перед нападами (нальотами) НЗФ здійснюється ретельна розвідка та дезінформування, як правило, за допомогою місцевого населення, вивчення шляхів підступу до об'єкта, систем охорони та зв'язку, розташування вогневих засобів, визначення можливостей (складу сил і засобів, часу та маршрутів висування) резервів із посилення підрозділів, що обороняються. Для здійснення нальотів НЗФ завжди використовують чинник раптовості. Як правило вони здійснюються загоном від кількох десятків до ста осіб. Згідно з поставленими завданнями такі загоны можуть поділятися на певні групи: група розвідки, група прикриття штурмової групи, штурмова група.

Група розвідки висувається до об'єкта, методом спостереження визначає останні зміни у системі охорони, зручні напрями для нападу та майбутнього відходу. При раптовому зіткненні з переважаючими силами противника група розвідки відходить у бік від своїх основних сил (штурмової групи) з метою, щоб методом взаємодії з ними завести військові підрозділи (органи правопорядку) у вогневий мішок. Дуже часто до складу групи розвідки можуть входити спільники бойовиків з числа місцевих мешканців.

Група прикриття штурмової групи приховано займає позиції поблизу об'єкта нападу, блокує шляхи можливого маневру резервних груп (сил) та напрями їх висування для надання допомоги об'єкту, що обороняється. Під час нападу (нальоту) вона здійснює вогневу підтримку своїх основних сил, а після – забезпечує відхід всього загону.

Штурмова група висувається після групи прикриття та раптовою атакою знищує або захоплює об'єкт. Якщо захоплений об'єкт не вдається утримати або таке завдання не ставиться, загін малими групами залишає

об'єкт і оперативно розосереджується.

Різноманітні вогневі дії НЗФ застосовують систематично з метою нанесення вогневого ураження особовому складу військових підрозділів (органів правопорядку) та його цілеспрямованого фізичного виснаження. Бойовики діють малими групами, в основному у нічний час. На один об'єкт націлюється декілька таких груп. Одна з них викликає вогонь на себе, інші у цей час знищують виявлені цілі. Часто застосовуються обстріли військових

об'єктів з транспортних засобів, що рухаються на великій швидкості уздовж них.

Також для обстрілів з метою цілеспрямованого фізичного виснаження особового складу військових підрозділів (органів правопорядку) НЗФ використовують важку артилерійську зброю та реактивні установки залпового вогню типу «Град» тощо.

Бойовий досвід під час антитерористичної операції продемонстрував, що значну небезпеку для наших підрозділів несуть у собі снайпери НЗФ.

Вони озброєні спеціальним снайперським озброєнням, але можуть застосовувати також і пристосовану для цього різну автоматичну зброю та гвинтівки, зокрема й спортивні.

Снайпери, зазвичай, ретельно планують свої дії, обирають приховані позиції, які можуть облаштуватися на горищах чи верхніх поверхах пошкоджених будівель. Часто це робиться у кутових приміщеннях з метою отримання можливості ведення вогню у декількох напрямках. На позиціях можуть облаштуватися спеціальні сховища для зброї та спорядження.

Під час виконання бойових завдань досвідчені снайпери створюють відповідні умови для знищення якомога більшої кількості живої сили. Передусім жертвами снайперів стає особовий склад, у якого немає засобів захисту (бронежилетів, касок).

Як продемонстрував бойовий досвід, НЗФ проти сил правопорядку успішно використовують снайперські групи для обстрілів різного роду об'єктів. До снайперської групи можуть входити стрілок, спостерігач та автоматники й гранатометники для їхнього прикриття. В окремих випадках снайперські групи посилюються саперами, які здійснюють мінування вогневої позиції снайперів після відходу.

Для виконання поставленого бойового завдання снайперська група займає вигідні вогневі позиції навколо місць несення служби або шляхів пересування військових підрозділів (сил правопорядку) й відкриває вогонь по об'єкту. Снайпер, скориставшись шумом бою, обирає та знищує найбільш важливі цілі.

Невід'ємну частину малої війни складає встановлення мінно-вибухових загороджень. Небезпека полягає у тому, що їх застосування не обмежується ні масштабами, ні часом, ні місцевістю. Бойовики в основному

використовують міни радянського, російського та українського виробництва: протитанкові (ТМ-57, ТМ-62); протипіхотні (ПМН-2, ОЗМ-72, МОН-50, МОН-100), а також саморобні фугаси, гранати, запали яких встановлюються за допомогою розтяжок.

На автошляхах закладаються, як правило, фугаси та міни. Бойовики віддають перевагу керованим саморобним фугасам трьох типів: для ураження бойової техніки, для ураження живої сили, комбіновані. Фугас складається з одного або декількох боєприпасів, як правило, артилерійських, різного калібру, електродетонатора, додаткового заряду тротилу та лінії керування. Фугаси бувають на дротовому чи дистанційному керуванні.

На автошляхах фугас встановлюється на узбіччі чи в каналізаційних колодязях (колодязі зливової каналізації). Іноді фугаси розташовують на ґрунті та маскують сміттям. Для збільшення вражаючої дії фугаси можуть обсіпатися камінням, щебенем або обкладатися гайками, болтами та іншими металевими предметами.

Фугаси можуть закладати й у розбитій техніці. При їхньому підриві формується потужний осколковий потік у радіусі до 70 метрів, який наносить ураження особовому складу. Також фугаси можуть встановлювати у кронах великих дерев, на вершинах телеграфних стовпів чи ліній електропередач.

У населених пунктах і лісовій місцевості можуть встановлюватися вибухові пристрої з різними видами розтяжок. Для розтяжок використовується так зване «павутиння» (горизонтальне, вертикальне, змішане). Воно може виготовлятися з дротів системи керування ПТУР, волосінь, гілок дерев і кущів. Висота та довжина розтяжок може бути різною.

При комбінованому встановленні вибухових пристроїв один фугас встановлюють на дорозі для підриву техніки, другий

(осколочні міни з дистанційним керуванням) розміщують на відповідній висоті (схили, дерева, стовпи тощо) для знищення особового складу, який перебуває на броні. Їхній підрив здійснюється одночасно або з незначним інтервалом. З метою встановлення точного часу підриву поблизу фугасів встановлюється орієнтир. Орієнтиром може бути добре видимий, але такий, що не привертає уваги, предмет. Сам підривник може перебувати на відстані 500-1000 метрів від фугасу. Як тільки ціль з'являється у створі з орієнтиром, підривник здійснює її підрив.

Як приклад, можна навести такий спосіб встановлення комбінованих вибухових пристроїв: у полотнище автодороги вмонтовується заряд вибухового пристрою, а в плафон розташованого поблизу стовпа лінії електропередач вмонтовується осколочна міна МОН-50. Лінії керування виводяться у силовий щиток і роз'ємний пристрій електромережі. Коли броньовий об'єкт потрапляє до зони ураження, подається напруга на електродетонатор. Вибух фугасу виводить з ладу броньовий об'єкт, а направлена вниз міна МОН-50 одночасно вражає особовий склад на броні.

Також міни та фугаси можуть встановлюватися на невилучення. У такому випадку разом із звичайним детонатором екстремісти використовують ручні гранати, важелі запалів яких фіксуються корпусами мін.

Наступним розповсюдженим способом дій НЗФ є терористична діяльність. Для цього вони використовують найрізноманітніші методи – від скоєння різних за масштабом терористичних актів до захоплення заручників. При проведенні терористичних актів розрахунок акцентується на їх

потужний психологічний вплив на війська та місцеве населення. Для досягнення своєї мети екстремісти можуть використовувати такі класичні методи терору: захоплення заручників, рейди, шантаж, а також погрози.

Протиправні дії терористів відрізняються раптовістю, підступністю, хитрістю та жорстокістю. Особливе місце серед методів їхніх дій займає захоплення заручників. Ватажки НЗФ можуть використовувати цей метод для наступного обміну затриманих на своїх поплічників або заради отримання викупу.

Необхідно звернути увагу на те, що бойовики не намагаються захопити заручників з числа особового складу підрозділів, які ведуть себе на зайнятій

території з обережністю, правильно організують спостереження, бойову охорону, перебувають у постійній готовності до відбиття можливого нападу, не вступають у неслужбові контакти з місцевими мешканцями. У свою чергу, безпечність і самовпевненість командирів і начальників та й самих військовослужбовців чи співробітників органів правопорядку провокують захоплення їх у заручники.

Захоплення у заручники поодиноких військовослужбовців або їх невеликих груп відбувається зазвичай за однією схемою. Бойовики обирають місце, віддалене від розташування підрозділу чи військової частини, щоб сигнал про напад не був прийнятий або своєчасно не могла бути надана допомога. Місцем захоплення заручників можуть бути автошляхи, території поблизу магазинів, ринків тощо.

Для нападу обирається зручний момент, коли особовий склад не готовий до його відбиття, коли у бійців зайняті руки або розсіяна увага. Нападників, як правило, удвічі-втричі більше, вони озброєні малогабаритною зброєю та гранатами. В усіх випадках бойовики діють швидко та рішуче. Наближаються впритул, діють погрозами, демонстрацією зброї, пригнічують морально та деморалізують.

Разом із плановими акціями по захопленню заручників терористи користуються будь-якою необережністю та недисциплінованістю особового складу.

Не дивлячись на те, що НЗФ в основному діють поблизу своїх центральних баз, часто вони здійснюють рейдові заходи. **Рейди** – приховане пересування за визначеним маршрутом у сукупності з нальотами та засідками.

Розповсюдженими діями НЗФ також є різного роду терористичні акти. Основним способом є тихе проникнення, коли незброєні бойовики декількома шляхами легально, під виглядом місцевих мешканців, дрібними групами або поодиноці прямують через блокпости та виходять до місць збору та складів зброї. Зброя, у свою чергу, проноситься або провозиться у вантажних автомобілях. Її ховають під вантажем, який оглянути або дуже складно, або практично неможливо. Часто це сільськогосподарська продукція або сипучі матеріали.

Для організації перевезення зброї через блокпости урядових сил бойовики здійснюють багатоденне спостереження. Вони заздалегідь встановлюють, які вантажі особовим складом блокпостів не оглядаються, визначають наряди, які несуть службу неухважно. Може застосовуватися підкуп особового складу. Часто за блокпостами спостерігають місцеві мешканці за різного роду винагороду від НЗФ.

Розповсюдженням методом терористичної діяльності є шантаж і погрози. У Луганській і Донецькій областях України бойовики застосовують їх щодо особового складу Збройних Сил України та персоналу Держприкордонслужби з метою змусити їх скласти зброю та схилити на свій бік. Часто шантаж і погрози фізичною розправою екстремісти застосовують до членів родин прикордонників та військовослужбовців Збройних Сил України.

5.5. Зброя ворога

У ході бойових дій на сході України у Донецькій та Луганській областях незаконні збройні формування (НФЗ) використовують озброєння та військову техніку, яка була передана Російською Федерацією. Переважно вона представлена застарілими зразками озброєння та військової техніки (ОВТ) радянського виробництва, але не виключається потрапляння у розпорядження НЗФ і новітньої зброї, що знаходиться на озброєнні російських підрозділів спеціального призначення.

Під час проведення антитерористичної операції на Донбасі в районі українсько-російського кордону неодноразово були зафіксовані на відео колони військової техніки з Росії, які рухалися на російській та українській території в райони Донбасу, контрольовані сепаратистами.

МЗС України офіційно стверджує, що саме Росія контролює і забезпечує зброєю сепаратистів на Донбасі. Зокрема, МЗС оприлюднило докази незаконного постачання Росією важкої зброї до України, а саме переносних зенітно-ракетних комплексів з військової бази Збройних сил Російської Федерації у м. Єйськ, що на Кубані.

Також, за даними Дмитра Тимчука, бойовики оснащені зброєю, захопленою російськими військовими під час військової окупації Криму Росією. Підтверджуються дані експертів і численними відеосвідченнями використання «неукраїнської» зброї, наприклад, автоматів АК-100. Польські військові експерти упізнали свій ПЗРК «Grom», який був законно проданий Грузії та «вилучений» росіянами в 2008 році під час російської агресії.

Станом на середину січня 2015 року, за повідомленням секретаря РНБО Олександра Турчинова, бойовики мали на своєму озброєнні 542

одиниці танків, 990 бойових броньованих машин, артилерійських систем, в тому числі систем залпового вогню 694 одиниці.

Наприкінці лютого 2015 року генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг заявив, що Росія за останні місяці перекинула на Донбас більше тисячі одиниць техніки, танків, артилерії і систем ППО.

Наприкінці лютого 2015 року компанія «ARES», що займається дослідженнями ринку зброї, опублікувала звіт, в якому наведені переконливі докази використання в Україні різноманітної зброї з РФ. У звіті проаналізовано понад 100 специфічних видів зброї, більше 60-ти видів боєприпасів та понад 70 моделей пересувних засобів.

СБУ отримала 23 червня 2015 р. нові беззастережні докази щодо наявності у терористів так званих «ДНР/ЛНР» зброї та засобів бронезахисту російського виробництва.

Пістолет Макарова (ПМ / ПММ)

9-мм пістолет Макарова – радянський самозарядний пістолет, прийнятий на озброєння Збройних сил та правоохоронних структур СРСР у 1951 році. Тип боєпостачання – магазин на 8 патронів (на деяких російських моделях магазини на 10 чи 12 патронів). Калібр – 9×18мм. Прицільна дальність – 50 м.

Максимальна дальність – 100 м. Реальна прицільна дальність стрільби – 15м. Бойова скорострільність – 30/35 пострілів за хвилину. Особливості пістолета Макарова в тому, що навіть в модернізованому варіанті – зброя для бою майже не пристосована, але дуже поширена. У нього коротка лінія прицілювання, погана кучність і маленька забійна сила, навіть по незахищеному противнику. Фактично, це зброя самооборони, для стрільби в упор у ближніх умовах.

Автоматичний пістолет Стєчкаїна (АПС)

9-мм автоматичний пістолет Стєчкаїна – автоматичний пістолет, розроблений у кінці 1940-х – і прийнятий на озброєння Збройних Сил СРСР в 1951 році, одночасно з пістолетом Макарова. АПС призначений для озброєння офіцерів, які беруть безпосередню участь у бойових діях, а також для солдатів і

сержантів деяких спеціальних підрозділів. У Росії прийнятий на озброєння ФСБ, ФСО і МВС (використовується спецпідрозділами ОМОН і СОБР),

інкасаторів та прокуратури РФ в якості зброї для особистого захисту прокурорів і слідчих. В Україні використовується спецпідрозділами і є нагородною зброєю.

Калібр – 9×18 мм. Ємність магазину – 20 патронів. Реальна дальність стрільби – 50м.

Бойова скорострільність – 40-90 пострілів за хвилину. Особливості пістолета Стечкина в тому, що з нього можна вести стрільбу чергами, але

треба враховувати, що в такому режимі стрільби він некерований, якщо не користуватися громіздкою приставленою кобурою-прикладом. Крім того, у нього такий же слабкий патрон, як і у пістолета Макарова.

AK-101

AK-102

AK-103

AK-104

AK-105

AK-107

Автомати Калашникова

Автомати Калашникова 100-ої серії (за основу взятий АК-74М) розроблені з довгим і укороченим стволом, а також у трьох видах калібрів : АК-101, АК-102 і АК-108 – розроблені під патрон НАТО 5,56×45 мм. АК-103 і АК-104 – розроблені під патрон зразка 1943 року 7,62×39 мм. АК-105 і АК-107 – під патрон 5,45×39 мм. Збереження АК 100-ої серії відпрацьованого дизайну попередніх моделей дозволяє без змін і доопрацювань кріпити на ці автомати підствольні гранатомети, комплектувати штик-ножем, використовувати установки для стрільби з БМП, БТР, транспортно-бойових вертольотів.

Автомати «сотої» серії, укомплектовані ударно-спусковим механізмом для ведення як поодинокого і автоматичного, так і вогню фіксованими чергами по три постріли. Автомати «сотої» серії забезпечені бічною

планкою для установки оптичних, нічних або коліimatorних

прицілів. Приклад, пістолетне руків'я, цівка, ствольна накладка, корпус

AK-200

магазину виготовленні з поліаміду чорного кольору, за що і прозвали його «чорними Калашниковими».

У 2009 році було оголошено про розробку новій моделі «двохсоті серії» під патрон зразка 1943 року 7,62×39 мм., яка потім була перейменована в автомат Калашникова п'ятого покоління АК-12.

Автомат Ніконова (АН-94) «Абакан»

Автомат може вести вогонь різними режимами стрільби: стрільба одиночними пострілами, стрільба чергами з відсічення по два патрони, автоматичний вогонь. На автомат можуть встановлюватися як денні, так і нічні приціли. Підствольний_гранатомет кріпиться до напрямної стріляючого агрегату. Автомат споряджається штатними магазинами під набої калібру 5,45 мм від АК-74 (30 патронів), РПК-74 (45 патронів), або новими чотирирядними магазинами на 60 патронів.

Ручний кулемет РПК-74М з нічним прицілом НСПУ-3

Підвищено ресурс ствола при стрільбі новим патроном 7Н10 з кулею підвищеної пробивної здатності (куля масою 3,56 г.), яка пробиває на дистанції 100 метрів 16-

мм сталеву плиту. Кулемет забезпечений складним, вліво, пластмасовим прикладом. На лівій стінці ствольної коробки є планка для кріплення нічних або оптичних прицілів. Маса кулемета без магазину – 4,76 кг, прицільна дальність – 1000 м, ефективна дальність стрільби – до 600 м, дальність прямого пострілу по ростовій фігурі – 640 м, висота лінії вогню – 305 мм, ємність магазину – 45 патронів.

Кулемет Калашникова ПК / ПКМ

Калібр 7,62×53мм, ємність магазину – стрічка на 100 або 250 патронів, реальна дальність стрільби – 800 м, бойова скорострільність – 250 пострілів за хвилину.

Особливості – практично безвідмовний, легко замінюється ствол після перегріву. Однак, у цієї зброї різка й неприємна віддача, через яку збивається наводка і зменшується точність та дальність стрільби.

Кулемет Калашникова піхотний (ПКП) «ПЕЧЕНІГ»

7,62-мм кулемет ПКП «Печеніг» – єдиний російський кулемет,

розроблений на основі ПКМ. Призначений для ураження живої сили противника, вогневих та транспортних засобів, повітряних цілей. У конструкції кулемета «Печеніг» використовується близько 80% заготовок і деталей кулемета ПКМ. На озброєння кулемет надійшов під назвою «Кулемет Калашникова піхотний». Калібр 7,62 мм.

Патрон 7,62×54R (7,62-мм зразка 1908 р.). Маса кулемета 8,7 кг. Довжина зброї – 1155 мм. Бойова скорострільність 250 постр./хв. Місткість стрічки 100, 200 патронів. Прицільна дальність – 1500 м. Максимальна дальність – 3800м. Кучність стрільби з «Печеніга» набагато краща ніж з ПКМ. Наявність спеціальної планки на лівій стінці ствольної коробки дозволяє ставити на кулемет нічний або оптичний приціл. «Печеніг» може використовуватися і для ведення вогню також з триножного верстата.

Автомат Спеціальний (АС) «Вал»

Автомат Спеціальний (АС «Вал») – безшумний автомат, розроблений на базі безшумної снайперської гвинтівки ВСС і перебуває на озброєнні підрозділів спеціального призначення Росії. У ньому використовуються спеціальні 9-

мм дозвукові патрони СП-5 і СП-6. Куля снайперського патрона СП-5 (зі сталевим сердечником) пробиває бронежилети 2 класу або 6-мм сталевий лист на відстані 100 м, а 2-мм – на всій відстані прицільної стрільби. Бронейкий патрон СП-6 із збільшеним сердечником із загартованої сталі здатний вивести з ладу легкоброньовану техніку. Він пробиває 8-мм сталевий лист на дальності 100 м, а 5-мм сталевий лист або бронежилети 3 класу – на всій відстані прицільної стрільби. Автомат, розібраний на основні вузли транспортується в спеціальному кейсі разом з прицілами і магазинами. Збірка займає від 30 до 60 секунд. Маса – 3,54 кг (зі спорядженим магазином і прицілом ПСО-1), 4,95 кг (зі спорядженим магазином і прицілом 1-ПН-51).

Довжина 875/615 мм з розкладеним / складеним прикладом. Прицільна дальність – 400 м (оптичний ПСО-1), 300 м (з нічним прицілом 1-ПН-5). Коробчастий магазин на 20 патронів (допускається використання магазинів від ВСС на 10 патронів), міні-барабанні магазини на 38 або 51 патрон.

Снайперська гвинтівка Драгунова (СВД)

Зі снайперським патроном СВД дозволяє вражати з першого пострілу такі цілі: голова – 350 метрів, грудна фігура – 430 метрів, ростова фігура – 640 метрів, фігура, що біжить, – 800 метрів. Приціл ПСО-1 розрахований на стрільбу до 1300 метрів, проте на такий

дальності можна ефективно стріляти лише по груповій цілі, або вести неприцільний вогонь.

Для стрільби з СВД застосовуються гвинтівочні патрони 7,62×54 мм R зі звичайними, трасуючими і бронебійно-запальними кулями, а також снайперські патрони (7Н1, 7Н14). СВД може також стріляти патронами з експансивними кулями JHP і JSP. Вогонь з СВД ведеться одиночними пострілами. Подача патронів при стрільбі здійснюється з коробчастого магазину місткістю 10 патронів.

Реальна дальність стрільби – 800 м, Бойова скорострільність – 30 пострілів за хвилину.

Гвинтівка снайперська спеціальна (ВСС) «Гвинторіз»

9-мм гвинтівка снайперська спеціальна (гвинтівка снайперська Сердюкова, ВСС, «Винторез») – снайперська гвинтівка безшумної стрільби. Призначена для озброєння підрозділів спеціального призначення.

Калібр 9×39мм, ємність магазину 10 або 20 патронів. Реальна дальність стрільби 200 метрів. Прицільна дальність – до 100 м в головну мішень, до 200 м в грудну,

до 350 м в ростову. Максимальна ефективна дальність – 400 м.

Ресурс ВСС офіційно становить 1500 пострілів, але при своєчасному догляді, ця зброя витримує до 5000 пострілів без погіршення якості бою. ВСС не є повністю безшумною зброєю. Звук пострілу приблизно відповідає малокаліберній гвинтівці. Приклад знімається для зменшення габаритів при зберіганні зброї.

Самозарядний карабін Сімонова (СКС) – «Архар»

Калібр 7,62×39мм, ємність магазину – 10 патронів, реальна дальність стрільби – 500 м, бойова скорострільність – 40 пострілів за хвилину.

Особливості – це зброя точніше “калашнікова”, але у неї дуже

незручний для спорядження магазин маленької ємності. При розбиранні з газовідвідної трубки часто вискакує штовхач, причому з такою силою, що може травмувати людину.

Гвинтівка снайперська спеціальна великокаліберна (ГССВ) «Вихлоп»

Безшумна великокаліберна снайперська гвинтівка, виконана за компонуванням булл-пап. Булл-пап (англ. bullpup) – схема компонування механізмів гвинтівок і автоматів, при якому спусковий гачок винесений

вперед і розташований перед магазином і ударним механізмом.

Основним призначенням ГССВ є малошумне та безполум'яне ураження легкоброньованої і неброньованої техніки, а також живої сили в індивідуальних засобах

захисту (в тому числі і важких бронезилетах) на відстані до 600 метрів. Для стрільби зі снайперської гвинтівки застосовуються спеціальні гвинтівкові патрони калібру 12,7 мм СЦ-130. Такі набой забезпечують купчастість стрільби порядку однієї кутової хвилини (СЦ-130ПТ), а також пробиття 16-мм сталеві плити на відстані 200 м., або бронезилета 5 класу захищеності на дальності 100 метрів (СЦ-130ВПС).

Ручний протитанковий гранатомет РПГ-18 «МУХА»

РПГ-18 «Муха» – перший радянський ручний реактивний протитанковий гранатомет одноразового використання. Призначений для боротьби з танками, БМП, самохідними артилерійськими установками та іншими броньованими

об'єктами противника, а також може бути використаний для знищення живої сили ворога, що знаходиться в легких укриттях і спорудах міського типу.

Завдяки дешевизні, легкості використання і малій вазі активно застосовується різноманітними терористичними групами, найманцями, партизанами тощо.

Віддача гранатомета під час стрільби відсутня (це забезпечується вибитком газів назад через ствол пускового пристрою).

Маса – 2,6 кг. Довжина – 705 (1050) мм. Стрільців – один. Тип боєприпасу – реактивна граната з кумулятивною БЧ. Калібр – 64 мм. Дульна швидкість – 114 м/с. Прицільна дальність – 135 м. Максимальна дальність – 400 м. Приціл і мушка – діоптричні.

Реактивна протитанкова граната РПГ-22 «Нетто»

Реактивна протитанкова граната РПГ-22 призначена для боротьби з танками, самохідно-артилерійськими установками та іншими броньованими засобами супротивника. Крім того, РПГ-22 може бути використана для

знищення живої сили противника, що знаходиться в легких укриттях, а також у спорудах міського типу. РПГ-22 є індивідуальною зброєю одноразового застосування.

Калібр – 72,5 мм; довжина в бойовому положенні – 850 мм; маса – 2,7 кг; прицільна дальність стрільби – 250 м; час перекладу пускового пристрою з похідного положення в бойове – 8-10 с. Найкращі результати стрільби досягаються в межах дальності прямого пострілу.

Ручний протитанковий гранатомет РПГ-29 «Вампир»

Постріл здійснюється за допомогою реактивного двигуна, пороховий заряд якого повністю згорає за час руху гранати в стволі пускового пристрою.

Під час зустрічі головної частини гранати з ціллю утворюється кумулятивний струмінь, який пробиває броню (завтовшки до 300 мм), вражає живу

силу, руйнує озброєння й обладнання і запалює паливо. Тип боєприпасу – РПГ-29В тандемна кумулятивна, ТБГ-29В термобаричний постріл.

Прицільна дальність: 500 м, 800 м, (з триногою та модулем управління вогнем). Граната каліберна, кумулятивної дії, має пробивну силу, що дозволяє вести боротьбу з бронетанковою технікою.

Реактивний піхотний вогнемет РПВ-А «Шмель»

Реактивний піхотний вогнемет «Шмель» є зброєю без віддачі, одноразового застосування і має три типи пострілів: РПВ-А з термобаричним, РПВ-3 із запальним, РПВ-Д з димовим спорядженням.

РПВ-А (термобаричний) – призначений для ураження укритих вогневих засобів у місті, в польових умовах і в горах, а також для руйнування укриттів, автотранспортної та легкоброньованої техніки.

РПВ-3 (запальний) – призначений для створення ландшафтних пожеж та пожеж в будівлях, спорудах і складах ПММ. Має здатності, що перевершують всі сучасні струменеві та капсульні вогнемети.

РПВ-Д (димовий) – призначений для створення димових завіс, засліплюючи розрахунки вогневих засобів, і нестерпних для живої сили умов в різного роду укриттях.

Протитанковий ракетний комплекс (ПТРК) «Корнет»

Розроблений на базі комплексу танкового керованого озброєння «Рефлекс». Призначений для ураження танків та інших броньованих цілей, у тому числі

оснащених сучасними засобами динамічного захисту, може вражати й повітряні цілі. Максимальна дальність стрільби – 5500 м., мінімальна дальність стрільби – 100 м, дальність розпізнавання цілі – 2500 м, штатна бойова обслуга – 2 особи. Система

управління: напівавтоматична, за променем лазера. Крім кумулятивної бойової частини, можливо спорядження ракет термобаричною бойовою частиною (9М133Ф) для ураження різних інженерних споруд і вогневих точок. Бронепробивна здатність – 1300 мм гомогенної броні. Пробиваємість бетонного моноліту – не менше 3000 мм.

Установка 9П132 «Град-П» («Партизан»)

На озброєнні бойовиків з'явився новий різновид «Граду» – установка 9П132 «Град-П» («Партизан»). Ця установка, розроблена свого часу для поставок СРСР до В'єтнаму, являє собою одну направляючу 122-мм калібру для стрільби одиночним боеприпасом від РСЗО БМ-21 «Град». Установка швидко збирається і розбирається, може монтуватися на

легкому транспортному засобі, оснащується оптичним прицілом. Даною установкою оснащуються мобільні вогневі групи російсько-терористичних військ, що діють безпосередньо на передньому краї. Прицільна дальність – 2000-10800 метрів. Максимальна дальність – 15 000 метрів.

Міномети калібру 82 та 120 мм

82-мм міномет БМ-37

Прийнятий на озброєння у 1939 році. Передбачена можливість транспортування піхотинцями. Вага в похідному положенні – 61 кг. Для перенесення розбирається на три частини: ствол (19 кг), двонога (20 кг) та опорна плита (22 кг). Для стрільби застосовуються осколково-фугасні, осколкові, димові та агітаційні міни. Дальність стрільби – до 3,1 км.

На початку 1970-х років був знятий з озброєння Радянської Армії, але під час Чеченської війни був знову прийнятий на озброєння ЗС Росії.

82-мм міномет 2Б14 «Поднос»

Розроблений на початку 1980-х років. Призначений для ураження живої сили та вогневих засобів противника. Активно застосовувався під час війни в Афганістані.

Бойовий розрахунок – 4 особи. Вага в бойовому положенні – 48 кг. У похідному стані міномет розбирається та переноситься або перевозиться у трьох в'юках. Вага в'юка ствола – 16,2 кг, вага в'юка опорної плити – 17 кг, вага в'юка двоноги – 13,9 кг. На великій відстані міномет може перевозитися у

кузові вантажного автомобіля або у десантному відділі бронетранспортера. Дальність стрільби – 0,85-4км. Окрім того, існує версія вдосконаленого мінометного комплексу 2К-21-2, який складається з міномета 2Б-14 «Піднос», встановленого на базу самохідного тягача легкого бронювання МТ-ЛБ. Міномет пристосовано як для стрільби з шасі, так і з ґрунту. Обслуга – 5 осіб. Новий мінометний комплекс дозволяє значно скоротити час для підготовки до ведення вогню, сприяє мобільній зміні вогневих позицій, укриває екіпаж та обслугу від куль.

82-мм безшумний міномет 2Б25 «Галл»

82-мм безшумний міномет 2Б25 «Галл» розроблений і вперше представлений у 2011 році. Його головною особливістю є відсутність стандартних ознак мінометного пострілу (полум'я, диму, ударної хвилі, сильного шуму тощо). Це досягається за рахунок застосування спеціально розробленого мінометного снаряда 3В035Е осколкового типу. Гучність пострілу з міномета 2Б25 порівнюється до стрільби автомата Калашникова з приладом безшумної стрільби. Бойовий розрахунок – 2 особи. Вага

в бойовому положенні – 13кг. Дальність стрільби – 0,1-1,2км. Темп стрільби – 15 постр./ хв.

Ваго-габаритні характеристики міномета забезпечують можливість його прихованого транспортування з мінімальним боєзапасом двома особами у рюкзаках.

120-мм міномет М-120

Розробка міномета М-120 розпочалась у 1944 році з метою заміни 120-мм полкового міномета ПМ-38. На озброєння прийнятий у 1955 році.

Бойовий розрахунок – 5-6 осіб. Вага в бойовому положенні – 280 кг. Дальність стрільби, прицільна – 0,46-7,1км., максимальна – 9км.

Час приведення міномета М-120 у бойове положення становить – 1-1,5хвилини. У номенклатуру боєприпасів входять осколково-фугасні міни. Маса міни становить від 15,9 до 16 кг.

120-мм міномет 2Б11

Розроблений у 1979 році. На озброєння прийнятий у 1981 році. Сучасні модифікації 2Б11 можуть вести стрільбу практично усіма типами мін калібру 120 мм, у т.ч. керованими мінами КМ-8 «Грань». Бойовий розрахунок – 5 осіб. Вага в бойовому положенні – 210 кг. Дальність стрільби: прицільна – 0.48-

7,1 км, максимальна – 9км. Темп стрільби – 15постр./хв.

При транспортуванні 2Б11 зазвичай перевозиться в зібраному вигляді на легкому колісному лафеті. При підготовці до стрільби ствол просто піднімається вручну до тих пір, поки кругла плита не впирається в землю. Після цього колісний лафет можна прибрати, і міномет при стрільбі буде спиратися на двоногу сошку. При необхідності ствол, плита і лафет відокремлюються один від одного; можливе транспортування міномета в розібраному вигляді в'ючним способом.

Камаз-43269 Дозор (БМП-97«Постріл»)

Легкоброньований броневий автомобіль. Може застосуватися у варіантах штабного, патрульного, санітарного, прикордонного або розвідувального автомобіля. Бронювання протикульове. Верхня частина корпусу витримує постріли з 12,7-мм кулемета «Утьос» з дистанції 300 м,

нижня частина та корма – з 7,62-мм снайперської гвинтівки СВД з дистанції 30 м; днище також броньоване. Озброєння монтується в обертовій вежі. Можлива установка 14,5-мм кулемета КПВТ або 12,7-мм кулемета «Корд», 30-мм гранатомета АГС-17 «Полум'я», протитанкового ракетного комплексу. Екіпаж – 2 людей, десант – 8 людей. Максимальна швидкість – 90 км/год.

Зенітний ракетно-гарматний комплекс (ЗРГК) Панцир-С1

Самохідний зенітний ракетно-гарматний комплекс призначений для ближнього прикриття цивільних та військових об'єктів (комплексів протиповітряної оборони великої дальності) від усіх сучасних та

перспективних засобів повітряного нападу. Панцир-С1 – це зенітний ракетно-гарматний комплекс малого радіусу дії, що може розміщуватись на

гусеничному шасі, колісному шасі вантажівки, причепа або встановлюваний стаціонарно. Крім того, комплекс здатний вести боротьбу з легкоброньованими наземними цілями, а також живою силою противника. Особливість комплексу Панцир-С1 полягає в

захопленні та супроводу цілей, що створює безперервну зону перехоплення цілі по висоті (мінімальна) від 0 м і по дальності (мінімальна) від 200 м. Досяжність по висоті – 15 км, по дальності – 20 км., без зовнішньої підтримки.

Зенітно-ракетна система (ЗРС) С-300В

Призначена для безпосереднього прикриття військ, що перебувають поблизу від противника, в першу чергу від балістичних ракет і літаків і також різних інших цілей. ЗРС С-300В – перша мобільна універсальна система протиракетної і протиповітряної оборони.

Вона належить до пріоритетних зразків озброєння ППО і забезпечує ураження одночасно балістичних ракет і аеродинамічних цілей на відстані понад 300 кілометрів. «С-300» – сімейство зенітних ракетних систем, здатних вражати різні цілі на висотах: від менших, ніж можлива висота польоту – до більших, ніж межа висоти для цілей; на відстанях від декількох кілометрів до 150, 200, 300 кілометрів, у залежності від типу застосовуваних елементів сімейства «С-300» і, зокрема, ракет-перехоплювачів. Сучасні модифікації одним комплектом можуть уражати до 36 аеродинамічних або балістичних цілей наводячи на них до 72 ракет, або (окремі модифікації) в різних поєднаннях, у тому числі без сторонньої допомоги.

Ракетна система залпового вогню РСЗВ «Торнадо-Г»

«Торнадо-Г» є підрозділом другого ешелону і вирішує завдання вогневої підтримки мотострілкових підрозділів. Вона призначена для нанесення одиночних і залпових ударів по КП, мінометним і артилерійським батареям, бронетехніці і живій силі противника, знаходяться в

укритті або на відкритій місцевості в районах зосередження, на маршах, при їх розгортанні в бойове положення і безпосередньо в смузі оборони. «Торнадо-Г» модернізована РСЗВ 9К51 «Град». Система включає в себе модернізовану бойову машину, оснащену автоматизованою системою управління наведенням вогню і нові некеровані реактивні снаряди калібру 122 мм. Час залпу 20 секунд. Максимальна дальність стрільби – 40 км. Площа ураження – до 250000 м².

Реактивна далекобійна система залпового вогню РСЗО 9К58 «Смерч»

Система «Смерч» оцінюється як найпотужніша РСЗО в світі. Її призначення – ураження живої сили, бойової техніки, фортифікаційних споруд і пунктів управління військами на відстані від 20 до 70 км.

Калібр – 300 мм, кількість направляючих – 12.

Маса в бойовому положенні – 43,7 т, маса снаряда – 800 кг, час перезарядження – 36 хв., максимальна швидкість руху – 60 км/год.

Реактивна система залпового вогню РСЗВ 9К57 «Ураган»

Система призначена для ураження різних площадних цілей:

відкритої і прихованої живої сили; неброньованої, легкоброньованої і броньованої техніки мотопіхотних і танкових рот; артилерійських підрозділів;

тактичних ракет; зенітних комплексів; гелікоптерів на стоянках; командних пунктів; вузлів зв'язку; об'єктів військово-промислової структури. Кількість снарядів у залпі однієї бойової машини 16 штук. Час залпу з однієї бойової машини – 20 с, маса бойової машини – 20 т, реактивного снаряда – 280 кг, обслуга бойової машини – 4 людини.

Танк Т-90

Танк Т-90 має класичне компонування, з розміщенням відділення управління в лобовій частині, бойового відділення – посередині і моторно-трансмісійного відділення – в кормовій частині. Екіпаж Т-90 складається з трьох осіб.

Озброєння на Т-90: 125-мм гладкоствольна гарматна пускова установка; 7,62-мм кулемет ПКТ; 12,7-мм кулемет; 12 димових гранатометів, оснащених знімним термоізоляційним кожухом. Бойова маса – 46,5 т. Броня – комбінована, з вбудованим динамічним захистом. Швидкість по шосе – 60 км/год. Швидкість по пересіченій місцевості – 35-45 км/год. Запас ходу по шосе – 550км (700 км із зовнішніми баками), по пересіченій місцевості 345-520 км.

Танк Т-72Б

Танк являв собою третє покоління основної бойової техніки за рахунок динамічного захисту «Контакт», більш досконалої з двоплощинним стабілізатором гармати для стрільби на ходу і комплексу керованого озброєння 9К120 «Свір» з прицілом автоматичного наведення.

Оснащений гладкоствольною гарматою калібром 125-мм. Практична скорострільність гармати – 8 пострілів в хвилину. Боєкомплект гармати – 45 боєприпасів. З гарматою спарений кулемет 7,62 мм ПКТ, на башті встановлено зенітний 12,7-мм кулемет НСВ, а з її боків – димові гранатомети. Бронювання в лобових деталях корпусу і башти – комбіноване. Швидкість по шосе – 60 км/год. Швидкість по пересіченій місцевості – 35 км/год. Запас ходу по шосе – 500км (700 км із зовнішніми баками).

Танк Т-80

Т-80 – основний бойовий танк, що вироблявся в СРСР. Перший у світі серійний танк з єдиною газотурбінної силовою установкою. Тип броні – катана і лита сталева і комбінована, протиснарядна. Бойова маса – 42 т. Основне озброєння Т-80 включає 125-міліметрову гладкоствольну гармату «Спрут». У боєкомплект входять підкаліберні, кумулятивні і осколково-фугасні снаряди. Боєкомплект гармати – 40 пострілів. Крім гармати, на нових машинах був установлений спарений з гарматою 7,62-мм кулемет ПКТ, а на серійному танку на основі командирського люка встановили також зенітний 12,7-мм кулемет НСВТ «Утьос». Дальність стрільби по повітряних цілях з «Утьоса» може досягати 1500 м, а по наземних до 2000 м. Максимальна швидкість по шосе – 70 км/год, швидкість по пересіченій місцевості 50 км/год. Запас ходу – 400 км.

Важка вогнеметна система ТОС-1 «Буратіно»

ТОС-1 «Буратіно» – це важка вогнестрільна система, що поєднує в собі можливості реактивного вогнемета і реактивного залпового вогню.

Комплекс призначався для виведення з ладу легко броньованої й автомобільної техніки, підпалу та руйнування споруд та будівель, знищення живої сили противника (розташованої на відкритій місцевості і в фортифікаційних спорудах) осколками та ударною хвилею, а також виникнення пожеж. Максимальна швидкість пересування становить 60 км/год, а запас ходу – 550 км. Час повного залпу досягає 7,5 секунд. Пускова установка вміщує в себе снаряди калібру 220 мм, а кількість напрямних труб досягає 30 штук. Мінімальна дальність стрільби – 400 м. Максимальна дальність стрільби – 3600 м (з новими ракетами – до 6000). Площа ураження – до 40 000 м². Кожна ракета містить 100 кг об'ємно-детонуючої запальної суміші.

СПР-2 «Ртуть-Б»

Станція призначена для захисту живої сили і техніки від вогню артилерійських боєприпасів масового застосування, оснащених радіопідривниками, шляхом створення перешкод з метою передчасного підриву на безпечній висоті або їх блокування.

Станція перешкод радіопідривачам СПР-2 використовується для прикриття підрозділів першого ешелону, командних пунктів, стартових позицій пускових установок, ділянок зосередження військ і бойової техніки в районах переправ, а також прикриття рухомих об'єктів.

Зона покриття: 50 га. Кількість ліній зв'язку, які подавляються, – 3-6.
Час безперервної роботи: не мен. 6 год.

Апаратура станції працює автоматично.

Р-330

Це класична станція влаштування перешкод радіохвиль. Основною метою є радіоелектронне придушення.

Радіус дії: 360 градусів.
Помилка: не більше ніж на 3 градуси.
Ефективність на частотах: AM, FM, CW, SSB, ISB, FSK, PSK, PFT

Екіпаж: 7 осіб.

5.6. Питання до розділу 5. Модель гібридної війни Герасимова

1. Пригадайте суть «моделі Герасимова».
2. Охарактеризуйте хід російської анексії українського Кримського півострова. Чи дійсно, на Вашу думку, доктринальною основою «Кримської кампанії» 2014 р. була «модель Герасимова»?
3. Охарактеризуйте російську інтервенцію до Східної України. Чи дійсно, на Вашу думку, доктринальною основою війни на Донбасі стала «модель Герасимова»?

4. Чи можна вважати Кримську анексію першими фазами війни на Донбасі згідно з «моделлю Герасимова»?

5. Охарактеризуйте російські операції в східній Україні упродовж березня-липня 2014 р.

6. Охарактеризуйте хід війни упродовж серпня 2014 р. Визначте значимість Іловайської операції та вплив її наслідків на хід сучасної «гібридної війни» Росії проти України.

7. Яку роль відіграла міжнародна спільнота у порушенні логіки російської «гібридної війни» проти України на засадах «моделі Герасимова»? Чому фаза «відновлення миру» на російських умовах виявилась невдалою і незавершеною?

8. Охарактеризуйте суть модернізації російських ЗС в рамках переходу до концепції «неконвенційної війни»:

- перехід до оперативної практики «гібридного маневру»;
- оновлення системи протиповітряного, протиракетного, радіолокаційного захисту;
- перехід до тактики цільових акцій;
- модернізація індивідуального комплектування сухопутних військ;
- включення у оперативне і тактичне планування парамілітарних формувань;
- розвиток радіоелектронної війни;
- розвиток кібервійни;
- оновлення тактики снайперської війни;
- модернізація артилерії.

РОЗДІЛ 6. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

*«Ми кинемо все, що маємо - все золото, всю матеріальну
потужність на обдурення і обдурення людей ...
Посіявши хаос, ми непомітно підмінимо їхні цінності
на фальшиві і змусимо їх у ці цінності вірити ...
Епізод за епізодом розіграватиметься грандіозна
за своїм масштабом трагедія загибелі нескореного народу,
остаточного згасання його самосвідомості»*

А. Даллес,
керівник американської розвідки
після Другої світової війни

Осмислюючи історичну ретроспективу становлення та розвитку української державності, варто зазначити, що вектор розвитку її безпекового характеру завжди супроводжувався гострою дискусією. Аналіз подій 2004 , 2014-2022 рр. на теренах України засвідчив високу готовність українців до боротьби за власний безпековий простір, мотиваційного протистояння пропаганді та маніпуляціям.

Варто зазначити, що саме в умовах військової агресії та складного періоду державотворення, який нині переживає Україна, важливо формувати у молодого покоління стереотипи до споживання якісного інформаційного масиву.

В умовах сьогодення інформація для будь-якої держави виступає стратегічно важливим ресурсом, від раціонального використання якого залежить безпека країни та перспективи формування демократичного суспільства, де реалізуються всі конституційні права та свободи громадян.

Адже застосування найновіших інформаційних технологій впливу на свідомість громадян, які спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, порушення суверенітету і територіальної цілісності України в умовах сьогодення вимагають ерудованості українського суспільства у споживанні інформаційних масивів.

Українці – нація, яка прагне бути впевненою у завтрашньому дні та захищати свої права і свободи. В умовах сьогодення українське суспільство здатне нести відповідальності за свою країну та демонструє повну готовність до активної участі у демократичних перетвореннях, реформуванні держави та розвитку інститутів громадянського суспільства, готове брати активну участі у суспільно-політичному житті, вибудовувати нові рівні взаємовідносин громадян із владою, бізнесом. Саме тому потреба у формуванні інформаційного безпекового простору України є однією з пріоритетних для подальшого її розвитку.

6.1. Інформаційна безпека як явище

В умовах посилення протиріч між державами, які проявляються у агресії та наситі насильницький характер важливою складовою розвитку державної політики є посилення національної безпеки. До складових національної безпеки належать політична, економічна, соціальна, енергетична, екологічна, інформаційна тощо. Фокус нашої уваги зосереджений саме на інформаційній безпеці, яка є глобальною проблемою в умовах сьогодення.

Якісний аналіз джерел дозволяє проаналізувати найпопулярніші визначення поняття «інформаційна безпека»:

- інформаційна безпека як складова національної безпеки;
- інформаційна безпека як стан захищеності інформаційного середовища та національних інтересів від можливих загроз;
- інформаційна безпека як стан системи, який здатний забезпечити цільові параметри безпеки.

Під *інформаційною безпекою* розуміють якість захищеності об'єкта, яким найчастіше виступає інформація, дані та ресурси системи.

На думку В.С. Цимбалюка, А.В. Бабінської, під інформаційною безпекою України слід розуміти стан захищеності її національних інтересів в інформаційній сфері, що визначаються сукупністю збалансованих інтересів особи, суспільства та держави.

О.А. Ніщименко вважає, що інформаційна безпека України виступає станом захищеності національних інтересів України в інформаційній сфері, які поєднують збалансованих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і

Діяльність держави в галузі інформаційної безпеки зазвичай ґрунтується на загальних завданнях державної влади, зокрема:

- збереження принципу суверенітету держави;
- політична стабільність;
- розвиток демократичних інститутів суспільства, а також забезпечення прав і свобод громадян;
- укріплення законності та правопорядку;
- соціально-економічний розвиток країни та стійкість фінансової системи.

Проблеми *інформаційної безпеки* фахівці розділяють на три великих групи:

- проблеми гуманітарного характеру (зазвичай сюди відносять проблеми інформаційної безпеки, які виникають у зв'язку з неконтрольованим використанням та розповсюдженням персональних даних громадян та вторгненнями у їх особисте життя). Першочергово мова йде про відомих особистості, публічних осіб, політичних, громадських діячів;
- проблеми економічного та юридичного характеру (з'являються на ґрунті «злиття» стратегічно важливої інформації та через подальші ризики комерційної та фінансової діяльності);

– проблеми політичного характеру (проблеми, які виникають внаслідок ведення активної фази інформаційної війни, кібервійни та електронної розвідки в інтересах кулуарних політичних угруповань, атаки на інформаційні системи важливих оборонних, транспортних та промислових об'єктів тощо).

У контексті інформаційного розвитку суспільства виокремлюють наступні **чинники інформаційної безпеки держави**:

– соціально-економічний чинник відповідає за розвиток економічної платформи для інформаційного розвитку держави та суспільства, за результативність процесу забезпечення інформаційної безпеки. До критеріїв соціально-економічного чинника варто віднести стабільний економічний розвиток, достатній рівень розвитку інформаційно-комунікаційної сфери, забезпеченість населення матеріально-технічними засобами тощо.

– правовий чинник відповідає за створення якісної бази інформаційного законодавства, яка б регламентувала суспільні відносини в інформаційній сфері, забезпечуючи підвищення рівня правової свідомості громадян в інформаційній сфері.

– технологічний чинник відповідає за технічну досконалість та модернізацію інформаційної сфери, зокрема, розвинену мережу швидкісного Інтернету (доступ до Мережі у віддалених регіонах України, сільській місцевості), новітні системи обробки та передачі даних тощо.

– політичний чинник відповідає за політичний нейтралітет мас-медіа та має забезпечувати вибіркоче застосування обмежень щодо тих ЗМІ, які зарекомендували себе недружніми, заангажованими та маніпулятивними, керуючись законодавчими нормами.

Отже, діяльність органів державної влади відповідально з суспільством має бути спрямована на виконання конкретних завдань у сфері інформаційної безпекової політики, результатом якої мають стати належні умови для забезпечення інформаційної безпеки України.

Інформаційна безпека розглядається поряд з кібербезпекою та характеризується захистом персональних даних, недоторканністю особистого життя та прав користувачів цифрових технологій, зміцненням та захистом довіри у кіберпросторі визначається передумовою одночасного цифрового розвитку та відповідного попередження, усунення та управління супутніми ризиками.

Також інформаційна безпека розкривається у Доктрині інформаційної безпеки України від 25 лютого 2017 р. як невід'ємна складова кожної зі сфер національної безпеки і як важлива самостійна сфера забезпечення інформаційної безпеки.

Теоретики інформаційної безпеки (Артамонова Я.С., Петров С.В., Петров В.П.) враховуючи вплив на трансформацію ідей інформаційної безпеки, розвитку інформаційних комунікацій виділяють сім етапів:

I етап (до 1816 року) – використання природніх інформаційно-комунікаційних засобів. На початковому етапі основним завдання інформаційної безпеки є подача та отримання відомостей про події, майно,

місцезнаходження і іншої інформації, яка була життєво значущою для існування та розвитку окремих спільнот.

II етап (з 1816 року) – перші спроби застосування технічних засобів електро- і радіозв'язку. З метою забезпечення конфіденційності радіозв'язку, застосовувалися актуальні й сьогодні прийоми кодування та декодування сигналів (інформації).

III етап (з 1935 року) – пов'язаний з розвитком засобів радіолокацій і гідроакустики. Основним способом забезпечення інформаційної безпеки в цей період були дієві організаційні та технічні заходи захисту радіочастот.

IV етап (1946 року) – пов'язаний з винаходом і впровадженням в практичну діяльність перших комп'ютерів. Завдання з забезпечення інформаційної безпеки дещо ускладнилося. Тому одним з рішень стало обмеження фізичного доступу до електро-обчислювальних засобів збирання, обробки і передачі інформації.

V етап (з 1965 року) – характеризується створенням і розвитком локальних інформаційно-комунікаційних мереж. Завдання з забезпечення інформаційної безпеки також вирішувалися з допомогою методів фізичного захисту засобів збирання, обробки і передачі інформації (проте уже передбачалося управління доступом до мережевих ресурсів).

VI етап (з 1973 року) – пов'язаний з використанням надмобільних комунікаційних пристроїв. Провідну роль в інформаційному просторі відіграють безпроводні мережі передачі даних. Для забезпечення інформаційної безпеки в комп'ютерних системах необхідною умовою стали нові критерії безпеки.

VII етап – (з 1985 року) – пов'язаний із створенням і розвитком глобальних інформаційно-комунікаційних мереж з використанням космічних засобів забезпечення. На зазначеному етапі розвитку інформаційний технологій надважливим завданням є створення системи інформаційної безпеки людства під егідою провідних міжнародних організацій.

Вперше на законодавчому рівні принципи інформаційних відносин та напрями державної інформаційної політики знайшли відображення в Законі України «Про інформацію». Основними напрямками державної інформаційної політики було визначено:

- забезпечення доступу кожного до інформації;
- забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;
- постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;

- забезпечення інформаційної безпеки України;
- сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входу України до світового інформаційного простору.

Основні аспекти забезпечення національної інформаційної безпеки відображаються в Законах України «Про національну безпеку України», «Про концепцію національної програми інформатизації», «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», Стратегії національної безпеки України тощо.

У первинній редакції Стратегії національної безпеки 2007 року актуальним став п. 2.8, де зазначалось про посилення негативного зовнішнього впливу на інформаційний простір України, що загрожує розмиванням суспільних цінностей і національної ідентичності; недостатніми залишаються обсяги вироблення конкурентоспроможного національного інформаційного продукту; наближається до критичного стан безпеки інформаційно-комп'ютерних систем у галузі державного управління, фінансової і банківської сфери, енергетики, транспорту, внутрішніх та міжнародних комунікацій тощо.

Після затвердження нової редакції Доктрини інформаційної безпеки України 2017 р. актуальними загрозами національній безпеці України в інформаційній сфері визначили: здійснення спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підрив обороноздатності, деморалізацію особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань, провокування екстремістських проявів, підживлення панічних настроїв, загострення і дестабілізацію суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації, розпалювання міжетнічних і міжконфесійних конфліктів в Україні; проведення державою-агресором спеціальних інформаційних операцій в інших державах з метою створення негативного іміджу України у світі; інформаційна експансія держави-агресора та контрольованих нею структур, зокрема шляхом розширення власної інформаційної інфраструктури на території України та в інших державах; інформаційне домінування держави-агресора на тимчасово окупованих територіях; недостатню розвиненість національної інформаційної інфраструктури, що обмежує можливості України ефективно протидіяти інформаційній агресії; неефективність державної інформаційної політики, недосконалість законодавства стосовно регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері, невизначеність стратегічного нарративу, недостатній рівень медіа-культури суспільства; поширення закликів до радикальних дій, пропаганду федералізму та сепаратизму в Україні.

Проте серед ключових завдань політики національної безпеки у внутрішній сфері з'явився підрозділ, присвячений забезпеченню інформаційної безпеки. Передбачалось стимулювання впровадження новітніх інформаційних технологій і виробництва конкурентоспроможного національного інформаційного продукту, зокрема сучасних засобів і систем захисту інформаційних ресурсів; забезпечення безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем, що функціонують в інтересах управління

державою, забезпечують потреби оборони та безпеки держави, кредитнобанківської та інших сфер економіки, систем управління об'єктами критичної інфраструктури; розробка та впровадження національних стандартів і технічних регламентів застосування інформаційно-комунікаційних технологій, гармонізованих із відповідними стандартами держав – членів ЄС, у тому числі згідно з вимогами Конвенції про кіберзлочинність; створення національної системи кібербезпеки.

Стратегія національної безпеки України 2016 р. як при визначенні актуальних загроз національній безпеці України, так і при окресленні пріоритетів забезпечення відокремлює сферу інформаційної безпеки від кібербезпеки і безпеки інформаційних ресурсів.

Зокрема, до загроз інформаційній безпеці України віднесено ведення інформаційної війни проти України та відсутність цілісної комунікативної політики держави, недостатній рівень медіа-культури суспільства, а до загроз кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів – уразливість об'єктів критичної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів до кібератак; фізична і моральна застарілість системи охорони державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом.

Пріоритетами забезпечення інформаційної безпеки визначено: забезпечення наступальності заходів політики інформаційної безпеки на основі асиметричних дій проти всіх форм і проявів інформаційної агресії;

- створення інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз та оперативного реагування на них;
- протидія інформаційним операціям проти України, маніпуляціям суспільною свідомістю і поширенню спотвореної інформації, захист національних цінностей та зміцнення єдності українського суспільства;
- розробка і реалізація скоординованої інформаційної політики органів державної влади;
- виявлення суб'єктів українського інформаційного простору, що створені та/або використовуються Росією для ведення інформаційної війни проти України, та унеможливлення їхньої підривної діяльності;
- створення і розвиток інститутів, що відповідають за інформаційно-психологічну безпеку, з урахуванням практики держав – членів НАТО;
- удосконалення професійної підготовки у сфері інформаційної безпеки, упровадження загальнонаціональних освітніх програм з медіакультури із залученням громадянського суспільства та бізнесу.

А пріоритетами забезпечення кібербезпеки і безпеки інформаційних ресурсів є:

- розвиток інформаційної інфраструктури держави;
- створення системи забезпечення кібербезпеки, розвиток мережі реагування на комп'ютерні надзвичайні події (CERT);
- моніторинг кіберпростору з метою своєчасного виявлення, запобігання кіберзагрозам і їх нейтралізації;
- розвиток спроможностей правоохоронних органів щодо розслідування

- кіберзлочинів;
- забезпечення захищеності об'єктів критичної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів від кібератак, відмова від програмного забезпечення, зокрема антивірусного, розробленого у Російській Федерації;
- реформування системи охорони державної таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом, захист державних інформаційних ресурсів, систем електронного врядування, технічного і криптографічного захисту інформації з урахуванням практики держав – членів НАТО та ЄС;
- створення системи підготовки кадрів у сфері кібербезпеки для потреб органів сектору безпеки і оборони;
- розвиток міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кібербезпеки, інтенсифікація співпраці України та НАТО, зокрема в межах Трастового фонду НАТО для посилення спроможностей України у сфері кібербезпеки.

У Стратегії національної безпеки України від 2020 року основним завданням розвитку системи кібербезпеки - гарантування кіберстійкості та кібербезпеки національної інформаційної інфраструктури, зокрема в умовах цифрової трансформації.

Основними складовими елементами інформаційної безпеки є як забезпечення якісного інформування громадян і вільного доступу до різних джерел інформації, так і захист від негативних інформаційних впливів, що у сукупності мають сприяти цілісності суспільства. Першочерговим завданням соціальних і державних інститутів має бути розробка термінових ефективних заходів щодо нейтралізації інформаційно-диверсійної діяльності РФ проти України та запобігання її подальшому розгортанню. Вирішення цієї комплексної проблеми дозволить захистити інтереси суспільства і держави, сприяти реалізації права громадян на отримання всебічної та якісної інформації [11, с. 38]. В умовах гібридної війни держава, що стала об'єктом агресії, неминуче наражається на широкий спектр інформаційних загроз, нейтралізація яких, з одного боку, вимагає вжиття надзвичайних правових і адміністративних заходів, а з іншого – може супроводжуватися істотним згортанням демократичних прав і свобод. Пошук балансу між інтересами національної безпеки й ідеями верховенства права – це стратегічно важливе завдання держави

6.2. Основні прийоми атак та захисту в інформаційних війнах

Плеяда науковців дотримується позиції, що **концепція інформаційної війни** виникла за аналогією зі створенням ефекту *гіпнотичного навіювання* (сугестії) по відношенню до окремої людини та суспільства загалом. Посилений інформаційний вплив ґрунтується на адаптованій (дієвій) концептуальній схемі, яка передбачає наступні заходи:

- *розслабити суспільство*, тобто через ЗМІ відволікати увагу від ключових подій в житті країни, які можуть призвести до руйнації ідеологеми «авторитетного лідера» (мета: суспільство як ціле повинно зникнути в якості об'єкта свідомості);

- змусити суспільство слухати тільки противника, наприклад, через пропаганду його способу життя, виключивши досвід будь-яких інших країн і народів;
- змусити суспільство не розмірковувати над тим, що говорить супротивник, виключивши зі ЗМІ аналітичні передачі, акцентуючи увагу на розважальних шоу;
- зосередити увагу громадськості ключовій проблемі (ідеї), наприклад на тероризмі;
- постійно переконувати, що суспільство модернізується та активно розвивається, з метою зниження здатності суспільства до критичного аналізу.

Основним завданням при застосуванні інформаційної зброї є створення пасивного стану суспільної свідомості, підірвати погляди, переконання, світогляд людей, зруйнувавши таким чином ідею згуртованості нації, розвитку громадянського суспільства. Відомий канадський філософ, дослідник впливу медіа як засобу комунікації на аудиторію М. Маклюен з цього приводу зауважив, що «засоби масової комунікації подібно соковитому шматку м'яса, який приносить із собою злодій, щоб приспати пильність сторожового пса нашого розуму»...

В умовах глобалізації медіа перетворюється на потужну масову зброю, ефективного застосування якої прирівнюється до зброї масового знищення. Саме тому фахівці вважають, що проти інформаційної зброї необхідно працювати на випередження, створюючи потужні бар'єри у свідомості широкого загалу (тобто об'єкту впливу) та розвінчуючи неправдиву інформацію.

Серед прийомів захисту від інформаційних атак найбільш ефективними є :

1. Робота на випередження. Тобто поширення в інформаційному просторі контенту, який стосується роз'яснень щодо можливих провокаційних дій (можливо у гумористичній чи саркастичній формі).

Росія погрожує хіматакою в Одесі, але заздалегідь звинувачує Україну

СВІТЛАНА КІЗІЛОВА — СУБОТА, 23 КВІТНЯ 2022, 21:34

© 117442

ПОРТ ПІВДЕННИЙ В ОДЕСІ

Приклад

23 квітня 2022 року в українських ЗМІ з'явилася інформація про те, що російське міністерство оборони після ракетного удару по Одесі «анонсувало» застосування хімічних речовин у районі одеського порту «Південний», при цьому Російська Федерація заздалегідь звинуватила у можливій хімічній атаці спецслужби України.

Таким чином, представники тієї соціальної групи, на яку

націлене повідомлення, будуть готові до його критичного сприйняття. Тобто, відбувається щеплення від інформаційного вірусу, оскільки ефект несподіванки втрачено.

2. Оперативне реагування є антикризовим інструментом. Це прийом, який застосовується у разі інформаційної атаки зненацька, має небезпечні наслідки та вимагає негайного реагування.

Зазвичай з метою спростування вірусної інформації подається роз'яснення у ЗМІ, групах відомих блогерів, на офіційних сайтах тощо). Та найбільш дієвим інструментом, яке сприяє спростуванню інформації є поширення контенту неформальними джерелами («сарафанне радіо», чутки тощо) надаючи їм сенсаційного характеру. Вказана практика працює швидко та дієво.

ОДА: Росіяни втретє заявили про захоплення Рубіжного, це фейк

РОМАН ПЕТРЕНКО — ЧЕТВЕР, 21 КВІТНЯ 2022, 13:35

© 31086

Міноборони РФ знову повідомило про "визволення" Рубіжного, повідомив глава Луганської ОДА Сергій Гайдай. Очільник адміністрації також заголосив, що це фейк

Приклад

Так, перебільшуючи свої досягнення, російська армія тричі офіційно заявляла в ЗМІ про так зване «визволення» Рубіжного та Пропасної. Зазначену інформацію було оперативно спростовано в українських ЗМІ. Доказовим фактом також надано перехоплену розмову російського військовослужбовця зі своєю дружиною, під час якої він переконливо доводить «коханій», що інформація про окремі захоплені міста є «переконливою брехнею».

Також 21 квітня міністр оборони РФ Сергій прозвітував володиміру путіну про «звільнення Маріуполя», згодом зазначивши, що на території Азовсталі залишаються понад дві тисячі українських захисників.

Під час інформаційних атак достатньо дієвими є методи їх нейтралізації, як:

1. *Парасолька* – блокування доступу до окремих порталів, сайтів, соціальних мереж;
2. *Воронка* – нейтралізація певного повідомлення шляхом поглинання на фоні великої кількості інших;
3. *Колесо* – заміна певного повідомлення іншим, як більш важливим та статусним
4. *Заміна* – спростування певної інформації шляхом викликання недовіри до джерела розповсюдження повідомлення.

3. Розвінчання фейку – прийом боротьби з інформаційними атаками, який передбачає з'ясування та доведення до споживачів інформації авторів «публікації» та тих, на чию користь вона працює.

У Німеччині поширюють фейк про смертельне побиття підлітка групою українців

"ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАВДА" — ПОНЕДІЛОК, 21 БЕРЕЗНЯ 2022, 10:30

© 43622

Поліція німецького Бонна попередила про поширення в інтернеті фейкового відео, в якому йдеться про нібито смертельне побиття натовпом українців 16-річного юнака в Ойскірхені, що у федеральній землі Північний Рейн-Вестфалія.

Про це повідомляє ["Європейська правда"](#).

"В інтернеті поширюється відео, в якому повідомляється про напад на 16-річного підлітка в районі Ойскірхена. Стверджується, що його побила до смерті група українців. Мова відео - російська", - йдеться у повідомленні поліції в Twitter.

Відео було опубліковано в Telegram-каналі, який поширює російську пропаганду про війну Росії проти України. У фейковому повідомленні сказано, що 16-річного волонтера "Даніеля" побили тільки тому, що він розмовляв російською.

У процесі розвінчування фейків необхідно залучати всі можливі ресурси (лідерів думки, акторів, блогерів, офіційних осіб тощо).

Серед прийомів атак в інформаційних війнах найбільш поширеними є :

1. Дезінформація – надання хибної неправдивої інформації.

Зокрема, експерт Українського кризового медіа-центру Олександра Цехановська зазначає, що «головним принципом дезінформації є те, що вона повинна спиратися не тільки на брехню, і саме це робить її небезпечною. Ви

Росія використовує депортованих з України дітей для пропаганди та фейків – РНБО

СВІТЛАНА КІЗІЛОВА — СУБОТА, 16 КВІТНЯ 2022, 22:45

© 16305

можете взяти дрібницю, роздути її до неймовірних розмірів, потім перевернути історію і додати стільки брехні, скільки треба, щоб зробити її вірогідною. Ось чому дезінформація процвітає в українському суспільстві, в західних суспільствах, і, безумовно, в Росії».

Центр протидії дезінформації при РНБО України інформує, що російські медіа поширюють дезінформаційні

матеріали про те, як «українська влада, наслідуючи Третій рейх, відправляє воювати дітей».

З метою підтвердження фактів дезінформації пропагандисти акцентували увагу на інтерв'ю з українськими дітьми у процесі якого псевдожурналісти дізналися, що саме «ці діти від початку спецоперації працювали шпигунами в Україні».

2. Хибна аргументація – провідна думка підкріплюється «гнилими» аргументами. Наводяться факти, які не містять аргументованого підтвердження, цитати, які не мають авторів тощо.

Приклад
Соловйов захотів
«денацифікувати» НАТО

3. Залякування – прийом, метою якого є породження тривоги та паніки, порушення балансу в суспільстві. Насправді метою залякування у процесі інформаційної атаки є відволікання уваги від справжніх намірів та цілей противника.

РОСІЯ

"Вечір в хату, арештанти": у російському Красноярську зламали табло

Китайський Lifan зупинив продаж автомобілів у Росії

У Николаєві повідомили про обстріл житлового району, є постраждалі

ОСТАННІ НОВИНИ

17:52
Україна засуджує спроби РФ втягнути Придністров'я у війну

17:46
Росія погрожує атакувати Київ у разі ударів України по об'єктах у РФ

17:42
Радіація на ЧАЕС "аномальна" після окупації росіянами – МАГАТЕ

17:26
У Німеччині заявили, що повна незалежність від російської нафти є питанням лічених днів

МЗС РФ перейшло до залякування Швеції та Фінляндії через НАТО

п'ятниця, 15 квітня 2022, 15:15

© 61162

Офіційна представниця Міністерства закордонних справ РФ Марія Захарова заявила, що Швеція та Фінляндія повинні усвідомлювати наслідки для відносин з Росією у разі їхнього членства в НАТО.

Заяву Захарової наводить офіційний сайт МЗС РФ, повідомляє "Європейська правда".

Захарова заявила, що в останні роки велася цілеспрямована кампанія "зовнішніх сил" із "втягування" Швеції та Фінляндії до Північноатлантичного блоку.

Вона зазначила, що у разі вступу Швеція і Фінляндія перетворяться на новий рубіж протистояння НАТО з Росією, а "негативні наслідки для миру та стабільності на Півночі Європи очевидні".

"Звісно, вибір – за владою Швеції та Фінляндії. Але вони мають розуміти й наслідки такого кроку для наших двосторонніх відносин та загалом

Приклад

Проблема полягає в тому, що з початком повномасштабного вторгнення російських військ на територію України спостерігалось колосальне зростання підтримки членства в НАТО у Швеції та Фінляндії. Ці події спровокували необхідність прийняття негайних дій та рішень політиками щодо набуття країнами статусу члена НАТО.

4. Глузування. Достатньо дієвий прийом протидії противнику, який характеризується висвітленням противника у комічному світлі.

В російсько-українській війні зазначена тактика є достатньо дієвою та відзначається успіхом.

Під Каховкою українські цигани вкрали в росіян танка, – місцеві

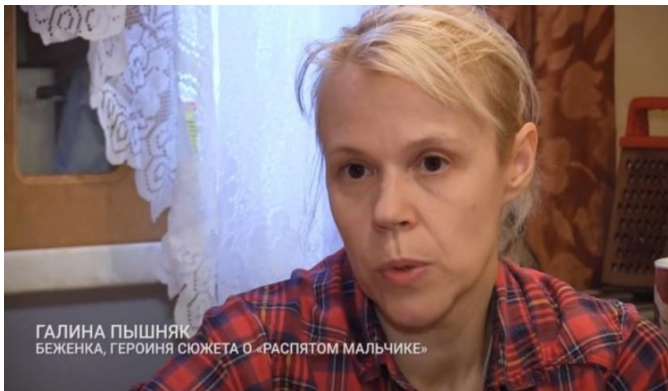
неділя, 27 лютого 2022 р., 10:30

□ 3213 □

доєдналися до протистояння оркам навіть цигани, вкравши у росіян танк.

5. Емоційно упереджена новина – прийом, метою якого є викликати злість, вказати на винного та повідомити щось надзвичайно обурливе.

ГАЛИНА ПЫШНЯК
БЕЖЕНКА, ГЕРОИНЯ СЮЖЕТА О «РАСПЯТОМ МАЛЬЧИКЕ»

Пишняк була дружиною одного з проросійських бойовиків. Звичайно, насправді ніякої згаданої процесії не було і навіть місце події вигадане.

6. Фальшування – прийом, який передбачає використання контенту з іншими подіями, через відсутність візуальних матеріалів.

саме представники територіальної оборони допомагали поліції перемістити техніку у безпечне місце подалі від мародерів.

Приклад

У перші тижні російсько-української війни факт єдності українського суспільства проти «рашистів» був беззаперечним. Адже на захист Української Землі вийшли не лише військові, але й пересічні громадяни. Успіхи на фронті увінчалися легендарним протистоянням безбройних громадян російським військовим. До прикладу, на Херсонщині

Приклад

Журналісти «Першого канал» Росії оприлюднили інтерв'ю українки Галини Пишняк, яка «пережила стрес у Слов'янську», оскільки представники української армії нібито, «розіп'яли» на Донбасі її трирічного сина.

Насправді ж Галина

Приклад

«ЗСУ грабують магазини з побутовою технікою» – саме такого змісту фейк поширювався у російських ЗМІ 15 березня 2022 року.

На фото дійсно зображені українські військові – це єдина правда з поширеної інформації. Річ у тім, що

20 березня у соцмережах поширювали фото з ключовим заголовком «Львівські школярі вишикувались у формі свастики». Проте міф було розвінчано, а фальшування викрито, оскільки фото не мало жодного відношення до вказаної події.

За відсутності фото доказів, російські пропагандисти скористалися

фото, зробленим 12 квітня у Пензі під час флешмобу на честь 55-річчя польоту Гагаріна у космос. Відкриттям стало також те, що свастикою насправді є число 22.

7. Вклинювання – коригування інформаційних повідомлень противника у потрібному руслі. Зазначений прийом є достатньо ефективним та користується популярністю. Його застосовують для того, щоб на фоні повідомлення ЗМІ, яке користується довірою суспільства, подати приховані меседжі.

Прийнятним є використання облич лідерів громадської думки, громадських діячів у процесі застосування прийому «вклинювання» з метою відвернення уваги.

Приклад

Соціальними мережами у квітні 2022 року поширювався контент про те, що Президент України ніби розповідає, що вживає наркотики і це «дає йому енергію до вечора».

Насправді ж В. Зеленський під час одного з інтерв'ю пожартував, що «хоча він не нюхає кокаїн, та нюхає каву, оскільки вважає себе кавоманом».

6.3. Медіавіруси в інформаційній війні

В умовах інформаційної війни важливим інструментом для проникнення на вороже інформаційне поле є медіа-віруси.

До медіа вірусу відносять контент, який має здатність ширитися миттєво, зацікавлювати широкі верстви населення та немає корисного змісту. До медіа вірусів відносять події, сенсації, скандали, чутки тощо, які укріплюються у масовій свідомості у якості гасел, міфів, мемів.

Як вірус проникає в клітину, так і «мем» потрапляє у свідомість людини та здатен «заражати» наступну «жертву».

Успішні «меми» можуть інтегруватися у концепції та доктрини.

Надто пізно, Ви заражені інформаційним вірусом!

Американський дослідник Д. Рашкофф виділяє декілька типів медіа-вірусів, серед яких:

1. **Цілеспрямовані віруси** (як реклама, передвиборчі гасла, «інформаційні бомби»);
2. **Віруси-тягачі** - спонтанно виникають та миттєво підхоплюються, а також наповнюються певним змістом та зазвичай спрямовані на вирішення конкретних завдань;
3. **Спонтанні віруси** – народжуються та поширюються без конкретної цілі, в разі успішності можуть бути використані для вирішення певних завдань.

Приклади медіа вірусів в українському суспільстві:

- «Самі захателі» – медіа вірус, який з'явився ще в 2014 році та безпосередньо стосується анексії Автономної Республіки Крим «зеленими чоловічками». Медіавірус, який ширився у російських ЗМІ з метою виправдання вторгнення російської армії на територію України.

Гасло використовується з тією метою, щоб патріоти з АРК, патріоти з Києва та патріоти з Західної України не об'єдналися заради досягнення спільних цілей, зокрема звільнення АРКрим.

- «Герої не вмирають» – гасло, яке виховує у нашій свідомості почуття поваги, вдячності до загиблих воїнів. Розуміння того факту, що за яких би обставин не загинув воїн, він завжди для патріотів своєї держави залишиться Героєм.

Проте варто розуміти, що гасло в першу чергу використовується з метою придушення емоційного протистояння рідних загиблих військових/добровольців, кола друзів та знайомих чи просто обурених суспільних мас бездіяльність провладних еліт.

- «Доброго вечора, ми з України!» – насправді фраза з треку популярного українського гурту «Даха Браха». Трек отримав популярність ще у жовтні 2021 році в Тік Ток, проте вже з 24 лютого 2022 року це не

просто слова з треку, а неофіційне військове привітання в Україні, що стало популярним після російського вторгнення. В умовах війни слова треку лунають у багатьох бомбосховищах України, підіймаючи дух українців до заповітної перемоги.

Мемі

Мем як поняття є одиницею імітації та комунікації. Може вміщувати в себе широке коло інформації, яке надходить різними каналами (звуковими, тактильними, зоровими тощо).

Існує чимало визначень мемів. Зокрема:

- як культурної одиниці;
- як концепт чи ідея, що відображається в вербальному, візуальному чи звуковому рівнях;
- як моделі різновиду інформації;
- як частина інформації, що відзначається стислістю та швидким розповсюдженням.
- Застосовуючи до класифікації мемів текстовий критерій структурної організації, можна виділити:
  - мемі-слова (« Паляниця»);
  - мемі-словосполучення («Привид Києва»);
  - фразові (коли мем становить цілу фразу, речення («Доброго вечора, ми з України»)).

Таким чином, меміми можуть бути мелодії, ідеї, модні слова, вирази, які набувають популярності та вкорінюються у суспільстві.

Центром уваги в умовах військового протистояння російським інформаційній машині є Інтернет-мемі. Зазвичай Інтернет-мемі є вірусними жартами, які поширюються з мегашвидкістю та представляються широкому загалу у вигляді картинки, фото чи відео сюжету.

Інтернет-мемі є засобом впливу на свідомість людей та виступають запорукою успішної пропаганда ідей чи поглядів. Соціальні мережі допомагають миттєвому розповсюдженню Інтернет-мемів, виконуючи при цьому роль психологічних вірусів.

Варто відзначити особливість Інтернет-мемів – це їхня емоційна насиченість, яка сприяє підвищенню зацікавленості контентом та швидкості його поширення.

Найбільш популярні мемі в українському інформаційному просторі лютому – травні 2022 р.

«Паляниця»

- Ти окупант?
- Ні!
- Скажи "Укрзалізниця везла паляниці".
- Да, я окупант...
 постріл

Володіючи на високому рівні навиками комунікації рідної мови та не вивчаючи іноземної, чимало людей не розуміють, як важко може даватися вимова окремих звуків, а іноді й взагалі не вдається.

Незважаючи на те, що українська та російська мови мають багато спільного, існує чимало слів зі звуками, вимова яких складає серйозні труднощі. Наприклад: *паляниця*, *полуниця*, *криниця*, *рушниця* тощо. Росіяни не можуть правильно вимовити це слово. Тому виходить наступним чином: «палянїтса, паляница».

Таким чином, слово «паляниця» стало кодовим та отримало чимало популярних мемів.

«Привид Києва»

Насправді мова йде про прізвище невідомого пілота МіГ-29, який

успішно виконував завдання, збиваючи чимало винищувачів на Києвом у перші дні війни. І хоча чимало сумнівалися у існуванні «Героя», проте Він став легендою війни та улюбленцем українок.

Нині все більше українок жартують про те, що хочуть вийти заміж за українських військових.

«Байрактар»

Байрактар – ударний безпілотник, який активно використовується під час війни в Україні та знищував вороже озброєння.

В умовах російсько-української війни «байрактарам» стали присвячувати треки та навіть називати дітей.

rawr 🐺 тримаємося 💛💙
@wolfgelkott

- тато, а чому мою сестру звати Лілія?
- це тому, що твоя мама любить лілії.
- дякую, тато!
- немає за що, Байрактар.

Зеленський мем ім'я

Безкоштовна допомога рашистьким військам.
Звертайтеся до ЗСУ. Офіційний спонсор Турецькі авіалінії Байрактар

«Цигани з трактором»

Курйозний випадок трапився в селі Любимівка 27 лютого 2022 року. Місцеві роми помітили на дорозі російську військову техніку і вирішили допомогти окупантам знайти шлях до себе додому.

Свіжий рейтинг армій світу. Топ 10

1. США
2. Китай
3. Київська область.
4. Харківські
5. Миколаїв
6. Чернігівські
7. Суми
8. Київ
8. Німеччина.
9. Збройне Формування фермерського господарства Свирида Опанасенка
10. Цигани з трактором

Винахідливі українці транспортували танк у невідомому напрямку. Один з російських військових намагався наздогнати «диво техніки», проте так і не зміг.

Подібні мему вкотре звеличують сильну, хоробру, єдину та непереможну українську націю.

«Чорнобаївка»

Населений пункт Чорнобаївка, що знаходиться неподалік м.Херсон стало легендою. Саме тут розташований аеродром, в межах якого постійно зазнає втрат російська армія. Критично осмислюючи ситуацію, українці

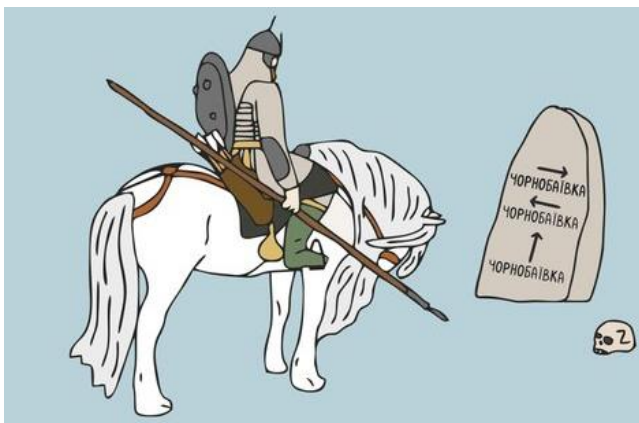

намагаються зрозуміти, які магичні сили притягують росіян до цієї місцини.

Користувачі соцмереж створили безліч чудових мемів і жартів, пов'язаних зі знищенням ворога в с. Чорнобаївка.

Вперше на аеродромі с.Чорнобаївка техніку росіян було знищено 27 лютого 2022 р.

Проте аеродром був достатньо зрочним плацдармом для військової техніки загарбників. Саме тому, Чорнобаївку використали вдруге як місце висадки десанту 7 березня 2022 року. Тоді ЗСУ вдалося знищити близько 30

вертольотів окупанта.

ЗСУ успішно розгромили аеродром і втретє. 16 березня 2022 р. українськими військовими було знищено ще сім бойових вертольотів російської армії в межах того ж аеродрому.

18 березня 2022 р. атаку на загарбників було здійснено двічі протягом дня і достатньо успішно,

адже окрім авіатехніки на аеродромі було знищено командира армії РФ, генерал-лейтенанта Андрія Мордвічева.

«Ефект Чорнобаївки» продовжувався протягом березня-травня 2022 р., загалом більше 28 раз.

Таким чином, с. Чорнобаївка стало відомим у світі. Навколо подій в Чорнобаївці було створено чимало популярних жартівливих мемів.

В умовах сьогодення регулювати медіапростір залишається достатньо складно. Адже далеко не завжди вдається вчасно захистити себе та близьких від онлайн-вірусних атак, які є невід'ємною частиною нашого життя. Саме вдалий вірусний контент може ширитися соціальними мережами неконтрольованими темпами.

Отже, медіавіруси виступають механізмом інформаційно-психологічних атак та відносяться до інформаційної зброї XXI століття. Правове регулювання інформаційного простору наразі виступає основною умовою подальшого розвитку онлайн-мереж.

6.4. Питання до розділу 6. Інформаційна безпека в умовах російсько-української війни

1. Що таке інформаційна безпека? Охарактеризуйте основні чинники інформаційної безпеки.

2. Проаналізуйте нормативну правову базу, яка регламентує інформаційну сферу в українському суспільстві?

3. Визначте основні прийоми атак в інформаційних війнах. Наведіть приклади. Який серед прийомів атак в російсько-українській війні був найбільш поширеним?

4. Визначте основні прийоми захисту в інформаційних війнах. Наведіть приклади.

5. Охарактеризуйте найбільш поширені медіа-віруси в українському інформаційному просторі в умовах російсько-української війни? Що на ваш погляд являє собою мем «синдром Чорнобаївки»? Які меми, що набули популярності в російсько-українській війні, Ви можете спростувати?

6. Обґрунтуйте сутність інформаційної війни, інформаційної зброї, інформаційної безпеки. Проаналізуйте загрози демократичного розвитку українського суспільства в умовах кібератак (кібербезпеки).

ЗАКЛЮЧЕННЯ

Протидія України російській збройній агресії, яка триває майже чотири роки, на різних етапах мала певні відмінності. Вони пов'язані з особливостями дій противника, станом і спроможностями національних сил оборони, а також з реакцією цивілізованого світу на гібридну війну Росії проти України.

На першому етапі агресії, під час анексії Криму, українська влада, армія та населення через низку об'єктивних та суб'єктивних обставин виявилися неготовими до збройної відсічі ворогу. На півострові фактично не діяли органи центральної та місцевої влади, було втрачено керівництво силами оборони. У вкрай загрозливих для існування України умовах, наприкінці березня 2014 р., було прийнято рішення про передислокацію сил оборони з тимчасово окупованої території Криму в інші регіони країни.

На другому етапі агресії, коли Росія намагалася дестабілізувати ситуацію у східних та південних регіонах України з метою утворення свого протекторату – «Малоросії», керівництво країни прийняло рішення про проведення антитерористичної операції із залученням Збройних Сил України. На його виконання з травня 2014 р. було відновлено призов громадян на строкову військову службу та здійснено першу часткову мобілізацію. Розпочалося перекидання військ із західних та центральних регіонів України на її схід. На східному напрямі, за участю обласних держадміністрацій, було створено три оборонні рубежі, на яких триває обладнання оборонних позицій наших військ.

Російська агресія зініціювала появу в Україні нових, ефективних у гібридній війні неурядових складників сил оборони – добровольчого і волонтерського рухів. Вони об'єднали військо з народом, а фронт із тилом.

Високий патріотизм, хоробрість та ініціатива добровольців і волонтерів значною мірою сприяли звільненню влітку 2014 р. нашими силами оборони майже половини окупованої Росією території Донбасу. У відповідь РФ вдалася до нанесення зі своєї території вогневих ударів по українських позиціях, вторгнення регулярних армійських частин на нашу територію та прямої їх участі у бойових діях. Це стало головним чинником збереження російсько-терористичними загонами тимчасового контролю над окремими районами Донецької та Луганської областей.

З весни 2015 р., на третьому етапі російської агресії, ситуація на Донбасі дещо стабілізувалася. Це стало можливим завдяки підвищенню спроможностей сил оборони України, запровадженням щодо Росії міжнародним санкціям, жорсткій позиції західних держав та України на переговорах у Нормандському та Мінському форматах.

Україна значно посилила, порівняно з весною 2014 р., спроможності своїх сил оборони. Зокрема, здійснено нарощування чисельності Збройних Сил (до 250 тис. осіб) та їх бойового складу. Сформовано Сили спеціальних операцій. Найбільш боєздатною складовою Збройних Сил стали Високомобільні десантні війська. Збільшено їх бойовий склад, суттєво зросли їх вогневі спроможності, аеромобільні бригади перетворено на десантно-штурмові. Здійснено перехід від застосування на Донбасі окремих зведених підрозділів до застосування повноцінних військових частин, об'єднаних в оперативні угруповання. Забезпечено прикриття основних загрозливих напрямків, планове проведення бойового злагодження і ротації бригад та інших військових частин. Створено оперативні резерви військ.

За допомогою західних держав та НАТО удосконалюється система підготовки військ. Серйозні зміни відбулися у системі територіальної оборони. Забезпечено військову присутність у всіх ключових населених пунктах, підвищено бойові спроможності сил та засобів територіальної оборони, зокрема, за рахунок створення стрілецьких батальйонів, загонів оборони та підрозділів охорони військкоматів. Визначальним чинником підвищення спроможностей сил оборони стало проведення у 2014-2015 рр. шести черг часткової мобілізації. Загалом до їх лав було призвано понад 200 тис. громадян, з яких понад 100 тис. узяли участь в АТО. Триває створення оперативного резерву підготовленого особового складу сил оборони. Розпочато формування мобілізаційного резерву, призначеного для укомплектування військових частин територіальної оборони, частин забезпечення та поповнення втрат у ході бойових дій.

Удосконалено систему управління угрупованнями військ – до неї входять управління чотирьох оперативних командувань та Об'єднаний оперативний штаб. Сили оборони отримали у згаданий період понад 30 тис. відновлених, нових та модернізованих одиниць озброєння, військової та спеціальної техніки. Триває процес створення сучасних систем логістичного, медичного та інших видів забезпечення сил оборони.

Значну роль у підвищенні бойових спроможностей українських сил оборони, підготовці їх особового складу, постачанні їм військової техніки, насамперед її високотехнологічних зразків, відіграє допомога з боку західних держав, НАТО та ЄС.

Квола відповідь України на агресивну політику Росії на початку 2014 р. стала «моментом істини», який засвідчив системну кризу національного сектору безпеки і оборони та показав необхідність негайного здійснення масштабних реформ у цій сфері. Перед Україною постало надскладне завдання – проводити швидкі реформи у секторі безпеки і оборони в умовах

протидії широкомасштабній російській агресії. Аналогічний процес у західних країнах, навіть за умов мирного часу, не був швидким і тривав роками. Україна ж такого резерву часу не має.

Ситуація, що склалася, суттєво ускладнила процес реформування, адже необхідно було уникнути додаткових загроз національній безпеці внаслідок перерозподілу повноважень та перегляду умов функціонування складових сектору безпеки і оборони.

Російська агресія проти України, анексія Криму й окупація окремих районів Донецької та Луганської областей кардинально змінили ставлення до питань оборони. Вперше за період незалежності в країні сформувався консенсус очільників держави, парламенту, уряду, політичних партій та рухів, суспільства і пересічних громадян щодо необхідності розбудови сучасного сектору безпеки і оборони. Суспільство усвідомило, що російська воєнна загроза існуватиме ще багато років, тож давати їй відсіч та боронити Вітчизну мають самі українці. При цьому не варто розраховувати, що НАТО чи його окремі держави-члени воюватимуть з Росією за Україну.

Як наслідок, з початку проведення антитерористичної операції Україна вживає системних заходів для посилення спроможностей сектору безпеки і оборони. Зокрема, фінансування оборонних потреб за останні два роки було суттєво збільшене: у 2015 р. його обсяги становили 49 334,0 млн грн (2,67 % ВВП), а у 2016 р. було передбачено асигнування в сумі 59 547,8 млн грн (3,0 % ВВП).

Процес реформування сектору безпеки і оборони України розпочався з оновлення низки стратегічних і програмних документів держави. Так, Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287 затверджено нову редакцію Стратегії національної безпеки України. Здобутком є те, що у вкрай стислі терміни, спільно з фахівцями НАТО, ЄС та радниками західних країн, уперше проведено комплексний огляд сектору безпеки і оборони, Президентом України затверджено нову Воєнну доктрину, Стратегічний оборонний бюлетень України та Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України. У цих стратегічних і концептуальних документах містяться засадничі положення щодо реформування вітчизняного сектору безпеки і оборони, спрямовані на формування його нової якості, у т. ч. оборонної складової.

Головним напрямом досягнення такої якості визначено *підвищення ефективності керівництва та управління силами оборони*. Вже розпочато процеси:

– об'єднання політичного, воєнно-політичного, адміністративного і військового керівництва силами оборони, а також управління ними, з

урахуванням принципів, прийнятих у НАТО та ЄС, а також досвіду бойових дій на Донбасі;

– відокремлення у системі органів військового управління функцій із забезпечення формування державної політики у сфері оборони від функцій з реалізації цієї політики.

Отже, створюються дві окремі підсистеми: фахівці першої зосередяться на питаннях формування, оснащення, підготовки, забезпечення і розвитку сил оборони, другої – на виконанні функцій об'єднаного військового управління застосуванням сил оборони; налагодженні більш тісної міжвидової та міжвідомчої координації; підвищенні рівня компетентності і відповідальності посадових осіб усіх ланок органів військового управління сил оборони.

Загальне керівництво силами оборони відтепер безпосередньо або через Раду національної безпеки і оборони України здійснює Президент України, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України. При цьому додаткові повноваження з питань організації роботи Военного кабінету РНБОУ та здійснення контролю за виконанням прийнятих рішень надані Секретареві РНБОУ. Розпочато запровадження сучасної системи кризового прогнозування, планування, керівництва та управління силами оборони за стандартами НАТО.

Міністр оборони України, який підпорядковується Президенту України – Верховному Головнокомандувачу Збройних Сил України і є підзвітним Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України, надалі буде цивільною особою. Він та його цивільні заступники здійснюватимуть політичне, воєнно-політичне, адміністративне та інше цивільне керівництво силами оборони.

Президент України з метою формування об'єднаного військового управління різнорідними та міжвідомчими силами оборони ухвалив 2017 року низку важливих рішень. Це, зокрема, стосується створення двох окремих військових посад – «Головнокомандувач Збройних Сил України» та «Начальник Генерального штабу Збройних Сил України», введення посади «Командувач об'єднаних сил», формування Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України, більш широкого залучення до процесів оборонного планування керівників Національної гвардії України, Державної спеціальної служби транспорту України та інших складових сил оборони.

Зі свого боку, Міністерство оборони та Генеральний штаб Збройних Сил України розпочали перебудову системи військового керівництва й управління Збройними Силами та іншими складовими силами оборони.

Суттєві зрушення відбуваються і в безпековій складовій сектору безпеки і оборони України. З метою приведення діяльності **Служби безпеки України** у відповідність до реалій оперативної обстановки та підвищення ефективності протидії новим загрозам національній безпеці вжито низку організаційних заходів. Зокрема, посилено ключові підрозділи Служби, проведено роботу з удосконалення правового забезпечення діяльності спецслужби в умовах військової агресії РФ, проведення АТО на сході нашої держави.

Фактично *завершено очищення лав Служби безпеки України* від зрадників та корупціонерів, а також осіб із низькими професійними та морально-діловими якостями. Значна частина співробітників набула досвіду проведення оперативно-розшукових та контррозвідувальних заходів у зоні ведення бойових дій, в умовах активної діяльності різного роду інформаторів, провокаторів та диверсійно-розвідувальних груп противника.

Одним з основних чинників успішної протидії гібридній війні стало *посилення контррозвідувального режиму*. Так, було нейтралізовано близько 30 терористичних груп, підготовлених російськими спецслужбами; за рік – із червня 2015 р. по травень 2016 р. – за матеріалами контррозвідки СБУ відкрито 367 кримінальних проваджень, у т. ч. 76 – за ст. 111 Кримінального кодексу України (державна зрада), 3 – за шпигунство. Під слідством перебувають 13 агентів російських спецслужб.

Українська контррозвідка успішно протидіє спробам спецслужб РФ створити фейкові «народні республіки» в регіонах України. Зокрема, було блоковано наміри росіян та їх спільників утворити «Народну раду Бессарабії», «республіку Буджак», «Народну раду Миколаєва» тощо. Через ці псевдоутворення агресор планував дестабілізувати суспільно-політичну ситуацію в країні. Спецслужби держави-агресора також планували ініціювати через «агентів впливу» внесення законопроектів щодо федералізації нашої держави.

У взаємодії з іншими суб'єктами загальнодержавної системи боротьби з тероризмом Служба безпеки України запровадила та здійснює *контроль за переміщенням осіб, транспортних засобів і вантажів (товарів) через лінію зіткнення* у межах Донецької та Луганської областей. Зазначений контроль, запроваджений з метою локалізації конфлікту як традиційний елемент забезпечення національної безпеки, має на меті протидію тероризму та розвідувально-підривній діяльності російсько-терористичних структур і спрямований на забезпечення права громадян України виїжджати з неконтрольованих територій.

Задля забезпечення дії Конституції та законів України, безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, недопущення гуманітарної катастрофи в районі проведення АТО *запроваджено систему військово-цивільних адміністрацій* як тимчасових державних органів, які діють на території Донецької та Луганської областей у складі Антитерористичного центру (АТЦ) при СБУ. Вже протягом першого року функціонування таких органів влади вдалося відновити українську юрисдикцію на звільнених територіях Донбасу і розпочати вирішення їх нагальних соціально-економічних проблем.

З початком гібридної війни зіткнулися з принципово новими викликами для своєї діяльності і **розвідувальні органи України**. Їх діяльність була націлена насамперед на відновлення оперативних, технічних, фінансових та організаційних можливостей, втрачених унаслідок цілеспрямованого руйнування попереднім керівництвом держави національних розвідувальних органів, анексії Криму та встановлення тимчасового контролю з боку квазідержавних утворень ДНР і ЛНР над окремими районами Донецької та Луганської областей.

Для Служби зовнішньої розвідки України виникла необхідність виконання не властивих їй завдань військового-тактичного характеру, а проведення АТО вимагало налагодження більш тісної взаємодії та координації суб'єктів розвідувальної діяльності з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони. Ці проблеми були успішно вирішені у стислий термін, і зараз центри координації та взаємодії ефективно виконують низку важливих військово-тактичних, оперативних і розвідувальних завдань.

Для закріплення специфіки та особливостей діяльності розвідувальних органів України в нових умовах та актуалізації відповідної нормативно-правової бази низку змін було внесено до окремих законів України у сфері розвідувальної діяльності.

З огляду на якісно нові геополітичні умови та з метою підвищення ефективності діяльності вітчизняної розвідки, у січні 2015 р. було *утворено Об'єднаний комітет з питань розвідувальної діяльності при Президентові України*, що дало старт реформуванню та розвитку вітчизняних розвідувальних органів. Крім того, у березні 2016 р. прийнято Національну розвідувальну програму.

Нового змісту набуло *співробітництво з іноземними спецслужбами та розвідувальними органами*, передусім країн-членів НАТО. Воно стало більш прагматичним, конкретним, спрямованим на вирішення актуальних завдань міжнародної, регіональної та національної безпеки. Такий підхід дав змогу перейти на новий рівень взаємодії – проведення спільних

розвідувальних операцій, що загалом сприяє формуванню нового рівня довіри та співробітництва між спецслужбами.

Вкрай низький рівень довіри населення до органів внутрішніх справ, їх корумпованість, відсутність у працівників належної мотивації до праці потребували від керівництва держави рішучих кроків щодо якісного забезпечення громадської безпеки в умовах нових гібридних загроз.

З 2014 р. розпочалася робота з *розбудови нової моделі системи органів внутрішніх справ України*, упорядкування і розроблення механізмів управління їх структурними ланками для підвищення результативності функціонування, поліпшення криміногенної ситуації в країні.

У рамках реалізації Концепції першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ та Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України, які були схвалені урядом, *прийнято Закон України «Про Національну поліцію»*, що набув чинності 7 листопада 2015 р. За активної підтримки міжнародних організацій та урядів провідних країн світу *розпочато реалізацію низки проектів з розбудови Національної поліції України*.

Найбільшого прогресу та підтримки населення досягнуто у сфері *розвитку універсальних високомобільних підрозділів патрульної поліції*, створених для ефективної профілактики та протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і порядку, надання якісних поліцейських послуг, зменшення аварійності на автомобільних шляхах держави. Триває процес *створення Корпусу оперативно-раптові дії «КОРД»* – єдиного і універсального підрозділу поліції особливого призначення для протидії злочинності, здійснення силової підтримки під час проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій, забезпечення охорони свідків у кримінальному судочинстві, підтримання публічної безпеки і порядку тощо.

Одним із важливих напрямів підвищення ефективності протидії злочинності є *реформування блоку кримінальної поліції та слідства*, створення служби детективів. З цією метою вже розроблено низку законопроектів, однак у цілому прогрес у цій сфері наразі незначний.

Однією з безпекових структур, що найбільш динамічно розвивається, стала **Національна гвардія України**, створена понад два роки тому. Нацгвардійці відіграли значну роль під час захисту територіальної цілісності та державного суверенітету України. У стислий термін військовослужбовцями НГУ було прийнято під охорону низку важливих стратегічних об'єктів, об'єктів критичної інфраструктури та важливих державних об'єктів, забезпечено їх охорону та оборону, посилено охорону

атомних електростанцій. Завдяки прийняттю ефективних управлінських рішень та маневру силами і засобами НГУ вдалося у короткі строки стабілізувати ситуацію та не допустити подальшої ескалації ситуації у містах Харкові, Одесі, Херсоні, Миколаєві, Маріуполі. В районі проведення АТО силами Нацгвардії у взаємодії з іншими складовими сектору безпеки і оборони були успішно проведені операції зі звільнення від незаконних збройних формувань та взяття під контроль низки населених пунктів на території Донецької та Луганської областей.

Досвід проведення АТО та необхідність удосконалення взаємодії з іншими силами охорони правопорядку та військовими формуваннями мав наслідком *внесення змін до Закону України «Про Національну гвардію України»* наприкінці 2015 р.

Для виконання поставлених завдань командування НГУ розробило та успішно застосовує нові тактичні форми протидиверсійної боротьби, підтримання громадського порядку на підконтрольних Україні територіях, виявлення та припинення діяльності терористичних і розвідувальних груп противника. Крім цього, змінено підходи до озброєння та оснащення військовослужбовців НГУ, кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, професійної підготовки. Підготовка особового складу підрозділів Нацгвардії здійснюється з урахуванням досвіду підрозділів французької й турецької жандармерії, а також італійських карабінерів і національної гвардії США.

Потрібно відзначити оперативне, якісне комплектування новосформованих підрозділів НГУ та доукомплектування існуючих, що дало змогу залучити для проходження служби у військовому резерві найбільш патріотично налаштованих, вмотивованих громадян України, готових виконувати бойові завдання із захисту суверенітету й територіальної цілісності України.

Докорінна зміна безпекової ситуації, збройна агресія з боку Російської Федерації потребували змін у забезпеченні прикордонної безпеки та діяльності **Державної прикордонної служби України**.

Від початку гібридної війни Державна прикордонна служба України задіявала усі необхідні сили та засоби для виконання завдань у районі проведення АТО/ООС. Було організовано службу прикордонних нарядів на першому оборонному рубежі смуги безпеки, на другому – здійснювався пропуск осіб, транспортних засобів та вантажів. Для належного виконання нових завдань було збільшено чисельність ДПСУ.

Посилено режим охорони на ділянці державного кордону з Російською Федерацією. На оперативному й тактичному рівні Державною

прикордонною службою здійснюються заходи з протидії незаконному переміщенню через державний кордон осіб, зброї та боєприпасів, у т. ч. з тимчасово непідконтрольних територій углиб України.

Здійснено комплекс заходів щодо *інженерно-технічного облаштування* українсько-російського державного кордону, територій, прилеглих до районів проведення операції об'єднаних сил, та лінії розмежування з окупованою РФ Автономною Республікою Крим.

Унаслідок докорінної зміни безпекової ситуації та необхідності виконання нових завдань з охорони і захисту державного кордону були внесені зміни у стратегічні й програмні документи прикордонного відомства. Зокрема, *схвалено нову Стратегію розвитку Державної прикордонної служби України*.

Запроваджено *нові форми співпраці з прикордонними відомствами сусідніх країн* та Європейською агенцією з питань управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав – членів ЄС *FRONTEX*. Зокрема, здійснюються спільний багатосторонній аналіз ризиків у сфері безпеки державного кордону, обмін інформаційними повідомленнями у разі виявлення нових способів протиправної діяльності на державному кордоні, а також найбільш характерних випадків правопорушень.

Нинішня повномасштабна російська агресія та воєнні дії є визначальними чинниками, які впливають на формування і реалізацію державної політики України у сфері національної безпеки і оборони, оборонне і безпекове планування та реформування і розвиток вітчизняних сил безпеки і оборони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз ведення АТО та наслідків вторгнення РФ в Україну у серпні-вересні 2014 року. *Міністерство оборони України. Офіційний веб сайт.* URL : <http://www.mil.gov.ua/news/2015/08/13/analiz-vedennya-antiteroristichnoi-operaczii--12694/>
2. Герасимов В. Ценность науки в предвидении. Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий. *Военно-промышленный курьер.* 2013. № 8 (476). URL : <https://www.vpk-news.ru/articles/14632>.
3. Головка В. Збройна агресія Російської Федерації проти України. *Енциклопедія історії України: додатковий том. Кн. 1: А–Я / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка», 2021. С. 253-270.*
4. Дахно О. Політика забезпечення територіальної цілісності України (теоретико-методологічний аналіз) : дис ... канд. політ. наук : спец. 21.01.01 / Нац. ін-т стратег. досліджень. Київ, 2020. 193 с. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/disertaciya->
5. Донбасс в огне. Путеводитель по зоне конфликта / общ. ред. А. Майорова. Львов, 2017. URL : <https://prometheus.ngo/donbas-v-ogni>
6. Маркітантов В.Ю, Найчук А.В. Нищення української державності як один з напрямів сучасної зовнішньополітичної стратегії Російської Федерації. *Держава і право : збірник наукових праць.* Юридичні і політичні науки. Випуск 91 / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2022. С. 168-181.
7. Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом: висновки для України : аналіт. доп. / О. О. Резнікова, А. О. Місюра, С. В. Дрьомов, К. Є. Войтовський. К. : НІСД, 2016. URL : <http://www.niss.gov.ua/>
8. Романенко Ю., Климовский С. Первая гибридная. Когда Россия начала войну против Украины? *Хвиля.* URL : <http://hvylya.net/analytics/politics/pervaya-gibridnaya-kogda-rossiya-nachala-voynu-protiv-ukrainyi.html>
9. Росія назвала нову мету війни – південь України. Як змінювались плани Кремля. *BBC News. Україна.* URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61186308>.
10. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К. : НІСД, 2017. 496 с.
11. Серватюк В., Поліщук М. Структура незаконних збройних формувань та особливості їхньої тактики дій на Південному сході України.

Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки. № 1(63). 2015. С.131-146.

12. Чекинов С., Богданов С. О характере и содержании войны нового поколения. *Военная мысль.* 2013. № 10. С. 13-24.

13. Яшин И. Гибридная агрессия Кремля : аналитический обзор. М., 2016. URL : www.4freerussia.org

14. Adamsky Dimitry. Cross-Domain Coercion: The Current Russian Art of Strategy / Institute Français des Relations Internationales. 2015. Nov. URL : <http://www.ifri.org/en/>

15. Analysis of Russia's Information Campaign against Ukraine. *NATO Strategic Communications Centre of Excellence.* 2014. № 3. URL : www.stratcomcoe.org/download/file/fid/1886

16. Balouziyeh John. Russia's Annexation of Crimea: An Analysis Under the Principles of Jus Ad Bellum. *LexisNexis International Law (blog).* 2014. April 14. URL : <http://www.lexisnexis.com/legalnewsroom/international-law/b/international-law-blog/archive/2014/04/14/russia-s-annexation-of-crimea-an-analysis-under-the-principles-of-jus-ad-bellum.aspx>.

17. Berzins Janis. Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defence Policy / National Defence Academy of Latvia Center for Security and Strategic Research. 2014. April.

18. Bugriy Maksym. The Crimean Operation: Russian Force and Tactics. *Eurasia Daily Monitor.* 2014. April. URL : [http://www.jamestown.org/regions/europe/single/?tx_ttnews\[pointer\]=6&tx_ttnews\[tt_news\]=42164&tx_ttnews\[backPid\]=51&cHash=fc393270652afcca3fe0563fcc63c5a0#.VT5gQpOjYgk](http://www.jamestown.org/regions/europe/single/?tx_ttnews[pointer]=6&tx_ttnews[tt_news]=42164&tx_ttnews[backPid]=51&cHash=fc393270652afcca3fe0563fcc63c5a0#.VT5gQpOjYgk).

19. Galeotti Mark. Time to Think about Hybrid Defence. *War on the Rocks.* 2015. July. URL : <http://warontherocks.com/2015/07/time-to-think-about-hybrid-defense/>

20. Center for Strategic and International Studies. *The Ukraine Crisis Timeline.* 2014. February. URL : <http://csis.org/ukraine/index.htm>

21. Chambers John. Countering Gray-Zone Hybrid Threats. An Analysis of Russia's New Generation Warfare and Implications for the US Army / Modern War Institute at West Point. 2016. October.

22. Chivvis Christopher S. Understanding Russian "Hybrid Warfare" And What Can Be Done About it / RAND Corporation. Santa Monica, Calif., 2017.

23. Coffey Michael. Military Learning between the Chechen Wars. *Vestnik (Journal of Russian and Asian Studies).* 2006. № 5. URL : http://www.sras.org/military_learning_between_the-chechen_wars

24. Connell Michael, Vogler Sarah. Russia's Approach to Cyber Warfare. *International Affairs Group Center for Strategic Studies*. 2017. March.
25. Darczewska Jolanta. The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, A Case Study. *Point of View*. Vol. 42. Warsaw: Center for Eastern Studies, 2014.
26. German Tracey. Russia and the Caspian Sea: Projecting Power or Competing for Influence? Carlisle. PA: US Army War College, 2014.
27. Giles Keir. Handbook of Russian Information Warfare. *NATO Defense College Cataloguing in Publication-Data*. Rome, 2016.
28. Gowan Richard. West Needs New Rules to Contain Proxy Wars with Russia. *World Politics Review*. 2014. July.
29. Gritenas Paulius. Zygimantas Pavilionis: Barbarians Already Inside the Country, Not Just at the Gates. *Lietuvos Rytas*. 2014. Dec.
30. Gongora Thierry, von Weikhoff Harald. *Toward a Revolution Military Affairs*. Westport, CN. : Praeger, 2000.
31. Hunter Eve, Pernik Piret. The Challenges of Hybrid / International Centre for Defence and Security (Estonia). 2015. April. URL : <http://www.icds.ee/publications/article/the-challengesof-hybrid-arfare-1/>
32. Huntley Todd. Law in the Gray Zone: Legal Challenges of Hybrid Conflict. Georgetown University Law Center, 2016.
33. Isserson Georgii. The Evolution of Operational Art. Createspace Publishing, 2013.
34. King Charles. The Five-Day War: Managing Moscow After the Georgia Crisis. *Foreign Affairs*. 2008. November/December.
35. Kozlov Sergi. FSB Special Forces: 1998-2010. *Argentura*. 2010. September. URL : <http://www.argentura.ru/english/spetsnaz/FSBspecialforces/>
36. "Little Green Men": a primer on Modern Russian Unconventional Warfare, Ukraine, 2013-2014 / The United States Army Special Operations Command Fort Bragg. North Carolina, 2014.
37. Meadows David. Understanding Russia's Proxy War in Eastern Ukraine. *Security Sector Reform Resource Centre*. 2014. August. URL : <http://www.ssresourcecentre.org/2014/08/12/understanding-russias-proxy-war-in-eastern-ukraine/>
38. Nielsen J. N. Geopolicraticus, Hybrid Warfare. *Grand Strategy: The View from Oregon*. 2014. Oct. URL : <https://geopolicraticus.wordpress.com/tag/georgii-isserson>
39. Pabriks Artis, Kudors Andis. The War in Ukraine: Lessons for Europe Editors / The Centre for East European Policy Studies University of Latvia Press. Riga, 2015.

40. Pomerantsev Peter, Weiss Michael. The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information. *Culture and Money. The Interpreter*. 2014. Nov. URL : <http://www.interpretermag.com/the-menace-of-unreality-how-the-kremlin-weaponizes-information-culture-and-money>

41. Radin Andrew. Hybrid Warfare in the Baltics Threats and Potential Responses / RAND Corporation. Santa Monica, 2017.

42. Renz Bettina, Smith Hanna. Russia and Hybrid Warfare – going beyond the table / University of Helsinki. 2016. — URL : www.helsinki.fi/aleksanteri/english/publications/aleksanteri_papers.html

43. Russian Military Doctrine 2014. URL : <http://www.scribd.com/doc/251695098/Russia-s-2014-Military-Doctrine#scribd>

44. Russia's Perception Warfare. The development of Gerasimov's doctrine in Estonia and Georgia and its application in Ukraine. *MILITAIRE SPECTATOR. JAARGANG*. 2016. №4.

45. Russian New Generation Warfare Handbook. A handbook for U.S. Army formations to increase awareness of Russian tactics, nearpeer capabilities, and current U.S. non-material solutions to mitigate the threat posed by Russian proxies / Fort Meade, MD 20755. 2016. Version 1. December.

46. Thornton Rod. Asymmetric Warfare: Threat and Response in the 21st Century. Cambridge : Polity Press, 2007.

47. Ukraine and Russia People, Politics, Propaganda and Perspectives / Ed. by Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa ; E-International Relations, 2016.

48. Voldemars Krustins, Zvirbulis Girts, Antonevics Maris. Understanding of Security Issues Improving. *Latvijas Avize*. 2015. March.

49. Williams Michael John. Russia's New Doctrine: How the Kremlin Has Learned to Fight Tomorrow's War Today. *Center for European Policy Analysis*. 2014. May. URL : <http://cepa.org/content/russia%E2%80%99s-new-doctrine-how-kremlin-has-learned-fight-tomorrow%E2%80%99swar-today>